

ISSN 2080-9069

EDUKACJA – TECHNIKA – INFORMATYKA
EDUCATION – TECHNOLOGY – COMPUTER SCIENCE

WYBRANE PROBLEMY
EDUKACJI TECHNICZNEJ I ZAWODOWEJ

MAIN PROBLEMS
OF TECHNOLOGY AND PROFESSIONAL EDUCATION

ROCZNIK NAUKOWY NR/1/2010 / CZĘŚĆ 1
SCIENTIFIC ANNUAL No/1/2010 / PART 1

RZESZÓW 2010

EDUKACJA – TECHNIKA – INFORMATYKA

Rocznik naukowy Nr 1/2010 / Część 1

MIĘDZYNARODOWA RADA NAUKOWA / INTERNATIONAL SCIENTIFIC COMMITTEE

- Prof. dr hab. inż. Henryk Bednarczyk – Instytut Technologii Eksploatacji w Radomiu (Polska)
Doc., PhDr., Miroslav Chráska, PhD. – Uniwersytet w Olomuńcu (Czechy)
Prof. PaedDr. Milan Ďuriš, CSc. – Uniwersytet Mateja Bela, Banská Bystrica (Słowacja)
Prof. dr hab. Waldemar Furmanek – Uniwersytet Rzeszowski (Polska) – przewodniczący / president
Prof. PhD. Vlado Galičić – Uniwersytet w Rijeci (Chorwacja)
Prof. Ing. Tomáš Kozík, DrSc – Uniwersytet Konstantina Filozofa w Nitrze (Słowacja)
Prof. dr hab. Stefan M. Kwiatkowski – Komitet Nauk Pedagogicznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa (Polska)
Prof. dr hab. Mario Plenković – Uniwersytet w Zagrzebiu (Chorwacja)
Prof. dr hab. Victor Sidorenko – Narodowy Uniwersytet Inżynierii Środowiska w Kijowie (Ukraina)
Doc. Ing. Čestmír Serafín, Dr. Ing-Paed. – Uniwersytet w Olomuńcu (Czechy)
Prof. dr hab. inż. Ján Stoffa – Uniwersytet w Nitrze (Słowacja)
Prof. Dr. Ing. Walter E. Theuerkauf – Techniczny Uniwersytet w Brunzwicku (Niemcy)
Dr hab. prof. UR Wojciech Walat – Uniwersytet Rzeszowski (Polska)

REDAKCJA / EDITORIAL OFFICE

- Dr hab. prof. UR Wojciech Walat (redaktor naczelny / main editor)
Dr Waldemar Lib (z-ca redaktora naczelnego / v-ce editor)

RECENZJE / REVIEWS

Międzynarodowa Rada Naukowa / International Science Committee

KOREKTA / CORRECT

Jolanta Dubiel

OPRACOWANIE TECHNICZNE / TECHNICAL ELABORATION

Anna Tabaczek

© Copyright by Zakład Dydaktyki Techniki i Informatyki Uniwersytetu Rzeszowskiego 2010

ADRES REDAKCJI / ADDRESS OF EDITORIAL OFFICE

Zakład Dydaktyki Techniki i Informatyki
Al. Rejtana 16 A; 35-310 Rzeszów
tel. +48 17 872 1177, e-mail: zdti@univ.rzeszow.pl

ADRES WYDAWNICTWA / ADDRESS OF PUBLISHER

Wydawnictwo Oświatowe FOSZE; ul. W. Pola 6; 35-021 Rzeszów
tel./fax 17 863-34-35; 863-04-64; e-mail: fosze@fosze.com.pl

ISBN 978-83-7586-042-9

Spis treści

WPROWADZENIE	7
Część pierwsza	
EDUKACJA TECHNICZNA	11
WALDEMAR FURMANEK	
Konsumeryzm, konsumpcjonizm, wyzwania dla edukacji.....	13
MARTA BAŁAŻAK	
Rozumienie idei techniki we współczesnym świecie przez uczniów klas starszych szkoły podstawowej	23
IGOR ZHERNOKLIEIEV	
Sociocultural components of the educational systems in nordic countries in the sphere of technology teachers training	31
MAREK KĘSY	
Edukacja techniczna w warunkach cywilizacji informacyjnej.....	36
KRZYSZTOF KRASZEWSKI	
Werken w zuryskim systemie szkolnym	42
JOZEF PAVELKA	
Inovácie v didaktike technickej výchovy	48
JIRÍ KROPÁČ, JITKA PLISCHKE	
Zkušenosti žáka a výuka technických předmětů v současnosti	60
WALDEMAR LIB	
Czynniki wpływające na umiejętności posługiwania się pojęciami technicznymi przez uczniów kończących szkołę podstawową w świetle badań	66
AGNIESZKA DŁUGOSZ	
Rozwijanie myślenia technicznego graficznego uczniów	77
JAN ČERNÝ, JAROSLAV ZUKERSTEIN, JAN NOVOTNÝ	
Use of EU subsidies for providing an environment for technical education	83
JAN NOVOTNÝ, JAROSLAV ZUKERSTEIN, JAN ČERNÝ	
Popularization of technical education	87
JAN KROTKÝ	
Current trends in applied mechatronics in elementary education in the Czech Republic	92

Część druga	
EDUKACJA ZAWODOWA	99
WALDEMAR FURMANEK	
Dekwalifikacja – nowe wyzwanie dla edukacji zawodowej	101
VIKTOR SIDORENKO	
Vector changes labour rights in modern society	114
RYSZARD MARIAN JANKA	
Zmiany i tendencje zachodzące w uzyskiwaniu uprawnień zawodowych na poziomie wyższym	121
ROBERT WOLAŃSKI	
Model kształcenia w Państwowej Straży Pożarnej jako przykład funkcjonowania systemu branżowych centrów kształcenia zawodowego.....	128
VLADO GALIČIĆ, JURAJ PLENKOVIĆ	
Education for ethical tourism and business ethics.....	138
IRENEUSZ ZAWŁOCKI, KRZYSZTOF NIEWIADOMSKI, EWA NIEROBA	
Czynniki wpływające na wybór studiów technicznych przez kobiety	150
LIDIA WŁODARSKA-ZOŁA	
Edukacja zawodowa menedżerów w świetle przemian cywilizacyjnych.....	155
JAROSLAV ZUKERSTEIN, JAN NOVOTNÝ, JAN ČERNÝ	
Technical studies and the needs of the region	161
SVITLANA AMELINA	
Kompetenzherangehen an die berufsausbildung der zukünftigen ingenieure	164
YAROSLAV RUDYK	
The essence and directions of supplying additional educational services to talented and gifted students.....	170
NATALIA MIKOLAIVNA KOSTRITZA	
Purpose of culture and its relationship to various spheres of human activity	173
TAMARA IVAKHNENKO	
Relationships of Young People: Sex and Love	179
ANDREY GAIDUK	
Professional deformations of professors of courses in law	185
NEVENKA TAKOVIĆ, JURAJ PLENKOVIĆ	
Compensating for lost abilities.....	191

ANTONI KRAUZ Ochotnicze Hufce Pracy oknem na świat na współczesnym rynku pracy w procesie przygotowania zawodowego	196
Część trzecia	
KSZTAŁCENIE NAUCZYCIELI	209
WASYL JAGUPOW Dydaktyka szkoły wyższej Ukrainy w okresie przemian cywilizacyjnych	211
VALENTYNA STAKHNEVICH, LIUDMYLA DANKEVYCH Lecturer and authority	218
KRZYSZTOF NIEWIADOMSKI, IRENEUSZ ZAWŁOCKI, EWA NIEROBA Oczekiwania studentów przygotowywanych do wykonywania zawodu nauczyciela edukacji zawodowej w obszarze kształcenia psychologicznego	223
ELŻBIETA SAŁATA Dokształcanie nauczycieli w kontekście idei i praktyki uczenia się w ciągu całego życia	229
PETR MACH Analysis of the case studies	236
MIROSLAVA MIKLOŠÍKOVÁ Další vzdělávání pedagogických pracovníků v rámci celoživotního učení	243
EWA NIEROBA, IRENEUSZ ZAWŁOCKI, KRZYSZTOF NIEWIADOMSKI Tanatopedagogika w procesie kształcenia nauczycieli	249
SVITLANA TSYMBAL About achmeological peculiarities and science of teaching of the grown man	256
Część czwarta	
EDUKACJA EKOLOGICZNA I REGIONALNA	263
WIKTORIA SOBCZYK, AGNIESZKA BIEDRAWA, ANNA KOWALSKA, MAŁGORZATA PAWUL Edukacja – ekologia – ekorozwój, czyli o wdrażaniu zasad zrównoważonego rozwoju	265
NINA TVEREZOVSKA Training of agrotechnological directing specialists	271
HELENA GAFUROVA The role and place of the education subject „agrarian law” in the curriculum for training village specialists	278

AGNIESZKA BIEDRAWA, WIKTORIA SOBCZYK	
AHP – komputerowe wspomaganie podejmowania złożonych decyzji.....	284
TATIANA VASILIEVNA SAYENKO	
Formation of ecological and creative competence of future professionals i n the period <i>Decade of education for sustainable development</i>	292
VLADIMIR KRYVOV	
Reclamation of disturbed lands in Ukraine environmental aspect	297
VOLODYMYR KALUGA	
On the edge of degeneration and recovery: from disintegrated fragmentary conception to integrated knowledge.....	302
NATALIA RIDEI, SVETLANA PALAMARCHUK, DENIS SHOFOLOV	
Providing of course „Ecological expertise” for bachelors in environmental NUBiP Ukraine	309
VALENTINA SVISTUN, LUDMILA MAKODZEI	
Trends in training of future agrarian specialists for management activity	315
NATALIA RIDEI	
International experience and support of criteria for european certificate „Blue flag”	320
ALEKSANDR MUDRAK, OKSANA NAGORNIUK	
Environmental education for balanced development of Ukraine	325
AUTORZY / THE AUTHORS	331

Wprowadzenie

Kolejny tom wydawanej cyklicznie pracy dotyczący problemów edukacji technicznej i zawodowej składa się z czterech części, o tradycyjnym już układzie. Wiodącą tematykę zamieszczonych tu publikacji stanowią problemy kondycji współczesnego człowieka na tle przemian społecznych i technologicznych w edukacji technicznej na różnych poziomach i zakresach edukacji zawodowej oraz idei ekorozwoju w wymiarze zarówno jednostkowym, jak i grupowym.

Część pierwszą – *Edukacja techniczna*, otwiera opracowanie, w którym poruszono problemy cywilizacji przemysłowej, która z różnymi technologiami przetwarzania materiałów w wyroby użytkowe produkowane w skali masowej i wielkoseryjnej wprowadziła do życia społecznego zasady gospodarki wolnorynkowej: zwiększonej podaży i obniżania cen wyrobów po to, aby zrównoważyć (ale także aby stymulować) rosnący popyt, stąd na rynku pojawiały i ciągle pojawiają się nowe produkty, często aż tak nowe, że zaskakują swoim przeznaczeniem ich przyszłych użytkowników. To wszystko wymusza systematycznie narastające zmiany w sposobach i stylach zachowań (postępowań) konsumentów.

W kolejnych rozdziałach przedstawiono możliwości rozwiązania problemów: metodologii badania rozumienia idei techniki we współczesnym świecie przez uczniów klas starszych szkoły podstawowej z pozycji człowieka ustawionego *contra* technika ze wskazaniem na jej służebną rolę w ponowoczesnej wersji hedonizmu i konsumpcjonizmu; identyfikowania najbardziej charakterystycznych cech społecznych i kulturalnych komponentów systemów edukacyjnych krajów nordyckich w kształceniu nauczycieli techniki; znaczenia informacji oraz wiedzy ogólnej i technicznej rozpatrywanych z punktu widzenia procesów warunkujących efektywność gospodarowania przedsiębiorstw produkcyjnych oraz zmian w systemie edukacji; analiz komparatystycznych systemów edukacji ogólnotechnicznej na przykładzie założeń i realizacji zajęć z przedmiotu *werken* w niemieckojęzycznym szwajcarskim Kantonie Zurych; przemian w systemach edukacji przygotowujących do pracy, techniki i technologii realizowanych w ramach kształcenia ogólnego na Słowacji i za granicą w historycznej perspektywie; badania wpływu uczenia się przedmiotów technicznych na zmiany w zainteresowaniach i doświadczeniu uczniów szkół podstawowych oraz określenia koniecznych kroków, jakie trzeba podjąć w pracy nauczycieli realizujących tematy techniczne; określania czynników wpływających na umiejętności posługiwania się pojęciami technicznymi przez uczniów kończących szkołę podstawową w dotychczasowych, dość skromnych badaniach w tym zakresie; opracowania sposobów badania osobowości nauczyciela i jego drogi rozwoju zawodowego na podstawie metody analizy przypadków, która ujawnia interakcje i konkretne sytuacje związane z nauczaniem i podejmowaniem decyzji przez nauczyciela w kontekście jego cech osobowości; wykorzystania z eu-

ropejskich funduszy strukturalnych dla zapewnienia dobrych warunków dydaktycznych prowadzenia edukacji technicznej, na przykładzie doświadczeń Wydziału Produkcji i Zarządzania Uniwersytetu w Usti nad Łabą w Republice Czeskiej; poszukiwania sposobów na zatrzymanie odpływu studentów z uczelni wyższych kształcących na kierunkach technicznych przez likwidowanie barier zniechęcających do rozwijania zainteresowań technicznych. W rozdziale kończącym część pierwszą opisano propozycję rozwiązań metodycznych pozwalających w pracowniach szkolnych wyposażonych w zestawy konstrukcyjne wspomagać rozwój kreatywności i manualnych umiejętności uczniów, traktowanych jako wstęp do kształcenia mechatronicznego.

Część drugą – *Edukacja zawodowa* otwiera rozdział rozpoczynający się refleksją, że już w roku 1958 K. Szwarz w artykule *Światła i cienie automatyzacji* („Technika i Nauka” 1958, nr 2) omawia skutki wprowadzania automatyzacji do przemysłu i rozważa problemy z tym związane: bezrobocie, dekwalfikacja i konieczność rekwalfikacji zawodowej robotników. Na tym tle autor wskazuje na konieczność zmian w szkolnictwie oraz społeczne konsekwencje automatyzacji już nie tylko produkcji, ale i życia współczesnego człowieka.

W kolejnych rozdziałach autorzy przedstawili: konkretne zmiany zachodzące w społeczeństwie, a w tym kontekście przeanalizowano transformację procesu pracy w jego trzech komponentach: strukturalnym, kontekstowym i osobistym; potrzebę szybkiego rozwiązania silnych powiązań kształcenia na wszystkich poziomach edukacji, a w szczególności na poziomie wyższym z potrzebami rynku pracy; model kształcenia istniejący w Państwowej Straży Pożarnej jako przykład funkcjonowania systemu branżowych centrów kształcenia zawodowego; sposoby polepszania całego procesu edukacyjnego w sferze etyki biznesu, ze szczególnym naciskiem na turystykę jako przemysł czasu wolnego i przemysł, którego skutki stanowią podstawę bezpieczeństwa ekonomicznego wielu krajów; wstępny raport z badań dotyczących problemu związanego z wyborem studiów inżynierskich przez kobiety oraz określeniem czynników wpływających na ten wybór, wśród których najczęściej dominuje chęć uzyskania tytułu inżyniera oraz czysty przypadek; implikacje wynikające z przemian cywilizacyjnych dla edukacji zawodowej menedżerów, w tym bardziej szczegółowo konieczność radykalnych zmian w systemie edukacji w dziedzinie zarządzania uzasadniono wieloma czynnikami, przede wszystkim potrzebami rynku pracy i dokonującymi się w Europie procesami integracyjnymi; koncepcję struktury studiów technicznych na Wydziale Technologii Produkcji i Zarządzania na Uniwersytecie Jana Ewangelisty Purkyne z Usti nad Łabą w północnej Republice Czeskiej; rozwijanie kompetencji w kształceniu zawodowym przyszłych inżynierów, a szczególnie zwrócono uwagę na umiejętności spostrzegania jako ważny element kształcenia zawodowego; istotę i kierunki zapewnienia dodatkowych rodzajów i zwiększenia zakresu zajęć (usług) edukacyjnych dla utalentowanych studentów w szkołach wyższych Ukrainy; „spojrzenie” na kulturę z różnych naukowych pozycji

i poglądów, jak również pokazano jej nierozzerwalny związek z edukacją, religią, moralnością, polityką i prawem; analizę naukowych źródeł, wyników badań, które ujawniają relacje młodzieży, szczególnie związek płci z miłością w kontekście przemian cywilizacyjnych; zjawisko wypaczenia osobowości, które jest obecne w pewnym wymiarze w każdej pracy zawodowej, a w tym charakterystyczne dla reprezentantów zawodów opartych na relacjach „osoba – osoba”. W rozdziale kończącym tę część opisano konieczność zmian w organizacji procesów produkcji ze względu na pracowników niepełnosprawnych, którzy domagają się konieczności racjonalnego potraktowania ich pracy w pełnym, ludzkim wymiarze, a wysoce zorganizowany proces produkcji i doskonałe rozwiązania technologiczne w pełni im to umożliwiają.

Część trzecia – *Kształcenie nauczycieli* rozpoczyna się od rozdziału określającego humanistyczny kierunek rozwoju nowoczesnej dydaktyki szkoły wyższej, która bada, uogólnia i uzasadnia cele, prawidłowości, zasady, treść, modele i metody procesu dydaktycznego w szkole wyższej, wzajemne relacje pedagogów i studentów jako podmiotów procesu kształcenia, określa wpływ różnorodnych zjawisk dydaktycznych na kształcenie i rozwój studenta jako osoby twórczej i podmiotu dalszego kształcenia i przyszłej pracy zawodowej. W kolejnych rozdziałach autorzy przedstawili: autorytet wykładowcy jako integralny komponent jego przygotowania zawodowego, pedagogicznego i wagi osobowości w grupie, który ujawnia się przez współdziałanie i relacje z innymi wykładowcami i studentami oraz wpływa na jakość procesów nauczania i wychowania; metodologię i wyniki badań dotyczących oczekiwań studentów przygotowujących do wykonywania zawodu nauczyciela edukacji zawodowej w obszarze kształcenia psychologicznego; trudności w ustalaniu metodologii badań, w ramach których problemy językoznawcze, psychologiczne, pedagogiczne i psychoterapeutyczne jako oddzielne kategorie w ramach jednorazowych badań są niepodzielnym pojęciowym, doświadczalnym i praktycznym kompleksem problemowym funkcjonującym jako jednorodny przedmiot badań; możliwości kształcenia się nauczycieli w ciągu całego życia w odniesieniu do europejskich i krajowych ram kwalifikacji zawodowych; możliwości dalszego kształcenia nauczycieli w szkolnictwie wyższym w VŠB (Uniwersytet Techniczny – Ostrawa) na kierunku IGIP w kontekście opinii nauczycieli studiujących na tym kierunku, ze szczególnym uwzględnieniem wykorzystania oferowanych form doksztalcenia. Na zakończenie tej części opisano potrzebę poszerzenia programów kształcenia nauczycieli o zajęcia z tanatologii jako wzbogacenia osobowościowego rozwoju zawodowego, gdzie kontakt z drugim człowiekiem jest podstawą oddziaływań wychowawczych.

Część czwartą – *Edukacja ekologiczna i regionalna*, otwiera rozdział przedstawiający rolę edukacji szkolnej i pozaszkolnej w upowszechnieniu ekologii, w tym ewolucję pojęcia ekorozwój oraz jego znaczenie w dzisiejszym świecie. W kolejnych rozdziałach: opisano problem tworzenia teoretycznych zasad i nabywania doświadczenia praktycznego w wymiarze humanistycznym w odniesie-

niu do edukacji zawodowej przyszłych inżynierów i techników o specjalnościach agrotechnicznych; podano rolę i miejsce przedmiotu „prawo rolne” w programie kształcenia zawodowego specjalistów z zakresu rolnictwa na Uniwersytecie Narodowym Ukrainy, w tym zwrócono uwagę na wyjaśnienie głównych komponentów programu (ogólnego, szczególnego i specjalnego), które są włączone w zakres tematyczny tego przedmiotu; przedstawiono metodę analizy hierarchii na prostym przykładzie z dziedziny inżynierii środowiska jako metody wspomagającej podjęcie decyzji; zidentyfikowano komponenty standardów wykształcenia wyższego, które powinny zostać ulepszone i rozszerzone o nowe wymagania w stosunku do edukacji, ładu społecznego jako ekologicznych i twórczych kompetencji przyszłych pracowników zawartych w dokumentach *Dekady edukacji dla zrównoważonego rozwoju*; określono zasady rekultywacji gruntów, przyczyny degradacji ziemi na Ukrainie oraz legislacyjną bazę umożliwiającą ich rekultywację; przedstawiono potrzebę współczesnego człowieka w zakresie usuwania nadmiernej ilości informacji ze swojej świadomości, która jest obecna w formie stereotypów oraz dogmatów w kontekście zamieniania jej na usystematyzowane i zoptymalizowane spostrzeganie całej złożoności świata jako obrony przed degradacją człowieka do poziomu niewolnika osobistych iluzji lub bycia „figurą socjalną”; podano, że jednym z najważniejszych założeń ochrony środowiskowej w sferze produkcji rolnej jest oszacowanie stanu polityki środowiskowej i zrównoważonego rozwoju w zakresie ochrony przyrody, przy czym ekologiczna wiedza specjalistyczna zapewnia bezpieczeństwo społeczne i wysoką środowiskową (ekologiczną) jakość życia i zdrowia ludzi; określono, że bezpieczeństwo w wymiarze jednostkowym i całościowym w zakresie wytwarzania produktów żywnościowych na Ukrainie jest problemem ogólnonarodowym, stąd zainteresowanie pedagogiki w reformowaniu treści w tym zakresie jest głównym tematem społecznym, racją stanu, narodowym i ekonomicznym znaczeniem rolnictwa i jego produkcji dla ogółu społeczeństwa; opisano metodyczne rozwiązania związane z przyznawaniem stopnia międzynarodowego mistrza organizacji EUW w porozumieniu z partnerami uniwersyteckimi terenu Wielka Jałta (na Ukrainie), w tym rozwiązania edukacyjne dotyczące przeprowadzania egzaminów w zakresie pozwalającym uzyskać europejski certyfikat (tzw. „Błękitną Flagę”). Tę część kończy rozdział, w którym przedstawiono problemy edukacji środowiskowej, ze względu na jej rolę jako ważnego czynnika dla ekologicznych i ekonomicznych reform na Ukrainie, jak również zaakcentowano podstawowe drogi zapewniające odpowiedni poziom edukacji środowiskowej dla rozwoju kraju.

Od 2010 roku niniejsza publikacja ukazywać się będzie w postaci rocznika naukowego.

Część pierwsza
EDUKACJA TECHNICZNA

Konsumeryzm, konsumpcjonizm, wyzwania dla edukacji

Wprowadzenie

Cywilizacja przemysłowa z różnymi technologiami przetwarzania materiałów w wyroby użytkowe produkowane w skali masowej i wielkoseryjnej wprowadziła do życia społecznego zasady gospodarki wolnorynkowej: zwiększonej podaży i obniżania cen wyrobów po to, aby zrównoważyć (ale także aby stymulować) rosnący popyt. Na rynku pojawiały i ciągle pojawiają się nowe produkty, często aż tak nowe, że zaskakują swoim przeznaczeniem ich przyszłych użytkowników. To wszystko wymusza systematycznie narastające zmiany w sposobach i stylach zachowań (postępowań) konsumentów.

Wkraczając na dobre w XXI wiek, trzeba sobie uświadomić, iż problemy poprzedniego stulecia nie zostały rozwiązane. Coraz częściej pedagogzy są zgodni, iż istnieje „luka ludzka jako dystans między rosnącą złożonością świata a naszą zdolnością sprostania jej (...), a dzisiejsza złożoność wynika głównie z działalności ludzi (...) za wzrostem tworzonych przez ludzi komplikacji nie nadąża postęp naszych umiejętności. Będąc obecnie głównym przejawem owej złożoności problemy globalne, to przede wszystkim – problemy ludzkie” [Botkin, Elmandjra, Malitza 1982].

1. Pojęcie konsumeryzm

Konsumeryzm – lub inaczej **konsumpcjonizm** – to subiektywnie i negatywnie rozumiane zjawisko nadmiernej, indywidualnej konsumpcji dóbr. Jest to nader często zjawisko wymuszone różnymi czynnikami osobowymi, kulturowymi, czy cywilizacyjnymi i reklamą. Wiąże się ono z merkantylnym (konsumpcyjnym) podejściem do świata i hedonistycznym materializmem. Przedmiotowo konsumeryzm oznacza posiadanie dóbr–towarów. Podmiotowo rzecz ujmując, konsumeryzm wiąże się z pojęciem **konsument** i oznacza osobę posiadającą rozwinięte pewne postawy przejawiające się w nadmiernej niczym nieusprawiedliwionej (czy to rzeczywistymi potrzebami, czy też kosztami ekologicznymi, społecznymi czy indywidualnymi) wysokiej pozycji konsumpcji oraz dążeniem do gromadzenia dóbr materialnych, które te osoby uznają za wyznacznik lub za najważniejszą, względnie jedyną wartość ich życia/jakości życia. U fundamentu takich postaw leży nadmiernie przesadna dominacja kategorii MIEĆ, posiadać jako przeciwstawienie dla kategorii BYĆ.

W tym kontekście problematykę konsumpcjonizmu należy postrzegać w kontekście użyteczności i hedonizmu, w tym także dla nas interesujących wątków i odniesień do dydaktyki techniki.

2. Utylitaryzm i hedonizm w postępowaniach konsumentów

Utylitaryzm (łac. *utilitas* – korzyść, pożytek, wygoda) – „przyjmuje jako podstawę moralności użyteczność, czyli zasadę największego szczęścia, głosi, że czyny są dobre, jeżeli przyczyniają się do szczęścia, złe, jeżeli przyczyniają się do czegoś przeciwnego. Przez przyjemność rozumie się przyjemność i brak cierpienia; przez nieszczęście – cierpienie i brak przyjemności” [Mill 1959: 13]. Utylitaryzm należy do grupy **koncepcji teleologicznych**, ponieważ każda wartość moralna ma tutaj charakter instrumentalny; działanie uznawane jest za dobre lub złe, będąc środkiem do jakiegoś celu. Przedstawiciele użyteczności uznają pogląd, że ludzkie działanie zasługuje na aprobatę lub naganę ze względu na to, czy przyczynia się do powiększenia czy pomniejszenia szczęścia ludzi.

- 1) Z uwagi na to, **w czym upatruje się najwyższe dobro**, wyróżnia się:
 - użyteczność hedonistyczna – celem jest szczęście rozumiane jako przyjemność;
 - użyteczność idealna – kontemplacja piękna i podziw dla szlachetnych czynów.
- 2) Z uwagi na to, **kogo dotyczy zasada użyteczności**:
 - indywidualistyczna – bierze pod uwagę użyteczność osobistą rozumianą jako to, co dostarcza największych (Bentham) lub najwyższych (Mill) przyjemności;
 - społeczna – ponieważ uzyskanie przyjemności zależy w znacznej mierze od innych ludzi, dlatego rozsądnie jest starać się także o ich przyjemność jako środek umożliwiający uzyskanie większej przyjemności dla siebie.
- 3) Z uwagi na **zakres stosowania zasady użyteczności**, a w związku z tym i na potrzebę tworzenia szczególnych norm moralnych:
 - użyteczność czynów – zasada użyteczności wystarczy jako doktryna postępowania w każdej sytuacji;
 - użyteczność reguł – obowiązki człowieka w sytuacjach typowych, często się powtarzających lub wymagających natychmiastowej decyzji, mają być określone przez szczegółowe normy moralne (reguły).

W użyteczności – jako koncepcji etycznej – uznaje się pożytek jednostki lub społeczeństwa za najwyższy cel moralny w postępowaniu ludzi. Dążenie do dobra własnego sprzyja – zdaniem przedstawicieli użyteczności – pomnażaniu dobra społecznego. Przy czym pojęcie **dobra** utożsamiano z **posiadaniem dóbr**. A to, w prostej drodze, wiedzie ku konsumpcjonizmowi, który gubi różnicę po-

jęć „dobro człowieka” od „dóbr dla człowieka”. Kategoria aksjologiczna **mieć** staje się główną, a często jedyną wytyczną zachowań (postępowań) człowieka¹.

W znaczeniu etycznym utilitaryzm dąży do budowy cywilizacji skutku, w technice **technokratyzmu**, cywilizacji użycia i posiadania rzeczy. Staje się to odniesieniem do budowy cywilizacji, w której osoby także stają się przedmiotami użycia (podobnie jak inne rzeczy). Jak słusznie i dobitnie podkreślał to Jan Paweł II: „utilitaryzm nazwać należy antycywilizacją względem cywilizacji miłości” [Furmanek 2004], której idee głosił między innymi w *Liście do rodzin* [Jan Paweł II 1994].

Hedonizm (od grec. *hedone*, przyjemność, rozkosz) jest poglądem lub postawą upatrującą w przyjemności (lub unikaniu przykrości), traktowanej jako źródło prawdziwego szczęścia, wartość, cel, motyw postępowania. W języku potocznym hedonizmem nazywa się także postać nieuporządkowanego życia, będącą wyrazem realizacji niewłaściwych celów i wartości oraz skutkiem ulegania słabościom ludzkiej natury. Termin hedonizm wprowadził do literatury w roku 1813 A. Schopenhauer w Anglii, kiedy zaczęto utożsamiać szczęście z przyjemnością i wiązano hedonizm z utilitaryzmem [Furmanek 2007: 67].

W etyce hedonizm to pogląd upatrujący w przyjemności formę wewnętrznego dobra, czyli dobra stanowiącego jedyne lub ostateczne kryterium ważności czynów. W czasach nowożytnych hedoniści za naczelną zasadę etyki przyjmowali maksymalizację przyjemności dla jak największej liczby osób. Stąd duże nadzieje wiązali z różnymi dobrami techniki. Każdy wytwór techniki w jakimś sensie jest użyteczny, wspomaga wysiłki człowieka, wprowadza do sytuacji użytkowania tego wytworu przyjemność ich wykorzystywania. Z tego także wyrasta dążenie do podkreślania w prowadzonych analizach rozmaitych **facyli-tacyjnych funkcji techniki**.

Hedoniści uważali ponadto, że przyjemność można mierzyć pod względem intensywności, trwałości, pewności czy bliskości. Podobnie jak rzeczom również czynom człowieka przypisywali słusność moralną – **utilitaryzm czynów**, niektórzy autorzy mówią o **utilitaryzmie podmiotowym**, którego wyrazem są umiejętności radzenia sobie w sytuacjach życia, w tym także w sytuacjach technicznych (tzw. sobieradztwo techniczne). Przedstawiciele takich poglądów żądają od szkoły aby np. uczyła tylko rzeczy użytecznych. Inni słusność moralną przypisują normom moralnym, nazywając ten nurt **utilitaryzmem reguł**, także tych którymi posługujemy się podejmując decyzję o kupnie określonego towaru. Jest on bliski **utilitaryzmowi przedmiotowemu**, który ujawnia się w dążeniach do posiadania czegoś użytecznego. Warto zauważyć, iż ocena poszczególnych zjawisk może być przeprowadzona w sposób jednoznaczny tylko wtedy, gdy jednoznacznie opiszemy kryteria użyteczności [Wojtyła 1983].

¹ Człowieka epoki PRL-u J. Tischner nazwał *homo sovieticus*. Czy obecnie nie należałoby go nazywać *homo consumator (accumulator)* – człowiek gromadzący, dla którego kumulacja staje się sposobem na życie.

„Utylityzm oraz hedonizm – pisał R. Ingarden [1987: 113] – w teorii wartości pozostają w sprzeczności z sensownością i realnością oraz odpowiedzialnością”. Utylityzm zagraża prawdziwej odpowiedzialności także dlatego, że prowadzi do relatywizmu w teorii wartości. Bowiem „ostrze utilitarystycznej teorii wartości skierowane jest jedynie przeciwko swoistości wartości moralnych, jak i estetycznych”. Wartości użytecznościowe w swej naturze są relatywne. To, co dla jednych przedstawia korzyść, dla drugich ludzi korzyścią być nie musi.

Przytoczona interpretacja utilitaryzmu i hedonizmu stanowi podstawę analizy zjawisk współczesnego konsumpcjonizmu (konsumeryzmu). Jednocześnie odnosimy ją do uzasadnienia pilnej potrzeby prezentacji odmiennego podejścia do analizy problemu wychowania, w tym wspomaganie rozwoju kultury technicznej na poziomie użytkowników, jaką proponujemy dla potrzeb nowoczesnej dydaktyki techniki.

3. Konsumeryzm a utilitaryzm i hedonizm

Współcześnie hedonizm przybiera postać **konsumpcjonizmu**. Wyrazem jego jest przesadne pragnienie posiadania wszystkiego, co może sprawić przyjemność, i to niezależnie często od ceny, jaką za te dobra należy zapłacić, i to nie tylko w formie ekwiwalentu pieniężnego. Zwróćmy jeszcze uwagę, dla kompletności rozważań, na to, że hedonizm w psychologii oznacza pogląd, według którego dążenie do przyjemności i unikanie przykrości stanowi główny lub jedyny motyw ludzkiego postępowania. W nowożytnej interpretacji utilitarystycznej hedonizm psychologiczny stanowi element antropologii i etyki. Wszystkie nurty hedonizmu psychologicznego cechuje uogólniająca jednostronność, ponieważ zaspokojenie przyjemności nie może być traktowane jako jedyny motyw ludzkich działań.

Omawiane postawy konsumentów wpisują się w treść hedonistycznego materializmu [Golka 2004: 7]. Utylityści zalecali ludziom takie postępowania, które przynosiły pożytek i szczęście możliwie w największym wymiarze (zarówno co do jednostki jak i grup społecznych). Konsumeryzm właśnie w nabywaniu dóbr upatruje drogę do szczęścia, radości życia, stwarza pozorną możliwość zaspokojenia wszelkich potrzeb i pragnień fizycznych, psychicznych i duchowych. Dobro traktowane jest w tej koncepcji jako użyteczne bądź przyjemne dobro materialne lub przynależne do świata symboli konsumpcyjnych. Znamy z historii fakty nadmiernego dążenia ludzi do dobrobytu materialnego, zbytku, a nawet rozpusty. Można retorycznie zapytać, czy tym jednostkom zapewniło to szczęście?

Z pojęciem *konsumeryzmu* wiąże się warstwa społeczna nazywana **konsumtariatem**, co oznacza – zdaniem A. Barda i J. Söderqvista [2006] – rodzaj „proletariuszy zapatrzonych w telewizję”. Ludzie należący do tej warstwy konsumują „dobra dostarczane przez telewizję w poczuciu doświadczenia pełni świata. Pasma niekończącej się, coraz ogłupiającej rozrywki wystarczy im do szczęścia” – piszą Bard, Söderqvist [2006].

Wykorzystując pojęcie „konsumtariat” chcemy zwrócić uwagę na potrzebę jego odróżnienia od pojęcia konsumenci. To zaś wskazuje, że konsumentami nazywać będziemy osoby nabywające towary i usługi w sposób racjonalny. Ich postawy są w pełni aprobowane etycznie.

Niezależnie od szczegółowej treści omawianych pojęć wpisują się one w treść kultury. Współczesna **kultura konsumpcji** stała się jednym z centralnych zjawisk i obiektem badań kulturoznawstwa – dyscypliny, która szczególnie na gruncie filozofii postmodernistycznej wypiera socjologię. Czyż można sobie wyobrazić jakiegokolwiek analizy problematyki dotyczącej kultury konsumpcji z pominięciem choćby elementarnego rozumienia zjawisk techniki, w tym rozmaitych wytworów i utworów techniki dostępnych na tzw. rynku towarów i usług?

W nowych środkach konsumpcji najistotniejszą rolę ogrywa interakcja konsumenta z towarami, a nie z innymi osobami. Ludzie ci nie chcą, by magia interakcji z przedmiotem została zakłócona przez innego człowieka; nie chcą, aby ktoś zbudził ich ze „snu”.

Tak więc w **świątyniach konsumpcji** międzyludzkie interakcje zdarzają się rzadko, a jeśli już występują, to zazwyczaj są one z góry określone, symulowane. W związku z tym, że dla takich osób ważniejszego znaczenia nabierają **interakcje z rzeczami**, a nie z ludźmi. Nastąpiła w ich systemie hierarchii wartości zmiana miejsc między przedmiotem a podmiotem, możemy mówić o **fetyszyzacji towarów** polegającej na „nadawaniu przedmiotom specyficznych sensów i znaczeń”.

Skoro rola podmiotu została ograniczona, to coraz większego znaczenia nabierają przedmioty. Co więcej – w pewnym sensie manipulują one i uzależniają od siebie ludzi, którzy godzą się na to z przyjemnością. Człowiek ponowoczesny jest pod wrażeniem przedmiotów, które nieustannie go uwodzą swoimi nowymi funkcjami użytkowymi, swoją formą czy ceną. Wystarczy zaobserwować postawy potencjalnych klientów wybranych dóbr bardziej luksusowych. Warto zagłębić się w lekturę folderów reklamowych tych dóbr i proponowane właściwości czy nowe funkcje oferowanych towarów. Dzieje się tak dlatego, ponieważ życie w społeczeństwie konsumpcyjnym związane jest z permanentnym odczuwaniem głodu konsumpcji. Zaspokajanie jednych potrzeb powoduje, że pojawiają się następne. Współczesny konsument bez przerwy odczuwa stan nienasyceń i – co ważniejsze – nigdy swoich potrzeb nie zaspokoi, gdyż chce konsumować więcej i więcej. Ponieważ wszyscy jesteśmy – jak określił to Z. Bauman [2000] – „po trosze włóczęgami”, to nie możemy tak po prostu się zatrzymać w swym konsumpcjonizmie.

Metody i strategie marketingowe stosowane w handlu skutecznie wzmagają poczucie określonych potrzeb. Mówi się nawet o **sterowaniu klientem**. Media i reklama motywują ludzi do inwestowania i udoskonalania swego wizerunku zewnętrznego oraz wewnętrznego, pokazując cały czas, co jest modne (trendy), a co niemodne (*passee*). Jeśli coś jest *passee*, to wcale to nie oznacza, że jest zniszczone lub zużyte. Chodzi tutaj o to, że w momencie udoskonalenia jakiegoś

przedmiotu, np. pod względem technicznym, jego stary model staje się automatycznie przesytkiem, więc trzeba kupić nowy, żeby być „na czasie”. Bardzo dobrze widać to w przypadku telefonów komórkowych. Olbrzymia jest bowiem oferta handlowa modeli telefonów. Jak i który z nich wybrać? Oto jest pytanie !? Konsumeryzm związany jest ze zjawiskiem ciągłego podejmowania decyzji.

Inną konsekwencją rozwoju społeczeństwa konsumpcyjnego jest **kult indywidualizmu** polegający na tym, iż najważniejsza jest jednostka, która powinna posiadać możliwość do samorealizacji, niejednokrotnie do samorealizacji poprzez konsumpcję. Kult indywidualizmu powoduje, że liczą się tylko potrzeby jednostek oraz ich szczęście. Nie sprzyja to istnieniu systemu uniwersalnych wartości. Co więcej: zaspokajanie tylko własnych pragnień i egoistyczne dążenie do tego, aby tylko mnie było najlepiej, prowadzi do rozłamów wspólnot, które przecież opierają się na uniwersalnych wartościach i celach. Niejednokrotnie interes jednostki – jeśli mógłby zaszkodzić dobru wspólnoty – był pomijany. Widać zatem, że w pewnym stopniu zanika tendencja do tego, by „być człowiekiem bazaru”, człowiekiem tradycyjnym, o spójnej tożsamości, który chce czuć się częścią wspólnoty.

Do tego warto dodać, że w owych „świątyniach konsumpcji, którymi są centra handlowe (*shopping malls*) na przykład są trzecim z kolei miejscem pod względem długości przebywania – zaraz po domu i miejscu pracy” [Naisbitt 1997: 69].

4. Styl życia stanowi wybór etyczny

Postępujący wzrost poziomu życia i siły nabywczej szerokich grup społecznych przyczyniły się do istotnych zmian w strukturze wydatków. Konsumpcja przenika każdą sferę naszego życia. Warto zatem poddać analizie cechy konsumpcji współczesnej i zmieniającego się rynku towaru, usług i pracy człowieka. W świadomości kupującego pojawiają się płynące z różnorodnych źródeł bodźce marketingowe. Cechy nabywcy i procesy decyzyjne prowadzą do podjęcia określonych decyzji o zakupie. Na zachowania konsumenta wpływają czynniki: kulturowe, społeczne, osobiste, psychiczne. Obecnie zauważamy, iż spadł udział wydatków na zaspokajanie elementarnych potrzeb. Coraz więcej wydajemy na dobra trwałego użytku, wyposażenie mieszkań, usługi, rozrywkę, odnowę biologiczną i ochronę zdrowia. Np. w W. Brytanii na początku XX wieku mieszkańcy przeznaczali na żywność ok. 30% swoich dochodów, pod koniec XX wieku wydatki te stanowiły tylko 10% dochodów. Poszerzanie sfery usług, rozwinięcie palety dostępności do towarów bardzo złożonych technicznie, ale z uwagi na masowość produkcji względnie tanich, sprawiły, że środowisko techniczne życia ludzi diametralnie ulega zmianom. Ponadto masowa komunikacja i wszechobecna reklama sprawiają, że popyt na towary i usługi ciągle rośnie.

5. Środowisko życia człowieka środowiskiem technicznym

Nie trzeba nikogo przekonywać do istoty stwierdzenia zawartego w tytule niniejszego fragmentu. Rzecz jednak w tym, że to przesycone środowisko życia

człowieka to w istocie sprawy środowisko wytworów przemysłu i usług współczesnej technicznej działalności człowieka. To nagromadzenie dóbr – towarów nabytych na rynku towarów i usług.

Zatrzymujemy się na tym zjawisku przede wszystkim w kontekście dotychczasowych analiz. Nie jest trudno wyobrazić sobie człowieka – klienta zdecydowanego na kupno jakiegoś produktu. Niech to będzie przywołany uprzednio telefon komórkowy. W salonie sprzedaży oferują nam dziesiątki modeli rozmaitych co do jakości, funkcji, koloru, ceny. Stajemy zdumieni i przerażeni. Który model wybrać? Sytuacja powtarza się w każdym innym przypadku. Zawsze oferta jest bogata. Od naszych decyzji zależy kupno. Kuszeni jesteśmy rozmaitymi zachętami producentów i handlowców. Staramy się nie być naiwnymi klientami. Jak – i na podstawie jakich przesłanek – dochodzimy do ostatecznej decyzji? A jak postępujemy po kupnie wymarzonego, wybranego produktu?

6. Konsumeryzm. Wyzwania dla zadań i procesów wychowania

Przytoczone przykłady sytuacji życiowych człowieka ukazują z całą wyrazistością trudności konsumenta dóbr technicznych. A wychowanie ma pomagać człowiekowi w sytuacjach trudności. Czy nazywać będziemy ten system działań wychowawczych wychowaniem technicznym, czy wychowaniem konsumenckim nie ma to już większego znaczenia. Ponieważ ludzie nie zrezygnują z dobrodziejstw proponowanych przez współczesną cywilizację, przed pedagogiką współczesną wyrastają konkretne trudne i bardzo pilne wyzwania.

Konsumpcjonizm, który gubi różnicę pojęć „dobro człowieka”, od „dóbr dla człowieka”. **Utylitaryzm dydaktyczny** dąży do takiego ukształtowania procesów edukacyjnych, aby zapewniły one praktyczne przygotowanie do życia (tzw. „sobieradztwo techniczne”). Pomija zatem to, co związane jest z dążeniem do zrozumienia zjawisk współczesnej techniki dostarczającej także oczekiwanych dóbr, co wymaga opanowania intelektualnego informacji stanowiących tworzywo procesów rozumienia. Tylko to może być kochane, co jest poznane i zrozumiane. Często zapominamy także o tym, że człowiek jest tym, czym czyni go rozum. W tym znaczeniu utylitaryzm i hedonizm podważają sens rozwoju człowieka, który z natury swojej jest istotą wielowymiarową i takim powinien być proces wspomagający ten rozwój.

Według *Encyklopedii PWN* [2000], w znaczeniu pozytywnym konsumeryzm – działalność na rzecz obrony konsumentów i reprezentacji ich interesów wobec producentów; główne formy konsumeryzmu: ustawodawstwo antymonopolowe, normy bezpieczeństwa produktów, testowanie jakości towarów, ochrona przed skutkami nieuczciwej reklamy i manipulacji świadomością nabywców, informacja i poradnictwo. To kolejne tereny penetracji problematyki współczesnego wychowania technicznego, a w nim wychowania racjonalnego konsumenta.

Początek XXI wieku to czas zbierania „owoców” postmodernistycznego spojrzenia na rzeczywistość człowieka i jego wychowania. Konceptje postpeda-

gogów i antypedagogów, które miały być krytycznym antidotum na tradycyjne, katolickie ujęcie wychowania, stały się w rezultacie kolejną nieudaną próbą kontestacji Kościoła jako instytucji wychowawczej². Nie da się przecież nie zauważyć, iż konsekwencjami wychowawczymi ponowoczesności są:

- konflikt sensu – widoczny przede wszystkim w różnych strategiach życia wychowanków i wychowujących; eksponowaniu „dobra człowieka”, w odróżnieniu od „dóbr dla człowieka”;
- dekonstrukcja hierarchii wartości – zjawisko równouprawnienia się dotychczas hierarchicznie uporządkowanych wartości; dążenia do przewartościowania poszczególnych kategorii aksjologicznych w wyniku rozpowszechnienia konsumpcyjno-hedonistycznych strategii życia;
- zanik autorytetów wychowawczych i ich przydatności w procesach wychowania;
- komercjalizacja tożsamości jako skutek rozwijającego się konsumeryzmu. te niepokojące symptomy zjawisk konsumpcjonizmu w życiu współczesnych społeczeństw mają swoje echa także w pedagogice, a ściślej mówiąc w realizowanej praktycznie koncepcji wychowania. Zerwanie z dotychczasowym, tradycyjnym ujęciem wychowania sprawia chaos aksjologiczny z jednoczesnym – dosyć nerwowym – poszukiwaniem koncepcji, które mogłyby wypełnić zaistniałą pustkę. Pedagodzy stają obecnie przed ważnym zadaniem: obrony fundamentalnych kategorii aksjologicznych i zasad wychowawczych.

Warto zatem sięgać do wyników badań pedagogiki wartości. Następuje stopniowa systematyzacja problematyki wychowania, w tym tzw. **wychowania konsumentckiego**.

Współczesny wychowawca nie może pominąć faktu, iż: „techniczno-naukowy postęp i duchowy rozwój człowieka rozmięły się (...). Człowiek zajął się prawie wyłącznie swoim materialnym postępem. Teraz staje się ofiarą własnej twórczości (...), zostaje sam programowany, manipulowany i degradowany [Bosmans 1997].

Dlatego też wytyczając perspektywy wychowania w XXI wieku, można sformułować następujące postulaty wychowawcze:

1. Współczesny wychowawca musi stawić czoła przerostowi indywidualizmu i etycznemu relatywizmowi, które są charakterystyczne dla społeczeństw liberalnych.
2. W działaniach wychowawczych wszystkie instytucje powołane do wychowania **powinny przeciwdziałać lansowaniu ideologii konsumpcyjnej**, opartej na postmodernistycznej kulturze konsumeryzmu.
3. Każdy wychowawca ma obowiązek przeciwdziałania anarchii moralnej, polegającej m.in. na likwidowaniu prawd absolutnych; ukazywania potrzeby krytycznego wartościowania rzeczywistości dotyczącej dóbr, towarów i usług dostępnych na rynku.

² <http://www.mastalski.pl/michal455.html>

4. Wychowawca powinien czuwać nad tym, aby umiłowanie wolności graniczącej z anarchią zostało zmarginalizowane, szczególnie wśród młodzieży. Korzystanie z dobrostanu środków technicznych wpisane być powinno w system preferowanych wartości i humanistycznego stylu życia.
5. Rozwijając należy postawy odpowiedzialności i rozumnego korzystania z odpowiedzialnej wolności. Ujawnia się to w dokonywanych wyborach i decyzjach konsumenckich.
6. Współczesny pedagog ma obowiązek przyglądania się i niwelowania toksycznych wpływów reklamy, mody i mass mediów, z jednoczesnym promowaniem zachowań opartych na wartościach [por. Pius XI 1929].
Możliwe będzie to wtedy, gdy każdy człowiek będzie choćby w elementarnym zakresie rozumiał zjawiska techniki tak mocno przenikające środowisko życia i pracy człowieka.

Literatura

- Bard A., Söderqvist J. (2006), *Netokracja. Nowa elita władzy i życie po kapitalizmie*, Warszawa.
- Bauman Z. (2000), *Globalizacja*, Warszawa.
- Bogunia-Borowska M., Śleboda M. (2003), *Globalizacja i konsumpcja: dwa dylematy współczesności*, Kraków.
- Bosmans P. (1997), *Miłość sprawia codziennie cuda*, Warszawa.
- Botkin J.W., Elmandjra M., Malitza M. (1982), *Uczyć się bez granic*, Warszawa.
- Brzozowska B. (2005), *Gen X: Pokolenie konsumentów*, Kraków.
- Encyklopedia PWN* (2000), Warszawa.
- Furmanek W. (2004), *Cywilizacja miłości a zjawiska życia współczesnego [w:] Odpowiednie dać rzeczy słowo*, red. W. Furmanek, Rzeszów.
- Furmanek W. (2007), *Jutro edukacji technicznej*, Rzeszów.
- Furmanek W. (2010), *Edukacja a przemiany cywilizacyjne*, Rzeszów.
- Golka M. (2004), *W cywilizacji konsumpcyjnej*, Poznań.
- Ingarden R. (1987), *Książeczka o człowieku*, Kraków.
- Jan Paweł II, (1994), *List do rodzin*, Rzym.
- Jawłowska A., Kempy M. (2005), *Konsumpcja – istotny wymiar globalizacji kulturowej*, Warszawa.
- Makowski G. (2004), *Świątynia konsumpcji. Geneza i społeczne znaczenie centrum handlowego*, Warszawa.
- Mill J.S. (1959), *Utylitaryzm*, tłum. M. Ossowska, Warszawa.
- Naisbitt J. (1997), *Megatrendy. Dziesięć nowych kierunków zmieniających nasze życie*, Warszawa.
- Perchla-Włosik A. (2004), *Współczesny konsumpcjonizm [w:] Kulturowe determinanty zachowań konsumenckich*, red. W. Patrzalek, Wrocław.
- Pius XI (1929), *Divini Illius Magistri* (Encykliki), Watykan.
- Sitkiewicz K. (2009), *Stan Pragnienia Oblicza Mac(k)donaldyzacji*, Warszawa.
- Szczepański J. (1981), *Konsumpcja a rozwój człowieka. Wstęp do antropologicznej teorii konsumpcji*, Warszawa.

- Szlendak T. (2004), *Supermarketyzacja. Religia i obyczaje seksualne młodzieży w kulturze konsumpcyjnej*, Wrocław.
- Szlendak T. (2005), *Leniwe maskotki, rekiny na smyczy. W co kultura konsumpcyjna przemieniła mężczyzn i kobiety*, Warszawa.
- Szlendak T., Pietrowicz K., red. (2004), *Na pokaz. O konsumeryzmie w kapitalizmie bez kapitału*, Toruń.
- Szlendak T., Pietrowicz K., red. (2007), *Rozkoszna zaraza. O rządach mody i kulturze konsumpcji*, Wrocław.
- Świat po nowoczesności – konsumpcja zamiast pracy*, II rozdział [w:] *Od kontestacji do konsumpcji. Szkice o przeobrażeniach współczesnej kultury*, red. M. Kempny, K. Kiciński, E. Zakrzewska, Warszawa 2004.
- Wojtyła K. (1983), *Miłość i odpowiedzialność*, Kraków.
- <http://socjologia.wlanet.pl/konsumeryzm/?prog=konsekwencje>
- <http://www.mastalski.pl/michal455.html>

Streszczenie

Konsumeryzm (konsumpcjonizm) jako zjawisko nadmiernej konsumpcji dóbr wiąże się z utylitarystycznym podejściem do świata i hedonistycznym materializmem. Ujawnia się to w postawach wobec i w sytuacjach konsumpcji (MIEĆ) uznanych za wyznacznik wartości ich życia/jakości życia. Upowszechnienie tych postaw zagraża samemu człowiekowi. Stąd wielkie zadania przed systemami edukacji.

Słowa kluczowe: konsumeryzm, postawy, zagrożenia, utylitaryzm, hedonizm, materializm praktyczny, edukacja.

Consumerism, consumptionism of challenge for education

Abstract

Consumerism (consumptionism) it as phenomenon of excessive consumption of goods joins with utilitarian approach to world and hedonistic materialism. Comes out in attitudes in the face of and in situations of consumption (to HAVE) recognized for determinant of value their lives/the quality of life. Dissemination these attitudes threatens only man. From here great tasks before systems of education.

Key words: consumerism, attitude, of threat, utilitarianism, hedonism, practical materialism, education.

Marta BAŁAŻAK

Politechnika Radomska, Polska

Rozumienie idei techniki we współczesnym świecie przez uczniów klas starszych szkoły podstawowej

Wprowadzenie

Współczesny człowiek funkcjonuje w określonych warunkach egzystencjalnych i społecznych [Dziewiecki 2004: 11], dla których kultura, mentalność, obyczajowość, moda w nowej sytuacji społecznej, politycznej i ekonomicznej kształtują wrażliwość emocjonalną i moralną, więzi i wartości, zdolności komunikowania się i kontaktowania z drugim człowiekiem oraz z samym sobą.

Tym samym wszystko, co otacza człowieka, powoduje jego szczególne osadzenie się w określonej ponowoczesności, jak choćby błyskawiczne przemiany w podstawowych sferach życia ludzkiego [Dziewiecki 2004: 12]. Obecne spojrzenie na relację człowieka ustawionego *contra* technika wskazuje na jej służebną rolę niejako w ponowoczesnej wersji hedonizmu i konsumpcjonizmu.

1. Społeczeństwo informatyczne a wychowanie

Podstawowe informacje z dziedziny techniki otrzymuje dziecko w domu, usystematyzowana zaś są w szkole. Przekazuje je na wybranych przedmiotach nauczyciel. Jego zadaniem jest nie tylko ukazanie praktycznych form wykorzystania idei technicznego dorobku ludzkości, ale samej idei potrzeb i motywacji jego tworzenia.

„Rola nauczyciela jako promotora zmian, orędownika wzajemnego zrozumienia i tolerancji nigdy jeszcze nie była ta oczywista” [Delors 1999: 147].

Oczywistość ta polega na ukazywaniu uczniom podstawowych cech, jakie charakteryzują społeczeństwo w dziedzinie techniki – w tym wypadku obserwowanej przez pryzmat informatyki [Dziewiecki 2004: 28–39].

Widoczne dla ucznia stają się:

- przejście od ekonomii opartej na sprzedaży dóbr materialnych do gospodarki opartej na oferowaniu dóbr kultury, osobistej samorealizacji;
- absolutyzacja i ideologizacja wolności słowa;
- subiektywne podejście do mediów podsuwających określone postacie, obrazy i zainteresowania, promujących autorytety i postawy;
- usytuowanie mediów jako pierwszego narzędzia władzy;
- przeniesienie reklamy na wszystkie dziedziny ludzkiej egzystencji (reklama ekonomiczna, obyczajowa, polityczna);

- brak proporcji między bogactwem istniejących środków komunikacji a formą przekazywanej treści (absurdalne ideologie, przesady, zabobony i horoskopy);
- promowanie nowomowy, wyobraźni ikonicznej i reprodukcji treściowej;
- przewaga opinii nad faktami, zaburzenie zdrowej postawy odbiorcy, narzucenie roli kibica.

Zasadniczą rolę w tym wypadku pełni mądrze podjęta przez nauczyciela komunikacja wychowawcza [Dziewiecki 2004: 253–260]. Nauczyciel powinien dążyć do odpowiedzialnego kształtowania całej rzeczywistości wychowanka, starać się osiągnąć z nim faktyczny wymiar integracji, zachować zdrowy poziom realizmu wychowawczego.

2. Wszechstronne przygotowanie młodego człowieka do przyszłego życia zawodowego

Technika, informatyka i pozostałe przedmioty szkolne nie mają za zadanie przekazywać uczniom określonego zasobu wiedzy. Ich rola polega na ukazaniu dzieciom różnych obszarów wiedzy umiejętności celem ułatwienia im decyzji co do podjęcia przygotowania zawodowego. Kształcenie w szkole podstawowej jest intermedium do nauki w gimnazjum. Tu już mogą pojawić się specjalności czy profile. Dalszy etap – licea i technika to już klasyczne ukierunkowanie. W ich przypadku wybór następuje zgodnie z rozpoznanymi u ucznia zdolnościami i zainteresowaniami. Nawet jeśli uczeń od dawna jest przekonany o wyborze kierunku studiów, to kształcenie ogólne daje mu podstawy do nauki elementów wybranej dziedziny.

Przygotowanie wielostronne ma na celu nie tylko pomoc w odkryciu własnej osobowości w kierunku poszukiwania zawodu, ale ukazanie uczniom:

- wartości ogólnoludzkich (umiejętności rozumienia drugiego człowieka, uznawanie jednostki jako istoty rozumnej, wolnej, odpowiedzialnej, kierowanie się w postępowaniu dobrem wspólnym, uznawanie w uczniu osoby ludzkiej);
- przekazywanie im rzetelnej wiedzy merytorycznej;
- rozwijanie umiejętności psychopedagogicznych (podmiotowe drugiego człowieka) [Gajda 2006: 107].

Nauczyciel ma do dyspozycji możliwości posługiwania się różnymi sposobami pracy. Może stosować innowacje o różnej postaci i zasięgu wobec ucznia i nauczanego przedmiotu [Gęsicki 1993: 177–178].

Dla podejmowania pracy ukierunkującej młode pokolenie na wybór zawodu przygotowani są nauczyciele już podczas odbywania studiów wyższych [Jankowska 2007: 157]. Przeprowadzone badania wykazały rzeczywisty stan i efekty, jakie przynosi ich praca.

3. Obraz współczesnej rzeczywistości

Roli technika w życiu współczesnego człowieka była poświęcona godzina wychowawcza w klasach IVb i VIa w Szkole Podstawowej nr 23 w Radomiu.

Badania polegały na zaobserwowaniu dyskusji inicjowanej w obu przypadkach przez uczące osoby. Rozpoczynała je forma zbliżona do pogadanki ze strony nauczyciela na temat przeobrażeń we współczesnym życiu domowym. Uczniowie następnie wypowiadali się, przyjmując określone stanowiska.

Część uczniów podzielała opinię o konieczności zmian w warunkach techniki wrzęgniętej w gospodarstwo domowe – ich zdaniem musi tak być ze względu na wpływ przemian cywilizacji technicznej na wszystkie dziedziny życia.

Kolejna grupa miała nieco odmienne zdanie – dom w ich opiniach powinien pozostać ostoją tradycji i pewnego rodzaju stabilności celem wychnienia człowieka uwikłanego w nowości w pracy, w szkole, w każdym miejscu otoczenia.

Zupełnie inaczej wypowiadali się pozostali uczniowie. Dla nich wszystkie nowości służące ułatwianiu prac domowych już występują. Obecnie jest to tylko ich przetwarzanie i modernizacja pod kątem np. estetycznym. Nie zawsze bowiem „nowe” jest dla nich naprawdę nowe. Zresztą obecnie wiele osób podobno odchodzi od „cudaczných” nowości ku sprawdzonym przez lata i doświadczenie wynalazkom. Podkreślali oni, iż wiele osób również zaopatruje się w różne zakupy z dziedziny techniki, gdyż ulegają magii potencjalnych promocji – czy to cenowych, czy nowości – w supermarketach. Jeszcze dla innych motorem posiadania nowości jest snobizm. Jako konkretny przykład podano telewizor i samochód. Od czasu pojawienia się modelu telewizora kolorowego zmieniają się jedynie parametry techniczne. Podobnie samochody – tylko przechodzą przeobrażenia techniczne, a sama idea ich pracy pozostaje taka sama.

Odpowiedzią były głosy pierwszej grupy, iż te parametry w określonych sprzętach grają istotną rolę. Przejście od prymitywnego obecnie i w wyglądzie, i w zakresie pracy monitora lub od pralki automatycznej o mniejszej prędkości wirowania do obecnie oferowanych społeczeństwu jest wymogiem i potrzebą współczesności.

W klasie VI uczniowie stwierdzili, iż ważne jest, co i do czego jest używane. Jeśli używane jest z rozważą przez korzystającego – to jest to urządzenie potrzebne. Gdy zaś mamy do czynienia z bezmyślnym wykorzystywaniem rzeczy nie do końca potrzebnych i przydatnych, to reszta ich kolegów ma rację.

Na pytanie, na czym polega rozważa w korzystaniu z różnego rodzaju urządzeń, jedna uczennica podała własny przykład: gdy zasiada do komputera, rodzice pilnujący długości czasu przed nim spędzanego nakręcają minutnik kuchenny na jedną godzinę. Kontrolują też, aby nie wysiadywała przed monitorem godzinami, jak robią to inne dzieci (a też i przed telewizorami). Inna podała, że nie wolno jej samej korzystać z Internetu. Może to robić jedynie tylko podczas obecności rodziców w domu, sprawdzają oni wtedy strony, z jakich korzysta. Chłopiec dodał o korzystaniu z komputera jedynie po odrobieniu lekcji.

Negatywne przykłady złego czy nieodpowiedzialnego korzystania z dorobku techniki sprowadzały się do posługiwania się komputerem i do bezsensownego wykorzystywania np. pralki z niepełnym wkładem. Uczniowie wykazywali się znajomością zagrożeń czy to z sieci, czy z niewłaściwego korzystania i złego wpływu na zdrowie użytkowników. Lekcje wychowawcze na ten temat nie stanowią w tej szkole wyjątku. Jest to temat podejmowany dość często – właśnie w odniesieniu do informatyki. Stąd też konkretna wiedza i sprecyzowane wypowiedzi dzieci.

Widoczna jest tu praca nauczycieli nie tylko „odrabiających” zadany przez rozkład materiału temat. Istotne jest, że w rzeczywistości traktują dziedzinę nowości w technice odpowiedzialnie (mimo trudności z docieraniem do uczniów różnych, fantastycznych nieraz informacji o roli postępu technicznego w życiu człowieka). Podkreślając rolę wynalazków i udogodnień w życiu człowieka, jednocześnie wskazują na ich wady, jak i na zalety. Przyjmują poważnie wytyczne, jakie przed nimi zarówno stawiają cele komunikacji wychowawczej.

4. Cele komunikacji wychowawczej

Jakie są cele relacji między nauczycielem a uczniem jako osobami uwikłanymi w realizację procesu kształcenia? Nauczyciel występuje w nim z pozycji mistrza, mentora czy też animatora, reprezentanta świata dorosłych, do którego wprowadza wychowanka. Uczeń jest kierowany lub nakierowywany na przyswajanie określonych treści, wdrażany w warunki bytowe, reprezentowane przez daną społeczność, lustrujący lub zapoznający się ze światem różnych wartości celem wyboru jego zdaniem najbardziej optymalnej.

Nauczyciel ma do wyboru wiele możliwości: „korzystania z rozmaitych koncepcji kształcenia i wychowania, wspomagania się różnorodnymi rozwiązaniami metodycznymi, uczestniczenia w tworzeniu programów autorskich, wykorzystywania nie tylko myślenia przyczynowo-skutkowego, analitycznego i krytycznego, ale i do holizmu probabilistycznej wizji rzeczywistości” [Jabłońska 2000: 20].

Jego zadaniem w trakcie prowadzonego procesu dydaktycznego powinno być mądre i efektywne przekazywanie powyższych treści. Dlatego można jako jeden z wymogów kompetencyjnych w stosunku do pedagoga wysunąć dojrzałość moralną jako „zdolność do konsekwentnego posługiwania uzewnętrznionymi zasadami moralnymi w zachowaniach moralnych i rozstrzyganiu konfliktów moralnych. Uwidacznia się m.in. w umiejętnościach formułowania i wyrażania własnych zasad moralnych oraz samodyscyplinującym przekładaniu ich na konkretne decyzje i działania; **życzliwość** – wobec innych ludzi potrzebujących opieki, wsparcia, pomocy, ukierunkowania, a zwłaszcza nieczynienie krzywdy, działanie na korzyść innych, poszanowanie cudzej autonomii, rzetelności ocen, ufność w stosunkach międzyludzkich; **chęć** – odniesienia sukcesu zawodowego, mierzonego osiągnięciami wychowanków i poziomem ich rozwo-

ju osobowego” [tamże: 72]. Wychowanie „do” i „ku” odpowiedzialności i „poprzez” – to wyzwanie dla nauczyciela [Kozłowska 2003: 75].

Nauczyciel musi starannie dobierać sposoby pracy z uczniem – nie w sferze dydaktyki, ale jako wychowawca i opiekun tego drugiego – „ponieważ współczesny młody człowiek, rozpięty między skrajnymi propozycjami ideologicznymi, kokietowany elektronicznymi zabawkami, dekoncentrowany na tysiące sposobów przez multimedia, kuszony wizjami łatwego i dobrego zarobku, narażony na szykany ze strony rówieśników (...), królik doświadczalny nieustannie modernizowanej szkoły, ciągle jeszcze broni się przed nadmiarem ofert edukacyjnych – i niekiedy zadaje kłopotliwe pytania o przyszłość cywilizacji czy rolę jednostki w zunifikowanym świecie, a niekiedy wybiera ucieczkę w cokolwiek” [Kosowska 2003: 383]. Pojawia się tu wyjaśnienie czy też umotywowanie konieczności zaistnienia poprawności relacji między podmiotami uczestniczącymi w procesie dydaktyczno-wychowawczym.

Nauczyciel jako osoba starsza wiekiem i posiadająca znacznie większe doświadczenie – nie tylko w zakresie przekazu wiedzy, ale i podejmowania form wychowawczych, mających wpływ na ucznia – powinien rozumieć swoją pozycję i swoje miejsce w szkole. Wynika to z odczucia i rozumienia znaczenia dobrze wykonywanej pracy [Wołk 2007: 198] i jej funkcji oraz pojmowania przez niego potrzeby respektowania występowania kompetencji w pracy [Mazińska 2004: 21–23].

Nauczyciel powinien dotrzymać kroku takim wyzwaniom, jakie stawiają przed nim nie tylko programy szkolne i przepisy oświatowe: głównym oczekiwaniem jest dotrzymywanie przez nich wymagań wysuwanych przez uczniów (nawet gdy sami nie potrafią jeszcze ich dokładnie sprecyzować), ich rodziców lub opiekunów, w sumie można powiedzieć społeczeństwa [Niemiec 2005: 262]. „Współczesny nauczyciel, w sytuacji zmieniających się warunków społeczno-politycznych oraz zmieniających się wymogów prawa oświatowego, musi swoją pracą odpowiedzieć na zaistniałą zmianę; podjąć refleksję nad samym sobą i odpowiedzieć na pytanie: co odrzucić, a co zachować?” [Nowosad 2005: 182–183].

W związku z tym nauczyciel powinien podejmować takie formy komunikacji z uczniem, które przyjmują nie tylko zakres interpersonalnego dialogu, ale też i wymiar wychowawczy.

Kierunki zmian edukacji ogólnotechnicznej należy rozpatrywać w wymiarach:

- **osobowościowym** (wielostronny rozwój osobowości ucznia, tworzenie przez niego systemu nowych wartości obejmujących dorobek współczesnej techniki);
- **aksjologicznym** (cel ludzkich dążeń);
- **społecznym** (miejsce wolnego człowieka korzystającego z demokratycznych praw);
- **pragmatycznym** (wykorzystywanie rozwiązań technicznych) [Seredyński 2003: 398–399].

I właśnie w takim odniesieniu należy przyjmować potrzebę i zasadność pojawiania się komunikacji wychowawczej. Nauczyciel podejmujący dialog wy-

chowawczy powinien kierować się potrzebą zrozumienia przez ucznia, iż musi występować prymat człowieka nad rzeczą, etyki nad techniką, technikę tworzą nieliczni, choć odbiorców ich pracy jest wielu [Furmanek 2007: 100–108]. Zwłaszcza powinien uwrażliwić uczniów na kontakt z takimi elementami techniki, z jakimi uczeń ma niemal stałą i nieograniczoną styczność, a są nimi media (funkcji informacyjnej – ukazującej nieosiągalne fizycznie bogactwo poprzez np. przekaz internetowy, opiniotwórczej – poprzez odwoływanie się do możliwości współredagowania i komentowania informacji, edukacyjnej – realizowanej poprzez przekazywanie i popularyzację wiedzy najnowszych odkryć naukowych, ukazywanie życia roślin i zwierząt, prezentowanie dzieł architektury i sztuki oraz właściwie pojmowanej funkcji rozrywkowej) [Chwaszcz, Pietruszka, Sikorski 2005: 9–10].

Podsumowanie

Przeprowadzone badania wykazały, iż nauczycieli charakteryzują dwie negatywne cechy.

Jedną z nich jest, niestety, **niski poziom kultury pracy**. Nauczyciele czują się zwolnieni z konieczności realizacji celu wychowawczego w zakresie najnowszego dorobku techniki. Ponieważ uczniowie na co dzień stykają się z urządzeniami technicznymi, nauczyciel czuje się w pewnej mierze zwolniony z zaznajamiania ich z funkcjonowaniem i zasadami wykorzystywania owych urządzeń. Tym niemniej, przywiązuje się do zachowań ludzkich w momentach wykorzystywania różnych urządzeń technicznych ogromne znaczenie:

- najnowocześniejsze rozwiązania techniczne i organizacyjne, najciekawsze inicjatywy w dziedzinie zapewniania bezpieczeństwa pracy mogą okazać się mało skuteczne, jeżeli nie towarzyszy im prawidłowe z punktu widzenia bhp postępowanie pracowników;
- w działalności przemysłowej ciągle jeszcze pozostają całe obszary, gdzie bezpieczeństwo pracy nie jest lub nie może być w pełni z różnych względów zapewnione środkami techniczno-organizacyjnymi i trzeba odwołać się do rozważnego zachowania pracownika.

Kształtowanie kultury bezpieczeństwa polega bowiem nie tylko na nakłanianiu pracowników do postępowania nastawionego na ochronę życia i zdrowia [Oleszak 2007: 381–384]. Dotyczy też zachowań w warunkach pozaprzemysłowych – przy obsłudze dowolnych urządzeń technicznych.

Drugą cechą jest **niewiedza operacyjna nauczyciela**. Ma to miejsce nawet wtedy, gdy pozornie jest on człowiekiem doskonale orientującym się w teoretycznym zakresie szkód wyrządzonych np. przez częsty kontakt z komputerem, lecz jego niewiedza operacyjna [Jopek 2000: 137] powoduje brak znajomości psychologii kontaktu z uczniem. „Sprawy wychowania w szkole, bardziej niż dydaktyka, uzależnione są od osobistej mądrości i odpowiedzialności nauczycieli i nadzoru pedagogicznego, ponieważ zewnętrzne nakazy i zakazy wymuszające poziom pracy są tutaj prawie że nieefektywne” [Chymuk 2002: 97–98].

Badani uczniowie najczęściej korzystają z przekazywanych im treści na lekcjach znacznie odbiegających od lekcji techniki – na godzinach wychowawczych. Jako zaletę można jednak podać rzeczywiste ich wykorzystywanie do ukazywania wad i zalet postępu w dziedzinie najnowszego dorobku techniki. Szczególnie istotne jest to, gdy rozważymy katalog funkcji, jakimi powinna charakteryzować się szkoła:

- kształtowanie sprawności – instrumentalnych, elementarnych (pisanie i czytanie), specjalistycznych (zawodowych), intelektualnych;
- rozwój intelektu, uspołecznienie, sfera emocjonalno-wolicjonalna, rozwój fizyczny;
- oferowanie świata wartości, przedstawień świata idei, ideologii wyznaczającej życie społeczne, światopogląd;
- przygotowanie do życia społecznego według przyjętego lub narzuconego wzorca (obywatelskiego, rodzinnego itd.) [Lewowicki 2007:132].

Literatura

- Chwaszcz J., Pietruszka M., Sikorski D. (2005), *Media*, Lublin.
- Chymuk M. (2002), *Identyfikacja z zawodem nauczyciela przyszłości* [w:] *Optymalizacja procesu kształcenia studentów*, red. M. Śnieżyński, Kraków.
- Delors J. (1999), *Edukacja, jest w niej ukryty skarb*, Warszawa.
- Dziewiecki M. (2004), *Komunikacja wychowawcza*, Kraków.
- Furmanek W. (2007), *Jutro edukacji technicznej*, Rzeszów.
- Gajda J. (2006), *Kształcenie nauczycieli wobec wyzwań teraźniejszości i przyszłości* [w:] *Kształcenie kandydatów na nauczycieli. Teoria i praktyka*, red. T. Gumuła, T. Dyrda, Kielce.
- Gęsiński J. (1993), *Gra o nową szkołę*, Warszawa.
- Jabłońska M. (2000), *Możliwości i powinności nauczyciela w dobie przemian* [w:] *Nauczyciel w zmieniającej się rzeczywistości społecznej*, red. M. Jabłońska, Wrocław.
- Jankowska D. (2007), *W dialogu – wymiana myśli nauczycieli akademickich* [w:] *W akademickiej przestrzeni dialogu. Głos nauczycieli akademickich*, red. D. Jankowska, Warszawa–Radom.
- Jopek I. (2000), *Kontekst wychowawczy sytuacji szkolnej* [w:] *Aspekty aksjologiczne w edukacji*, red. U. Ostrowska, Olsztyn.
- Kosowska E. (2003), *Edukacja a kultura* [w:] *Edukacja humanistyczna, aksjologiczna i estetyczna w świetle programów i potrzeb oświatowych*, red. J. Kida, Rzeszów.
- Kozłowska I. (2003), *Wychowanie do odpowiedzialności* [w:] *Kompetencje wychowawcze nauczycieli. Wybrane zagadnienia*, red. J. Minkiewicz-Najtkowska, Poznań.
- Lewowicki T. (2007), *O tożsamości, kondycji i powinnościach pedagogiki*, Radom 2007.
- Mazińska M. (2004), *Polityka edukacyjna Unii Europejskiej*, Warszawa.
- Niemiec J. (2005), *Euronauczytel – kształcenie i funkcjonowanie* [w:] *Nauczyciel i kształcenie nauczycieli. Zmiany i wyzwania*, red. W. Hörner, M.S. Szymański, Warszawa.

- Nowosad I. (2005), *Pomiędzy dwoma światami. Nauczycielskie nastawienia wobec czasu edukacyjnej zmiany* [w:] *Nauczyciel i kształcenie nauczycieli. Zmiany i wyzwania*, red. W. Hörner, M.S. Szymański, Warszawa.
- Oleszak W. (2007), *Kształtowanie bezpiecznych zachowań w procesie pracy* [w:] *Media w kształceniu ustawicznym*, red. E. Perzycka, A. Stachura, Szczecin.
- Seredyński A. (2003), *Kształtowanie postaw humanistycznych w edukacji ogólnotechnicznej* [w:] *Edukacja humanistyczna, aksjologiczna i estetyczna w świetle programów i potrzeb oświatowych*, red. J. Kida, Rzeszów.
- Wołk Z. (2007), *Kultura pracy* [w:] *Ewolucja kwalifikacji nauczycieli w kontekście przemian edukacyjnych*, red. F. Szlosek, Warszawa–Radom–Siedlce.

Streszczenie

Wiedzę z techniki dziecko otrzymuje w swoim środowisku życia. W szkole wiedza ta zostaje usystematyzowana, a dokonuje tego nauczyciel na wybranych lekcjach. Zadaniem nauczyciela jest nie tylko pokazanie praktycznych form wykorzystania idei technicznego dorobku ludzkości, ale samej idei potrzeb i motywacji jego tworzenia.

Słowa kluczowe: edukacja techniczna, społeczeństwo informatyczne, potrzeby edukacyjne.

The understanding of technique idea in present world by pupils of secondary school

Abstract

Knowledge with technique child receives in one's environment of life. At school knowledge this becomes organic, and this teacher makes on chosen lessons. The show the practical forms of utilization of idea of technical property of mankind is the teacher's task not only, but only idea of needs and justification of his creating.

Key words: technical education, informative society, educational needs.

Igor ZHERNOKLIEIEV

National Dragomanov, Pedagogical University Kyiv, Ukraine

Sociocultural components of the educational systems in nordic countries in the sphere of technology teachers training

In accordance with world educational standards and European integration perspectives Ukrainian society has a request to the system to change the process of training future teachers in general and Technology teachers in particular. Since the current focus on primary education systems of knowledge acquisition, which was traditional and justified a few decades ago no longer meets for modern social order, which requires separate training, initiative and responsible members of society, able to interact effectively in addressing the social, industrial and economic problems.

In most developed European countries will not stop searching ways to improve the training of young generation for future work. Realizing the importance of common work and professional training of young people and their technological education for the economic stability of society, many states allocate much costs for their development and are trying to create conditions to support technology education students. As an example, these aspects can bring experience of the Nordic European countries (Sweden, Denmark, Finland, Norway and Iceland) who are recognized as world leaders in this segment of education. The most common, in explaining the high educational achievements of these countries, are following factors: each of them recognized in time value of education as one of the most important social values and a prerequisite for further development of the state students longer to learn together and their development is based on the principles of individualization, in all Scandinavian countries and Finland adopted modern national educational standards, schools receive all possible types of external support (state and municipal), but have self-government focus of attention is the preparation of teaching staff, increase their skills and assistance in organizing the educational process.

However, each of these Scandinavian countries passed their own historical way, made their own values and priorities before to take its place in education among its neighbors'.

Comparing the three Scandinavian countries, H. Scoie notes that they came to a developed higher education network in different ways: Denmark – by expanding the existing institutional structures; Sweden – through greater decen-

tralization of basic university education, Norway – by creating a new system of regional colleges. Accordingly, different attitudes and approaches to higher education and conducting of research are distinguished [Skoie 2000: 409].

The basis of theoretical and practical training of Scandinavian technologies teachers are scientifically based pedagogical approaches, concepts, principles which determine the choice of modern educational process, content, technology of teachers training.

Thus, the methodological foundations of pedagogical education and stages of historical development of Norwegian pedagogical education are interdependent. The relationship shows that each historical epoch contributed their corrections in understanding the basic principles and approaches of learning. Independent Norwegian government has aspired to form a free, creative personality that will be able useful to society. The priority of formation of students personality determines the choice of technology teachers teaching process that allows not only to give those who study theoretical and practical training, but also to create necessary conditions for their potential possibilities.

In addition to that all these countries recognize the fundamental values of human rights, equality, democracy, preserving the diversity and vitality of the natural and social environment, as acceptance and understanding of values enriched by acquaintance with different cultures in modern society, which transfer the rising generation is provided mainly educators education promotes learning through the collectivization of society, a responsibility and respect for human rights and individual freedom.

The origin education usually has the culture of each of the Scandinavian countries, which was formed in close cooperation with their ancestral culture and cultures of the Nordic European nations. The educational process must take into account national and local features, as national languages, two national churches, ancient culture and titular nation of minorities. In continuing education diversity of local culture, enriched by the presence of immigrants of different cultures. Through the learning process is the formation of ethno-cultural identity of students, their training to participate in the life of the Finnish society to the modern world of globalization. It brings up the ability to accept and understand other cultures.

Basic education contributes to territorial and social equality in society. During the study included individual characteristics of students, and guaranteed equality of sexes. School should use the acquired skills and ability to use the rights and obligations subject to daily, employment and public life.

Based on this, the Nordic European countries form valuable world of the young citizens through its educational system in the process of spiritual and practical activities of students, while providing one of the leading roles of sociocultural creative function to common work and professional training of

younger generation. Culture, in turn, determines certain level of human practical activities in each country in its quality categories.

Also, it should be said that not all activities promote the spiritual and financial culture, but only that when the child can most fully self-affirmative and realize their potential opportunities, it means in a creative activity. So we can talk about special requirements in the Scandinavian countries and Finland to the activities of the teacher in general and teachers in particular technologies. These requirements puts a modern society in these countries through tasks to achieve a new quality of education, which in turn depends on how new knowledge, skills ensure a successful graduate school life activity in changing conditions present, and future of nation and state. A striking proof of the success of such approaches is the system of education in Finland, which is constantly in the center of international attention. To a large extent this is due to excellent results, demonstrated that Finnish students in the Program on International assessment educational achievements of pupils (PISA), which since 2000 is the undisputed world leader.

Analysis of determining the quality of educational services to Scandinavian universities shows that the list of indicators specified by the national Department of Education, contains 10–15 key indicators. These indicators can be represented by three groups: indicators of the conditions of the educational activity (the concept of institutions, staff, educational resources, financial security) process indicators (Management of the institution, content of educational programs, social infrastructure, education quality assurance mechanism etc.); outcome indicators (quality bachelors, masters level their job, efficiency of research and scientific activities).

So, the Swedish educational system functions according to laws, government decrees, curriculum and programs. These documents defined goals and objectives on all aspects of education. Curriculum of compulsory education begins with a section on core values and objectives of the school. Technology teachers training as an independent phenomenon with its specific characteristics and features also based on a certain set of values.

Technological progress, economic, social and cultural changes in society sometimes can lead to devaluation of valuable plants and guidelines of youth to settle another type of human relations culture, quality of social consciousness, etc. These changes, and an increasing level of violence in the world shape the focus of attention in the Norwegian system of pedagogical education on Christian and humanitarian values [Emelyanova 2004: 53].

The educational process of Scandinavia and Finland mentions that the individual human development is not naturally programmed it is a social phenomenon and takes place sufficiently pupil master the achievements of human culture.

Figuratively speaking, the technology teacher by results makes his identity as a professional with material culture, which provides society as a whole. Forming moral behavior of schoolchildren, teacher should be professionally prepared

to create conditions in which there is a natural necessity to take decisions by the students. The habit of taking independent decisions in the process of labor problem develops in students the internal need of moral behavior without enforcement from outside. Assessment of behavior based on analysis of motives that influenced on the decision to act one way or differently, encourages students to considerable action. Ability to think over first than to act, encourages students to self-analysis, and of course, have started on a military need to work on a personality, which enshrines educational impacts on personal, creates hard subsoil for realized moral behavior in any lifestyle.

In these conditions significantly changed the role of teacher. From knowledge transmission and ways of activity it should go to the design of individual routes of intellectual and personal development of each student, support educational advancement of students on their own way in the educational environment. The general nature of relations between teacher and students, future teachers in the Nordics system of teacher training technology is determined primarily democratic relations and professionalism as the principle underlying such a relationship. The student with his inner world, interests, needs, skills, opportunities undoubtedly recognized core value of the whole society. In this connection the special importance acquires the ability of future teachers to assist in its formation as a subject of culture, through the conscious observance of pre-defined strategy cooperation, develop common approaches to „harmonize” values, contents, forms and methods of education.

The experience of Scandinavian countries and Finland demonstrates that teacher training technologies aimed at the formation of certain values, integration into the social system requirements may significantly affect the transfer of the younger generation of culture, knowledge and practical experience accumulated generations of creation, increased its openness.

Literature

- Brennan., Goddegebuure I., Sban., Westerbeijden D., Weustbof P. (1993), *Comparing Quality in Europe//Higher Education in Europe/UNESCO European Centre for Higher Education*, Vol. XVIII.
- Emelyanova O.V. (2004), *Teacher Preparation in School Pedagogical education of Norway*, 53 p. (In Russian).
- Leonteva O., *The system of education in Denmark the 1-st of September*, № 72.
- Norway: Information* (1992), Oslo: Norinform, 65 p.
- Nykolenko L. (2004), *Prospects for creating the single educational space – Moscow: ROO* The promotion of cooperation of J. Kennan Institute with scientists in the field of social and human sciences, 266 p.

Skoie H. (2000), *Faculty involvement in research in mass higher education: Current practice and future perspectives in the Scandinavian countries*, Science a. publ. policy – Guildford, Vol. 27, № 6, p. 409–419.

Vital questions of development of education in the countries OESR (In Russian)/Otv. edit. MV Laryonova, Moscow: GU VShE Publishing House (2005), 152 p.

Abstract

The article reveals the most characteristic features of social and cultural components of Nordic countries educational systems in the sphere of future technology teachers training. Also, it is examined the experience of the Nordic countries national educational systems in conditioning for successful development of pedagogical education in accordance with national traditions and European educational space.

Key words: social culture, technologies, social environment, culture, social values, education.

Socjokulturowe komponenty systemów edukacyjnych w krajach nordyckich w kształceniu nauczycieli techniki

Streszczenie

Artykuł wskazuje najbardziej charakterystyczne cechy społecznych i kulturalnych komponentów systemów edukacyjnych krajów nordyckich w kształceniu nauczycieli techniki. Jest to sprawdzone doświadczenie narodowych systemów edukacyjnych tych krajów warunkujące pomyślny rozwój edukacji nauczycieli zgodnie z tradycjami narodowymi i europejską przestrzenią edukacyjną.

Słowa kluczowe: kultura społeczna, technologie, środowisko społeczne, kultura, wartości społeczne, edukacja.

Marek KEŚY

Politechnika Częstochowska, Polska

Edukacja techniczna w warunkach cywilizacji informacyjnej

Wprowadzenie

Współczesne przemiany cywilizacyjne powodują istotne przeobrażenia w życiu społecznym, wskazując zarazem nowe zasady jego funkcjonowania, oparte w dużym stopniu na informacji i wiedzy [za: Romanowska 2001: 23]. Zmieniające się podstawy funkcjonowania i formy współżycia społeczeństwa, wskazując szanse rozwoju dla jednych, ujawniają jednocześnie budzące obawy innych, bariery i ograniczenia. Rozwój cywilizacyjny spowodował, iż współczesne społeczeństwo zostało „przeziąknięte” techniką. Techniczny substrat życia człowieka staje się nie tylko uwarunkowaniem, problemem czy barierą, ale również „częścią jego natury”, okazją i szansą cywilizacyjną [za: Zacher 1997: VI].

1. Rozwój cywilizacyjny społeczeństwa

Osiągnięcia naukowe i innowacje techniczne stanowiąc czynnik systematycznego wzrostu potencjału społecznego powodują jednocześnie problemy i komplikacje dostosowawcze. Szybkość wdrażania nowych innowacji technicznych oddziałuje na sposób życia poszczególnych ludzi lub społeczności, wyznaczając jednocześnie tempo przemian społecznych.

W obszarach życia gospodarczego intensywność konkurencji, walka cenowo-produktowa zmusza przedsiębiorstwa nie tylko do innowacji technicznych, ale także do szukania niekonwencjonalnych rozwiązań w obszarach organizacji procesów, form współpracy, metod zarządzania, polityki personalnej itp. Wymuszony zasadami ekonomii „pęd do innowacji”, dążenie do „błysku na rynku” oraz wyprzedzenia konkurencji z wprowadzeniem nowego produktu lub nowego standardu choćby o kilka dni powoduje, że coraz bardziej nasila się tempo zmian technologicznych. Coraz częściej dochodzi do sytuacji, w której najciekawsze i najbardziej obiecujące obszary działalności człowieka powstają na styku różnych i pozornie odległych rodzajów aktywności (np. mechatronika, inżynieria biomedyczna) [Jasiński 2005: 17].

Zmiany cywilizacyjne przebiegają w warunkach dezorganizacji istniejących reguł życia społecznego i stopniowego lub gwałtownego zastępowania dotychczasowych reguł i norm funkcjonowania – regułami i normami nowymi [Czerniachowicz 2008: 375]. Groźne i budzące obawy jest nie tyle zjawisko rozwoju cywilizacyjnego, co tempo będących jego wynikiem zamian i przeobrażeń strukturalnych, gospodarczych i społecznych [za: Krupski 2005: 9].

2. Przemiany cywilizacyjne w przedsiębiorstwach przemysłowych

Efektom przemian cywilizacyjnych są m.in. zjawiska skracania cykli życia produktów (elektronika), eliminowanie ludzi z procesów bezpośredniej pracy wytwórczej (automatyzacja i robotyzacja procesów produkcyjnych) lub procesów regulacyjnych (procesy zarządzania wspomagane przez systemy informatyczne zarządzania) [za: Wierzbicki 1997: 98–108]. Rozwój cywilizacyjny oraz będące jego efektem możliwości techniczne w zakresie przesyłania, wyszukiwania i przetwarzania informacji spowodowały istotne przemiany w organizacji pracy, w procesach zarządzania oraz stosowanych rozwiązaniach technicznych w procesach wytwarzania.

W przypadku przedsiębiorstw produkcyjnych opierających swoją działalność na koncepcji logistycznej pull (produkcja na zamówienie) akceptowalne cywilizacyjnie systemy wytwarzania powinny spełniać następujące wymagania, tzn.: być zdolne do dostarczenia odpowiednich wyrobów we właściwym czasie, do odpowiedniego miejsca, zapewniając jednocześnie określony poziom jakości – przy możliwie małych kosztach produkcji. Wymagania te z kolei generują zbiór warunkowań technicznych systemów produkcyjnych, takich jak „wszechstronność” wytwórcza, krótki czas realizacji zamówień, niezawodność działania.

Wspólnym mianownikiem łączącym nowe aspekty konkurencyjności systemów produkcyjnych staje się pojęcie elastyczności, potocznie rozumiane jako łatwość adaptacji do zmieniających się wymagań rynkowych. Przykładem systemów spełniających powyższe wymagania są tzw. elastyczne systemy produkcyjne, z założeniami przeznaczone do wytwarzania produktów w małych seriach, w asortymencie dostosowanym wprost do wymagań klientów, charakteryzujących się możliwością szybkiej reakcji w stosunku do nowych wymagań produktowych [za: Lis 1994: 13–28]. Przedstawione cechy systemów są możliwe dzięki zastosowaniu odpowiednich środków technicznych w zakresie procedur przetwarzania informacji i komunikacji.

Przemiany cywilizacyjne powodują zmiany nie tylko w technicznym substracie procesów wytwarzania, ale także w sposobie współpracy pracowników lub zespołów pracowniczych wykorzystujących m.in. rozwiązania z zakresu lokalnej lub globalnej komunikacji sieciowej [Wierzbicki 1997: 98]. Osiągnięcie odpowiedniego poziomu technicznego wywołuje również cywilizacyjne przemiany społeczne, wskazując na wzrost znaczenia wiedzy w życiu człowieka, czego następstwem są m.in. postępujący wzrost poziomu wykształcenia, aspiracji i oczekiwań pracowników wobec pracy, a także zmiany mentalne i kulturowe [za: Lis 1994: 226–234].

3. Informacja i wiedza w przedsiębiorstwach produkcyjnych

W warunkach cywilizacji informacyjnej istnieje duża liczba obszarów życia gospodarczego, których podstawą funkcjonowania stały się osiągnięcia techniczne współczesnej cywilizacji. Przykładami w zakresie istotnego oddziaływania osiągnięć technicznych mogą być m.in. takie dziedziny życia społeczno-gospodarczego,

jak: sieci handlu i dystrybucji, usługi informatyczne i telekomunikacyjne, bankowość, mass media, szkolnictwo oraz szeroki i zarazem różnorodny zakres zastosowań przemysłowych [za: Pawłowska 1997: 167]. Postęp techniczny spowodował ogromne zmiany w procesach wytwarzania oraz w „treściach” życia człowieka. W przedsiębiorstwach produkcyjnych procesy wytwarzania powinny być projektowane, organizowane oraz prowadzone z uwzględnieniem poziomu technicznego środków produkcji.

Zakres czynności realizowany przez pracowników „przeziąkniętych” techniką informacyjną istotnie różni się od zadań wypełnianych przez pracowników ery industrialnej. Obsługa nowoczesnych systemów produkcji wymaga większego udziału człowieka w czynnościach związanych z technicznym, informatycznym i logistycznym przygotowaniem i organizacją procesów wytwarzania, ich nadzorem i kontrolą – przy jednoczesnym ograniczeniu prac fizycznych. Konsekwencją powyższego staje się powolny zanik tradycyjnych dotąd zawodów (np. operatorów maszyn). Mniej znaczące stają się umiejętności manualne, natomiast wykonywana praca wykazuje cechy kompleksowości procesowej, wskazując zarazem na konieczność posiadania wiedzy z różnych dziedzin działalności, np. z zakresu elektroniki, informatyki, zarządzania, ekonomii, badań operacyjnych, statystyki. Przykładem potwierdzającym przedstawione zmiany w zakresie organizacji i zarządzania procesów produkcji może być koncepcja tzw. „szczupłej produkcji” LM, zakładająca istotne oszczędności funkcjonowania uzyskane dzięki zaangażowaniu mniejszej ilości środków produkcji (w tym pracowników), wskazując na ich elastyczność, uniwersalność i wzajemną wymienialność [Chlebus 2000: 73]. Ścisłe specjalizacje zawodowe, związane z niskim poziomem wymaganych kwalifikacji, będą w większym stopniu zagrożone zanikiem.

4. Wymagania w zakresie wiedzy zawodowej

W czasach dynamicznych zmian gospodarczych, politycznych i społecznych kluczowym czynnikiem w działalności organizacji staje się kreatywność i innowacyjność oraz elastyczność działalności, której podstawą są zasoby posiadanych informacji i wiedzy oraz nowoczesne środki techniczne. Sukces działalności gospodarczej w coraz większym stopniu uzależniony jest od wykorzystania tzw. kapitału intelektualnego organizacji, którego podstawę stanowi kapitał ludzki. Zasoby posiadanej wiedzy, umiejętności i kompetencji, motywacja do pracy oraz cechy osobowe pracowników są m.in. rezultatem procesów edukacyjno-wychowawczych oraz dalszego rozwoju w czasie pracy zawodowej.

Istota procesu kształcenia związana jest z faktem, iż szybki rozwój gospodarczy powoduje zmiany strukturalne zawodów. Możliwa staje się obecnie utrata pracy lub spadek pozycji społecznej na skutek dezaktualizacji posiadanej wiedzy lub wyuczonego zawodu. Zabezpieczeniem przed bezrobociem staje się „dobre wykształcenie”

[Wierzbicki 1997: 101] oraz umiejętność ciągłego i systematycznego uczenia się, uzupełniania wiedzy i kwalifikacji.

Wymagania wobec pracownika dotyczące zakresu i kierunków posiadanych kwalifikacji powodują duże zmiany w zakresie procesów kształcenia i przygotowania zawodowego pracowników. Przygotowanie zawodowe, wykazując interdyscyplinarny charakter, ogniskować się powinno na podstawach procesowych danego zawodu. Narzędzia i środki informatyczne powinny stanowić istotne dopełnienie procesu przygotowania do zawodu. Dodatkowym zadaniem stawianym systemowi edukacji jest ukształtowanie świadomości akcentującej znaczenie wartości wiedzy oraz konieczności świadomego i ciągłego procesu jej uzupełniania i poszerzania.

5. System edukacji w warunkach przemian cywilizacyjnych

Rosnące znaczenie wiedzy tworzy niespotykane wcześniej zapotrzebowanie na ludzi wykształconych. Podstawą wiedzy są informacje i dane, ale w odróżnieniu od ich powszechności wiedza jest zawsze związana z konkretną osobą lub osobami. Wykształcenie zdecydowanie wpływa na status społeczny i materialny [Czerniachowicz 2008: 371].

Zmiany w systemie edukacyjnym są wolniejsze od zmian w postępie technicznym i technologicznym, stąd też istotnym zagadnieniem w analizach dotyczących znaczenia i wypełnianych funkcji przez system edukacji wydaje się być problem tzw. cywilizacyjnego czasu opóźnienia [Wierzbicki 1997: 95], tj. czasu upływającego pomiędzy powstaniem nowej teorii, wynalazku, technologii a ich praktycznym zastosowaniem.

Wymagania cywilizacyjne wskazujące na znaczenie i istotę wiedzy warunkującej uzyskanie pracy oraz ciągle rosnąca świadomość społeczna powodują, iż silnie rozwijającą się dziedziną życia społeczno-gospodarczego jest system edukacji. Nauka staje się procesem na całe życie, w coraz większym stopniu jednocząc się z pracą. Wysoki stan świadomości powoduje ponadto, iż zdobywanie lub uzupełnianie wiedzy nie musi być koniecznie powiązane z uczestnictwem w zorganizowanych formach szkolnych lub akademickich. Współcześnie okazuje się, że sposoby podnoszenia kwalifikacji i zdobywania wiedzy realizowane jedynie metodami typowych szkoleń i innych zorganizowanych form zajęć poszerzających wiedzę i kwalifikacje pod względem oczekiwanych rezultatów są mało efektywne [Mikuła 2002: 12].

Użyteczność systemu edukacji można osiągnąć przez właściwy dobór treści kształcenia, właściwą organizację i koordynację procesów szkoleniowych. Bardzo istotnym czynnikiem warunkującym efektywność kształcenia jest również będąca do dyspozycji infrastruktura techniczna, która z założenia odpowiadać powinna standardom cywilizacyjnym. Współczesny system edukacji powinien zapewniać synergiczny efekt wykorzystania nowej techniki (wyposażenie techniczne, środki przekazu i komunikacji) z tradycyjnymi formami nauczania, tzn. łączyć zalety nowoczesnej techniki i technologii z bezpośrednim oddziaływaniem dobrego nauczyciela.

Podsumowanie

W realiach współczesnego życia ludzie, chcąc dostosować się do nowych warunków pracy zawodowej, zbudować muszą odpowiedni potencjał intelektualny oparty na interdyscyplinarnej wiedzy i wysokich umiejętnościach, który muszą w sposób ciągły i systematyczny powiększać w drodze doksztalcania. Ważnym czynnikiem w procesie rozwoju osobowego staje się świadomość znaczenia aktualnej wiedzy i kwalifikacji. Pracownicy nastawieni na ciągły rozwój osobowy oraz doskonalenie umiejętności stają się elementem tworzącej się nowej kultury organizacyjnej.

Tempo zmian technicznych było zawsze szybsze niż dostosowawcze zmiany w stosunkach międzyludzkich, prowadząc do naruszenia względnej równowagi. W przypadku współczesnych przemian cywilizacyjnych podstawą powstającego rozdźwięku techniczno-społecznego wydaje się być umiejętność szybkiego uczenia się i dostosowania do nowych warunków życia. Stąd też wydaje się, iż znaczenie, a zarazem zakres odpowiedzialności systemu edukacji względem społeczeństwa funkcjonującego w warunkach szybkich zmian i przeobrażeń cywilizacyjnych wydaje się bezdyskusyjny, ponieważ „szkoła nie może jedynie dostarczać ludziom informacji z różnych dziedzin wiedzy, ale musi uczyć ich wszechstronnej aktywności poznawczej, doprowadzać ich do zrozumienia siebie i otaczającego świata, musi pomagać swoim wychowankom w poszukiwaniu sensu życia” [Furmanek 2006: 14–15]. Jednakże funkcjonująca w realiach rynkowych „szkoła rozwinięta cywilizacyjnie” musi „nadażać za rozwojem mediów, komputeryzacją i informatyzacją kształcenia”, wskazując efektywność ich praktycznego zastosowania. Fascynacja nowoczesnością nie może jednak przysłaniać statutowego obowiązku, tzn. pragmatycznego nauczania oraz wychowania. Rozwój cywilizacyjny społeczeństwa XXI wieku wskazuje na znaczenie informacji w codziennym życiu i działalności gospodarczej, jednocześnie nie informacji encyklopedycznej, obrazkowej lub w postaci zbioru danych, ale informacji pragmatycznej, będącej podstawą efektywnych działań i racjonalnych zachowań życiowych.

Literatura

- Chlebus E. (2000), *Techniki komputerowe CAx w inżynierii produkcji*, Warszawa.
- Czerniachowicz B., Marek S., Szczepkowska M. (2008), *Główne uwarunkowania funkcjonowania i rozwoju przedsiębiorstw przyszłości* [w:] *Podstawy nauki o organizacji*, red. S. Marek, M. Białasiewicz, Warszawa.
- Furmanek W. (2006), *Dobra szkoła rozwinięta cywilizacyjnie* [w:] *Technika – Informatyka – Edukacja. Teoretyczne i praktyczne problemy edukacji technicznej*, t. V, red. W. Walat, Rzeszów.

- Jasiński B. (2005), *Elastyczność organizacji jako odpowiedź na turbulencję otoczenia. Turbulencja otoczenia* [w:] *Zarządzanie przedsiębiorstwem w turbulentnym otoczeniu*, red. R. Krupski, Warszawa.
- Krupski R. (2005), *Wstęp* [w:] *Zarządzanie przedsiębiorstwem w turbulentnym otoczeniu*, red. R. Krupski, Warszawa.
- Lis S., Santerek S., Strzelczak S. (1994), *Organizacja elastycznych systemów produkcyjnych*, Warszawa.
- Mikuła B., Pietruszka-Ortyl A., Potocki A. (2002), *Zarządzanie przedsiębiorstwem XXI wieku*, Warszawa.
- Pawłowska A. (1997), *Gospodarka oparta na informacji – uwagi o teorii i praktyce* [w:] *Problemy społeczeństwa informacyjnego*, red. nauk. L. Zacher, Warszawa.
- Romanowska M. (2001), *Kształtowanie wartości firmy w oparciu o kapitał intelektualny* [w:] *System informacji strategicznej*, red. R. Borowiecki, M. Romanowska, Warszawa.
- Wierzbicki A. (1997), *Rola techniki w cywilizacji informacyjnej* [w:] *Problemy społeczeństwa informacyjnego*, red. nauk. L. Zacher, Warszawa.
- Zacher L. (1997), *Wprowadzenie* [w:] *Problemy społeczeństwa informacyjnego*, red. nauk. L. Zacher, Warszawa.

Streszczenie

Przedstawiono zagadnienia związane z rozwojem cywilizacyjnym społeczeństwa. Poddano analizie znaczenie informacji oraz wiedzy ogólnej i technicznej z punktu widzenia procesów warunkujących efektywność gospodarowania przedsiębiorstw produkcyjnych oraz zmian w systemie edukacji.

Słowa kluczowe: edukacja techniczna, przemiany cywilizacyjne.

Technical education in information civilization conditions

Abstract

In the paper issues of society's civilization development has been presented. A meaning of information and universal and technical knowledge considered in category of factors determining the economic effectiveness of companies and changes in educational system has been analysed.

Key words: technology education, civilization development.

Krzysztof KRASZEWSKI

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Polska

Werken w zuryskim systemie szkolnym

Wprowadzenie

W Szwajcarii za kształcenie publiczne odpowiedzialne są kantony, które dysponują własnymi systemami szkolnymi. Bywa, że różnice między nimi są tak znaczne, iż zmiana szkoły napotyka na poważne przeszkody. W Kantonie Zurych od 1 stycznia 2008 r. obligatoryjny czas trwania nauki szkolnej wynosi 11 lat. Obejmuje on: 2-letni okres przedszkolny (*Kindergartenstufe*), 6-letnie kształcenie elementarne (*Primarklasse*) oraz 3-letni stopień drugi (*Sekundarstufe*). Przedszkole jest nowym komponentem kantonalej szkoły powszechnej (*Volksschule*). Do gimnazjum [odpowiednik naszego liceum – przyp. K. Kraszewski] istnieje możliwość uczęszczania po 6 klasie względnie po 2 lub 3 klasie szkoły drugiego stopnia. Obowiązek szkolny może być realizowany także w szkołach prywatnych lub poprzez prywatne nauczanie, ale wówczas koszty kształcenia ponoszą rodzice. Publiczna szkoła powszechna jest politycznie i wyznaniowo neutralna. Wychowanie zorientowane jest na humanistyczne, chrześcijańskie i demokratyczne wartości. Szkoła przekazuje wiedzę ogólną i wspiera dzieci w ich rozwoju na ludzi samodzielnych i zdolnych do życia we wspólnocie. Dzieci, które do 30 kwietnia danego roku ukończą czwarty rok życia, po wakacjach objęte są obligatoryjnym okresem wychowania przedszkolnego. Okres ten traktowany jest jako wprowadzenie do szkoły (*Einschulung*). Mogą być nim objęte również te dzieci, których rozwój na to pozwala i do 31 lipca ukończą czwarty rok życia. Rok szkolny trwa od połowy sierpnia do początku lipca¹. Szkoła elementarna dzieli się na stopień niższy (*Unterstufe*), który obejmuje klasy 1–3 oraz stopień średni (*Mittelstufe*), obejmujący naukę w klasach 4–6. Pod koniec nauki w 6 klasie następuje podział uczniów według osiągnięć szkolnych. Będzie on wiążący na drugim stopniu edukacji. Decyzję o przydzieleniu ucznia do danej grupy podejmuje wychowawca (*Klassenlehrer*) wspólnie z rodzicami dziecka. Szczególnie uzdolnieni uczniowie mogą przystąpić do egzaminu kwalifikacyjnego do gimnazjum. W przypadku wyniku pozytywnego czeka ich 6-letni okres nauki, kończący się maturą². W kantonie zuryskim gminy organizują na stopniu drugim kształcenie według dwóch względnie trzech poziomów

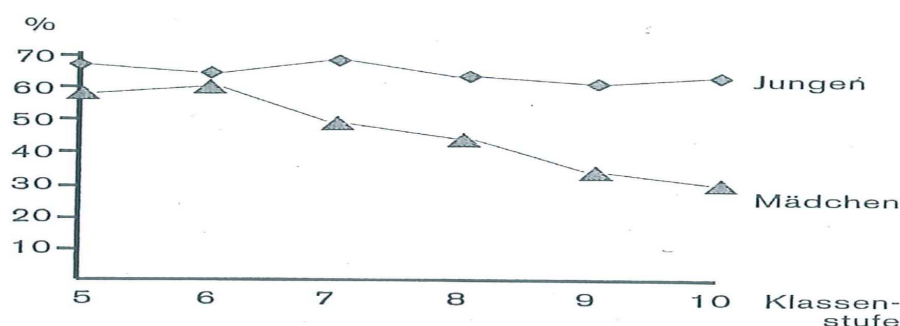
¹ <http://www.zuerichfamilie.ch/N94364/das-schulsystem-im-kanton-zurich.html>

² <http://www.zuerichfamilie.ch/N94366/die-primarstufe.html>

osiągnięć (*Die Sekundarstufe mit zwei: A und B oder drei: A, B und C Leistungsniveaus*). W obu przypadkach poziom A jest najbardziej wymagający³ [Strony... c]. Po jedenastu latach nauki uczniowie opuszczają obowiązkową szkołę powszechną (*Volksschule*). W zależności od uzyskanych wyników mogą oni kontynuować naukę w różnych typach szkół zawodowych lub gimnazjach.

1. O nauczaniu Werken

Pod koniec lat osiemdziesiątych [Werkweiser 3... 2002 :29] odbyła się szeroka dyskusja dotycząca dyferencjacji treści nauczania. Nie odbyło się bez odwoływania do roli kobiety i mężczyzny. Mimo wyrażanych wówczas różnych poglądów z upływem czasu kolejne kantony decydowały się na koedukacyjne nauczanie zajęć praktycznych. Z końcem lat dziewięćdziesiątych pojawiły się jednak głosy zwracające uwagę, iż w pewnych sytuacjach i przedmiotach podział treści wydaje się być zasadnym. Wskazywano, że większość dziewcząt około dziesiątego roku życia zaczyna przejawiać szczególny stosunek do techniki. Zwracano uwagę, że w porównaniu do chłopców dziewczęta w mniejszym stopniu interesują się techniką. Według autorów tego stanowiska u dziewcząt zaczyna wówczas być zauważalny dystans do techniki (*Technikdistanz*). Jedną z pierwszych przyczyn tego stanu rzeczy upatrywano w tym, że już w okresie wczesnego dzieciństwa oferta zabawek technicznych dla dziewczynek jest znacznie mniejsza niż dla chłopców.

Ryc. 1. Przedmiot Technik/Werken; Polytechnik/Arbeitslehre jako „bardzo interesujący” lub „interesujący” wg oceny dziewcząt (Mädchen) i chłopców (Jungen) w kolejnych klasach

Źródło: Kosack W, *Mädchen und Technik*, P.L. Verlag, Frankfurt am Main 1994, s. 44, za: V. Dittli, L. Spaeni et. al., *Werkweiser 3 fuer technisches und textiles Gestalten. Handbuch fuer Lehrkraefte 7. bis 9. Schuljahr*, Bern, Schweiz. 1 Auflage 2002, s. 29.

³ <http://www.zuerichfamilie.ch/N94367/die-sekundarstufe.html>

Z ryciny 1 wynika, że zainteresowania dziewcząt techniką w przeciwieństwie do chłopców w kolejnych latach nauki szkolnej słabną. Po raz pierwszy znaczna różnica w tym względzie jest bardzo widoczna po 7 roku nauki szkolnej. Ponadto podkreślano, że dziewczęta: mają mniejsze doświadczenie, jeśli chodzi o kontakt z różnymi przedmiotami technicznymi (np. wiertarki, piły); w mniejszym stopniu korzystają z urządzeń technicznych w zagospodarowaniu czasu wolnego; nie dążą tak jak chłopcy do zrozumienia zjawisk i działań technicznych, jeżeli nie mają one bezpośredniego odniesienia do zastosowania w życiu codziennym. Wyrażano obawę, iż koedukacyjne nauczanie przedmiotu może przyczynić się do pogłębienia różnic w zakresie zainteresowań technicznych dziewcząt i chłopców. Podkreślano, że dziewczęta mają bardzo mało wzorów wśród kobiet zainteresowanych techniką, które osiągnęły wysokie kompetencje w tym względzie. Zauważano, że dziewczęta nie przejawiają takiej motywacji do uczenia się techniki jak chłopcy i treści z tego zakresu wiedzy zaliczają do trudniejszych.

Treści nauczania przedmiotu szkolnego na kolejnych stopniach edukacji ujęte zostały w cztery działy [*Lehrplan...* 2004: 213–229]. Są to: twórcze i rzemieślnicze doświadczanie form podstawowych (*Gestalterisch und handwerkliche Grundformen erfahren*); poznawanie materiałów (*Werkstoffe kennenlernen*); stosowanie technik (*Techniken anwenden*); zaznajamianie się z produktami, wytworami i procesami pracy (*Produkte, Werke und Arbeitsprozesse betrachten*)”. W klasach młodszych i starszych materiałoznawstwo zostało podzielone na dwa obszary. Pierwszy: tekstylia, drugi: drewno/metal/glina oraz tekstylia i drewno/metal/tworzywo sztuczne. W zakresie realizacji treści działu pierwszego na stopniu niższym (klasy 1–3) centralne miejsce zajmuje zabawowa i naśladowcza działalność uczniów. W zabawie wykorzystują oni różne materiały (tworzywo) i próbują je łączyć ze sobą, wykonując zabawki, figurki, pojazdy lądowe, morskie, latające oraz przedmioty o charakterze użytkowym. W zakresie działu drugiego uczniowie starają się rozpoznawać i nazywać materiały, z którymi już się zetknęli. Dostrzegają i badają ich własności. Chodzi głównie o zmysłowe poznanie: kolor, struktura, tekstura, zapach, twardość, waga. Zwraca się również uwagę na aspekty ekologiczne. Przesłanką, która przyświeca realizacji treści z działu trzeciego jest poznanie i użycie przez uczniów narzędzi do najprostszych czynności technologicznych, bezpiecznego posługiwania się narzędziami oraz ich odpowiedniego przechowywania. Poznanie przedmiotów i narzędzi spotykanych w życiu codziennym jest celem wiodącym przy realizacji treści zawartych w dziale czwartym. Istotnym zagadnieniem jest również doświadczanie indywidualnego i zespołowego wykonywania zadań. Podkreśla się znaczenie przybliżania dzieciom różnych zjawisk i procesów w ich naturalnym środowisku. Z tego względu zaleca się organizowanie wycieczek do zakładów, warsztatów i muzeów oraz zwiedzanie wystaw technicznych. Istotnym zagadnieniem jest zwracanie uwagi na gotowość świadczenia pomocy koleżankom i kolegom oraz umiejętność przewidywania pojawiających się konfliktów.

Unterrichts- bereich	4. Klasse		5. Klasse		6. Klasse	
	Lektionen/ Woche	Lektionen/Jahr bei theoretisch 40 Schulwochen	Lektionen/ Woche	Lektionen/Jahr bei theoretisch 40 Schulwochen	Lektionen/ Woche	Lektionen/Jahr bei theoretisch 40 Schulwochen
Mensch und Umwelt	5 ¹	Lebenskunde und Realien 160 Religion und Kultur 40 ¹	6 ²	Lebenskunde und Realien 200 Religion und Kultur 40 ²	6 ³	Lebenskunde und Realien 200 Religion und Kultur 40 ³
Sprache	8	Deutsch und Schrift 200 Englisch 120	9 ⁴	Deutsch und Schrift 200 Französisch 80 Englisch 80 ⁴	9 ⁵	Deutsch und Schrift 200 Französisch 80 Englisch 80 ⁵
Gestaltung und Musik	8	Handarbeit 160 ⁶ Zeichnen 80 Musik 80	8 ⁷	Handarbeit 160 ^{6,7} Zeichnen 80 Musik 80	8 ⁷	Handarbeit 160 ^{6,7} Zeichnen 80 Musik 80
Mathematik	5	200	5	200	5	200
Sport	3	120	3	120	3	120
Lektionen/Woche	29 ¹		31 ^{2,4,7}		31 ^{3,5,7}	
Ergänzungslektionen			0-2 ⁸		0-2 ⁹	
Freifach	1 ¹⁰	Biblische Geschichte 40	1 ¹⁰	Biblische Geschichte 40	1 ¹⁰	Biblische Geschichte 40

Ryc. 2. Plan nauczania w klasach 4–6

Źródło: Lehrplan fuer die Volksschule des Kantons Zuerich, Zuerich 2004, s. 15
[Werken dotyczy Handarbeit i Zeichnen – przyp. K. Kraszewski].

Na stopniu średnim (klasy 4–6) przy realizacji treści działu pierwszego centralne miejsce zajmuje wdrażanie uczniów do planowego działania i zabawowe eksperymentowanie. Zaznacza się, że wytwory powinny być wykonywane według uprzednio ustalonych założeń. Podczas realizacji treści z działu drugiego szczególną wagę przywiązuje się do porównywania własności i znaczenia poszczególnych materiałów. W polu widzenia są również wybrane aspekty ekologiczne (powtórne wykorzystanie wytworów, ich likwidacja). Zagadnienia zawarte w dziale trzecim wskazują na wykorzystanie przez uczniów podczas obróbki materiałów określonych narzędzi i maszyn. Chodzi o poznanie struktury wybranych umiejętności ogólnotechnicznych (w tym technologicznych) i ćwiczenia. Zwraca się również uwagę na znaczenie postępu technicznego. Jednym z haseł programowych jest na przykład: „praca ręczna a maszynowa” i porównywanie ich znaczenia w poszczególnych epokach. W trakcie zajęć opartych na treściach działu czwartego zaleca się między innymi dokonywanie porównań wytworów własnych z tymi, które znajdują się w handlu, a także analizowanie swojego zachowania jako konsumenta dóbr techniki. Przy realizacji treści z działu pierwszego na stopniu wyższym (klasy 7–9) szczególną wagę przywiązuje się do samodzielnego planowania i realizacji zadań wytwórczych oraz twórczego eksperymentowania. W dziale drugim zawarto treści dotyczące materiałoznawstwa. Uwzględniono w nich zagadnienia dotyczące rozwoju tej dziedziny ze zwróceniem

uwagi na zagadnienia ekologiczne. W polu widzenia autorów są również treści związane z przybliżaniem młodzieży pracy ludzi różnych zawodów, którzy w swojej działalności wykorzystują poznawane przez uczniów materiały. W trakcie realizacji zagadnień z działu trzeciego uczniowie pogłębiają swoją wiedzę i doskonalą umiejętności w zakresie obróbki ręcznej i maszynowej. Dużą wagę przywiązuje się do poznawania przez uczniów postępu technicznego. Zwraca się uwagę na zgodną z instrukcją eksploatację urządzeń technicznych. Realizacja zagadnień zawartych w dziale czwartym wymaga od nauczycieli takiego planowania działalności dydaktycznej, aby uczniowie mieli możliwość porównywania wyników swojej pracy z wcześniej poczynionymi założeniami, mogli uczestniczyć w lekcjach muzealnych, zwiedzać wystawy techniczne oraz poznać wyposażenie i wykorzystanie różnych narzędzi, maszyn i urządzeń wybranych warsztatów.

Uwagi końcowe

Istotną rolę w realizacji założeń przedmiotu ogólnotechnicznego zajmują zagadnienia dotyczące przygotowania uczniów do wyboru zawodu (*Berufswahlvorbereitung*) [*Lehrplan...* 2004: 347]. Zwraca się przede wszystkim uwagę na wspieranie ich aktywności w tym procesie. Z jednej strony chodzi o rozpoznanie uzdolnień i predyspozycji uczniów, z drugiej zaś o podjęcie konkretnych działań w celu urzeczywistnienia podjętych zamierzeń i decyzji. Dlatego dużą wagę przywiązuje się do współpracy szkoły z rodzicami i doradcami zawodowymi. Jest to ważne, ponieważ oferta kształcenia zawodowego jest bogata, a wybór profesji wymaga uwzględnienia wielu czynników.

Literatura

- Lehrplan fuer die Volksschule des Kantons Zuerich* (2004), Bildungsdirektion des Kantons Zuerich.
- Werkweiser 3 fuer technisches und textiles Gestalten. Handbuch fuer Lehrkraefte 7. bis. 9. Schuljahr* (2002), Bern, Schweiz 1 Auflage.
- <http://www.zuerichfamilie.ch/N94364/das-schulsystem-im-kanton-zurich.html>
- <http://www.zuerichfamilie.ch/N94366/die-primarstufe.html>
- <http://www.zuerichfamilie.ch/N94367/die-sekundarstufe.html>

Streszczenie

Autor artykułu przybliży czytelnikowi założenia zajęć z przedmiotu Werken w niemieckojęzycznym szwajcarskim Kantonie Zurych. Wcześniej dokonał krótkiej charakterystyki obowiązującego w nim systemu szkolnego. W części końcowej zwrócił uwagę na działania w zakresie orientacji zawodowej uczniów.

Słowa kluczowe: edukacja techniczna, system szkolny.

Werken in Zurich's school system

Abstract

The author of the article brings the reader closer to the purposes of the school subject Werken in the German speaking Swiss canton Zurich. Earlier, he outlines briefly some of the features of its scholar system. In the final part, he draws attention to some operations aimed at the career orientation of the students.

Key words: technology education, school system.

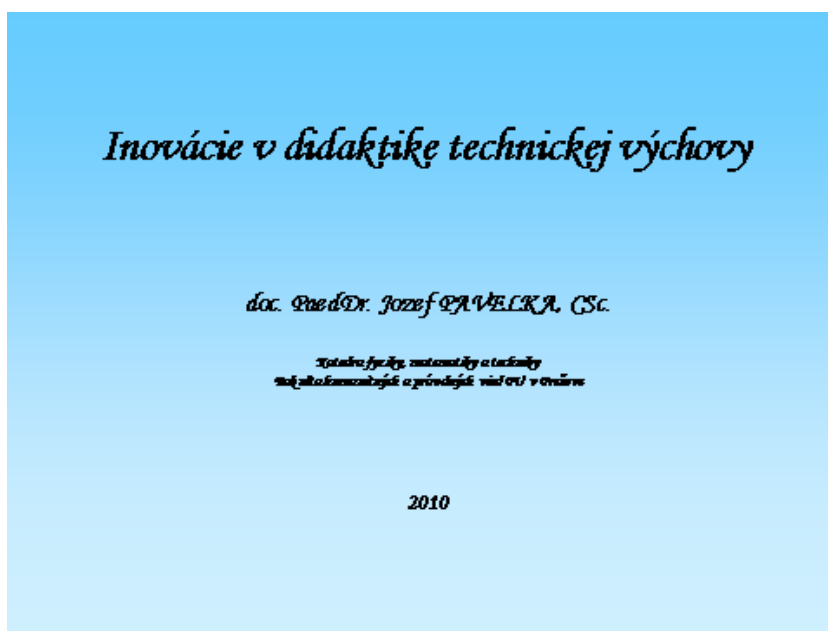
Jozef PAVELKA

Prešovská Univerzita v Prešove, Slovenská Republika

Univerzita Palackého v Olomouci, Česká Republika

Inovácie v didaktike technickej výchovy

Prudký rozvoj a nárast poznatkov vyžaduje ďalší rozvoj vied i rozvoj didaktiky vzdelávania k technike a technológiám. Vzdelávanie a príprava mladej generácie pre život z historického aspektu prechádzala zmenami vo vzťahu k spoločenským požiadavkám, ktoré mali zvyčajne regionálny, resp. teritoriálny charakter a vyvíjali sa postupne. Vzdelávanie generácie žiakov pre potreby a život v globálnej spoločnosti vyžaduje zavádzanie rýchlych, efektívnych a dynamických zmien a permanentných inovácií. V nasledujúcom prezentujeme sedem vybraných oblastí, ktoré sú zamerané na proces inovácií v didaktike technickej výchovy v Slovenskej republike a naznačujeme smerovanie oblasti zamerania inovačných aktivít v nasledujúcom období.

Obsah

- Aktuálnosť problematiky inovácií v didaktike technickej výchovy.
- Oblasť inovácie v didaktike technickej výchovy:
 1. výchovno-vzdelávacie ciele
 2. obsah výchovy a vzdelávania
 3. vyučovacie formy, metódy a koncepcie
 4. didaktické prostredie
 5. medzipredmetové vzťahy
 6. humanizačné a demokratizačné prístupy
 7. učebné kompetencie žiakov

Východisko pre stanovenie názvu a obsahu prednášky

⇒ výklad pojmu **inovácia** ⇐

zdokonalenie, zavedenie niečoho nového

21. storočie - obdobie globalizácie, učiacej sa a informačnej spoločnosti

Podstatné dôvody pre realizáciu inovácií v technickej výchove

- ⇒ globalizácia, potreba európskej dimenzie v školstve
- ⇒ explózia informácií a prienik IKT do vzdelávania a života človeka
- ⇒ reorientácia vzdelávania na rozvoj kompetencií a hodnotového systému
- ⇒ pomalé tempo uplatňovania bádání psychológie a pedagogiky v praxi
- ⇒ potreba humanizácie a demokratizácie výchovy a vzdelávania

Zmeny vyžadujúce ďalší rozvoj vied
– aj didaktiky technickej výchovy.

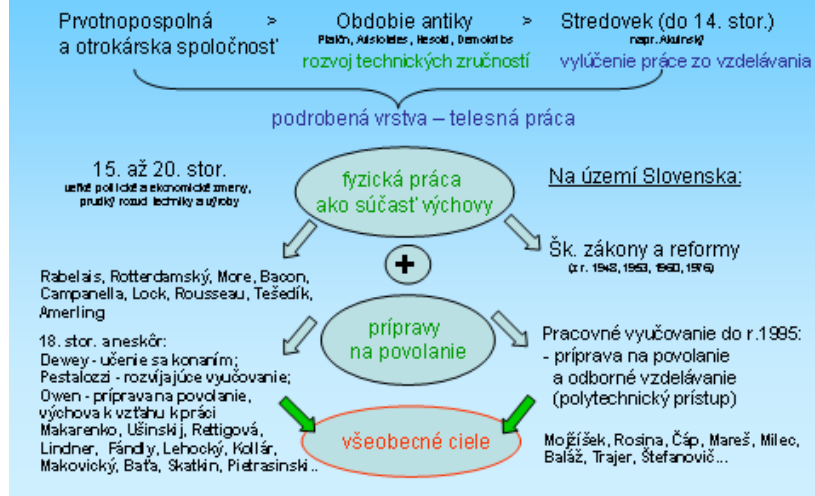

Prvoradým v procese inovácií:

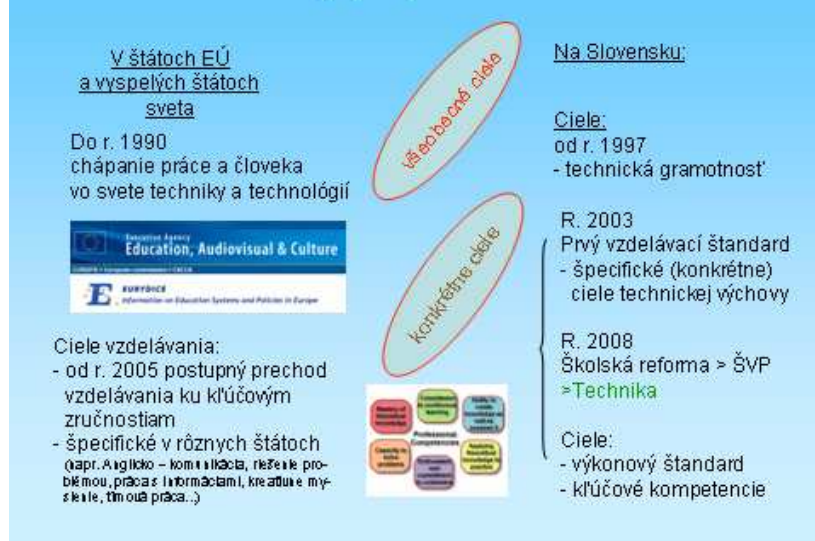
- súčasné poznanie didaktiky technickej výchovy dôsledne preniesť do praxe
- vytvárať nové poznanie a stratégie rozvíjajúce kompetencie

1. Inovácie cieľov technickej výchovy

Vývoj prístupov k cieľom výchovy k práci

1. Inovácie cieľov technickej výchovy

1. Inovácie cieľov technickej výchovy

spolka ktor r. 1996

spolka ktor r. 1999

Rozpracovanie didaktiky technickej výchovy v oblasti cieľov:

- hierarchia cieľov
- taxonómie cieľov (Niemčko, Šimpro, Kozmák)
- požiadavky na ciele
- práca učiteľa v cieľmi atď.

Inovované ciele:

- rozvoj technického tvorivého myslenia
- rozvoj konštruktérsko – technologických zručností žiakov

Potrebné rozpracovať (aj v zahraničí):

- systém didaktickej transformácie špecifických vyučovacích cieľov na proces nadobúdania a rozvoja kompetencií

2. Inovácie obsahu vzdelávania k práci a technike

Vývoj obsahu vzdelávania a výchovy k práci a k technike

Prvohospodárska spoločnosť > Obdobie antiky > Stredovek (do 14. stor.)

manuálne zručnosti a návyky > obslužné práce, rastlinná výroba, spracovanie rôznych materiálov

15. až 20. stor.
Leonardo da Vinci (1452-16 9) - objavov
Jame CVAETZ (1738 - 1818) parní stroj

- domáce práce
- technológie spracovania technických materiálov
- elektrická energia
- príprava na povolanie

Proces:
konanie + myslenie

obsah vzdelávania

technológie spracovania technických materiálov

Na území Slovenska:

- r. 1920 – 1960
Ručné práce – šitie, práce v domácnosti
- r. 1960 – 1976
Pracovné vyučovanie pestovateľské práce, rodinná príprava
- r. 1976 – 1989
Technické práce – technické kreslenie, elektrotechnika.

2. *Inovácie obsahu vzdelávania v technickej výchove*

r. 1996

Obsah vzdelávania zameraný na:

- konštruovanie a navrhovateľské činnosti,
- tvorivé využitie technických materiálov v praxi,
- el. energia, automatizácia a moderná technika,
- domácnosť – stroje a zariadenia
- bezpečnosť

v r. 1999 – 2006 1. až 4. vyd.

VEGA č. 1/2201/95:
Komplexná reštrukturalizácia predmetu Technická výchova - technológia

Vedúci projektu :
doc. Ing. I. Krušpán, CSc.,
FPV UMB, B. Bystrica,
1995-1998.

Moderne koncipovaný obsah
- **porovnateľný so zahraničím** -
oproti pôvodnému obsahu
zmenený v rozsahu 78%.

2. *Inovácie obsahu vzdelávania v technickej výchove*

r. 1988

r. 1999

Rozpracované didaktické okruhy napr.:

- teórie výberu učiva, práca učiteľa s učivom (prvky, didaktická analýza učiva...)
- výber obsahu vo vzťahu k špecifickým cieľom
- obsah - navrhovanie, tvorba a aplikácie učebných pomôcok v technickej výchove

Pomocná učebnica
pre základné
a alternatívne učivo
II. roč. ZŠ

r. 2006

VEGA č. 1/1401/04
Systém celoživotného vzdelávania v oblasti technických odborných predmetov v informačnej spoločnosti.
(zást. ved. projektu, 2004 – 2006)

2. *Inovácie obsahu vzdelávania v technickej výchove*

r. 2007

r. 2008

Rozpracované didaktické okruhy napr.:

- obsah vzdelávania a didaktické aspekty výberu prostriedkov IKT
- spracovanie obsahu vzdelávania do podoby multimediálneho didaktického programu
- aplikácie IKT a P-Point pre rôzne didaktické funkcie na hodinách technickej výchovy

3. *Inovácie v aplikáciách or organizačných foriem, vyučovacích metód a koncepcií v technickej výchove*

Do r. 1997

Ručné práce
Pracovné vyučovanie
Technické práce

frontálna
forma vyučovania

Transmisívny (behaviorálny)
model výučby
(remeselno-činný
reproduktívny charakter)

Nové učebné osnovy (1997) – požiadavky: napr. samostatná tvorivá práca žiakov, technické myslenie, skupinové vyučovanie...

Premiatací kút so „suchým zipsom“
pre 6. roč. ZŠ, 1998.
Téma: Princípy zobrazovania.

Demonštračno – fixačný
panel pre 7. roč. ZŠ, 1999.
Téma: Kúrenie.

Inovačné prístupy:

- skupinové vyučovanie, individuálna fixácia, diferencovaný prístup k žiakom
- učenie sa riešením problémov
- práca s informačnými zdrojmi (učiteľ - panel – učebnica firemné prospekty)
- aktívna poznávacía činnosť žiakov, rozvoj tech. myslenia
- medzipredmetové vzťahy (napr. fyzika, geometria)

3. *Inovácie v aplikáciách organizačných foriem, vyučovacích metód a koncepcií v technickej výchove*

Učebné pomôcky - panely na učenie sa riešením problémov pre 5. až 8. roč. ZŠ, 1996, 7.

Sociokonštruktivistický model výučby
 Piaget, Vygotskij, Šlech, Blauk, Reid, Pupala, Kofčichová, Scholman

Inovačné aspekty:

- učenie sa riešením problémov
- rozvoj technického tvorivého myslenia
- práca s informačnými zdrojmi (učiteľ – panel – učebnica)
- experimentálne činnosti
- skupinové a kooperatívne vyučovanie

3. *Inovácie v aplikáciách organizačných foriem, vyučovacích metód a koncepcií v technickej výchove*

KEGA č. 3/4112/06 (r. 2006 – 2008) *Tvorba multimedialných didaktických programov (MDP) na výučbu technických a prírodovedných predmetov v základnej škole.*

Výhtovených 14 MDP.

Inovačné aspekty:

- implementácia problémového a projektového vyučovania
- práca s informačnými zdrojmi (učiteľ - učebnica - PC - internet - pomôcky)
- aktívna poznávací a bádateľská činnosť žiakov
- rozvoj divergentného myslenia v technike + prvky konštruktivistickej teórie
- kooperatívne vyučovanie, diferencovaný prístup k žiakom, atď.

3. *Inovácie v aplikáciách organizačných foriem, vyučovacích metód a koncepcií v technickej výchove*

Zhotovme domček pre psíka.

Postavíme aj takú porcieňku!

1. Pre akého psíka?
2. Aký bude mať domček tvar a veľkosť?
3. Z akého materiálu domček zhotovíme?
4. Ako ľahko domček prepájeme?
5. Koľko materiálu a ďalších pomôcok budeme potrebovať?
6. Ako budeme postupovať pri zhotovení domčeka pre psíka?

Prirodzený ped. experiment

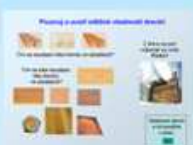
Šk. r. 2007/8

Personálny (humanistický) model výučby
Rogers, Zeliková, Zeliká

2. Aký bude mať domček tvar a veľkosť?

Multimediálny didaktický program „Zhotovme domček pre psíka“ pre žiakov 5. alebo 6. roč. ZŠ

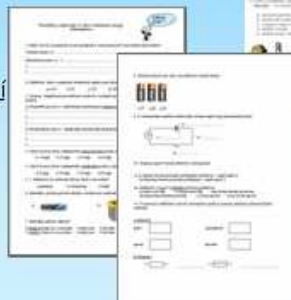

Softvérové produkty napr. v Anglicku

3. *Inovácie v aplikáciách organizačných foriem, vyučovacích metód a koncepcií v technickej výchove – pedagogická diagnostika*

- ⇒ Do r. 1995, resp. 1997
- diagnostika najmä motorických zručností a kvality žiackych produktov
- ⇒ Od r. 1997:
- diagnostika výkonov žiakov v kognitívnej i psychomotorickej oblasti
- ⇒ Od šk. r. 2008/2009:
diagnostika:
- plnenia výkonových štandardov
- osvojenia kľúčových kompetencií
(zatiaľ sa nerealizuje)

Inovácie (od r. 2002)
Neštandardizované kognitívno –
psychomotorické didaktické testy
pre žiakov 5. a 6. roč. ZŠ

4. Inovácie didaktického prostredia v technickej výchove

Inovačné aspekty:

- A** - rozšírenie ponuky pracovných námetov ako podnet na rozvoj technickej tvorivosti učiteľov a žiakov
- narušenie netvorivých prístupov k realizácii pracovných námetov
- B** - zefektívňovanie práce učiteľa s didaktickou technikou
- C** - vytváranie vhodných (bezpečných, hygienických) podmienok na prácu žiakov i učiteľa

4. Inovácie didaktického prostredia v technickej výchove

Do r. 1991 systémový rozvoj materiálovej bázy škôl.

V r. 1988 až 1990 uzavretých 6 zmlúv na vytvorenie učebných pomôcok.

Inovácie zamerané na:

- vývoj, výroba a experimentálne overovanie učebných pomôcok
- zvyšovanie účinnosti metodiky práce učiteľa
- zvyšovanie názornosti vo vyučovaní
- vytváranie podmienok na aktívnu poznávaciu činnosť žiakov

Doposiaľ vytvorených viac ako 110 pomôcok.

Learning by doing

Coster, S. - NEC Birmingham, 2005
 Williams M. J. - University of Missouri, Columbia, 2000
www.tbc.sk/katiba/ingsoftbos.co.uk

www.tbc.sk/ed/tca/bos/al.com.sk

5. Inovácie medzipredmetových vzťahov v technickej výchove

⇒ R. 2003, 2006, 2009 - PISA a TIMS (OECD) - testovania úrovni čitateľskej, matematickej a prírodovednej gramotnosti žiakov

Slovensko
pod priemerom
krajín OECD.

Medzipredmetová gramotnosť	Matematická gramotnosť		Prírodovedná gramotnosť		Čitateľská gramotnosť	
	2003	2006	2003	2006	2003	2006
OECD priemer	527,7	527,7	527,7	527,7	527,7	527,7
Slovensko	487,7	487,7	487,7	487,7	487,7	487,7

⇒ Výsledky výskumov a poznatky z praxe:

- multidisciplinárne vzdelávanie sa v školách v SR realizuje málo
- testovanie technickej gramotnosti (ako súčasť prírodovednej gramotnosti) sa v SR nerealizuje

⇒ Inovačné aktivity:

- vlastná tvorba a teoretická i praktická príprava študentov na tvorbu učebných pomôcok a modelov vyučovacích hodín vyžadujúcich integráciu poznatkov

⇒ Inovácie potrebné zamerať na:

- implementáciu napr. projektového vyučovania s využitím napr. konštruktivismu (Piaget, Bruner) a teórie mozgovokompatibilného učenia (Howard, McLean, Hozliková)
- inovácie v samotnej príprave študentov a učiteľov - rozvinúť schopnosti tvoriť projekty, spolupracovať pri tvorbe nadpredmetových projektov.

6. Inovácie v zmysle požiadaviek humanizácie a demokratizácie v technickej výchove

Biela kniha EÚ, 1995 – požiadavka na humanizáciu a demokratizáciu v školstve

Vzdelávanie k technike poskytuje osobitú širokú škálu možností pre rozvoj žiaka ako osobnosti.

7. Inovácie v rozvoji učebných kompetencií žiakov - schopnosti učiť sa učiť ako prípravy na celoživotné vzdelávanie

Tri osobitosti pre oblasť vedy a techniky.

Inovácie v didaktike technickej výchovy bude potrebné sústrediť na osvojenie učebných zručností žiaka súvisiacich s:

- prípravou na učenie sa (napr. výber vhodných informačných zdrojov, vytvorenie vhodných podmienok, pozitívny postoj...)
- procesom učenia sa (napr. racionálne sa učiť – výber informácií)
- kontrolou učenia sa (napr. vedieť preveriť výsledok učenia sa)

Záver

Zameranie inovácií v didaktike technickej výchovy pre ďalšie obdobie:

- inovatívny učiteľ
- multidisciplinárny prístup v rámci vzdelávania ku kompetenciám
- implementácia účinných vzdelávacích stratégií a zážitkových aktivít
- modernizácia didaktického prostredia s využitím IKT
- prístupy rozvíjajúce záujmy žiakov o vedu a techniku
- kvalita vzdelávania

Kvalitný základ všeobecne-technického vzdelávania

> predpoklad rozvoja schopnosti produkovať know – how

> posun Slovenska k vyššej kvalite života.

Literatúra

Kosová B. (1996), *Humanizačné premeny výchovy a vzdelávania na 1. stupni ZŠ*, B. Bystrica: MC.
www.focuseducational.com.uk
www.technicaltrainingsolutions.co.uk

Resume

Štúdiá prezentuje informácie o zmenách vo vzdelávaní k práci, technike a technológiám v rámci všeobecného vzdelávania z historického aspektu v zahraničí a v SR a prezentuje inovačné prístupy vo vybraných oblastiach didaktiky technickej výchovy.

Kľúčové slová: technická výchova, inovácie, didaktika technickej výchovy.

Abstract

This paper informs about the changes in education towards work, technics and technologies within general education in Slovakia and abroad from the historical perspective. It also analyzes innovative approaches in some areas of methodology of teaching technical education.

Key words: technical education, innovations, methodology of teaching technical education.

Innowacyjne koncepcje w dydaktyce techniki

Streszczenie

W tym artykule opisano zmiany w edukacji do pracy, techniki i technologii realizowanej w ramach kształcenia ogólnego na Słowacji i za granicą w historycznej perspektywie. Ta analiza jest nowatorskim podejściem w zakresie badań metodologii uczenia technicznej edukacji.

Słowa kluczowe: edukacja techniczna, innowacje, dydaktyka techniki.

Zkušenosti žáka a výuka technických předmětů v současnosti

Úvod

Požadavek pedagogického konstruktivismu vycházet při výuce ze zkušeností žáka získaných v škole i mimo školu a považovat je za východisko učení nevyvolává mezi učiteli technických předmětů rozpaky. Ti již v minulosti sledovali zaměření žáka a těšilo je, když objevili zanícení a talent pro techniku stejně jako respektovali opak, podle našeho názoru s větším pochopením než učitelé jiných vyučovacích předmětů, včetně výchov. Brali tedy do úvahy zkušenosti žáků z oblasti techniky, jejich hloubku a zaměření dané také zájmem žáka o techniku, i žákovská schémata v myšlení a v přístupu k technické realitě. To lze očekávat ve vyučovacích předmětech zaměřených na technické objekty a činnosti, s nimiž se žák setkal nebo teprve setká v životní praxi. Zkušenosti i schémata žáků se títo učitelé obecně vzato nesnažili nahrazovat, ale začlenit do systematického poznávání problematiky.

Uvedená návaznost na situace, s nimiž se žák setkal (má s nimi zkušenosti) a setká a jež budou v tomto případě spojeny s technikou, vede k uspořádání učiva, které lze označit jako integrované. Je charakterizováno podáním učiva „v méně striktních, méně závazných rámcích. Spíše než o pojmech a jejich sítích se hovoří o *tématech* překračujících hranice jednotlivých předmětů” [Štech 2009: 110]. Učivo tedy vychází z reality, je uspořádáno podle významných (pro žáka) oblastí reality.

V současnosti jsou zřetelné změny zájmu žáků o techniku a její oblasti. Je to způsobeno především vlivem zvyšování významu i přitažlivosti digitální techniky a také dosažení vysoké úrovně jiných oblastí techniky, jejíž provoz se stává relativně bezproblémový a údržba zcela odbornou záležitostí (např. motorová vozidla).

Ve stati předkládáme nejprve teoretické přístupy k naznačené problematice, následuje posouzení vlivu změn zaměření zájmů žáků a jejich zkušeností a nastíněny jsou potřebné přístupy učitele k výuce technických předmětů.

1. Pojem zkušenost, charakteristika pojmu, význam zkušeností žáka v konstruktivistické teorii učení

Všeobecně je soudobá výuka více zaměřována na situace „všedního dne”, na vytváření a využívání zkušeností v rovině slovní (pojmové, symbolické),

v rovině psychomotorické a v rovině obrazové; systematické poznávání oborů (seriální kód dle S. Štecha) není preferován v dřívější míře.

Samotná zkušenost ještě nepředurčuje množství ani kvalitu naučeného, učení ale bez zkušeností není možné. Tuto myšlenku doceňuje asi nejvíce konstruktivistická teorie učení, podle níž jsou nové skutečnosti (nové učivo) interpretovány na základě předchozího způsobu porozumění dříve vnímaných skutečností. „To, co má subjekt ve své mysli již vybudováno, mu poskytuje komplexní schéma, rámec poznání, které slouží jako základ pro nové poznání, které teprve bude vystavěno” [Grecmanová aj. 2000: 20]. Významná myšlenka konstruktivismu je, že žák se učí to, co považuje za užitečné, přitažlivé, zajímavé, to, co funguje (viabilita). Také zkušenosti zde získává intenzivně.

V těchto souvislostech je používán výše uvedený termín schéma, dle [Průcha aj. 2003: 211] jde o označení reprodukcího se způsobu reakce na okolí, tedy o mentální struktury, pomocí nichž „jedinec interpretuje nové informace z okolí, dokáže je porovnávat a systematizovat v rámci předchozí zkušenosti” a následně na své okolí působit. Schémata nejsou neměnná, ale „v procesu interakce mezi předchozí zkušeností a přítomným aktem inteligence se vyvíjejí, mohou být generalizována”.

Vidíme tedy, že zkušenost je jedním z činitelů podmiňujících vznik schémat, jejich změny, vývoj. Pojem zkušenost považuje Pedagogický slovník [Průcha aj. 2003: 312] za pojem mnohoznačný. Jde o poznávání světa opírající se o smysly, prožitky, sociální styk a praktickou činnost. Může jít o individuální zkušenost jakožto souhrn individuálních znalostí a dovedností, návyků, zájmů, prožitků, sociálních vztahů; obtížně se předávají jiným, člověk je však schopen se učit i z přenesené a kolektivní zkušenosti, nejen z vlastní. Podrobně se pojmem zkušenost i s mnoha adjektivy zabývá Psychologický slovník [Hartl, Hartlová 2004: 703], který zdůrazňuje procedurální stránku získávání zkušenosti – jde tedy o poznání přicházející z prostředí „vně” prostřednictvím činnosti, pozorování, pokusů, jde tedy o to, co bylo prožito a uchováno v paměti.

Je třeba ještě poznamenat, že z výuky si dle konstruktivistické teorie učení žák odnáší to, co při ní prožíval, co konal. A zkušenost získaná ve výuce i mimo výuku představuje často poznání, které je jinak než vlastním prožitkem nesdělitelné. V podobných souvislostech konstatuje [Nezvalová 2010: 10], že v pedagogické literatuře se objevuje třídění poznatků na kodifikované a vnitřní nevyslovené. „Kodifikované poznatky se dají vyjádřit jazykovými prostředky nebo symboly a jako takové se mohou uchovávat nebo sdělovat. (...) Naproti tomu vnitřní poznání je spojeno s jeho nositelem a jako takové se nedá snadno předávat. Je to právě osobní suma poznatků, která jedinci umožňuje vybírat, interpretovat a rozvíjet kodifikované znalosti a smysluplně je využívat”. Proto je třeba v technickém vzdělávání využívat a rozvíjet zkušenosti a toto vzdělávání provádět na základě vlastní aktivní činnosti žáků, jejich prožívání a řešení realitě blízkých situací i jejich citového zapojení. Prožitek stejných situací vede ovšem

u různých individuů k různým zkušenostem v důsledku individuálních psychických daností a osobních preferencí, proto dochází i k různým interpretacím situace [Duisman 2009: 66].

Vlastní zkušenosti žáků jsou tedy významným faktorem ovlivňujícím průběh výuky a předurčujícím vzdělávací výsledky. Poznávat, využívat a také rozvíjet zkušenosti žáků je trvalým úkolem učitele, vzhledem k uvedenému úkolem náročným, vyžadujícím učitelovu vnímavost i erudici.

2. Změny zaměření zájmů a zkušeností žáků

Zaměření zájmů žáků a s tím související hloubka jejich individuálních i kolektivních zkušeností ovlivňuje proces výuky i vzdělávací výsledky. Podle našich zjištění tato myšlenka zaujímá významné místo v pojetí výuky učitelů technických předmětů. Nejen starší učitelé technických předmětů však potvrzují, že zaměření zájmů a zkušeností žáků se v posledních letech významně přesouvá, především k digitální technice. V řadě jiných technických oborů učitelé narážejí na značnou nezkušenost, nepřipravenost a někdy i nezájem žáků.

Podnětem k napsání této stati bylo zděšení nad tím, že studenti I. ročníku PdF UP směřující k učitelství technických předmětů, natož budoucí učitelé pro primární vzdělávání, neumí měřit „klasickým“ posuvným měřítkem, především odečítat výsledek měření. Dříve to uměli již v 1. ročníku téměř všichni. Dnes toto měření spolehlivě ovládají snad jen absolventi středních škol strojírenského či obdobného zaměření. Rovněž jen minimum studentů se v zájmové rovině výrazně zabývá některou „mechanickou činností“ technického charakteru (především modeláři). Údiv nad touto nepřijemnou skutečností – neumí triviální technickou činnost, studenty nezneklidňoval, neměli dosud ani potřebu měřit posuvným měřítkem. Více znalí se dožadovali digitálního posuvného měřítka.

Popsaný případ ilustruje přesun zájmů i zkušeností žáků (zde ovšem studentů) směrem od zařízení s mechanickou podstatou k digitální technice. Zde nejde jen o měření posuvným měřítkem, ale o celkové snižování prostorové představivosti, zhoršený odhad menších délek (je to průměr 5 mm nebo 6 mm?), zhoršení dovedností provádět montáže mechanických objektů, o špatné chápání vnitřní struktury mechanického objektu i funkce jednotlivých elementů, z nichž se skládá. Vidíme tedy, že individuální zaměření či preference vede ke vzniku zkušeností a vidíme zde také širší důsledek, s nimiž výuka musí počítat.

Již v r. 2003 byl na UP v Olomouci proveden výzkum zaměřený na soulad preferencí témat a tematických oblastí učiva, které jsou nebo by mohly být vyučovány v předmětu praktické činnosti, a to u učitelů tohoto předmětu a naproti tomu u žáků 9. ročníku ZŠ [Poláchová, Chráska 2004: 120]. Jako výzkumná metody byla u učitelů využita Q-metodologie, u žáků dotazník se škálovými položkami (u žáků nemohla být využita z podstaty náročná Q-metodologie). Jejich výzkum ukázal nesoulad preferencí – pořadí důležitosti (a tedy zájmu o ...) jednotlivých témat a tematických oblastí u učitelů a žáků bylo odlišné. To zajisté mohlo být

způsobeno řadou příčin, například učitelé mohli brát do úvahy, co jsou při stávajícím vybavení a možnostech školy schopni efektivně učit. Nás ale hlavně zajímá, které oblasti žáci, bylo jich 175, preferovali a které odmítali. Uvedeme proto pořadí oblastí (ve výzkumu byly dále členěny) od nejvíce preferovaného pořadí 1 až po pořadí 12, které bylo nejméně preferováno. Byly to: 1 – práce s počítačem, 2 – práce s fotoaparátem a kamerou, 3 – svět práce, 4 – bezpečnost a hygiena práce, 5 – grafická komunikace, 6 – spojovací a sdělovací technika, 7 – provoz a údržba domácnosti, 8 – elektrotechnika kolem nás, 9 – dějiny techniky, 10 – principy, stavba a provoz strojů, 11 – doprava, 12 – práce s technickými materiály.

Zjištěné pořadí přináší sice více překvapujících zjištění, ale umístění klasických oblastí – strojů a technologií zpracování materiálů – je až děsivé. Přitom si je třeba uvědomit, že na 3. až 5. místě pořadí jsou oblasti, které žákům asi „neslibují velkou zábavu“. Naopak při výuce některých progresivních oblastí, především tedy ve výuce digitálních technologií, může učitel spoléhat jak na zájem, tak na relativně vyšší zkušenosti žáků. Zde jde ale o učivo, které je svou podstatou pro žáky náročné na osvojování.

Domníváme se, že jako nástroje zjišťování stavu zkušeností žáka lze využívat nástroje kvantitativní diagnostiky prekonceptů, jimiž lze zjišťovat kognitivní a afektivní (vztahová rovina, významová rovina) dimenze prekonceptů žáků, jejich plasticitu a zastrukturování, podrobně [Doulík a Škoda 2003: 177].

3. Potřebné přístupy učitele k výuce technických předmětů

Konstruktivistická teorie učení, využívání a rozvíjení zkušeností žáků i vytváření zážitku představují dnes principy progresivně pojaté výuky. Tyto koncepce nelze dobře obejít, lze je optimálně aplikovat. Lze říci, že pohled na výuku z pozice vytváření zkušeností je přínosný, vede totiž k zařazování projektové výuky, využívání úloh „praxi blízkých“, ke skupinovému vyučování, k samostatnosti, aktivitě i tvořivosti žáka, tedy žádoucí k procedurální stránce výuky. Nedostatečný vztah žáků k určité oblasti techniky a nedostatek zkušeností nemůže znamenat odklon od uvedených principů.

V situaci popsané výše – studenti neuměli pracovat s posuvným měřítkem, jsem oprášil desetinásobně zvětšené dřevěné posuvné měřítko (naštěstí se uchovalo) a relativně rychle studenty naučil učivo dříve s důrazem probírané v nižším sekundárním vzdělávání, v 6. ročníku ZŠ, viz učebnice [Vondráček aj. 1981: 121]. Obrnil jsem se větší trpělivostí, když studenti měří s mikrometrem (ani ten zatím nemají digitální). Rozhodně nevynechávám úlohy, při nichž studenti pracují s mechanismy typu tvrdoměr nebo mají sestavit a provést třídrátkovou metodu atp. Snažím se jim ponechat maximum prostoru pro vlastní myšlení tím, že jim poskytnu minimum informací, nezbytných k obsluze a k uchování této a mnohé další techniky v naší dosti dobře vybavené učebně laboratorního typu.

Uvedené opět ilustruje obecné řešení. Spočívá v promyšleném rozvinutí materiální, popř. materializované, činnosti žáků a studentů. Tím je nahrazován

nedostatek zkušeností z osobního života i z předchozího vzdělávání. Zde ovšem vzniká obtíž. Představuje to zvýšené časové i finanční nároky. To je koncepčně řešitelné jen s pomocí decizní sféry uvědomující si jak potřebu výuky o technice, tak nezbytnou mnohostrannost techniky. Zatím ani decizní sféra, ani vyšší stupně technicky zaměřených škol, popsanou skutečnost jako problematickou asi nespatřují.

Zahraniční autoři, např. [Schelten 2010], pro konstruktivisticky pojatou výuku technických předmětů, především na VŠ, doporučují provádět experimenty, praktickou a laboratorní výuku, projekty, případové studie, řešit úlohy spojené s „teoretickou“ přípravou. Uplatnění konstruktivistického pojetí výuky je spojeno s promyšleným hodnocením, popř. klasifikací. Výuka v těchto formách by měla zahrnovat samostatné plánování, vymezování požadavků na výsledek, projektování, konstruování, realizaci a rovněž hodnocení výsledku činnosti.

Závěrem

Zkušenosti žáka jsou faktorem významně ovlivňujícím výuku. Jsme svědky změn preferencí žáků jak ve vztahu k technice jako celku, tak také k jednotlivým oblastem techniky. Jednostranné a mnohdy až přehnané zanícení mladé generace pro digitální techniku a nízký zájem o některé tradiční oblasti techniky mohou způsobit ve vzdělávání a v jeho výsledcích obtíže. Reakce vzdělávací soustavy je nezbytná, rozhodně je třeba v těchto neoblíbených „oblastech“ uplatňovat maximum vlastní aktivní činnosti žáků s technickými objekty i jejich symboly. Zde ovšem i zvýšená snaha učitele (snaha učitele je někým zvyšována neustále) může narážet na objektivně špatné podmínky.

Příspěvek byl zpracován v souvislosti s řešením projektu FRVŠ 1531/2010

Literatura

- Doulík P., Škoda J. (2003), *Tvorba a ověření nástrojů kvantitativní diagnostiky prekonceptů a možnosti jejího vyhodnocení*, „Pedagogika“, roč. 53, č. 2, ISSN 3330-3815.
- Duismann G. (2009), *Erfahrung – Lernen durch Erfahrungen*, „Unterricht – Arbeit + Technik“, Jahrgang 11, Heft 41, ISSN 1438-8987.
- Grecmanová H., Urbanovská E., Novotný P. (2000), *Podporujeme aktivní myšlení a samostatné učení žáků*, Olomouc: HANEX, ISBN 80-85783-28-2.
- Hartl P., Hartlová H. (2004), *Psychologický slovník*, Praha: Portál, ISBN 80-7178-303-X.
- Nezvalová D. (2010), *Rámcový a školní vzdělávací program* [online] [cit. 2010-04-21]. Dostupný z WWW: <<http://esfmoduly.upol.cz/texty.html>>
- Poláchová A., Chráska M. (2004), *Preference jednotlivých témat a tematických oblastí v předmětu praktické činnosti u učitelů a jejich žáků* [In:] *Trendy technického vzdělávání 2004*, Olomouc: Votobia, ISBN 80-7220-182-4.

- Průcha J., Walterová E., Mareš J. (2003), *Pedagogický slovník*, 4, aktualizované vydání, Praha: Portál, ISBN 80-7178-722-8.
- Schelten A. (2010), *Konstruktivistische Lernauffassung und Hochschullehre* [online].-[cit. 2010-03-02]. Dostupné na WWW: <<http://www.paed.ws.tum.de/>>
- Štech S. (2009), *Zřetel k učivu a problém dvou modelů kurikula*, „Pedagogika“, roč. 59, č. 2, ISSN 0031-3815.
- Vondráček F., Náhlik Š., Nováček J. (1981), *Pracovní vyučování: Technické práce v 6. ročníku základní školy*, Praha: Stát. pedagog. nakl.

Souhrn

Ve stati jsou předloženy teoretické přístupy k problematice zkušeností žáků a jejich významu v konstruktivistické teorii učení. Následuje posouzení vlivu změn zaměření zájmů žáků a jejich zkušeností na výuku technických předmětů. V závěru jsou nastíněna nezbytná opatření v práci učitele těchto předmětů.

Pupil's experience and current teaching of technical subjects

Abstract

The article presents theoretical approaches to the problematics of pupils' experience and its meaning in the constructivist theory of teaching. Subsequently, the article reviews the influence of changes in pupils' interests and their experience on technical subjects training. The final part outlines the necessary steps in the work of teachers of these subjects.

Key words: technology education, constructivism.

Umiejętności ucznia rozwijane w ramach współczesnego kształcenia technicznego

Streszczenie

W artykule przedstawiono teoretyczne podejścia do problematyki nabywania doświadczenia przez uczniów jego znaczenie w konstruktywistycznej teorii nauczania. Zaprezentowano również wpływ uczenia się przedmiotów technicznych na zmiany w zainteresowaniach i doświadczeniu uczniów. W części końcowej podano konieczne kroki, jakie trzeba podjąć w pracy nauczycieli realizujących tematy techniczne.

Słowa kluczowe: edukacja techniczna, konstruktywizm.

Waldemar LIB

Uniwersytet Rzeszowski, Polska

Czynniki wpływające na umiejętności posługiwania się pojęciami technicznymi przez uczniów kończących szkołę podstawową w świetle badań

Wprowadzenie

Mowa jest zjawiskiem zachodzącym w trakcie porozumiewania się ludzi za pomocą dźwięków lub tekstów pisanych czy gestów. Samo mówienie to konkretne wypowiedzi, to określone akty użycia języka przez konkretnych ludzi w określonych sytuacjach komunikacyjnych [por. Gołąb, Heinz, Polański 1970: 360; Kurcz 1987: 11]. Wraz z opanowywaniem języka i jego tworzywa, którym są słowa, wzrastają nasze możliwości komunikacyjne, a sam akt mowy ma miejsce wtedy, gdy mówiący pragnie za pomocą słów coś uczynić lub coś osiągnąć [por. Kurcz 2000: 252].

Pojedyncza osoba kontaktuje się sama ze sobą za pomocą języka, słów i pojęć oraz obrazów i znaków. Myśli zatem w pewien charakterystyczny dla siebie sposób. Ten subiektywny styl myślenia znajduje odbicie w zachowaniach oraz postępowaniach człowieka w sytuacjach technicznych [Furmanek 2002].

Dynamicznie rozwijające się społeczeństwo informacyjne wymaga, aby pozyskiwane i wykorzystywane informacje w procesach dydaktycznych wzbogacały psychikę człowieka, prowadząc do stopniowego rozwijania kluczowych kompetencji, w tym informacyjnych i komunikacyjnych [por. Walat 2007: 73].

Umiejętności związane z wyrażaniem własnych potrzeb wydawania sądów, opisywania rzeczywistości itp. są związane z kompetencjami komunikacyjnymi, o których T. Piątek pisze tak: „To wiedza na temat procesu komunikowania się, a także umiejętność efektywnego nadawania i odbierania komunikatów” [Piątek 2010: 22].

Nadawanie komunikatów i ich rozumienie jest niezaprzeczalnie związane z odpowiednio dużym zasobem słów, którymi człowiek potrafi się posługiwać w trakcie budowania spontanicznych wypowiedzi i za pomocą których umie dekodować komunikaty nadawane przez innych.

Badania przeprowadzone przez wielu psychologów i pedagogów dowodzą, że na zasób wiedzy uczniów, a także zasób pojęć bezpośredni wpływ może mieć m.in. poziom rozwoju intelektualnego dziecka, środowisko rodzinne i lokalne, w którym żyje i wzrasta dziecko, płeć ucznia, nauka w szkole, środki masowego przekazu [Lib 2009: 241–245]. Wydaje się również, że wymienione czynniki

mogą mieć również wpływ na umiejętność posługiwania się pojęciami technicznymi i informatycznymi. Prezentowane w tym opracowaniu wyniki badań są tym ciekawsze, że autorzy dotychczasowych badań nad rozwojem języka technicznego skupiali się głównie nad przyrostem pojęć w leksyce badanych niż na umiejętności poprawnego posługiwania się tymi pojęciami.

Podobnie jak w przypadku zasobu pojęć technicznych również na umiejętności związane z posługiwaniem się tego rodzaju słownictwem we wszelkich dopuszczalnych gramatycznie i językowo sytuacjach związanych z komunikowaniem się człowieka mogą mieć lub mają wpływ określone czynniki.

Śród wielu czynników mogących mieć wpływ na umiejętności posługiwania się pojęciami technicznymi w przeprowadzonych badaniach przyjęto: czynniki środowiskowe (związane z miejscem zamieszkania), wykształcenie rodziców, środki masowego przekazu, osiągnięcia szkolne badanych oraz płeć uczniów.

1. Czynniki determinujące umiejętność posługiwania się pojęciami technicznymi w świetle badań własnych

1.1. Czynniki środowiskowe

W tabeli 1 przedstawione są wyniki badań dotyczących wpływu miejsca zamieszkania na umiejętność posługiwania się pojęciami technicznymi.

Tabela 1

Umiejętność posługiwania się pojęciami technicznymi przez badanych uczniów w zależności od miejsca zamieszkania

Miejsce zamieszkania \ Poziom umiejętności stosowania pojęć technicznych	Wieś		Miasteczko		Miasto	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%
Niski (0–34% pop. odp.)	8	6,45	22	24,72	64	53,33
Średni (35–65% pop. odp.)	71	57,26	31	34,83	51	42,50
Wysoki (66–100% pop. odp.)	45	36,29	36	40,45	5	4,17
Razem	124	100	89	100	120	100

Źródło: Opracowanie własne.

$$\chi^2 = 88,59, df = 4, p < 0,001, V = 0,36$$

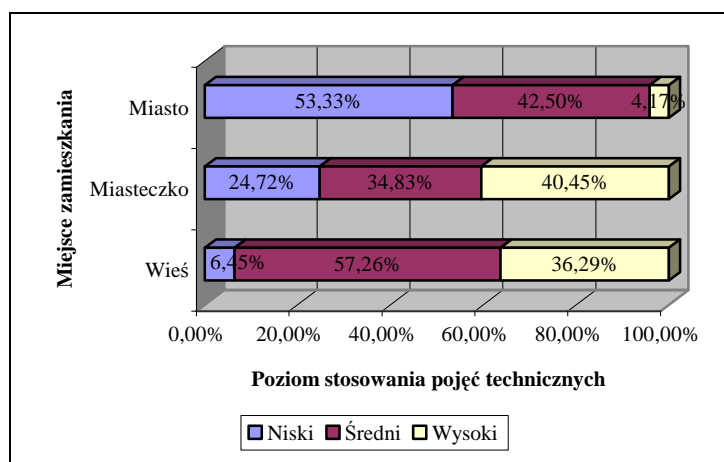
Na poziomie istotności 0,05 możemy wnioskować, iż miejsce zamieszkania różnicowało uczniów pod względem umiejętności stosowania przez nich pojęć technicznych. Dysproporcje pomiędzy grupami są znaczne, co potwierdza wartość współczynnika V – Cramera kształtująca się na poziomie 0,36.

Z powyższego wynika zatem, że hipoteza szczegółowa zakładająca istotny wpływ miejsca zamieszkania na umiejętności posługiwania się przez uczniów VI klasy szkoły podstawowej pojęciami technicznymi potwierdziła się.

Umiejętności stosowania tych pojęć wśród mieszkańców wsi, miasteczek oraz miast przedstawiono również na wykresie 1.

Wykres 1

Rozkład struktury uczniów w zależności od miejsca zamieszkania i umiejętności stosowania pojęć technicznych

Źródło: Opracowanie własne.

Analizując kształtowanie się umiejętności prawidłowego stosowania pojęć technicznych w rozważanych grupach, należy zauważyć, iż wśród mieszkańców wsi dominują uczniowie charakteryzujący się przeciętnym poziomem stosowania pojęć technicznych. W dużych miastach (miasto powyżej 100 tys. mieszkańców) frakcja osób posiadających duży zasób pojęć technicznych jest dziesięciokrotnie mniejsza niż w analogicznej grupie uczniów w miasteczkach (miasto poniżej 100 tys. mieszkańców) i na wsiach. Jednocześnie należy zwrócić uwagę na to, że w dużych miastach występuje największa grupa uczniów posiadających niski zasób pojęć technicznych. Grupa ta jest dwukrotnie większa niż wśród uczniów z małych miast i dziewięciokrotnie większa niż wśród uczniów mieszkających na wsi.

Ostatecznie podkreślić należy, że najlepiej pojęciami technicznymi potrafią posługiwać się uczniowie mieszkający na wsi, w mniejszym zakresie uczniowie pochodzący z małych miast, a najmniejsze umiejętności posługiwania się tego rodzaju pojęciami posiadają uczniowie z dużych miast.

1.2. Wykształcenie rodziców a umiejętność posługiwania się pojęciami technicznymi

Wyniki analizowanych zależności pomiędzy umiejętnością stosowania pojęć technicznych przez uczniów a wykształceniem matki przedstawia tabela 2, natomiast analogiczny związek zależności od wykształcenia ojca prezentuje tabela 3.

Tabela 2

Umiejętność posługiwania się pojęciami technicznymi przez badanych uczniów w zależności od wykształcenia matki

Wykształcenie matki	Co najwyżej zawodowe		Średnie		Wyższe	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%
Niski (0–34% pop. odp.)	18	18,75	50	29,41	29	34,94
Średni (35–65% pop. odp.)	33	41,25	80	47,06	40	48,19
Wysoki (66–100% pop. odp.)	32	40,00	40	23,53	14	16,87
Razem	80	100	170	100	83	100

Źródło: Opracowanie własne.

$$\chi^2 = 13,63, df = 4, p = 0,009, V = 0,14$$

Tabela 3

Umiejętność posługiwania się pojęciami technicznymi przez badanych uczniów w zależności od wykształcenia ojca

Wykształcenie ojca	Co najwyżej zawodowe		Średnie		Wyższe	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
Niski (0–34% pop. odp.)	26	23,85	40	27,97	28	34,57
Średni (35–65% pop. odp.)	40	36,70	74	51,75	39	48,15
Wysoki (66–100% pop. odp.)	43	39,45	29	20,28	14	17,28
Razem	109	100	143	100	81	100

Źródło: Opracowanie własne.

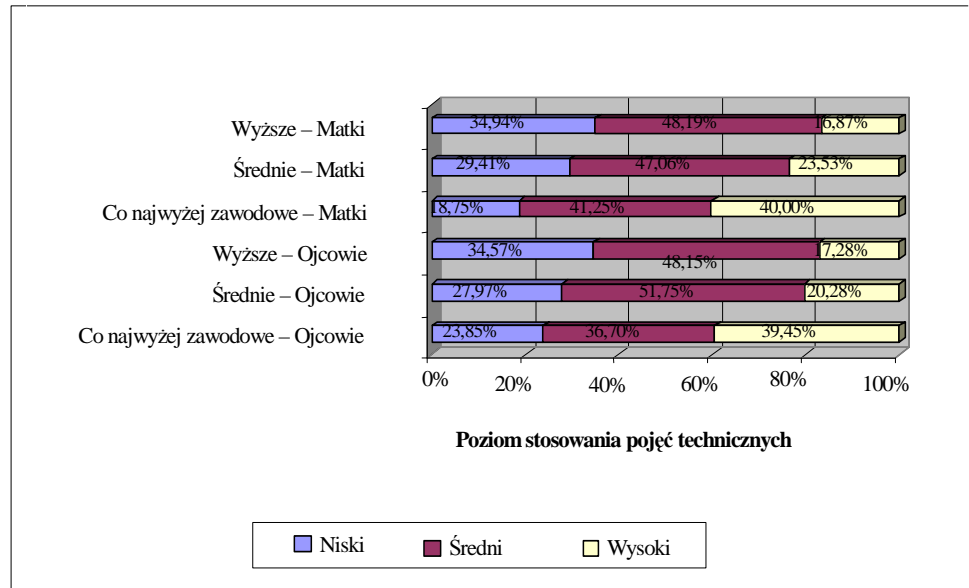
$$\chi^2 = 16,88, df = 4, p = 0,002, V = 0,16$$

Na poziomie istotności 0,05 możemy stwierdzić, iż wykształcenie rodziców było czynnikiem różnicującym uczniów pod względem umiejętności posługiwania

nia się przez nich pojęciami technicznymi. Stwierdzenie to jest zbieżne z postawioną hipotezą szczegółową, która zakładała, że wykształcenie rodziców ma wpływ na umiejętności posługiwania się pojęciami technicznymi przez uczniów. Zbliżone wartości współczynników $V - Cramera$ wskazują na to, że obydwie zależności są bardzo porównywalne. Poziom stosowania tych pojęć przez uczniów w zależności od wykształcenia ich rodziców zaprezentowano również na wykresie 2.

Wykres 2

Rozkład struktury uczniów w zależności od wykształcenia rodziców i umiejętności stosowania pojęć technicznych

Źródło: Opracowanie własne.

Z analizy wykresu 2 widać, że wyniki umiejętności prawidłowego stosowania pojęć technicznych układają się podobnie w przypadku umiejętności posługiwania się przez badanych pojęciami w zależności od wykształcenia matki i ojca. Najwięcej uczniów osiągających wysoki poziom tych umiejętności miało rodziców z wykształceniem, co najwyżej zawodowym. Najmniej uczniów o wysokich umiejętnościach stosowania pojęć technicznych występuje w grupie uczniów z rodzicami o wyższym wykształceniu. Jak widać z wykresu 2, grupa uczniów bardzo dobrze posługujących się pojęciami technicznymi, posiadających rodziców z wykształceniem co najwyżej zawodowym, jest dwukrotnie liczniejsza niż ta sama frakcja uczniów, których rodzice posiadają wykształcenie wyższe. Jednocześnie wśród badanych z rodzicami o najniższym poziomie wykształcenia występuje

najmniej osób o niskim poziomie umiejętności posługiwania się pojęciami technicznymi, natomiast wśród uczniów z rodzicami z wyższym wykształceniem grupa tych osób jest największa.

Ostatecznie z dużym prawdopodobieństwem można przypuszczać, że najlepiej pojęciami technicznymi posługują się uczniowie, których rodzice posiadają wykształcenie co najwyżej zawodowe, następnie uczniowie mający rodziców z wykształceniem średnim, a najslabiej uczniowie z rodzicami o wyższym wykształceniu.

1.3. Wpływ środków masowego przekazu na umiejętność posługiwania się pojęciami technicznymi

Tabela 4

Umiejętność posługiwania się pojęciami technicznymi przez badanych uczniów w zależności od czytelnictwa książek i czasopism technicznych

Poziom umiejętności stosowania pojęć technicznych	Czytelnictwo		Czyta co najmniej 1 pozycję	
	liczba	%	liczba	%
Niski (0–34% pop. odp.)	75	29,07	19	25,33
Średni (35–65% pop. odp.)	121	46,90	32	42,67
Wysoki (66–100% pop. odp.)	62	24,03	24	32,00
Razem	258	100	75	100

Źródło: Opracowanie własne.

$$\chi^2 = 1,94, df = 2, p = 0,379$$

Liczby podane w tabeli 4 wskazują na brak związku pomiędzy faktem zapoznawania się z literaturą poruszającą tematy związane z techniką oraz umiejętnościami posługiwania się przez uczniów pojęciami technicznymi. A zatem jesteśmy zmuszeni odrzucić hipotezę szczegółową zakładającą istnienie takiego związku. Wskaźnik porównywalności struktur dla czytelnictwa wśród uczniów pod względem stosowania przez nich pojęć technicznych wynosi 92,03%.

Czytelnictwo książek oraz czasopism o tematyce technicznej nie ma wpływu na sprawności w posługiwaniu się przez uczniów VI klasy szkoły podstawowej pojęciami technicznymi.

Zależności stosowania pojęć technicznych od oglądalności programów popularnonaukowych przedstawia tabela 5.

Tabela 5

Struktura uczniów w zależności od oglądalności popularnonaukowych programów telewizyjnych o tematyce technicznej i umiejętności stosowania pojęć technicznych

Oglądanie programów telewizyjnych Poziom umiejętności stosowania pojęć technicznych	Nie ogląda żadnego programu		Ogląda co najmniej 1 program	
	liczba	%	liczba	%
Niski (0–34% pop. odp.)	95	35,31	26	40,62
Średni (35–65% pop. odp.)	107	39,78	27	42,19
Wysoki (66–100% pop. odp.)	67	24,91	11	17,19
Razem	269	100	64	100

Źródło: Opracowanie własne.

$$\chi^2 = 1,79, df = 2, p = 0,408$$

Dane liczbowe zawarte w tabeli 5 wskazują, że na poziomie istotności 0,05 brak jest podstaw do odrzucenia hipotezy o istnieniu zróżnicowania badanych grup uczniów pod względem umiejętności stosowania pojęć technicznych. A zatem hipoteza szczegółowa zakładająca brak wpływu oglądania programów popularnonaukowych o tematyce technicznej na umiejętności posługiwania się przez badanych uczniów pojęciami technicznymi w wyniku przeprowadzonych badań empirycznych została potwierdzona. Wskaźnik porównywalności struktur dla osób oglądających co najmniej jeden taki program telewizyjny oraz tych, którzy nie oglądają w ogóle pod względem stosowania pojęć technicznych wynosi 92,28%.

Oglądanie przez uczniów programów popularnonaukowych nie ma wpływu na umiejętności w posługiwaniu się pojęciami technicznymi przez uczniów VI klasy szkoły podstawowej.

1.4. Wpływ osiągnięć szkolnych na zasób pojęć technicznych

Dane dotyczące kształtowania się umiejętności posługiwania się pojęciami technicznymi przez uczniów o różnym poziomie osiągnięć edukacyjnych prezentuje tabela 6.

Na poziomie istotności 0,05 możemy wnioskować, iż poziom osiągnięć edukacyjnych różnicował uczniów pod względem umiejętności stosowania przez nich pojęć technicznych. Rezultat ten będący efektem badań i analiz ich wyników potwierdza słuszność hipotezy szczegółowej, w której założono, że osiągnięcia edukacyjne uczniów VI klasy szkoły podstawowej mają wpływ na umiejętności posługiwania się przez nich pojęciami technicznymi.

Umiejętności posługiwania się pojęciami technicznymi wśród uczniów w zależności od ich osiągnięć edukacyjnych pokazano dodatkowo na wykresie 3.

Tabela 6

Umiejętność posługiwania się pojęciami technicznymi przez badanych uczniów w zależności od osiągnięć edukacyjnych

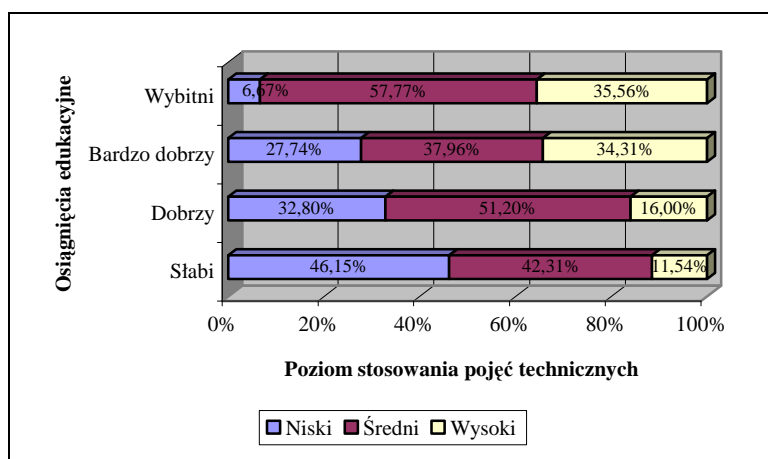
Osiągnięcia edukacyjne \ Poziom umiejętności stosowania pojęć technicznych	Słabi		Dobrzy		Bardzo dobrzy		Wybitni	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
Niski (0–34% pop. odp.)	12	46,15	41	32,80	38	27,74	3	6,67
Średni (35–65% pop. odp.)	11	42,31	64	51,20	52	37,96	26	57,77
Wysoki (66–100% pop. odp.)	3	11,54	20	16,00	47	34,31	16	35,56
Razem	26	100	125	100	137	100	45	100

Źródło: Opracowanie własne.

$$\chi^2 = 27,60, df = 6, p < 0,001, V = 0,20$$

Wykres 3

Rozkład struktury uczniów w zależności od osiągnięć edukacyjnych i umiejętności stosowania pojęć technicznych

Źródło: Opracowanie własne.

Z wykresu 3 wyraźnie wynika, że wraz ze wzrostem osiągnięć edukacyjnych uczniów wzrastają umiejętności posługiwania się przez nich pojęciami technicznymi. O sile tej zależności informuje wartość współczynnika V – Cramera wynosząca 0,20. Widać tu także, że w każdej grupie dominują uczniowie o średnich umiejętnościach posługiwania się pojęciami technicznymi. Obserwujemy również bardzo duże dysproporcje w umiejętnościach posługiwania się pojęciami

technicznymi między uczniami wybitnymi i słabymi. Wśród uczniów wybitnych występuje trzykrotnie większa grupa uczniów (podobnie jak wśród uczniów bardzo dobrych) osiągających wysoki poziom umiejętności posługiwania się pojęciami technicznymi niż wśród uczniów słabych. Jednocześnie widzimy, że wśród uczniów wybitnych występuje siedmiokrotnie mniej liczna grupa osób najgorzej posługujących się omawianymi pojęciami niż wśród uczniów słabych.

Ostatecznie można zauważyć, że najlepiej pojęciami technicznymi potrafią posługiwać się uczniowie o najwyższych osiągnięciach edukacyjnych.

1.5. Wpływ płci na umiejętność posługiwania się pojęciami

Dane liczbowe i procentowe dotyczące zależności płci od posiadanego przez uczniów zasobu pojęć informatycznych zawiera tabela 7.

Tabela 7

Umiejętność posługiwania się pojęciami technicznymi przez badanych uczniów w zależności od płci

Poziom umiejętności stosowania pojęć technicznych	Płeć		Dziewczeta	
	Chłopcy			
	liczba	%	liczba	%
Niski (0–34% pop. odp.)	48	29,09	46	27,38
Średni (35–65% pop. odp.)	83	50,30	70	41,67
Wysoki (66–100% pop. odp.)	34	20,61	52	30,95
Razem	165	100	168	100

Źródło: Opracowanie własne.

$$\chi^2 = 4,89, df = 2, p = 0,087$$

Na poziomie istotności 0,05 wnioskujemy, iż płeć nie była czynnikiem różnicującym uczniów pod względem umiejętności stosowania przez nich pojęć technicznych. Tym samym postawiona hipoteza szczegółowa, w której założono, że płeć uczniów ma istotny wpływ na umiejętność posługiwania się pojęciami technicznymi, nie potwierdziła się. Wskaźnik podobieństwa struktur w porównywanych zbiorowościach wyniósł 89,66%.

Zakończenie

Podsumowując zaprezentowane w tym artykule wyniki badań dotyczące umiejętności posługiwania się pojęciami technicznymi przez uczniów kończących szkołę podstawową z uwzględnieniem wybranych czynników, takich jak: miejscem zamieszkania, wykształcenie rodziców, środki masowego przekazu, osiągnięcia szkolne oraz płeć uczniów, zauważyć należy, że do czynników różnicujących zaliczyć można miejsce zamieszkania, wykształcenie rodziców oraz

osiągnięcia szkolne. Natomiast środki masowego przekazu i płeć nie mają wpływu na pragmatykę języka technicznego badanych.

Literatura

- Furmanek W. (1998), *Zrozumieć technikę*, Rzeszów.
- Furmanek W. (2002), *Kultura techniczna i kultura informacyjna. Eksplikacja pojęć. Konsekwencje metodologiczne* [w:] *Wyzwania współczesnej pedagogiki*, red. J. Kuma, Kraków.
- Gołąb Z., Heinz A., Polański K. (1970), *Słownik terminologii językoznawczej*, Warszawa.
- Kurcz I. (1987), *Język a reprezentacja świata w umyśle*, Warszawa.
- Kurcz I. (2000), *Język i komunikacja* [w:] *Psychologia ogólna*, red. J. Strelau, Gdańsk.
- Lib W. (2003), *Wybrane czynniki warunkujące rozwój pojęć technicznych uczniów* [w:] *Teoretyczne i praktyczne problemy edukacji technicznej i informatycznej*, red. W. Furmanek, W. Walat, Rzeszów.
- Lib W. (2009), *Czynniki determinujące zasób pojęć technicznych i informatycznych w leksyce uczniów szkół podstawowych w świetle badań własnych* [w:] *Teoretyczne o praktyczne problemy edukacji technicznej i zawodowej*, red. W. Furmanek, W. Walat, Rzeszów.
- Piątek T. (2010), *Kultura informacyjna komponentem kwalifikacji kluczowych nauczyciela*, Rzeszów.
- Piecuch A. (2008), *Wstęp do projektowania multimedialnych opracowań metodycznych*, Rzeszów.
- Stoffa J., Stoffová V. (2010), *Nanoslovník vybraných pol'ských textových skráténí* [w:] *Trendy ve vzdělávání*, red. M. Carska, Č. Serafin, M. Havelka, Olomouc.
- Walat W. (2004), *Modelowanie podręczników techniki-informatyki*, Rzeszów.
- Walat W. (2007), *Edukacyjne zastosowanie hipermediów*, Rzeszów.

Streszczenie

W dotychczas prowadzonych badaniach nad rozwojem pojęć technicznych dominowały czynności związane z ustaleniem zasobu tych pojęć w słownictwie badanych lub ich wzrostem w kolejnych okresach związanych z rozwojem dzieci lub poziomem edukacyjnym. Bardzo niewiele wysiłku poświęcono badaniom związanym z pragmatyką, czyli umiejętnością prawidłowego posługiwania się pojęciami znajdującymi się w słowniku umysłowym uczniów. Opierając się na literaturze opisującej rozwój pojęć, przyjęto, że podobnie jak na zasób również na umiejętność posługiwania się pojęciami technicznymi mogą mieć wpływ między innymi takie czynniki, jak: środowisko rodzinne i lokalne, w którym żyje dziecko, środki masowego przekazu, do których ma ono dostęp, nauka szkolna oraz płeć uczniów. W niniejszym artykule przedstawione zostały wyniki badań autora nad umiejętnościami posługiwania się pojęciami technicznymi przez uczniów kończących szkołę podstawową.

Słowa kluczowe: pojęcia techniczne, pragmatyka języka, porozumiewanie się.

Factors determining the range of technical and IT Factors affecting the ability of using technical notions by the students graduating from primary school in the light of scientific research

Abstract

In the research conducted so far on the development of technical notions, the predominant actions were related with determining the number of such notions within the lexicon of the surveyed, or their increase in further periods, related to children's development or education level. Very little effort has been made to research connected with pragmatics, namely the ability to use the notions included in the mental lexicon of children correctly. On the basis of literature describing the development of the notions, it has been assumed that factors such as family and local environment of children, mass media to which they are exposed, school education and students' gender may exert a strong impact on both the number and the ability to use technical notions. This article presents results of the author's studies on the ability to use technical notions by the students graduating from primary school.

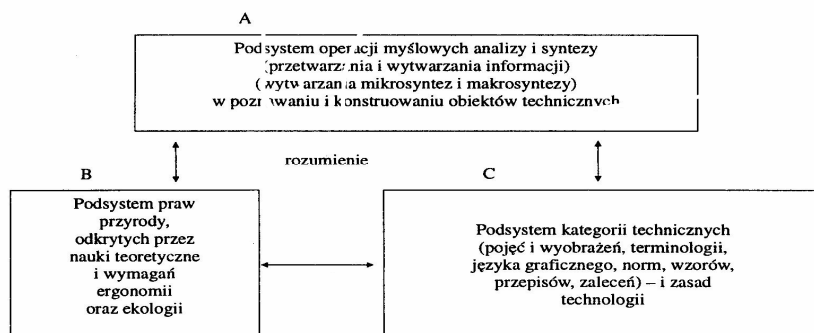
Key words: technical notions, language pragmatics, communication.

Rozwijanie myślenia technicznego graficznego uczniów

1. Struktura myślenia technicznego

Myślenie techniczne ma naturę dwoistą. Z jednej strony odnosi się do poznawania rzeczywistości (poprzez dokonywanie szeregu analiz), a z drugiej do jej przekształcania (poprzez tworzenie, czyli dokonywanie syntezy – mikrosyntezy po makrosyntezę, zależnie od stopnia złożoności zadania). Ta dwoistość wynika z ugruntowanego przeciwstawiania sobie dwu pojęć ogólnie odnoszących się do sfer aktywności ludzkiej: nauki i techniki. Nauka pełni tu rolę poznawczą, stąd i myśleniu w nauce przypisuje się funkcję poznawczą. Technika natomiast pełni rolę kreatywną, twórczą, dlatego myślenie (techniczne) służy tworzeniu nowych rozwiązań [Franus 2000].

Myślenie techniczne jest procesem rozwiązywania ze zrozumieniem zadań technicznych, odznaczających się: 1) dwoistą procesualną strukturą analityczno-syntetyczną (czyli poznawczo-twórczą, z tokiem dwu- lub wielofazowym, wypełnionym mikrosyntezami i finalną mikrosyntezą twórczą) oraz 2) dwuczłonową strukturą przedmiotową, składającą się z a) podsystemu naukowo odkrytych praw przyrody wraz z wymaganiami ergonomii i ekologii oraz b) podsystemu kategorii technicznych, pojęć, wyobrażeń, języka graficznego, norm i zasad technologii w konstruowaniu bądź poznawaniu nowych obiektów technicznych (por. rys. 1) [Franus 2000: 69].

Rys. 1. Model struktury myślenia technicznego

Źródło: E. Franus, *Wielkie funkcje technicznego intelektu*, Kraków 2000, s. 69.

Powyższy model składa się z trzech podsystemów powiązanych procesem rozumienia jako gwarantem końcowej udanej mikrosyntezy twórczej.

Podsystem A stanowi strukturę procesualną myślenia, która obejmuje dwie uniwersalne i podstawowe operacje analizy i syntezy składające się na proces poznawczo-twórczy, doprowadzający do konstruktywnego rozwiązania zadania.

Podsystem B stanowi bazę naukową myślenia obejmującą dorobek nauk teoretycznych, który technika wykorzystuje w postaci praw naukowych, w tym też zasad najnowszych nauk kompleksowych ergonomii i ekologii.

Podsystem C stanowi bazę techniczną obejmującą teoretyczny i praktyczny dorobek środków treściowych w postaci kategoryalnych pojęć i wyobrażeń, norm, języka graficznego itp. oraz zasad technologii niezbędnych do merytorycznego rozwiązywania zadań.

Podsystemy B i C stanowią bazę dla podsystemu A. W ten sposób cechy procesualne i przedmiotowe stanowią łącznie istotne jądro myślenia technicznego. W funkcjonowaniu tego jądra, łączącego w sobie cechy uniwersalne i specjalne, utrzymuje się więź wszystkich elementów biorących udział w myśleniu, oparta na rozumieniu, bez którego proces myślenia technicznego uległby rozpadowi [por. Franus 2000: 67–68].

2. Rodzaje myślenia technicznego

W psychologii ogólnej, rozwojowej i wychowawczej myślenie klasyfikuje się różnie. Do najczęściej stosowanych należą podziały alternatywne: myślenie praktyczne i teoretyczne, konkretne i abstrakcyjne, obrazowe i pojęciowe, odtwórcze i twórcze, reproduktywne i produktywne, egocentryczne i społeczne, samodzielne i niesamodzielne, chaotyczne i kontrolowane, świadome i intuicyjne, błędne i ukierunkowane [Franus 1978: 148].

S. Szuman [1955: 20], biorąc za podstawę cel działania, rozróżnił cztery rodzaje myślenia: 1) pierwotnie w odzwierciedleniu zmysłowym, 2) pierwotnie w spostrzeżeniu, 3) wtórne w postaci wyobrażenia, 4) wtórne w postaci przedstawienia pojęciowego za pomocą nazwy lub zdania.

Wykorzystując zaproponowaną przez S. Szumana klasyfikację E. Franus wyodrębnił cztery rodzaje źródeł informacji, jakimi dysponuje człowiek w procesie myślenia technicznego: 1) działania praktyczne na realnym materiale technicznym, 2) posługiwanie się rysunkiem technicznym, 3) korzystanie z własnych zasobów wyobraźni technicznej (z wyobrażeń już poznanych struktur lub przez siebie wymyślonych), 4) korzystanie z opisów słownych struktur technicznych, z teorii, definicji, pojęć, symboli itp. [Franus 1978: 149].

Biorąc za podstawę specyfikę powyższych źródeł informacji, E. Franus wyróżnił cztery rodzaje myślenia technicznego:

1. **Praktyczne** (myślenie w działaniu), dla którego źródłem informacji jest działalność: sensomotoryczna (posługiwanie się narzędziami, obsługiwane

urządzeń) manipulacyjna (montaż i demontaż urządzeń); rozpoznawcza (diagnostyka techniczna, rozpoznawanie urządzeń i struktur technicznych).

2. **Graficzne**, rysunkowo-techniczne o charakterze odtwórczym (czytanie rysunków technicznych) bądź twórczym (konstruowanie projektowe, zapis rysunkowy).
3. **Wyobrażeniowe** (obmyślanie w wyobraźni rozwiązań technicznych).
4. **Pojęciowe** albo teoretyczne oparte jest na systemie pojęć technicznych, występuje w planowaniu, wyjaśnianiu oraz uzasadnianiu istoty działań [Franus 1978: 150–151].

Powyższe rodzaje myślenia technicznego stanowią tylko formalne zróżnicowanie czynności intelektualnych podczas rozwiązywania konkretnych zadań technicznych. W rzeczywistości zróżnicowane rodzaje myślenia przeplatają się wzajemnie w złożonym ciągu operacji myślowych, których naczelnym celem jest rozwiązanie problemu.

Podziały myślenia są tworem sztucznymi, ponieważ pozostają w sprzeczności z naturą myślenia, które jest procesem zintegrowanym i opartym na tworzywie pojęciowo-obrazowym, a nie wyłącznie obrazowym lub pojęciowym. Niemniej mają swoje uzasadnienie, ponieważ niezależnie od pojęciowo-obrazowego charakteru tworzywa myślowego w różnych procesach myślowych uwydatnia się silniej jeden lub drugi aspekt, który nadaje ton całemu myśleniu lub jego fazie. Ze względu na ten właśnie fakt podziały są stosowane i mają sens nie tylko roboczy, ale i teoretyczny.

Zdaniem K. Lecha [1974: 43], myślenia nie możemy oddzielać od innych czynności poznawczych: spostrzegania rzeczy i zjawisk, działania pamięci i wyobraźni, czynności fizycznych sprawdzania i wyrażania zdobytej wiedzy słowami.

Myślenie jest składnikiem centralnym wśród tych czynności poznawczych, uzależnionym wprawdzie od pozostałych składników, ale – i przede wszystkim – uzależniającym je od siebie. Aktywność i samodzielność uczniów, a tym samym wyniki nauczania – przyswajanie wiedzy oraz umiejętności posługiwania się nią w praktyce – rosną szybko wtedy, kiedy uczniowie zdobywają tę wiedzę w procesach myślenia, kiedy myślenie zajmuje istotnie centralne miejsce w tej ich działalności.

3. Rozwijanie myślenia technicznego graficznego

Na zajęciach technicznych uczniowie stają przed koniecznością odczytywania cudzej lub przekazania własnej myśli za pomocą swoistego języka techniki – rysunku technicznego.

Rysunek techniczny dzięki graficznej, jednoznacznej formie zapisu jest niezastąpionym środkiem porozumiewania się techników i konstruktorów z wykonawcami. Jako jeden ze sposobów zapisu konstrukcji w twórczym działaniu technicznym jest rejestracją tego, co powstaje w umyśle twórcy. W tej funkcji nie jest w stanie zastąpić go nawet oryginalny przedmiot.

Rysunek techniczny służy nie tylko do komunikacji i dokumentacji skomplikowanych struktur technicznych, lecz stanowi też niezbędny środek dla kształtowania się myśli i wyobrażeń technicznych w toku procesu twórczego. Jego rola w myśleniu technicznym jest analogiczna do roli języka słownego w myśleniu humanistycznym. Najważniejszą jednak cechą i funkcją rysunku technicznego jest precyzyjne odbijanie figuralnego aspektu wytworów technicznych oraz ich konstrukcyjnych i funkcjonalnych powiązań. W tej funkcji jest nie do zastąpienia przez opis słowny, tak samo jak wyobrażenie jest niemożliwe do oddania przez pojęcie [Franus 1978:138].

Zdaniem J. Sielawy [1981: 30], podczas czytania rysunku złożonej części maszynowej występują następujące procesy myślowe:

- analiza całego rysunku i kolejnych jego elementów przedstawiających różne szczegóły tworzące przesłanki do ich syntezy;
- synteza informacji słownych i graficznych podanych na różnych rzutach z posiadaną wiedzą o rzutowaniu i nabytym doświadczeniem, zmierzająca do utworzenia kształtów przestrzennych całej części i kolejnych jej szczegółów;
- porównywanie kolejno tworzonego obrazu całej części i jej szczegółów z rzutami lub odpowiednimi ich elementami podanymi na różnych rzutach;
- wnioskowanie zmierzające do określenia poprawności wyobrażeń;
- myślenie abstrakcyjne – oparte na pracy wyobraźni – umożliwiające proces porównywania, oceny i wnioskowania.

Istota procesu czytania rysunku polega na tym, że wszystkie procesy myślowe, tj. analiza, porównywanie, wnioskowanie, ocena i myślenie abstrakcyjne w swoisty sposób służą syntezie, a więc tworzeniu przestrzennych kształtów części maszynowej, której podstawą są wszelkie informacje podane na rysunku rzutowym i w tabliczce rysunkowej.

W aktach rozpoznania dobrze znanych maszyn i narzędzi przedstawionych na rysunku udział myślenia jest minimalny, ponieważ chodzi tu jedynie o pamięciową reprodukcję dawniej utrwalonego skojarzenia kształtu z nazwą.

Dopiero w procesie rozumienia udział myślenia jest znaczny. Najpierw, czytając rysunek, zadajemy sobie szereg pytań odnośnie kształtu poszczególnych części, a następnie następuje rozpoznanie niektórych z nich. W ten proces myślenia włącza się wyobraźnia. Poprzez ciąg wyobrażeń dociekamy różnych cech, których na płaskim rysunku bez pomocy wyobraźni nie jesteśmy w stanie odtworzyć. Jeżeli jednak wyobrażamy sobie w sposób nieprawidłowy, tzn. jeżeli kształt spostrzegany nie pokrywa się ze wzorem pojęciowo-wyobrażeniowym, to taki proces nie prowadzi do zrozumienia. Do zrozumienia może prowadzić tylko prawidłowy proces rozumienia, czyli taki, w którym uwzględnia się warunki wyjściowe w zadaniu, właściwie ocenia operacje i odpowiednio je koryguje [Franus 1967: 77].

Myślenie graficzne to taki rodzaj myślenia technicznego lub tylko faza innego procesu, w której operacje myślowe przebiegają na podstawie graficznego

obrazu struktury technicznej. Wyjściowym punktem tego rodzaju procesów są zakodowane w znakach graficznych rysunku technicznego treści techniczne. Mimo świadomego powiązania myślenia z realnymi przedmiotami technicznymi, które rysunek zastępuje, myślenie techniczne operuje formami graficznymi jako tworzywem myślowym. „Urealnienie” tych form graficznych wymaga za każdym razem odpowiednich transformacji wyobrażeń i dekodowania znaków.

Zadaniem nauczyciela jest rozwijanie myślenia technicznego graficznego uczniów poprzez realizację różnego rodzaju zadań technicznych koncepcyjnych, graficznych twórczych i odtwórczych.

Literatura

- Długosz A. (2007), *Rozwijanie umiejętności technicznych uczniów na przykładzie umiejętności czytania rysunków technicznych* [w:] *Teoretyczne i praktyczne problemy edukacji technicznej*, red. W. Furmanek, Rzeszów.
- Franus E. (1978), *Myślenie techniczne*, Kraków.
- Franus E. (1967), *Rozwój rozumienia narzędzi przez uczniów*, Kraków.
- Franus E. (2000), *Wielkie funkcje technicznego intelektu*, Kraków.
- Furmanek W. (2003), *Teoretyczno-praktyczne podstawy nowego modelu edukacji ogólnotechnicznej* [w:] *Teoretyczne i praktyczne problemy edukacji technicznej i informatycznej*, red. W. Furmanek, W. Walat, Rzeszów.
- Furmanek W. (2005), *Kierunki poszukiwania struktury wiedzy dla potrzeb edukacji technicznej* [w:] *Teoretyczne i praktyczne problemy edukacji technicznej*, red. W. Furmanek, A. Piecuch, W. Walat, Rzeszów.
- Furmanek W. (2007), *Jutro edukacji technicznej*, Rzeszów.
- Kopeć B. (1989), *Wkład rysunku technicznego do rozwoju myślenia konstrukcyjnego* [w:] *Potrzeby i możliwości integracji w kształceniu politechnicznym*, red. K. Uździcki, H. Wolffgramm, Zielona Góra.
- Krauz A. (2010), *Semiprogramowanie nowoczesną metodą współczesnej edukacji zawodowej*, Rzeszów.
- Lech K. (1974), *Rozwijanie myślenia technicznego uczniów przez łączenie teorii z praktyką*, Warszawa.
- Piątek T. (2005), *Postawy wobec techniki – technologii informacyjnych wyznacznikiem kultury informacyjnej* [w:] *XVII Didmattech*, red. J. Stoffa, J. Pavelka, F. Franko, Presov.
- Piecuch A. (2008), *Edukacja informatyczna na początku trzeciego tysiąclecia*, Rzeszów.
- Sielawa J. (1981), *Samoocena w procesie uczenia się rysunku technicznego*, Warszawa.
- Szuman S. (1955), *Rola działania w rozwoju umysłowym małego dziecka*, Wrocław.
- Walat W. (2004), *Podręcznik multimedialny. Teoria – metodologia – przykłady*, Rzeszów.

Streszczenie

Celem nauczania techniki w płaszczyźnie psychologicznej jest rozwijanie myślenia technicznego uczniów. Poszczególne rodzaje myślenia technicznego są

rozwijane poprzez rozwiązywanie różnego rodzaju zadań technicznych. W procesie posługiwania się rysunkiem technicznym istotne znaczenie odgrywa myślenie techniczne graficzne, które należy rozwijać poprzez zadania koncepcyjne, graficzne twórcze i odtwórcze.

Słowa kluczowe: myślenie techniczne, rodzaje myślenia technicznego, myślenie techniczne graficzne.

Developing pupils thinking of technical graphics

Abstract

The aim of teaching techniques is to develop a psychological level of technical thinking students. Various types of technical thinking are developed by solving various technical tasks. In the process of using the diagram it is important that the technical picture thinking, which should be developed through tasks conceptual, creative graphics and shit.

Key words: technical thinking, types of technical thinking, thinking technical graphics.

Use of EU subsidies for providing an environment for technical education

The incorporation of the Czech Republic into the European Union has opened possibilities through EU Structural Funds to ensure good conditions for teaching technical subjects. It is a generic support imaginable. Thus areas where the health and safety standards and comfort while allowing you to control. It means ensuring adequate heat, light, and ensuring the supply of fresh air it. Spaces workshops and laboratories FVTM, where education is technical subjects, were in the building several decades old, which did not suit. In winter it is not possible to ventilate heat in summer.

After several tries, and joined the faculty FVTM UJEP benefiting from EU funds. This is a project „Reducing energy intensity of use of laboratory workshop area FVTM UJEP” under the Operational Environmental program, Priority 3 Sustainable use of resources (Cohesion Fund), the primary area of support 3.2 – Implementation of energy saving and heat recovery. The project was accepted in the first call, which was proclaimed in 2007. Without deeper knowledge, I supported the leadership of the faculty began working on projects aimed at improving energy balance, thermal insulation, the roof leaked and that the replacement window in order to vent the premises according to needs. This will deliver savings in money spent on heat in the laboratory workshop area FVTM the mill and also improve the lighting conditions of workshops and laboratories. It is specifically unsuitable for replacement of old windows with new plastic, design building envelope insulation and roof reconstruction.

Already early administration was very demanding, as we approach such a project is. The entire proceedings shall be conducted in an electronic system, Ben-fill. <http://zadosti-opzp.sfzp.cz> addition to its own project in the form of project documentation and the energy audit was needed to prepare the nearly dozen documents. Since the financial and organizational documents UJEP the assent of the local and regional authorities. With the help of staff of rector administration and the Faculty of Science was able to provide everything and send to the regional office of the MGA. There is control formalities, and if everything is alright, so is sent to Prague to verify compliance with the notice of a call. If it all goes well, the State Environmental Fund accepts the application and forwarded for final approval, which must be signed by the Minister. At the time of

approval to begin work on their own solutions to your administration guide for applicants and dozens of documents that are downloaded from the website of the IHR. It is important not to forget the graphic manual on all documents relevant state of the EU logo and SEF see footer. If everything progresses as it should, so by the Fund is prepared and sent to the finance contract, the precise dates and amounts to the EU, respectively. SEF will. The table shows the financial requirements of a particular project FVTM.

In principle, the Fund contributes 90% of eligible costs. The rest, as well as non-deductible expenses, which are listed in an implementation document and other documents, shall be borne by the beneficiary. The Fund reserves a lot of time to process requests to transfer funds as part of the action is necessary to frontload its own resources.

Přehled smluvní podpory

Zdroj financování	Způsobilé výdaje	Způsobilé veřejné výdaje	Celkem	2008
Celkové náklady projektu	-	-	3 903 507,00 Kč	3 903 507,00 Kč
Nezpůsobilé výdaje	-	-	939 989,00 Kč	939 989,00 Kč
Způsobilé výdaje	100,00 %	-	2 963 518,00 Kč	2 963 518,00 Kč
Způsobilé veřejné výdaje	100,00 %	100,00 %	2 963 518,00 Kč	2 963 518,00 Kč
Dotace FS	85,00 %	85,00 %	2 518 990,30 Kč	2 518 990,30 Kč
Dotace SFZP	5,00 %	5,00 %	148 175,90 Kč	148 175,90 Kč
VZ žad. veřejné	10,00 %	10,00 %	296 351,80 Kč	296 351,80 Kč

According to the approved schedule are then sent to the Fund resources to cover the event. According to the subsidy fund inspections. For smaller projects back after, major ongoing. Due to the number and complexity of administration is essential to fending patience and be prepared for major shifts dates due to delays in processing work-flow system bene-fill. All documents sent to the fund must be signed by the legal representative payee, and entered into the bene-fill. At least once during the execution of the construction project goes Deputy State Environmental Fund for control of which is drawing up a protocol. At the time of completion of the event, or the construction of ending the strike part of the project. That does not mean that he had no work. If you are settled all financial obligations to the Fund and suppliers and begin testing the underlying action. It takes a minimum of one year. During the monitoring reports are completed.

After the expiry of the trial period is for the overall completion of the project should compile a report for final evaluation and submit the documents required to fund the final evaluation. One of the documents that are already passed on taking the building in use, but also some others. Specifically, the energy auditor's opinion on the action undertaken and progress benefits to the designer's opinion made the event and even some evidence of economic organization. Then

the project is finally completed. But still it may happen that the project may be audited the European Commission.

State Environmental Fund announced progressively more challenges in the Operational program Environment for the Cohesion Fund, so it is possible to make other projects and to gain significant support from the European Union, as well as technical support for further education

Literature

Operační program životní prostředí [online]. 2010 [cit. 2010-02-25]. Bene-fill. Available in WWW: <<http://benefill.opzp.cz/user/login.html>>

Státní fond životního prostředí [online]. 2010 [cit. 2010-02-25]. Aktuality. Available in WWW: <<http://www.sfzp.cz/sekce/193/aktuality/>>

Abstract

The incorporation of the Czech Republic into the European Union has opened possibilities through EU Structural Funds to ensure good conditions for teaching technical subjects. This subsidies assures then principal conditions of didactic environment to teaching in laboratories FVTM.

Key words: EU subsidies, technology education.

Wykorzystanie subwencji EU dla poprawy środowiska dla edukacji technicznej

Streszczenie

Włączenie Republiki Czeskiej do Unii Europejskiej otworzyło możliwości korzystania z funduszy strukturalnych dla zapewnienia dobrych warunków dydaktycznych prowadzenia edukacji technicznej. Dzięki tym środkom można zapewnić podstawowe warunki środowiska dydaktycznego do nauki w laboratoriach FVTM.

Słowa kluczowe: środki Unii Europejskiej, edukacja techniczna.

Popularization of technical education

Introduction

Our society underwent many social-economic changes in the past years – changes in ownership relations, working and family environment, as well as changes in the system of social values, which brought many people to situations requiring different way of thinking and different procedures than those common before. Changes in work style in our schools occur with the change of our social environment.

Currently a lot of technically-oriented universities are fighting to outflow of student's faces and with barrier disinterest of studying concern in technical field. Source of such a phenomenon is little awareness of pupils of the technical colleges and universities. A very good way to eliminate this barrier is addition to the emerging classical days of open doors and organizing such events that serve to popularize and disseminate the technology among primary and secondary schools. Such events are regularly organized by Department of Applied disciplines of the Faculty of Production Technology and Management, Jan Evangelista Purkyně University in Ústí nad Labem, Czech Republic. These actions have put some basic goals:

- improve awareness of technical subjects and technology,
- improve and increase mutual awareness of belonging to the university, faculty and regional education,
- popularizing the teaching of technical subjects at regional primary and secondary schools,
- enable pupils to make themselves attractive and entertaining physical experiments and experiments from other sectors of technical education,
- provide teachers and participating schools themselves to inspiration and self-education.

Individual action, which are organized by the Department of Applied disciplines FPTM UJEP tried to popularize technical subjects are individually detailed in the following chapters.

1. Science Days

The Faculty of production technology and management take place in the premises of laboratories and workshops scheduled event called Days of science.

The event is organized for the target group of pupils in primary and secondary schools in order to become familiar with the fun and fascinating form of physics and other technical subjects. Pupils have the opportunity to penetrate the secrets of material testing, production of prototypes of three-dimensional printing, plastic etc. The greatest interest, however, enjoy event called Physics experiments – physics fun. Pupils are able to see and try these interesting and often surprising principles and experiments in the field of electrical engineering, mechanics, microwave technology and other physical disciplines. The whole event presents scientific activities of the Faculty of production technology and management in various areas. Because the results are presented in a fun and engaging manner, gives the students a natural interest in technology and engineering fields.

In this short course can students found inspiration in the field of technical education, which may use in the future This action also increase their imagination, creativity and, last but not least, the skill. That may be a course in the Days of Action Science, where there are teachers or students filling tied syllabus given time allocations. In this case, can not happen, that this rate has remained voluntarily attended only a means to achieve credit points, or mark, but a means of inspiration, entered implementation of ideas, creativity, knowledge and skills. Physics and other technical fields can be very fun and engaging. It depends only on the form with which students submit to the inspiration and technical disciplines interested in the rest of their lives.

2. Wood techniques as a special course in teacher training

Work with wood itself is inherently very attractive, perhaps this is due to the fact that wood is a natural material, used from time immemorial, and its diversity, texture and colour brings satisfaction with final product. The courses can work with wood, to teach students to use basic tools, to familiarize them with the basic technologies include design way, can not access the more complex technologies challenging time and patience.

Work with wood has always its charm and interesting features, it becomes a motivating concern of an optional course. In more advanced woodworking techniques, students need to convince the selection of suitable material, the accuracy needed for processing, and the importance of respecting the heterogeneous nature of the material, given its construction. Wood material is significantly aesthetic and decorative, its charm is multiplied when it is pressed the final shape and meaning.

The most popular decorative techniques are for example timber inlaid, inlay, wood carving, wood turning and more. These techniques can be understood as a tool for deeper penetration into the possibilities of timber, allowing authors to express their individuality, diligence, imagination implementation itself. Sample

rate woodworking machinery is responsible for the students to offer these technologies as a superstructure on the subjects of compulsory nature.

The timber technology and some other are rewarding with regard to the imagination and creative elements introduced by the author of that article. Students who themselves makes a product that until now viewed as impossible to produce on their own, get the proper taste for other creative work, which often leads to a satisfactory outcome educators efforts. In more advanced woodworking techniques, students need to convince the selection of suitable material, the accuracy needed for processing, and the importance of respecting the heterogeneous nature of the material, given its construction.

Optional content of the course gives us an opportunity to motivate students in relation to wood as renewable natural resources. It is necessary to obtain a broader view and understand the general dynamics of the relationship between man and natural materials.

3. Spring School of Technique

Faculty of production technology and management J.E. Purkyně University in Ústí nad Labem, Czech Republic is involved with the Faculty of Education and the Faculty of Natural Sciences in the preparation of future teachers of technical subjects in master degree, program for Primary Teacher Training School. Students in the study undergoing continuous teaching experience within which they may apply theoretical knowledge acquired during their studies in their subjects. Future teachers have the opportunity within the project „Clinical School technical interest and creative activities” to try to encourage pupils and staff interest use the complete laboratory technical support faculty. Clinical practice of this type in this field of technology have a strong incentive effect on both target groups – students of 3rd year of study Teacher Training for Primary Schools Technical Education field for the 2nd level of primary schools and primary and secondary schools who are „Spring School of technique” attended.

Target of the organization of action such this was implementation of clinical interest of technical schools and creative activities for students of teachers of technical education. Clinical School was targeted at strengthening the practical component of teaching students' interest in technical and creative activity, it means mental area for which students are trained theoretically but not practically. The practice was intended for students and teachers of technical education took place in the field of technical activities which was conducted by Faculty of production technology and management for primary and secondary schools this year under the name „Spring School of Engineering”. Students will be able to teachers under the guidance of experienced practitioners in practice to apply their pedagogical skills in organization and management of interest activities. The project was implemented as the practice of students in conditions that can

not be provide in the primary or secondary schools both material and technical reasons and because of professional personnel.

Conclusion

The present process of education can be regarded as a very complex system, which takes place in terms of interaction and cross-objective and subjective factors. Personal potential and actual pupils and teachers are changing. This potential is beginning to adapt to social conditions present, and future of human society. Change of living conditions and lifestyles affect the transformation of Czech education, which is currently undergoing some changes, in which the transformations from conventional to traditional forms of teaching are preferred.

Such events bring to the action participates students satisfaction. Students themselves gain this approach a positive attitude to study technical subjects. Pupils whom themselves carry out the operation, or experiments that, until now regarded as very difficult and completely impossible to understand desire to obtain adequate for further study technical subjects. In the active pupil's participation in the event where they can test themselves by demanding experiments and then penetrate into the matter, students will gain a positive relationship to a given subject matter and often clearly decide on the suitability of the chosen technical fields. Content of such short courses gives us an opportunity to motivate in relation to technical subjects. It is necessary to obtain a broader view and understand the general dynamics of the relationship between man and the technology.

Literature

- Honzíková J. (2004), *Projektová metoda a její aplikace* [In:] *Technológia vzdelávania: vedecko-pedagogický časopis*, Nitra: Slovdidac, s. 5–8, ISSN 1335-003X.
- Novotný J. (2004), *Možnosti alternativní výuky při práci se dřevem* [In:] *Modernizace vysokoškolské výuky technických předmětů*, Hradec Králové: Gaudeamus, s. 55–58, ISBN 80-7041-342-5, ISSN 1214-0554.
- Zukerstein J. (1999), *Aktivizační metody a jejich význam* [In:] *Modernizace výuky v technicky orientovaných oborech a předmětech*, Olomouc, UP, s. 135–137.

Abstract

Our society underwent many social-economic changes in the past years – changes in ownership relations, working and family environment, as well as changes in the system of social values. Currently a lot of technically-oriented universities are fighting to outflow of student's faces and with barrier disinterest of studying concern in technical field.

Key words: technology education, studying of university.

Popularyzacja edukacji technicznej

Streszczenie

W ostatnich latach nasze społeczeństwo uległo wielu przemianom społeczno-ekonomicznym. Nastąpiły zmiany w obszarze własności, pracy i środowiska rodzinnego, jak również zmiany w systemie wartości społecznych. Aktualnie wiele uniwersytetów kształcących na kierunkach technicznych zabiega o zatrzymanie odpływu studentów przez likwidowanie barier zniechęcających do rozwijania zainteresowań technicznych.

Słowa kluczowe: edukacja techniczna, studia uniwersyteckie.

Jan KROTKÝ

University of West Bohemia in Pilsen, Czech Republic

Current trends in applied mechatronics in elementary education in the Czech Republic

Introduction

In school education, working with a construction kit fosters the development of creative activities, competitiveness and team work and helps settle problems. When working with school age children, more sophisticated systems and construction kits must be used to achieve the educational goal required [Honzíková 2005]. At the present time of advanced technologies and the Internet, we must draw pupils' attention with a new and modern teaching style and give them an opportunity to apply new knowledge and technologies. Development especially in the area of communication media, automation and robotics advances by leaps and bounds. Devices and technologies, which 10 years ago were only used in specialized institutions or at universities, become available to common users, including children – however, in a completely different form. In a form that is comprehensible more easily to this target group and that is popular with it, such as games, programmes, construction kits or personal electronics.

All this process can be compared to the development and application of interactive and multimedia teaching. The children of today are able to work with computers, communicate with each other electronically, take their bearings in the global world of the Internet and can retrieve information. It is hard to draw the attention of these children with a usual teaching style that was common in our younger days [Krotký 2009].

1. Systems of the Merkur construction kit

The origins of this construction kit date back to 1925, when Mr Jaroslav Vancl founded a company with the name Inventor. The Merkur metal construction kit comprised beams of various lengths and shapes, which were being connected with classic screws. In this form the construction kit preserved, with both minor and essential construction adjustments, up to 1993 – it was very much sought after and popular. The idea and production were temporarily interrupted by the privatization of the manufacturing plant after the change of the political regime in the Czech Republic.

In 1996 the production resumed and the construction kit underwent a few other changes and extensions. It is surely worth mentioning that in 1996 and

1997 the Merkur construction kits were awarded the title „Toy of the Year”. Various electric installations, motors, gears and other things were added to the construction kit sets. The construction kit is very variable and can successfully be used as a construction element in other construction kits and sets too. This is evidenced by the prototype of an appliance for the production of first contact lenses by the Czech inventor Otto Wichterle¹ or amateur robotic structures mentioned hereinafter. In view of its substance, this construction kit is not suitable for the smallest children, however, the greater creative enjoyment it provides to the older ones.

At the present time you can observe very positive trends in this aspect, such as introducing or reintroducing construction activities to the programmes of schools and other educational institutions.

2. Construction creativity in the area of out-of-school pedagogy

Out-of-school pedagogy, respectively hobby groups at schools, has a long tradition in the Czech Republic. In towns there are independent entities going into this kind of pedagogy. In Plzeň, for example, these entities include the Children and Youth Free Time Centre (SVČ) and the Young Technician Centre (SMT).

Roughly 5–10 years ago, a drop in the number of children attending courses focused on manual technical activities could be watched. This problem above all concerned modeller’s and electrotechnical courses. At the same time, however, the number of children attending computer and Internet courses was increasing.

At the present time, the trend is quite opposite. Classic computer courses have almost no attendees and children’s parents are again interested in courses with the elements of technical and construction creativity. We are of the opinion that the outflow of children from computer courses is caused by the fact that computer technologies lost its appeal and became common in everyday life. One of the possibilities of maintaining children in these courses is increase in the specialization of a course, such as specialization in programming, web designing etc. Another possibility is specialization and interconnection with construction creativity and subsequent practical application. The child thus creates not only an immaterial virtual work, but he/she implements something that he/she can present himself/herself with, compete with and thus apply a broad spectrum of his/her knowledge and skills. Another important positive factor is the possibility of working in a team. In an implementation team, each member is in charge of something else and at the same time all the members share in the creation of the whole.

In the case of the above-mentioned Young Technician Centre (SMT), courses of applied robotics, Merkur construction kit club or Junior TV were incorporated in the programme. All these courses are social and team courses.

¹ http://en.wikipedia.org/wiki/Otto_Wichterle

The children are no longer sitting alone at their computers – they are in a setting, which is not competitive, but cooperative².

3. Construction creativity at primary schools

Next to out-of-school activities, construction creativity is supported at primary schools too. Basic features are also contained in the contents of the General Educational Programme for the System of Primary Education (RVP ZŠ). To be more specific, at junior schools construction creativity is included in the educational programme „Man and World of Work”, which was transformed into the subject technical education. Overlaps to computer technology subjects or physics are of special importance. In the end, however, approach to this affair is up to every specific school. A few factors play an important role here. Besides financial and material requirements, the area must be covered with quality personnel. And it is just the issue of personnel that involves a problem. At present there is a general lack of teachers of technical and science subjects, especially of competent and flexible ones, who are able to adapt teaching and its forms to current trends and needs of society.

Within the regional city of Plzeň, in the area of construction and technical creativity 2 primary schools in particular excel: the 22nd and the 28th primary schools³. Their activities are annually crowned with participation in the international competition of programmable Lego models, „First Lego League”⁴. Pupil teams can meet other pupils from all the Czech Republic and abroad, who go into similar construction and software problems.

In addition to official competitions, young designers and programmers can present themselves at a traditional annual event called „Plzeň’s Days of Science and Technology”⁵. This event aims to popularize science and technology with the general public and pupils from various types of school. The Days of Science are organized under the auspices of the University of West Bohemia in Plzeň and technical and science departments in particular take part in them. For two days they move to the town centre along with their appliances, where the public can acquaint itself with the latest technologies and applied research. However, the goal is not only to present, but to make it possible to give a try too. The participants could, for example, try measuring various quantities in the stall of the Department of Technical Education of the College of Education, control a robot by means of sight or remote control it through a joystick, look into the microworld, examine alternative drives, etc. As many as 50 entities participate in the event annually. Primary schools, the Children and Youth Free Time Centre (SVČ) and the Young Technician Centre

² <http://www.smtpl.cz/>

³ <http://www.zs28plzen.cz/skolni-akce-5/mistrovstvi-cr-first-lego-league-2009.aspx;>
<http://www.22zsplzen.cz/prace-zaku/vytvarne-prace/lego-roboti/>

⁴ http://en.wikipedia.org/wiki/FIRST_Lego_League

⁵ <http://www.dnyvedy.cz/2009/uvod>

(SMT) present themselves too. Nevertheless, technology is not presented and shown there by university professionals only, but often by young creators from schools too.

These types of activity and results contribute to mutual exchange of experience and information and to cooperation. Students, who take an active part in this field, have much bigger chances in further education and on the labour market later on too.

4. Preparation of teachers at a College of Education

As it has already been suggested in the previous chapters, modern teaching requires competent and flexible teachers. Education of teachers in the primary form is provided for in the Czech Republic by a number of Colleges of Education. One of them is the Department of Technical Education (KAT) of the College of Education of the University of West Bohemia in Plzeň⁶. This department principally prepares prospective teachers of technical education at junior schools, but it also prepares students of teaching for infant schools and students of other non-teaching specializations. Study programmes and style of teaching reflect the current social requirements described in the contents of this article.

The study plans of follow-up master of art studies include a few compulsory or optional subjects, which involve construction creativity or working with a construction kit. Individual teaching contents can be found out at the websites of individual subjects in the Courseware and STAG systems⁷. With respect to equipment, the department itself shows a good level. Most subjects are taught not only theoretically, but practically too, and the students can test their knowledge in diverse assignments and projects.

4.1. Technical background

For teaching technical and construction disciplines we can offer the systems of Merkur, Lego Mindstorm, NXT and Technics construction kits. For more sophisticated automation applications and teaching in higher educational institutions we use modern simulation devices and software (RC2000).

Not long ago, teaching automation and applied robotics was innovated by procuring a robotic manipulator of the LynxMotion Company, which was bought from the funds of specific research. This mechanical „arm” is characterized by 6 degrees of scope and is controlled by a system of modeller’s servomechanisms and SSC-32 control unit⁸. The control of this device is quite practical. Communication interface is created by a PC serial port and for example the „C” programming language. For an easier user input, RIOS company software or Microsoft Robotics Studio programme are available.

⁶ <http://www.kat.zcu.cz>

⁷ <http://portal.zcu.cz>

⁸ <http://www.lynxmotion.com/Category.aspx?CategoryID=130>

An interesting construction combination is the utilization of the variability of the Merkur construction kit and the control unit of servomechanisms. In this way it is possible to enliven even mechanically more advanced construction kits and transform them into autonomous or remote-controlled robots. The SSC-32 controller or a solution with an ATmega processor can successfully be used again. One of such devices, called „Hexapod”, comes from the workshop of the Young Technician Centre in Plzeň and was presented at this year’s Days of Science and Technology in Pilsen⁹.

Conclusion

Just as primary school pupils have their own competitions in the area of applied robotics, students of technical disciplines at Colleges of Education can present themselves at our place with their works. The Department of Technical Education of the College of Education of the University of West Bohemia annually holds an international competition of student scientific works called „Technologies Contest Pilsen”¹⁰. The competition has several sections and takes place under the auspices of the Municipal Council of the City of Pilsen and the University of West Bohemia in Pilsen. Last year, for example, students from the University of Primorska, Faculty of Education of Koper, participated in the competition.

Another competition was presented by the nation-wide media not long ago. It was a competition of Lego NXT robots in several disciplines. The winners of this competition are through to the international round. The competition was held by the Department of Control Technologies of the Czech University of Technology (ČVUT)¹¹.

It is possible to say that a few-degree system of supporting and teaching technical construction creativity is beginning to work and this system interferes in other interdisciplinary subjects too. In order that this trend is sustainable in the long-term, it is necessary to continuously innovate teaching and to maintain all the time an excellent technical and didactic level.

Literature

- Honzíková J. (2005), *Stavebnice Lego jako jedna z možností rozvoje dětské představivosti* [In:] XVIII. DIDMATTECH 2005, sborník z Mezinárodní vedecko-odborné konference, Prešov: PU v Prešově, Fakulta humanitných a prírodných vied, ISBN 80-8068-381-6.
- Krotký J. (2009), *Interaktivní aktivity ve výukové prezentaci* [In:] *Strategie technického vzdělávání v reflexi doby*, Ústí nad Labem: Ujep, ISBN 978-80-7414-126-3.

⁹ <http://www.dnyvedy.cz/2009/uvod>

¹⁰ <http://www.olympiadatechniky.zcu.cz/>

¹¹ <http://hobby.idnes.cz/>

http://en.wikipedia.org/wiki/Otto_Wichterle
<http://www.smtpl.cz/>
<http://www.zs28plzen.cz/skolni-akce-5/mistrovstvi-cr-first-lego-league-2009.aspx>
<http://www.22zsplzen.cz/prace-zaku/vytvarne-prace/lego-roboti/>
http://en.wikipedia.org/wiki/FIRST_Lego_League
<http://www.dnyvedy.cz/2009/uvod>
<http://www.kat.zcu.cz>
<http://portal.zcu.cz>
<http://www.lynxmotion.com/Category.aspx?CategoryID=130>
<http://www.olympiadatechniky.zcu.cz/>
<http://hobby.idnes.cz/>

Abstract

Working with a construction kit fosters the development of creativity and manual skills of pupils. In pre-school education, a large number of positive phenomena can be observed, such as the development of the personality of the child educated.

Key words: pre-school education, mechatronics.

Aktualne trendy włączenia elementów mechatroniki do procesu kształcenia na poziomie podstawowym w Republice Czeskiej

Streszczenie

Pracownie szkolne z wyposażeniem w zestawy konstrukcyjne sprzyjają rozwijaniu kreatywności i manualnych umiejętności uczniów. W edukacji przedszkolnej może zostać zainicjowanych bardzo dużo pozytywnych zjawisk wspomagających rozwój indywidualny dziecka.

Słowa kluczowe: edukacja przedszkolna, mechatronika.

Część druga

EDUKACJA ZAWODOWA

Dekwalifikacja – nowe wyzwanie dla edukacji zawodowej

Wprowadzenie

Już w roku 1958 w artykule *Światła i cienie automatyzacji* [Szwarc 1958] omawiano skutki wprowadzania automatyzacji do przemysłu i rozważa problemy z tym związane: bezrobocie, dekwalfikację i konieczność rekwalifikacji zawodowej robotników. Na tym tle ukazano konieczność zmian w szkolnictwie oraz społeczne konsekwencje automatyzacji.

W tym miejscu należy przypomnieć stanowisko I. Szaniawskiego, który już w tytule jednego z rozdziałów stwierdzał: „im fabryka żąda coraz mniej, tym szkoła musi żądać coraz więcej”, wyrażając w ten sposób postulat koniecznej nadmiarowości wykształcenia, co uznawano za warunek elastycznego i efektywnego działania zawodowego [Szaniawski 1967: 219].

Warto sięgnąć ponownie do tych tekstów i na nowo odczytać je w świetle aktualnych przemian w procesach pracy nie tylko w przemyśle. Postulaty te nabierały znaczenia w miarę rozwoju techniki, wprowadzania nowych narzędzi i maszyn, nowych form organizacji produkcji, ale także podejmowania przez przemysł zadań wytwarzania bardzo złożonych technicznie produktów (np. mikroprocesory). W związku z tym obserwowano efektywność działania robotników, w zmieniających warunkach pracy przemysłowej. Przykład takiej syntetycznej oceny zmian w kwalifikacjach prezentuję za M. Godlewskim w tablicy 1 [Godlewski 1975].

Warto zatrzymać się nad niektórymi spostrzeżeniami wynikającymi z podanego wyżej syntetycznego wykazu zmian w komponentach kwalifikacji zawodowych, wywołanych narastającym rozwojem postępu w procesach wytwarzania. Po pierwsze, należy zauważyć wyróżnione przez M. Godlewskiego etapy rozwoju technik wytwarzania. Wyróżnił on trzy etapy rozwoju techniki w procesach produkcji: mechanizację, częściową automatyzację i różny poziom wdrażanej automatyzacji. Rozwój techniki według M. Godlewskiego [1975] przebiega od postępu w mechanizacji prac wytwórczych, co związane było z wprowadzaniem nowych specjalistycznych maszyn technologicznych, przez częściową automatyzację (tzw. półautomaty) do kolejnych stadiów rozwoju produkcji opartej na nowoczesnych obrabiarkach i automatach stacjonarnych związanych z konkretną operacją technologiczną – **pierwszy poziom automatyzacji**; do zautomatyzowanych linii technologicznych – **drugi poziom automatyzacji**; i wreszcie do automatyzacji kompleksowej, w pełni zautomatyzowanej produkcji – **trzeci etap automatyzacji**. Aktualnie nie stosuje się tak ujmowanej klasy-

fikacji rozwoju linii technologicznych w przemyśle. Wprowadzenie obrabiarek sterowanych numerycznie, wielonarzędziowych kombajnów technologicznych (gniazd obróbczych), nowych technologii kształtowania elementów konstrukcyjnych (np. technologie laserowe, elektrodrążarki) i robotów technologicznych zmieniło nasze oceny i wyobrażenia o procesach wytwórczych.

Każdy z wyróżnionych etapów rozwoju techniki wiąże się z innymi wymaganiami w zakresie kwalifikacji pracowników.

Tablica 1

Zmiany wymagań w komponentach kwalifikacji zawodowych spowodowane rozwojem techniki

WYMAGANIA	Poziom rozwoju techniki				
	Mechanizacja	Częściowa automat.	Poziom automatyzacji		
			1	2	3
Umiejętności praktyczne					
Wysiłek fizyczny					
Doświadczenie produkcyjne					
Wiadomości					
Wysiłek intelektualny w czasie pracy					
Odpowiedzialność					
Udział pracy umysłowej w całości pracy zawodowej					
Wpływ na proces pracy					
Ogólne zmiany w poziomie kwalifikacji					

Źródło: M. Godlewski, *Pedagogika*, Warszawa 1975.

Zatrzymajmy się również na przemianach w znaczeniu poszczególnych komponentów kwalifikacji zawodowych rozumianych addytywnie jako suma odpowiednich dyspozycji psychicznych pracownika.

I tak, w stadium rozwijającej się mechanizacji dążono przede wszystkim do radykalnego wspomaganie robotnika w jego wysiłku fizycznym; w konsekwencji z ograniczonym wysiłkiem fizycznym narastało znaczenie czynności intelektual-

alnych, w tym także do pewnego stopnia znaczenie posiadanych wiadomości pozwalających rozumieć zjawiska technologiczne wykorzystywane przez pracownika w procesie produkcji. Pogłębiało się także znaczenie doświadczenia zawodowego. Dochodzenie do mistrzostwa uzyskiwano poprzez wzrost wprawy ujawnianej w stereotypowych technologicznie sytuacjach. Dlatego rosło znaczenie ogólnie rozumianych kwalifikacji zawodowych. Doceniano znaczenie edukacji zawodowej i utrzymywał się prestiż dyplomu potwierdzającego poziom uzyskanych kwalifikacji zawodowych¹.

W kolejnych etapach rozwijającej się automatyzacji procesów wytwarzania poszczególne komponenty kwalifikacji zawodowych ulegały dosyć zdecydowanym przemianom. Przede wszystkim bardzo wyraźnie malało znaczenie wysiłku fizycznego i tężyzny fizycznej robotników. Wiązało się to także ze skróceniem tygodniowego czasu pracy robotników (pracujących w tym czasie zwykle 80 godzin tygodniowo), który w drugiej połowie XX wieku wynosił już połowę tego czasu, jaki wymagany był na początku wieku XX. Narastało znacznie wiedzy operatywnej (stąd między innymi wyrastał postulat teleologiczny „uczmy operatywności wiedzy”), chociaż udział działań intelektualnych w najwyższych stopniach automatyzacji gwałtownie spada. Konieczne są inne cechy kwalifikacji zawodowych: odpowiedzialność i bezpośredni wpływ na przebieg i jakość produkcji; utrzymuje się znaczenie doświadczenia zawodowego.

Dla naszych rozważań godne spostrzeżenia jest zmniejszanie się znaczenia wiedzy zawodowej, a przez to znaczenia procesów rozumienia tych zjawisk, jakie mają miejsce w procesach pracy. Oznacza to po prostu fakt, że pracownik musi opanować na odpowiednim poziomie wprawy sprawność posługiwania się całym instrumentarium technologicznym bez rozumienia tego, co robi.

1. W okowach ciągłości przemian technologicznych

Każda nowa technologia wprowadzona w zjawiska życia społecznego czy gospodarczego powoduje przemiany w świecie zawodów. Ciągłe jednak zbyt mało uwagi poświęcamy w badaniach problematyki edukacji zawodowej tej kwestii. Warunkiem wprowadzenia nowej technologii – szczególnie eksponowanym z ekonomicznego punktu widzenia – jest jej efektywność ekonomiczna, a następnie efektywność techniczna oraz społeczna danej technologii. Postęp techniczny mierzony był do niedawna wyłącznie wskaźnikami: kosztochłonności, energo- i materiałochłonności. Obecnie oprócz takich wskaźników pod uwagę bierze się względy ekologiczne, ergonomii i humanizacji pracy, recykling.

W tej wieloczynnikowej analizie optymalizacyjnej zwykle wygrywają względy ekonomiczne, po czym kolejno modyfikuje się technologie, przechodząc do następnej grupy czynników. W tym okresie postrzega się także znacze-

¹ Dodajmy w tym miejscu, że w istocie tzw. ideał wychowania tego czasu był budowany na triadzie kategorii aksjologicznych: autorytet, siła, władza. To także zasługuje na reinterpretację.

nie tzw. czynnika ludzkiego, tj. wymagane kwalifikacje i tworzone warunki pracy.

Zmiany w procesach pracy człowieka, jakie wywołuje wprowadzenie nowej technologii, są wartościowane wielowymiarowo. Zwykle proces ten rozpoczyna się od drobnych innowacji technologicznych, zwanych także innowacjami lokalnymi. Powodują one przemianę procesów pracy na danym stanowisku, wprowadzają nowe środki techniczne i nową organizację pracy, w konsekwencji powodują zanik starego i pojawienie się nowego stanowiska, specjalizacji zawodowej. Oczywiście przemiana istniejącej specjalności czy powstanie nowej nie od razu wywołuje zanik, czy przemianę w strukturze zawodu, do którego owa specjalność przynależy. Proces ten trwa długo. Kierunek zmian zostaje jednak wyraźnie już określony.

Ilustrując tę tezę jednym tylko przykładem, przywołajmy zawód tokarz. Zmiana technologiczna wywołana wprowadzeniem w miejsce tokarki uniwersalnej tokarek specjalnych, przystosowanych do wykonywania wybranych (lub wybranej) operacji technologicznych, najpierw wymusiła rozdrobnienie i podział pracy tokarza uniwersalnego. Po pewnym czasie pojawiły się nowe stanowiska, np. wytaczarz (pracujący na wytaczarkach), gwinciarz (pracujący na tokarkach przystosowanych do gwintowania). Powstały później stanowiska związane z toczeniem nakiełków, kopiarkami itd.

Uproszczenia technologiczne i konstrukcyjne maszyn specjalnie dostosowanych do tych operacji technologicznych spowodowały znaczne ułatwienia w ich obsłudze. Doszło do sytuacji pracy daleko podzielonej i rozdrobnionej, wyrażanej zwykle w formule: „jeden robotnik jeden ruch”. Pracy robotnika nazywanej „pracą w okrucinach, pracą podzieloną aż do absurdu”. Od początku powstawania przemysłu obserwuje się to, iż owe uproszczenia technologiczne wywołują gwałtowny przyrost liczby nowych zawodów i specjalności zawodowych, wyodrębnianych w istocie rzeczy na skutek podziału pracy oraz podejmowania przez człowieka nowych sfer aktywności gospodarczo-społecznej. Droga ta, poza pozytywnymi aspektami zjawisk społeczno-gospodarczego rozwoju, prowadzi także do pracy w okrucinach, do podziału pracy aż do absurdu, co w konsekwencji dehumanizuje środowisko pracy. Niszczy jego twórcę – pracującego człowieka, czyniąc go „dodatkiem do maszyny”.

Interesująco analizę tego zjawiska przedstawił I. Szaniawski [1967] w książce *Humanizacja pracy a funkcja społeczna szkoły*. W konkluzji przeprowadzonej analizy stwierdził: gdy fabryka żąda coraz mniej, szkoła musi żądać coraz więcej [1967: 219]. Oto dwa przykłady z interesującej nas analizy zawarte w rozdziale: *W obliczu zmierzchu starych i narodzin nowych zawodów*:

Przykład 1: „Wśród specjalności zawodowych robotników zatrudnionych przy uboju zwierząt i przetwórstwie mięsnym znajdujemy takie jak: bekoniarz-opróźniacz jamy brzusznej, bekoniarz-zakłuwacz, doczyszczacz głów wieprzowych, dłutowacz, nadziewacz wędlin, oczyszczacz ozorków, oszałamiacz, pa-

rzacz nóg, przelewacz jelit, wirówkowy, wykrawacz żył itd. W taryfikatorze branżowym znajdujemy 140 takich specjalności [za: Szaniawski 1967; *Taryfikator...* 1956a].

Przykład 2: „Dla robotników przemysłu tytoniowego ustalono u nas około 60 zawodów, między innymi: obcinacz ogonków liści tytoniowych (...), pakowacz tytoniu (...), podstawiacz skrzyń prasowych, wybieracz żył, żyłowacz liści tytoniowych” [Szaniawski 1967; *Taryfikator...* 1956b].

Wprowadzanie daleko posuniętego podziału pracy wcześniej czy później doprowadzi do algorytmizacji działań, standaryzowania warunków przebiegu procesu pracy, a to jest już początkiem procesu wdrażania technologii informacyjnych do tegoż środowiska pracy. Najpierw technologie te usprawniają pracę zawodową człowieka, na tyle aby po jej udoskonaleniu zmieniać systematycznie funkcje pracownika w tych procesach realizowane, a w ostateczności wyeliminować człowieka z tego procesu.

Równoległe z tym procesem powstawał drugi system zmian polegających na scalaniu tych wyspecjalizowanych i dających się już algorytmizować prac drobnych. Podobnie zawód tokarz obejmuje obecnie nie tylko układ umiejętności obsługi tokarek uniwersalnych, związanych z typowymi operacjami tokarskimi, ale także i tych specjalizowanych oraz sterowanych numerycznie. Niedługo jest czas, kiedy zawód ten w pełni zostanie zastąpiony przez nowy zawód – operator obrabiarek skrawających. Jak łatwo przewidzieć, połączy on dotychczasowe funkcje takich zawodów, jak: tokarz, frezer, szlifierz itp.

Będzie następowało powoli scalanie tzw. specjalności w zawód operatora obrabiarek.

Jedną z dróg ograniczania negatywnych skutków tych zjawisk znajdujemy między innymi w uniwersalizacji zadań i czynności zawodowych, która prowadzi do pojawiania się nowych obszarów aktywności zawodowej. Ale i tutaj rodzą się kolejne wątpliwości. Na ile uniwersalizacji, a na ile specjalizacji? Ile kompetencji opartych na wyuczonych algorytmach działań zawodowych, a ile kompetencji bazujących na heurystykach działania zawodowego?

Pytaniem retorycznym pozostanie, czy z takich sądów, jak: jeden ruch – jeden człowiek [Ford 1923], praca w okrucinach [Friedman 1967], człowiek dodatkiem do maszyny (K. Marks) nie powinny być wprowadzane wnioski dla organizacji systemów edukacji zawodowej?

Ktoś może powiedzieć, czy pomyśleć, to stare dzieje. Oczywiście, minęło blisko 50 lat od czasu wprowadzenia przytoczonych taryfikatorów zawodowych. Ale czy w zakładach przemysłowych tak wiele się zmieniło w zakresie podziału pracy. Wprowadzono nowe technologie, maszyny, automaty technologiczne i roboty. Zmodyfikowano organizację pracy, ale w istocie fabryka w oparciu o taylorowsko-fordowskie koncepcje organizacji pracy produkcyjnej żyje swoim życiem. Doprowadziła do nieprawdopodobnego podziału i absurdalnego rozczłonkowania pracy, wyjałowienia większości zawodów produkcyjnych i urzędniczych

z wszelkiej treści. W konsekwencji spowodowała, że degradacja wysiłku intelektualnego i fizycznego staje się zjawiskiem dotkliwym i powszechnie odczuwalnym [Szaniawski 1967: 227].

Przejście w organizacji produkcji z systemu pracy rzemieślniczej na manufakturową, a od niej do organizacji fabrycznej spowodowało reorganizację procesów pracy², wymusiło ograniczenie koniecznych kwalifikacji, pojawił się robotnik cząstkowy, który wykonywał tylko jedną czynność. Nie potrzebował do jej opanowania zbyt wiele czasu, wystarczyło przyuczenie przywarsztatowe. Szczytowym osiągnięciem w tym zakresie była organizacja pracy w fabrykach H. Forda. Przyuczenie pracownika do pracy przy taśmie wymagało kilkunastu godzin. A jak stwierdzał sam H. Ford: „w jego zakładach 98% załogi powinno umieć tyle, ile potrzeba umieć, aby poprawnie powiesić płaszcz na wieszaku. Sam Ford – pisze J. Rifkin – szczycił się, że jego firma jest zdolna do zastępowania siły roboczej technologią i stale szukał nowych sposobów uproszczenia zadań roboczych tak, by składały się z operacji niewymagających wysiłku fizycznego. W swojej autobiografii *Life and Work* twierdził, że produkcja modelu Forda T składa się z 7882 odrębnych zadań roboczych, z których tylko 949 wymagało wykonywania przez bardzo silnego i sprawnego fizycznie robotnika. Co do reszty zadań produkcyjnych, Ford twierdził, że 670 mógł wykonać robotnik pozbawiony nóg, 2 robotnik bez obu rąk, 715 bez jednej ręki, a 10 niewidomy” [Ford 1923: 108, za: Rifkin 2001: 170].

Wyróżnione tutaj zjawiska nie pozostawały obojętne dla organizacji procesów kształcenia i doskonalenia zawodowego. Odpowiednio do tych zmian reagowało szkolnictwo zawodowe. Pojawiały się tzw. zawody szerokoprofilowe. W roku 1993 wprowadzono je do klasyfikacji zawodów szkolnictwa zawodowego, która zawierała wykaz zawodów tzw. szerokoprofilowych, bez specjalności.

2. Ciągłość zmian w kwalifikacjach zawodowych

Zmiany zaobserwowane obecnie w obrębie pracy produkcyjnej i wymaganych kwalifikacji zawodowych pogłębiają się współcześnie, gdy technika na tyle jest rozwinięta można już zbudować fabryki bez ludzi, w pełni zautomatyzowane. Ludziom pozostaną prace nadzoru technicznego, konserwacji, diagnozowania i napraw. Oczywiście, że te fabryki ktoś musi zaprojektować i zbudować. Ale po ich uruchomieniu ludzie w niektórych przypadkach są tylko przeszkodą (np. w wytwarzaniu mikroprocesorów czy leków nowej generacji, gdzie wymagane jest super sterylne środowisko pracy).

Do tych oczywistych kierunków rozwoju produkcji dodać należy informacje o liniach technologicznych w określonym stopniu zrobotyzowanych. Ponieważ roboty technologiczne stały się już niezbędnym komponentem linii produkcyj-

² Jest to związane ze zjawiskiem *re-engineeringu*, którego istotę przedstawiamy w oddzielnym opracowaniu.

nych, a ich struktura uporządkowana jest wymogiem technologii informacyjnych. Oczywiście jest to, że ich obecność w procesach produkcji modyfikuje zakres wymaganych kwalifikacji (kompetencji) pracowników zatrudnionych w tym zakładzie.

Kolejnym kierunkiem zmian w kwalifikacjach jest syndrom zmian wywołanych nowymi niestandardowymi formami zatrudnienia określanych w literaturze anglosaskiej mianem *non-standard job forms*. Zmodyfikowały one relacje między pracownikami, właścicielami firm i kadrami kierowniczą przedsiębiorstw. Głównym celem ich wprowadzenia miało być obniżenie kosztów siły roboczej.

Niektóre z wdrażanych rozwiązań – takie jak ruchomy czas pracy, wynajmowanie do zadań produkcyjnych (budownictwo) i usług (sekretarki, księgowość i finanse), zatrudnianie na część etatu czy wynagradzanie za określoną ilość wytworzonego produktu (na akord) – stosowano na mniejszą skalę już wcześniej. Pod koniec wieku XX zaczęto je wprowadzać masowo jako środek walki z powtarzającymi się okresami recesji.

W ten sposób nastąpiła zmiana treści ról zawodowych, co interpretuje się jako wynik postępu technologicznego, zmian koniunktury i zapotrzebowania na pewne zawody. Powoduje to przesuwanie się poszczególnych kategorii kwalifikacji zawodowych w górę (podniesienie znaczenia tego komponentu) lub w dół (obniżenie znaczenia tego komponentu).

Nowe rynki pracy w okresie transformacji cywilizacyjnej oferują coraz mniejsze możliwości kariery w danym zawodzie i na danym stanowisku pracy. W ruinę obracają się szczeblowe systemy awansu zawodowego. Ma to miejsce we wszystkich sektorach gospodarki.

3. Rozwój techniki źródłem dekwalfikacji zawodowej

Jedną z długofalowych konsekwencji zmian w treści zawodów jest tzw. „dekwalfikacja” roli pracowników. To szerokie (sensu largo) znaczenie pojęcia dekwalfikacja zawodowa. Polega ono na obniżaniu się poziomu opanowania niezbędnych umiejętności wymaganych do wykonywania danego zawodu.

Wydłużanie się hierarchii, stanowisk jest czynnikiem sprzyjającym delegowaniu władzy z góry w dół, co powoduje przekształcanie się dychotomicznych podziałów w stopniowalne hierarchie przesuwanie nakładów inwestycyjnych z przemysłu do usług. W przemyśle prac wymagających niskich kwalifikacji jest wyraźnie mniej, a tradycyjne gałęzie są likwidowane lub ograniczane. Konsekwencją procesu są zmiany struktury zawodowej, o czym świadczy stopniowy zanik kategorii robotniczych o niskim poziomie wykształcenia związanych z produkcją. Zjawisku temu sprzyja polityka międzynarodowych koncernów, przesuwających część inwestycji do krajów o tańszej sile roboczej, co powoduje, że w rozwiniętych krajach zachodnich likwidowane są całe zawody i branże – trzon klasy robotniczej traci w ten sposób rację bytu w porządku światowym. Następuje przemieszczanie się osi konfliktów i usuwanie ich z pola widzenia.

Tymczasem niezależnie od wielkich nadziei, jakie wiązano z rozwojem sektora usług, charakterystycznego dla epoki przemysłowej, okazuje się, że równoległe do jego rozwoju całe grupy zawodowe dominujące w cywilizacji przemysłowej ulegają dekwalfikacji.

Przykładem może być praca szewca, który w swoich tradycyjnie określonych funkcjach zajmował się szyciem butów, wykonywaniem obuwia na miarę. Wymagało to od szewca szerokiej wiedzy koniecznej na każdym etapie owego procesu szycia butów. Przejęcie przez fabrykę produkcji obuwia pozbawiło szewca podstawowej kiedyś w jego zawodzie formy działań zawodowych, wymusiło przekwalifikowanie się, a w istocie dekwalfikację. Nawet najlepiej rozumiana działalność zawodowa współczesnego szewca zajmującego się naprawą obuwia nie wymaga takiej wiedzy, jaką posiadać musiał szewc w minionych czasach.

Obecnie jest to zawód coraz mniej spotykany, rozszerzają się natomiast wykonywane przez niego czynności naprawcze i regeneracyjne obuwia produkowanego masowo. Z chwilą powstania fabryk obuwia, produkuje się je na wielką skalę, wymaga to nowych linii technologicznych. Ponadto obniża się ceny, unowocześnia konstrukcję, różnicuje rodzaje i modele. Powstają nowe zawody i specjalności zawodowe związane z projektowaniem, konstruowaniem, produkcją i dystrybucją obuwia. Tradycyjny zawód szewca ogranicza się do czynności naprawczych, stosując przy tym nowe materiały i nowe technologie³.

Przykład z zakresu usług to praca biurowa, która wraz z rozpowszechnianiem się technologii informatycznych stała się bardziej rutynowa i wymaga coraz mniejszych tradycyjnych kwalifikacji. Konieczne jest zupełnie nowe, odmienne spojrzenie na pracę w tym zawodzie.

Obserwujemy także zanik wielu zawodów w ich tradycyjnym znaczeniu. Przykładowo: kowal wiejski. W dzisiejszych czasach jest ich niewiele i najczęściej nie zajmują się przysłowiowym podkuwaniem koni, lecz wytwarzaniem artystycznych przedmiotów z żelaza (meble, ogrodzenia, przedmioty codziennego użytku itp.). Wiele tradycyjnych kuźni przekształciło się w zakłady naprawcze sprzętu rolniczego.

Nieliczne osoby potrafią obecnie powiedzieć, jakie były podstawowe czynności wielu zapomnianych zawodów, np. koźlarz⁴.

4. Trudny rynek pracy a zjawiska dekwalfikacji zawodowej

Do głównych tendencji zmian w społeczno-zawodowej strukturze pracowników zalicza się:

- przemiany w organizacji pracy przemysłowej; odchodzenie od posuniętego do absurdu podziału pracy (jeden ruch – jeden człowiek, praca w oknach);

³ Tradycyjnie wykonuje się jeszcze obuwie tylko w pracowniach teatralnych i rekwizytorskich.

⁴ Wiele zawodów zmieniło swoje nazwy: fryzjer, balwierz, cyrulik.

- spadek udziału robotników bezpośrednio produkcyjnych wśród ogółu zatrudnionych;
- zmianę struktury kwalifikacyjnej robotników;
- przechodzenie od kwalifikacji do kompetencji zawodowych;
- zwiększenie się liczby pracowników umysłowych w przemyśle, w tym głównie różnego rodzaju specjalistów [Schultz 1990: 135].

Szeroki sektor współczesnego rynku pracy to tzw. *junk jobs*, czyli byle jaka praca, niewymagająca dużego przygotowania, wykonywana w zamian za kiepskie wynagrodzenie na niepewnych warunkach. Opisywana wyżej grupa pracowników wykonuje pracę odtwórczą (*generic labour*).

W swej dużej liczebności są to pracownicy nieodzowni dla normalnego funkcjonowania gospodarki. Jednak rozpatrywani pojedynczo – po optymalizacji ich zadań – są bez trudności i z korzyścią dla pracodawcy zastępowani czy to przez maszynę, czy przez pracownika w innej części globu. Ponadto zauważamy, że w sytuacji ciągle trudnego rynku pracy coraz więcej osób decyduje się na pracę nieodpowiadającą ich kwalifikacjom i aspiracjom osobowym (zjawisko tzw. ukrywania dyplomów). Jednocześnie ta coraz niżej płatna praca i coraz gorsze stanowiska wymagają coraz wyższego wykształcenia i coraz większych zabiegów o jej pozyskanie i utrzymanie.

5. Paradoxy trudnego rynku pracy

Obecnie rozwinięte masowe kształcenie ma na celu nie tyle czynienie z uczniów ludzi mądrych, ile przygotowanie ich do wykonywania zawodu za pomocą zautomatyzowanych urządzeń technicznych i wytrenowanych czynności [Sztumski, *Paradoksalne...*]. Do tego wystarczy nauczyć się zwykłych operacji myślowych (stosowania odpowiednich algorytmów i kalkulacji) i prostych czynności manualnych. To w pełni wystarcza pracodawcom i pracobiorcom. Z tym wiąże się kolejny paradoks społeczeństwa wiedzy: „rozwojowi społeczeństwa wiedzy towarzyszy pochod masowej głupoty” [Sztumski, *Paradoksalne...*]. Nie zmienia tego fakt, że wielki postęp nauki i odkrycia naukowe są udziałem garstki elit pochodzących z najlepszych ośrodków badawczych, ponieważ masy społeczne pozostają niedouczone.

Stale powiększa się rozdziew między niewielką liczbą ludzi wykształconych na poziomie maksimum a miliardami ludzi kształconych na poziomie minimum programowego.

6. Bezrobocie a dekwalfikacja zawodowa

Dekwalfikacja jest pojęciem, które w znaczeniu sensu stricto oznacza utratę posiadanych i potwierdzonych odpowiednim certyfikatem kwalifikacji przez osoby bezrobotne na skutek niewykonywania zawodu (dekwalfikacja). Brak możliwości świadczenia pracy wykorzystującej osiągnięte w procesach kształcenia kwalifikacje przy gwałtownie narastającym przyroście wiedzy zawodowej

powoduje, że wartość uzyskanego wcześniej certyfikatu maleje. Stąd wprowadzany już w wielu krajach (konieczny co pewien czas) egzamin potwierdzający kwalifikacje zawodowe. Stąd propozycje ograniczenia czasu ważności uzyskanego certyfikatu. Przykładowo dyplom studiów zawodowych miałby swoją wartość tylko w okresie trzech lat od ukończenia studiów. Po tym czasie konieczna byłaby weryfikacja i potwierdzenie kompetencji pracownika.

7. Rynek sieciowy i wiek dostępu a zmiany w wymaganych kwalifikacjach

Nowe globalne rynki pracy podlegają ciągle modyfikacjom. Obejmują one nie tylko parametry ilościowe i zakres terytorialny. Wykorzystują coraz wyraźniej możliwości, jakie im stwarzają technologie informacyjne.

Sieci teleinformatyczne i komunikacyjne wymuszają nowe zasady funkcjonowania rynku, ale także zmieniają dalej przestrzeń aksjologiczną ludzi. Jak pisał J. Rifkin [2001], własność i posiadanie zastępowane jest przez dostęp (*access*). Rynek terytorialnie określony zmienia się w tzw. rynek sieciowy. Na nowym rynku sieciowym ograniczona zostaje wymiana dóbr na rzecz wymiany lub wynajmu i dzierżawy, ogólniej na rzecz udostępniania sieci, informacji, pracowników (mówi się o czasowym wynajmie pracowników), dóbr intelektualnych czy materialnych dóbr luksusowych itp. Środki trwałe przestają być aktywami firm, a stają się jej kosztami operacyjnymi. Siłą napędową gospodarki jest kapitał intelektualny. Liczą się koncepcje, pomysły, obrazy antycypacyjne, wyobrażenia i kreatywność człowieka. „Wiek dostępu” – używając sformułowania J. Rifkina – dewaluje znaczenie takich wartości, jak: dobra materialne czy posiadanie. Bogactwem staje się obecnie kreatywność człowieka, a siłą napędową nowej gospodarki staje się kapitał intelektualny. „Firmy przechodzą od stanu posiadania, do dostępu, gdyż środki trwałe przestają być uważane za aktywa firmy” [Rifkin 2001: 8–9].

Prywatna własność środków produkcji traci swoje klasyczne znaczenie, a nabiera jej potencjał intelektualny, którego nie można posiadać na własność. Pojawia się nowa forma stratyfikacji społecznej. Tworzy się nowa warstwa społeczna (kognitariusz nowej generacji), tzw. cyfrowej netokracji, a na drugim biegunie są wykluczeni cyfrowo i – już nie proletariatus – a konsumtariusz, czyli – ci co grzecznie pracują, oglądają reklamy, kupują i nie buntują się przeciwko takiemu życiu. Konsumeryzm kojarzy się raczej negatywnie z rozpasaną konsumpcją i hedonizmem, merkantylnym podejściem do świata, gdzie liczy się tylko konsumpcja indywidualna.

W odniesieniu do interesujących nas zmian w wymaganych kwalifikacjach zawodowych należy dodać, że czas rozwoju rynku dostępu pozostaje w konieksji z czasem bardzo dynamicznie rozwijających się technologii informacyjno-komunikacyjnych. Trudno byłoby zrozumieć zachowania pracownika nieposiadającego odpowiednio wysokich kompetencji w tym zakresie. Stąd nieodłącznym komponentem kwalifikacji zawodowych pracowników czasu rynku dostępu jest kultura informacyjna tych pracowników.

8. Konsekwencje dla edukacji zawodowej

Przedstawione zjawiska już w tym miejscu analizy problemów umożliwiają podanie kilku uogólnień wskazujących na kierunki pożądanych przemian szkoły zawodowej, prezentujących tendencje rozwojowe systemu kształcenia w tych szkołach.

Przekształcenia w strukturze zawodów wywołują zmiany w strukturze zadań i systemów czynności zawodowych. Te zaś wymuszają zmiany w strukturze przygotowania zawodowego człowieka, w jego koniecznych – dla zapewnienia minimum kompetencji zawodowych – kwalifikacjach i motywacjach. Jak zauważają to badacze [Nowicki 1977], można określić już dziś podstawowe tendencje rozwojowe szkolnictwa zawodowego.

Należą do nich:

- wzrost znaczenia intelektualizacji kształcenia, co wyraża się większym akcentowaniem udziału kształcenia ogólnego i ogólnotechnicznego w systemie edukacji zawodowej;
- rozszerzanie się profilu zawodowego, co wyraża się we wprowadzaniu tzw. zawodów szerokoprofilowych i przedmiotów zintegrowanych;
- zmiana charakteru i zakresu udziału zakładów pracy w procesach kształcenia zawodowego;
- integracja procesów kształcenia zawodowego z procesami dokształcania i doskonalenia zawodowego. W systemach edukacji zawodowej eksponowanie problematyki przygotowania do uczenia się przez całe życie;
- utworzenie warunków do kształtowania postaw racjonalnego podejmowania decyzji dotyczących zawodu, między innymi poprzez stworzenie systemu informacji i doradztwa zawodowego oraz opóźnianie decyzji o wyborze zawodu w wyniku zmian w organizacji szkolnictwa zawodowego;
- przebudowa treści i metod kształcenia prowadząca do kreowania przez każdą szkołę zawodową postaw aktywności zawodowej, zwłaszcza umiejętności wykonywania zadań zawodowych w warunkach konkurencji, gotowości i umiejętności posługiwania się nowoczesnymi technikami i środkami technicznymi, umiejętności przystosowania się do zmian w technologii i organizacji pracy oraz gotowości do kształcenia ustawicznego i wielokrotnej zmiany wykonywanych zajęć. Już Szymon Patrycjusz z Pilzna pisał: „w żadnym wieku nie powinieneś wstydzić się tego, czego nie wiesz, ponieważ zamięłowania do nauki i zajmowania się nią nie ogranicza się do czasów szkolnych, lecz kończy się z życiem (...) lepiej późno się uczyć, niż nigdy” [*O szkołach, czyli akademickich ksiąg dwoje*].

Literatura

Denek K. (2003), *Edukacja zawodowa z perspektywy rynku pracy* [w:] *Pedagogika pracy w kontekście integracji europejskiej*, red. Z. Wiatrowski, U. Jeruszka, H. Bednarczyk, Warszawa.

- Denek K. (2003), *Teoretyczne i aplikacyjne konteksty edukacji zawodowej dla pracy, rynku i czasu wolnego* [w:] *Edukacja wobec rynku pracy. Realia – możliwości – perspektywy*, red. R. Gerlach, Bydgoszcz.
- Ford H. (1923), *Life and Work*, za: Rifkin J. (2001), *Koniec pracy. Schyłek siły roboczej na świecie i początek ery postrynkowej*, Wrocław
- Friedman G. (1960), *Maszyna i człowiek*, Warszawa.
- Friedman G. (1967), *Praca w okrucinach*, Warszawa.
- Furmanek W. (1993), *Wybrane problemy teorii kształcenia zawodowego*, Rzeszów.
- Furmanek W. (2001), *Podstawy edukacji zawodowej*, Rzeszów.
- Furmanek W. (2003), *Nowe formy organizacji i świadczenia pracy. Telepraca* [w:] *Edukacja wobec rynku pracy. Realia – możliwości –perspektywy*, red. R. Gerlach, Bydgoszcz.
- Godlewski M. (1975), *Pedagogika*, Warszawa.
- Klasyfikacja zawodów i specjalności* (1983), Warszawa.
- Kotarbiński T. (1960), *Sprawność i błąd*, Warszawa.
- Nomenklatura zawodów i specjalności* (1965), Warszawa.
- Nowacki T. (1973), *Podstawy dydaktyki zawodowej*, Warszawa.
- Nowakowski J., red. (1979), *Nauka o pracy*, Warszawa.
- Nowicki M. (1977), *Kształcenie zawodowe w przyszłym systemie polskiej oświaty*, Warszawa.
- Rachalska W., Wiatrowski Z. (1980), *Pedagogika pracy*, Warszawa.
- Rifkin J. (2001), *Koniec pracy. Schyłek siły roboczej na świecie i początek ery postrynkowej*, Wrocław.
- Schultz D.P. (1990), *Twórczość. Społeczne aspekty zjawiska*, Warszawa.
- Sosnowski T. (1970), *Zakład pracy jako środowisko wychowawcze*, Warszawa.
- Szaniawski I. (1967), *Humanizacja pracy a funkcja społeczna szkoły*, Warszawa.
- Sztumski W., *Paradoksalne społeczeństwo wiedzy*, <http://www.sprawynauki.edu.pl/index2.php?option>
- Szwarc K. (1958), *Światła i cienie automatyzacji*, „Technika i Nauka”, nr 2.
- Taryfikator kwalifikacyjny dla robotników resortu przemysłu mięsnego i mleczarskiego* (1956a), Warszawa.
- Taryfikator kwalifikacyjny dla robotników przemysłu tytoniowego* (1956b), Warszawa.
- Wiatrowski Z. (2000), *Pedagogika pracy w zarysie*, Bydgoszcz.

Streszczenie

Rozwój techniki ujawniający się we wprowadzaniu nowych rozwiązań technologicznych i nowych środków techniki – jak się to czasem określa: „idiotoodpornych” – nie wymusza posiadania wysokich kwalifikacji zawodowych. Wystarczy proste przyuczenie, przeszkolenie, trening. Taka sytuacja stawia przed edukacją zawodową nowe wyzwania. Akcent musi być położony na wychowanie zawodowe ku wartościom pracy człowieka.

Słowa kluczowe: rozwój techniki, dekwalfikacja (zagubienie kwalifikacji), przyuczanie, automatyzacja, robotyzacja, nowa edukacja zawodowa.

Dequalification new challenge for professional education

Abstract

Development of technology coming out in initiation the new technological solutions and new means of technology development how oneself it defines with this time: foolishness resistant it does not it extort possession high professional qualification. Training will suffice simple, training, training. Such situation places before professional education new challenges. Accent has to be laid on professional education towards values of the man's work.

Key words: development of technique, dequalification (loss the qualification), training, automatisisation, new professional education.

Viktor SIDORENKO

National University of Life and Environmental Science of Ukraine, Ukraine

Vector changes labour rights in modern society

Introduction

The development of modern society is characterized by trends associated with the changing nature of labor rights. It is logical that these changes directly affect the substantial characteristics of educational activities aimed at training all levels of educational qualification. Therefore it is expedient to consider the main factors influencing the development of labor in modern society.

Decentralization of production, which finds expression in the transformation of large enterprises in a small network of organizational structures with a flexible, horizontal form of government, leads to changes in socio-economic characteristics of employees. The number of permanent employees, and production flexibility is achieved through the use of labor, which often varies depending on the needs of the industrial situation. As the interim, „situational” organizations that are created to solve specific production problems and projects in the U.S. the number of workers in recent years was at least 25% of workers. Samples organizational structures in the economy led not only to increase the number of unemployed: „growing number of people that have no fixed place in society” [Полякова 2006: 292].

Another important factor is the changing sectoral structure of the economy. By the 90's. industry in England was still little more than a quarter of jobs, while the services sector accounted for 70%, resulting in changes not only the socio-professional and socio-demographic structure of the workers: „industrial worker-man becomes more rare. figure, factory production steadily becomes an anachronism, to the forefront farmers, women employed part-time, which hire contract with definite terms the scope of services” [Уэбстер 2004: 108]. Changing the subject, and economic-geographical regions of specialization, previously associated with a particular type of production.

Enhancing information-technology component of the economy leads to job cuts and the predominance of intellectual over physical labor, resulting in changing requirements to become the skills, adaptation to new conditions with their retraining. However, in this situation, structural or „technological” unemployment appears inevitable. Changing requirements for employee education and the nature of his participation in production processes. Labor loses standardized operations, it „becomes a variable, non-recurring and responsible, requires the capacity for individual freedom of action, making independent decisions, esti-

mates and judgments” [Полякова 2006: 292]. All this leads not only to increase the length of study, but also to the principal view of educational priorities, the formation of a new type of personality.

Flexible and mobile nature of modern production processes leading to that employee must be in a perpetual state of readiness to change the scope of employment. Speed and the innovative nature of the flow of these processes are natural and shape as new employees in what is „adaptive”, which is not merely the variety of labor skills, but also in readiness to constantly update and modify them. Personalization is not only to the specific requirements of each workplace, but in individual methods of payment, consumption and production strategy for individualized products and services.

All these factors lead to ambiguous effects and are themselves the subject of research discussion. The main subject of these discussions have continued with alarming consequences of changing nature of work.

In the most thorough analysis of the labor process transformations and representations of „future work” should consider a number of aspects that in today's society most prone to change. Let's dwell on these components of the labor process, which reflect aspects of the summary of changes we mentioned earlier: the structural component; semantic component; personal component. These components of social and economic life is characterized as a work in relation to its systemic properties, ie its performance for the economy and society as a whole and on individual development groups involved in this process (organizational, professional etc.) and also for behavior strategies the individual. From these points of view they should be analyzed.

1. Structure work

In terms of analyzing the structure of the labor process to speak about the diversity of its components that determine the nature of work and it changes directions. This territorial structure of the economy the most „visible” from all types of structures. The emergence of transnational corporations, which accompanied the rapid development of information networks, contributes to the fact that no big economic initiative in the current conditions can be realized only within a single nation state and even states such as [Покровский 2005: 148]. At the same time acceleration is not only informational, financial, and industrial flows but that „sealing” process of moving from product development stage to consumption: stream of innovations becomes more dense. Shifting spatial boundaries conducted simultaneously with the change of time parameters. The acceleration due to the increasing interconnection of research on production processes, sometimes combined within a single corporation. Strategy for the successful functioning of the market a product or service is defined by its innovative capacity, mobility and volume of research, based on its development.

The territorial factor is closely related to other forms of structuring social and economic system, in particular, the sectoral structure of the economy. The most promising sectors of society in the new areas are associated with the production and dissemination of information, high technology, research, human services, management information systems and human resources. Current production – is mainly the impact of product and services from engineers, accountants, designers, designers, specialists in personnel, sales and marketing experts with information networks. Employment in manufacturing industries are declining, giving the service sector, but labor productivity while significantly increasing the expense of its scientific. At 90-years employment in manufacturing electronic components in Europe increased by an average of 20% [Говорова 2003: 11]. The transformation of industrial structure is fast and demands quick response to changes in all sub-cultural, political, social and above all education, to ensure the adaptability of society and achieve stability in conditions of uncertainty and crisis of identity. Education on the one hand, a mobile to respond to changes in economic structure and meet its development, on the other – form the basis of these changes, ahead by conducting training for future economy. Mismatch of education economics at the structural level, its inertia, conservatism and withdrawal from social and economic needs in the new environment affects the process of adaptability. This is especially true for Ukraine, which, unlike developed countries, which are at the forefront of transformation, must adapt to them and develop their human potential as the basis for future change and development technologies.

2. Track work

Analysis of changes in the content side of most work demonstrates blurring boundaries of work in relation to other forms of people. First, it is shown with respect to the relationship of labor and knowledge. Knowledge, information affecting virtually all the structural components of labor: a subject, object, process and product work. The main argument of theorists information society lies in an increase of knowledge in society. Information becomes part of the labor process, which appears not only to higher education employees, but also the formation of an entirely new entity, capable to process, distribute and conduct information resources, ideas, technology, methods of organization and management, and constantly improve their skills. Therefore, the category „job” and „education” begin to lose self-importance and penetrate into each other.

In the 70th of the past century with the filing of the nomination by UNESCO concept of „continuing education” as a form of combination of general and professional education at different levels. In the 80–90th he changes occurring in the economy of developed countries, and becoming a powerful information infrastructure formed the concept of „postfordyzm” for which, together with other elements of postmodern social and economic relations are the most important information intensive activities associated with permanent retraining and educa-

tion. Labor is becoming more complex in structure and flexible, varied in content. Therefore education becomes an integral part of work. Workers become „educated” and the employee, forced to the information technology will lead agile, flexible way of life. There is scientific associations, educational and industrial organizations, creation of corporate universities, which are both scientific development, staff training and introduction of new technologies.

Thus, the changing place of knowledge in the employment process. Now this is not simply preparation for work and not even part of it, and practically the same job that is in constant possession of knowledge. If performed in the past knowledge supporting role in relation to work, they are now used instead of labor, accounting for much of the product. The role of theoretical knowledge in the process of labor manifested in a growing reflexivity labor process, workers need to constantly put all the new tasks and solve them individually or in the community, and therefore, management and acquire skills and knowledge [Уябсrep 2004: 77].

Changing relations not only between types of labor, which is difficult to distinguish mental from physical labor, but between work and other activities. Work itself is changing the subject, it becomes more symbolic and less substantive, changing nature of work, he increasingly diverse and versatile. Labor loses a fixed place: the question of the status of a virtual home and work, social activities, partial or contract of employment.

3. Personal side of labor

Semantic analysis demonstrates blurring boundaries of work, the hit its personal aspect reflects all the controversy and even tragedy of transformation faced by people in modern society. Economic changes require a completely different approach to professional and personal qualities, moreover, the formation of a new type of personality that could not simply adapt to changing conditions, but also to modify these conditions, be responsible for the decision-making initiative, innovative thinking and constantly analyze the situation, composed.

Currently there are rapid changes in ideas about what a worker needs in modern conditions. Research needs of employers of workers held at this time in many countries, including Ukraine; show that the requirements of the employer are conditioned by the need to quickly change settings on the external conditions.

The current phase of the modernization of many researchers call „reflexive”. It involves growing awareness of people not only within the ongoing process in employment functions, but in different levels of competence. The modern worker is constantly incorporated into new practices, thus combining in his outlook different picture of the world that he had to constantly analyze, compare, select and apply complicated in its activities. New economic processes associated with constant production of knowledge and transforms them into a fixed

resource, open endless opportunities for human development, her personal skills and creative abilities.

What personal interests beyond the purely materialistic and becoming more diverse, and demonstrate motivational research field staff that consists of such factors as wages, no longer occupies the leading position, acquiring significance only in combination with such parameters as content work, further training opportunities and career growth, professional prestige, complexity and technological equipment, responsibilities and participation in decision making, Labor Relations and sometimes giving importance to these characteristics.

Thus, post industrialization era, according to many theorists, led to improvement work such that it no longer corresponds with the means to survive, and are increasingly used for maximum self-realization of human personality. However, there are opposing theories „degradation of labor, caused controversy transformation that threatens to destabilize gap and not only in economic or social, but also in personal terms. „Risk society” characterized by „rapid proliferation of such factors as variability, transience, uncertainty, contradiction, disorder” [Иноземцев 2000: 64] forever reserves in the past to guarantee a stable personality, its stable social situation. „Mobility” and „flexibility” as key characteristics of the modern worker sometimes revolve „neglect” and „hopelessness”.

Researchers noted the dual nature of contemporary social processes: on the one hand, there are new opportunities to utilize human potential, on the other – still detected low- workers demand, rising unemployment, and confidence in young people are increasingly experiencing frustration and uncertainty in the future.

Indeed, towards the achievement of world progress an ordinary worker to the need to come across a number of difficulties. These should include, inter alia, high cost of education in developed countries, increased competition in the all levels, continuous innovation and diversity of processes, for which the acquisition should constantly learn and keep abreast of all changes. Ability to work with databases, the ability to generate new knowledge are now equally essential relation rights of the dominant social groups, who were in an industrial society ownership of the means of production and other material goods. Thus the modern scholar, in turn, seeks to enter into a new ruling class not only for welfare, but to attract a more interesting and full life.

All this requires an entity that wants to improve their socio-economic status and enter the ranks of the „labor aristocracy, middle managers or lower-level managers, and entrepreneurs”, inhuman effort. However, this requirement in the modern post-industrial society is not only relevant to the average worker, the employee, but also a successful businessman and owner of a large firm. Added to this continued expansion of the number of „routine workers” by accelerating technological changes in equipment manufacturing processes, resulting in human capital development firm in

the information age actually rotates increasing pressure on staff and increasing demands for their professionalism and competence.

Therefore, few can resist the crest of change that more intensified. At the same fundamental mechanism of transformation is the emergence of a new type of employee identification – an autonomous entity. The specifics of this type of employee is to enhance flexibility, which requires modern process of labor and conditions of employment, in constant search for self-education and all opportunities for self-realization and use their abilities, and for survival and income.

Uncertainty and uncertainty in the future, caused initially by economic causes, forms, thus individualized, reflective type of person unstable, which balances the provision which makes it consistently to the internal „monitoring” the changing realities. However, it is common type of employee is the type of low-reflexivity, which is not even trying to adapt to new conditions. Typically, this is inefficient workers, representatives of marginalized, immigrants – generally, those who passively accepts current changes being in a state of apathy or destructive aggression.

Literature

- Говорова Н.В. (2003), *Занятость в эпоху глобализации*. – М.
- Иноземцев В.Л. (2000), *Современное постиндустриальное общество: природа. Противоречия, перспективы*. – М.
- Покровский Н.Е. (2005), *Побочный продукт глобализации: университеты перед лицом радикальных изменений // Общественные науки и современность*. – №4.
- Поланьи К. (2002), *Великая трансформация: политические и экономические истоки нашего времени*. – Спб.
- Полякова Н.Л. (2006), *XX век в социологических теориях общества*. – М. – С. 292.
- Уэбстер Ф. (2004), *Теории информационного общества*. – М.– С. 108.
- Harris M.N., Hannah S.A. (1993), *Into the Future: The Foundations of Library and Information Services in the Post-Industrial Era*. – Norwood, NJ: Ablex.

Abstract

В статье рассмотрены сущностные характеристики изменений труда в постиндустриальном обществе. Сделан анализ трансформации трудового процесса на уровне трех его составляющих: структурной, содержательной, личностной.

У статті розглянуто сутнісні характеристики змін праці в постіндустріальному суспільстві. Проаналізовано трансформації трудового процесу на рівні трьох його складових: структурної, змістової, особистісної.

Abstract

The article deals with substantial changes in work characteristics in postindustrial society. Analyzed the transformation of the labor process at its three components: structural, contextual, personal.

Key words: human's work, development of society.

Wektor zmian istoty pracy w nowoczesnym społeczeństwie**Streszczenie**

W artykule przedstawiono konkretne zmiany zachodzące w społeczeństwie. Przeanalizowano transformację procesu pracy w jego trzech komponentach: strukturalnym, kontekstowym i osobistym.

Słowa kluczowe: praca człowieka, przemiany społeczne.

Ryszard Marian JANKA

Uniwersytet Opolski, Polska

Zmiany i tendencje zachodzące w uzyskiwaniu uprawnień zawodowych na poziomie wyższym

Po roku 1990 w Polsce powstała duża liczba państwowych i niepaństwowych szkół wyższych, głównie zawodowych oraz kościelnych. W roku akademickim 2008/2009 funkcjonowało 457 szkół wyższych, w tym 326 niepublicznych, w których kształciło się prawie 2 miliony studentów [GUS 2009], co daje Polsce jeden z najwyższych na świecie wskaźników skolaryzacji w Europie. Obecnie w Polsce studenci kształcą się na ponad 200 kierunkach.

Kończy się obecnie proces przekształcania istniejącego dotychczas na uczelniach państwowych w zasadzie jednolitego, jednopoziomowego 4- lub 5-letniego systemu kształcenia na poziomie magisterskim w powszechnie obowiązujący system dwustopniowy, tj. studia I stopnia realizowane w systemie licencjackim lub inżynierskim oraz uzupełniające studia II stopnia – magisterskie (rys. 1). W odniesieniu do ściśle określonych kierunków, np. studiów medycznych, prawniczych czy aktorskich zachowany został jednak jednolity, jednopoziomowy magisterski system kształcenia trwający od 4 do 6 lat. Zagadnienie te szczegółowo omówiono w innej pracy autora artykułu [Janka 2009: 62], stąd też pominięto je w tym opracowaniu.

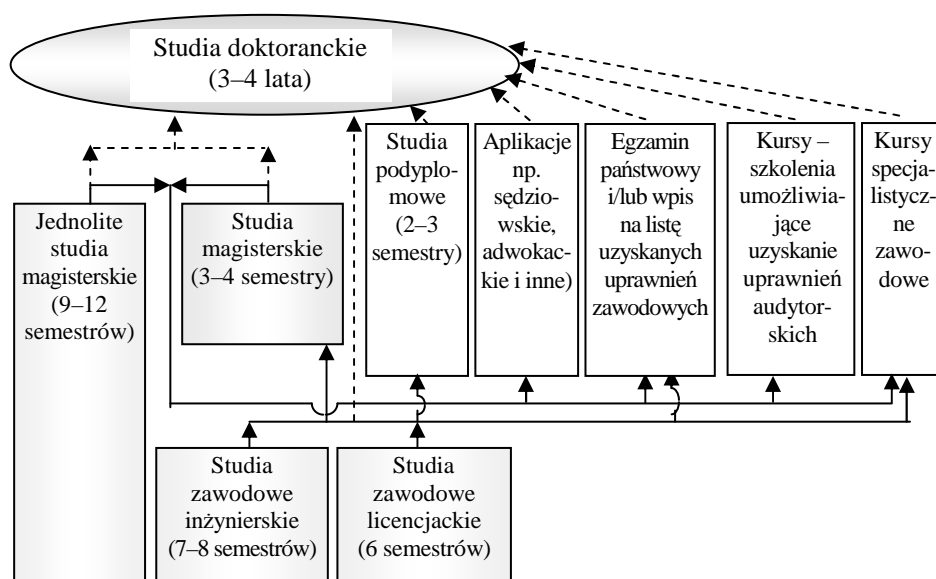
Gwałtowny przyrost liczby studentów i niepublicznych uczelni, przy równoczesnym nieadekwatnym wzroście nakładów na szkolnictwo, wprowadzonych modyfikacjach w programach i wymogach nauczania w szkolnictwie średnim obniżających poziom kształcenia (np. brak egzaminów maturalnych z matematyki), niekontrolowanym poziomie kształcenia, szczególnie w szkołach niepublicznych w początkowym okresie kilkunastu lat, przy jednocześnie występującym w nich niedoborze odpowiedniej kadry naukowej, jak i często braku dostępu do nowoczesnych urządzeń i materiałów dydaktycznych, spowodowało obniżenie średniej jakości kształcenia na poziomie wyższym oraz większe zróżnicowanie jakości usług edukacyjnych. Stąd też w roku 2002 zostały wprowadzone do szkolnictwa wyższego tzw. standardy nauczania dla poszczególnych kierunków studiów magisterskich i zawodowych [Rozporządzenie... 2002], które ulegały następnie różnym modyfikacjom, oraz utworzono rządową instytucję zajmującą się oceną jakości kształcenia – Państwową Komisję Akredytacyjną. W standardach tych określono podstawowy zakres wiedzy, jaką powinni posiadać absolwenci wyższych uczelni oraz ustalono łączną i minimalną liczbę godzin nauczania poszczególnych przedmiotów, dostosowaną do danego kierunku studiów.

Obecnie obowiązujące trzykrotnie już zmodyfikowane (w roku 2005 i 2007) standardy kształcenia przystosowywano za każdym razem do charakteru zmian zachodzących w sferze społecznej oraz gospodarczej, z uwzględnieniem tendencji zachodzących w europejskim szkolnictwie wyższym i badaniach naukowych. Celem wprowadzonych zmian było także ujednoczenie i podniesienie poziomu kształcenia studentów na wszelkiego typu uczelniach przy jednoczesnym uzyskaniu sprzecznego z tym celu, jakim jest obniżenie kosztów kształcenia poprzez dostosowanie ich do planowanych niskich nakładów na szkolnictwo wyższe. Stąd też w obowiązujących obecnie standardach kształcenia w porównaniu do wprowadzonych np. w 2002 r. [Rozporządzenie... 2007] dokonano nie tylko znacznego rozszerzenia zarówno treści programów nauczania, np. na kierunku inżynierii środowiska o 5 przedmiotów (melioracja, mechanika gruntów, ogrzewnictwo, wentylacja i klimatyzacja oraz sieci i instalacje sanitarne), ale także jednocześnie, co jest bardzo szkodliwe, istotnie obniżono liczbę zajęć dydaktycznych, np. na kierunku inżynieria środowiska o 300 godzin. Realizacja tak sprzecznych celów z góry skazana jest na niepowodzenie. Stąd też rozważane są obecnie różne koncepcje wyjścia z tego impasu, np. przez wprowadzenie w Polsce podziału wszystkich funkcjonujących obecnie wyższych uczelni (uniwersytetów – politechnik, akademii i szkół wyższych) na dwie podstawowe kategorie, tj. mające tzw. status uniwersytetu i szkoły zawodowej, przy czym liczba tych pierwszych wskutek wprowadzenia odpowiednich wymogów administracyjno-prawnych ulegnie istotnemu obniżeniu. Jednocześnie proponuje się wyłonić z istniejących uczelni 4 ośrodki, które będą miały status Krajowego Naukowego Ośrodka Wiodącego (KNOW) o specjalnych przywilejach, m.in. finansowych. Mają to być w założeniu elitarne, wiodące ośrodki naukowo-badawcze [Projekt ustawy... 2010].

Niski poziom finansowania pozostałych uczelni, a w szczególności wyższych zawodowych szkół państwowych spowoduje, iż będą one słabo wyposażone m.in. w aparaturę badawczo-dydaktyczną, będą posiadały kadre naukowo-dydaktyczną o niższych kwalifikacjach zawodowych w porównaniu do uniwersytetów, a co się z tym wiąże niższy będzie także w nich poziom kształcenia. Będą miały niewielką szansę na rozwój, tworzenie i współuczestniczenie w rozwoju centrów kulturalno-technicznych w danym regionie działania, czy wprowadzanie lub uczestniczenie w rozwoju nowych dziedzin nauki i techniki.

Konieczność realizacji „przeładowanych” programów nauczania przy znacznie mniejszej liczbie zajęć dydaktycznych powoduje, iż zagadnienia te są i będą przedstawiane w sposób powierzchowny i często ogólny, dokładnie omawiane są tylko wybrane, najistotniejsze zagadnienia z punktu widzenia danej specjalności. Efektem tego zjawiska jest i będzie tylko poszerzenie ogólnej – w niektórych dziedzinach powierzchownej – wiedzy absolwentów wyższych uczelni przy jednoczesnym obniżeniu ich poziomu wykształcenia w danej specjalności. Następujący obecnie gwałtowny rozwój techniki wymaga bardziej ściślejszego

powiązania sektora nauki z sektorem gospodarki m.in. poprzez podniesienie kwalifikacji kształconych kadr, a nie ich obniżanie. Warunkiem wstępnym i koniecznym, choć niewystarczającym do osiągnięcia sukcesu na rynku pracy, jest legitymowanie się formalnym dokumentem potwierdzającym wykształcenie na poziomie wyższym. Pozycja finansowa absolwentów szkół wyższych w Polsce mierzona w zarobkach w relacji do średniej płacy na rynku pracy należy do jednej z najniższych w Europie. Wyższe wykształcenie zwiększa średnio zarobki o 28% w Polsce, podczas gdy w USA o 76,8%, a we Francji o 64,6%. Wynika to po części z nieodpowiadającej oczekiwaniom pracodawców niewłaściwej struktury kształcenia stosowanej na uczelniach, tj. szerokiego rozbudowania na nich kierunków humanistycznych i społecznych, a zmniejszonego naboru na kierunkach technicznych [Janka 2009: 62]. Polscy pracodawcy potrzebują przede wszystkim inżynierów oraz informatyków. W przypadku kierunków technicznych w 2013 r. w przemyśle może zabraknąć około 47 tys. inżynierów.

Rys. 1. Ścieżki kształcenia oraz uzyskiwania uprawnień zawodowych na poziomie wyższym (linie przerywane – planowane od 2011 r. ścieżki kształcenia dostępne dla absolwentów studiów I. i II.º kształcenia [Projekt ustawy... 2010])

Źródło: Projekt ustawy z 30.03.2010 r. o zmianie ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym, ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki oraz o zmianie niektórych innych ustaw. MNiSW, Warszawa.

W celu sprostania wymogom rynku pracy absolwenci uczelni kończąco obecnie studia wyższe zarówno pierwszego, jak i drugiego stopnia kształcenia zaczynają

coraz częściej wykazywać chęć do pogłębienia uzyskanej niewystarczającej lub posiadanej wiedzy zawodowej, m.in. poprzez bardzo szybkie uzyskiwanie dodatkowych uprawnień zawodowych lub specjalizacji. To te dodatkowe uprawnienia obecnie coraz częściej decydują o uzyskaniu pożądanej pracy. Coraz więcej absolwentów studiów wyższych zarówno I, jak i II stopnia przystępuje do kontynuacji nauki na kursach specjalistycznych, takich które umożliwiają uzyskanie dodatkowych uprawnień, np. audytora danej specjalności na specjalnych kursach organizowanych najczęściej przez pozauczelniane ośrodki kształcące lub na studiach podyplomowych. Te dodatkowe specjalności, bądź uprawnienia zawodowe uzyskuje się obecnie (rys. 1) poprzez kontynuację kształcenia na:

- 1) studiach podyplomowych prowadzonych przez uczelnie, których zwieźczeniem jest uzyskanie dyplomu ukończenia studiów podyplomowych;
- 2) studiach podyplomowych, które kończą się uzyskaniem odpowiedniego dyplomu oraz certyfikatu zawodowego;
- 3) kursach specjalistycznych organizowanych i przeprowadzanych przez:
 - różnego rodzaju stowarzyszenia lub organizacje zawodowe, które kończą się egzaminem oraz wydaniem stosownego potwierdzenia;
 - organizacje zawodowo-stowarzyszeniowe, w tym oddziały szkoleniowe dużych koncernów międzynarodowych o odpowiednich uznawanych przez wszystkie państwa UE kompetencjach (posiadających odpowiednią akredytację), które kończą się egzaminem i wydaniem powszechnie uznawanego certyfikatu, np. audytora;
 - administracje państwowe lub upoważnione przez nie państwowe centra akredytacyjne, w których cykl szkolenia kończy się egzaminem państwowym i wydaniem stosownego certyfikatu.

Wspomniane powyżej zjawisko jest reakcją absolwentów wyższych uczelni na obecnie bardzo szybko rozwijającą się tendencję do rozszerzania przez administrację UE obszarów działalności zawodowej, w których możliwe jest wykonywanie zawodu dopiero po ukończeniu wyższej uczelni oraz uzyskaniu specjalnych lub dodatkowych uprawnień zawodowych. Coraz więcej dziedzin i specjalności zawodowych podlega licencjonowaniu. Już w tej chwili pracodawcy często wymagają od nowo zatrudnianych absolwentów wyższych uczelni legitymowania się dodatkowo dyplomem ukończenia odpowiednich studiów podyplomowych lub kursów szkoleniowych, potwierdzonych uzyskaniem odpowiedniego dyplomu, a najlepiej posiadaniem tytułu audytora odpowiedniej specjalności. Dotyczy to wielu nowych specjalności, niezależnie od zawodów regulowanych, których wykonywanie jest uzależnione od spełnienia wymagań kwalifikacyjnych i warunków określonych w odrębnych przepisach, jak np. ochrona zdrowia ludzkiego, budownictwo, ekonomia i finanse czy projektowanie urządzeń ciśnieniowych, bądź instalacji elektrycznych.

Występuje już wyraźna tendencja do obejmowania tymi wymaganiami coraz to nowych dziedzin i specjalności zawodowych, np. ochrony środowiska, inży-

nerii produkcji, zarządzania gospodarką komunalną czy też projektami badawczymi. Zatem ukończenie studiów pierwszego lub i drugiego stopnia, np. na kierunku ochrona środowiska czy inżynieria środowiska bądź inżynieria produkcji nie upoważnia do zarządzania odpowiednio ochroną środowiska czy jakością. By móc wykonywać ten zawód należy uzyskać tytuł audytora odpowiedniej specjalności i stopnia. Stąd też dużym powodzeniem zaczynają się cieszyć studia podyplomowe i kilkutygodniowe kursy z zakresu np.: zarządzania środowiskowego wg norm z serii ISO 14000, zarządzania jakością wg norm z serii ISO 9000 i ISO 10000, zarządzania bezpieczeństwem i higieną pracy wg norm z serii ISO 18000; systemu ekzarządzania i audytu – EMAS czy audytu energetycznego. W najbliższym czasie następne specjalności i obszary działalności zawodowej będą objęte tymi wymogami. Prawdopodobnie będzie to dotyczyć m.in. opracowywania ocen oddziaływania na środowisko, jak i zarządzania gospodarką komunalną.

Analizując opisane powyżej zjawiska, można skonstatować, iż w obecnie realizowanym modelu kształcenia na poziomie wyższym uczelnie spełniają jedynie rolę instytucji przekazujących tylko niezbędne podstawowe wiadomości i informacje przygotowujące słuchaczy do pracy w określonym zawodzie. Dotyczy to w szczególności studentów studiów I stopnia. Ukończenie studiów zawodowych pierwszego stopnia w większości przypadków zaczyna obecnie stanowić tylko podstawę do uzyskiwania odpowiednich specjalistycznych uprawnień zawodowych. W tej sytuacji pozycja zawodowa absolwentów studiów I stopnia będzie z biegiem czasu ulegać coraz znacznieszemu obniżaniu. To przede wszystkim umiejętności specjalistyczne, potwierdzone odpowiednimi dokumentami będą miały decydujące znaczenie w przyszłości. Z tego też względu ministerstwo szkolnictwa wyższego, jak i uczelnie powinny jak najszybciej rozważyć szereg różnych koncepcji kształcenia wysokiej klasy specjalistów z zakresu nauk technicznych. Należy wziąć pod uwagę co najmniej trzy różne koncepcje kształcenia studentów studiujących nauki inżynieryjno-techniczne. Po pierwsze, należy podjąć decyzję, czy studia I stopnia mają tylko przekazywać wiedzę ogólną z danej specjalności, która dopiero na specjalnych kursach będzie rozwijana i pogłębiana, np. specjalnych kursach organizowanych poza środowiskiem uczelnianym, co się obecnie dzieje w wielu wybranych specjalnościach, czy też należałoby scalić oba te procesy w jeden i realizować go na uczelniach, rozbudowując i dostosowując programy kształcenia do wymogów pracodawców. Można również, oba te kursy kształcenia studentów realizować oddzielnie jeden po drugim i przeprowadzać je na uczelni, co byłoby znacznie lepszym rozwiązaniem, zarówno z punktu widzenia studiujących, jak i możliwości szybkiego reagowania i dostosowywania programów kształcenia do zmian zachodzących w gospodarce. W zależności od wybranego przez studenta wariantu kształcenia absolwenci tych studiów uzyskiwaliby tylko dyplom ukończenia studiów bądź dodatkowo certyfikat potwierdzający uzyskanie specjalnych uprawnień zawodowych, np. tytuł audytora odpowiedniej specjalności. W tym ostatnim przy-

padku można by jednocześnie utworzyć na uczelniach regionalne centra kształcenia, np. audytorów z danej specjalności. Przyjęcie tej trzeciej koncepcji umożliwiłoby uczelniom ściślejsze powiązanie całej ich działalności dydaktycznej i naukowej z potrzebami gospodarczymi kraju, a w szczególności działaniami innowacyjnymi. Jednocześnie realizacja tej koncepcji kształcenia wysoko wyspecjalizowanych absolwentów umożliwiłaby – co byłoby zjawiskiem bardzo pożądanym – płynne włączenie w proces kształcenia studentów większej liczby specjalistów zatrudnionych w przemyśle o dużym doświadczeniu zawodowym. Realizacja trzeciej koncepcji umożliwiłaby wytworzenie się pewnego rodzaju „społecznego systemu nadążnego”, wymuszającego automatyczne dostosowanie się uczelni, tj. stosowanych w nich systemów i programów kształcenia studentów do ciągle zmieniających się potrzeb gospodarczych kraju. Znacznie lepiej byłby też wykorzystany potencjał naukowy istniejący w uczelniach.

Podsumowanie

Obecnie, aby wykonywać wybrany zawód nie wystarcza już ukończenie studiów na danym kierunku i specjalności. Konieczne jest legitymowanie się dodatkowymi umiejętnościami i uprawnieniami zawodowymi. Stąd też niezbędna jest szybka modyfikacja profilu kształcenia absolwentów wyższych uczelni i dostosowywania go do szybko zachodzących zmian w gospodarce i wymaganiach pracodawców. Brak jest ponadto systemów dostarczających kandydatom na studia rzetelnej informacji o zakresie i poziomie oferowanej wiedzy i uzyskiwanych kwalifikacji oraz o perspektywach kariery zawodowej po ukończeniu danego kierunku studiów.

Literatura

GUS – Rocznik statystyczny (2009), Warszawa.

Janka R.M. (2009), *Procesy zachodzące w obszarze edukacji na poziomie wyższym* [w:] *Technika – Informatyka – Edukacja. Teoretyczne i praktyczne problemy edukacji technicznej i zawodowej*, red. W. Furmanek, W. Walat, t. XI, Rzeszów, s. 62–68.

Projekt ustawy z 30.03.2010 r. o zmianie ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym, ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki oraz o zmianie niektórych innych ustaw, MNiSW, Warszawa.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu w sprawie określenia standardów nauczania dla poszczególnych kierunków studiów i poziomów kształcenia, DzU 2002, nr 116, poz. 1004.

Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w sprawie standardów kształcenia dla poszczególnych kierunków oraz poziomów kształcenia, a także trybu tworzenia i warunków, jakie musi spełniać uczelnia, by prowadzić studia międzykierunkowe oraz makrokierunki, DzU 2007, nr 164, poz. 1166.

Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym. DzU nr 164, poz. 1365 z późn. zm.

Streszczenie

Zagadnieniem wymagającym szybkiego rozwiązania jest silniejsze powiązanie kształcenia na wszystkich poziomach, a w szczególności na poziomie wyższym, z potrzebami rynku pracy.

Słowa kluczowe: edukacja zawodowa, rynek pracy.

Changes and tendencies setting in obtained on higher level professional authorizations**Abstract**

It is the exacting the quick solution question stronger connection of education on all levels, and in peculiarity on higher level, with needs of labour market.

Key words: professional education, labour market.

Robert WOLAŃSKI

Szkoła Aspirantów Państwowej Straży Pożarnej w Krakowie, Polska

Model kształcenia w Państwowej Straży Pożarnej jako przykład funkcjonowania systemu branżowych centrów kształcenia zawodowego

Założenia projektowanych zmian w kształceniu zawodowym i ustawicznym opracowane zostały przez Departament Kształcenia Zawodowego i Ustawicznego Ministerstwa Edukacji Narodowej z myślą o priorytetowym znaczeniu skutecznej edukacji zawodowej w polityce oświatowej państwa [*Kształcenie zawodowe...* 2010].

Proponowana transformacja ma między innymi na celu elastyczne reagowanie szkolnictwa na potrzeby rynku pracy. Kładzie nacisk w szczególności na wiązanie rzetelnych kwalifikacji nabywanych w drodze kształcenia z wymaganiami pracodawców. Rozwój kształcenia zawodowego ma być zintegrowany z kształceniem ogólnym nabywanym w szkołach zasadniczych i czteroletnich technikumach. Istotnym elementem proponowanych innowacji jest wyodrębnienie w zawodach poszczególnych kwalifikacji, które mogą być potwierdzane w całorocznie funkcjonujących ośrodkach egzaminacyjnych.

Idea „uczenie się przez całe życie” (*life long learning – LLL*) staje się normą. Uzasadnieniem takiego podejścia jest zwiększona dynamika przemian technologicznych w krajach Unii Europejskiej i związana z nią konieczność zmian zawodów i ich systematyczne rozszerzanie (*new skills for new jobs*). Nie można wykluczyć całkowitego zaniku zapotrzebowania rynku pracy na niektóre z nich. Klastyczne formy szkolne stają się w pewnym momencie nierealne w zastosowaniu do uzupełniających kwalifikacje ludzi dorosłych. Przewidywane rozwiązania uwzględniają dochodzenie do kwalifikacji różnymi drogami: w trybie formalnym szkolnym, pozaformalnym (doksztalcenie, doskonalenie i szkolenie) oraz nieformalnym (samouczenie się, doświadczenie uzyskane w pracy).

Analizę zapotrzebowania na kwalifikacje do roku 2010 przeprowadzono przez Komisję Europejską na zlecenie Rady Europejskiej w komunikacie *Nowe umiejętności w nowych miejscach pracy. Przewidywanie wymogów rynku pracy i potrzeb w zakresie umiejętności oraz ich wzajemne dopasowanie*. Wynika z niej między innymi, że „wymogi w zakresie kompetencji i kwalifikacji znacznie wzrosną we wszystkich zawodach i na wszystkich poziomach zatrudnienia”. Fundamentem funkcjonowania strategii kształcenia dynamicznego jest ścisła współpraca z pracodawcą. Działanie mechanizmów wolnorynkowych wymusza

na pracodawcach optymalizowanie doboru kadr do realizacji procesów produkcyjnych. W założeniu pracownik ma być tak przygotowywany, by zmiany technologiczne nie wymagały wymiany pracowników. Z tego punktu widzenia należy dążyć do sytuacji, w której kadry w dyspozycji winny być szkolone na bieżąco, specjalistycznie i skutecznie, tak by podołały zmianom technologicznym i wymaganiom egzaminacyjnym w ośrodkach egzaminacyjnych potwierdzających kwalifikacje.

Strategia „uczenia się przez całe życie” w powiązaniu z systematycznym rozszerzaniem kwalifikacji ujętych w *Krajowych Ramach Kwalifikacji* (jako odpowiednik *Europejskich Ram Kwalifikacji*) proponowana do wdrożenia przez Radę Unii Europejskiej nie jest rozwiązaniem zupełnie nowym.

Realizowane od kilku lat przekształcenia mające na celu nawiązanie do europejskich tendencji edukacyjnych zgodnie ze Strategią Lizbońską są przykładami wdrażanej obecnie koncepcji. Jednym z nich jest branżowy system kształcenia w zawodach pożarniczych realizowany w szkołach Państwowej Straży Pożarnej. System ten funkcjonuje od wielu lat. Jego fundamentem jest dostosowanie rytmu szkolenia do potrzeb służby.

Ustawy o ochronie przeciwpożarowej oraz o Państwowej Straży Pożarnej wraz z rozporządzeniami ministra spraw wewnętrznych regulują centralnie funkcjonowanie systemu.

Charakterystyczne jest w nim potwierdzanie odrębnie każdej kwalifikacji – niezależnie od trybu w jakim ta kwalifikacja została osiągnięta. W PSP od dawna istnieje dynamiczny, skuteczny i rozwojowy system nauczania pozaszkolnego. Zawody: strażak, technik pożarnictwa, inżynier bezpieczeństwa pożarowego to kolejno nabywane kompleksowo kompetencje. Każdą z nich podsumowuje egzamin i wydawany na jego podstawie dyplom.

W kształceniu w zawodzie technik pożarnictwa w podstawowych przedmiotach zawodowych, tj. wyposażeniu technicznym, taktyce działań gaśniczych, taktyce działań ratowniczych utrzymywany jest ok. 60–70% udział ćwiczeń praktycznych.

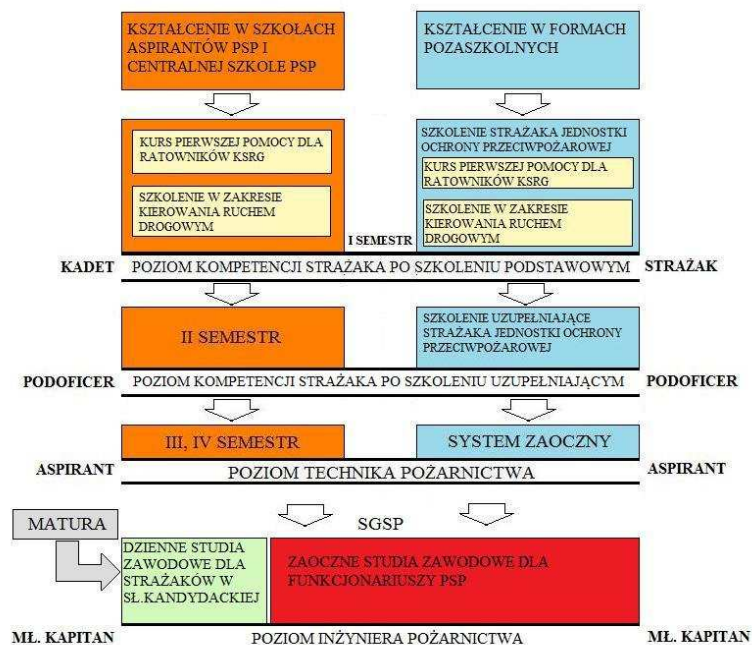
Organizacja form pozaszkolnych kształcenia zawodowego stanowi jeden z nowych priorytetów. Drogą do realizacji jest umożliwianie szkołom prowadzącym kształcenie zawodowe organizowania kursów zawodowych.

W PSP od dawna funkcjonuje model, w którym szkoły stanowią placówki o wielopoziomowym kształceniu, z dużym naciskiem na kształcenie praktyczne w oparciu o poligony i specjalistyczne pracownie przygotowania zawodowego. Praktycznie wszystkie szkoły spełniają dziś ideę kreowaną w przyszłości w kształceniu zawodowym.

Szkoły Państwowej Straży Pożarnej stanowią już dziś placówki o możliwościach i realnym funkcjonowaniu centrów branżowych kształcących:

- Szkoła Główna Służby Pożarniczej – inżynier bezpieczeństwa pożarowego, strażak (etap podstawowy), doskonalenie zawodowe;

- Szkoły Aspirantów i Centralna Szkoła PSP – technik pożarnictwa, strażak (etap podstawowy i uzupełniający), doskonalenie zawodowe;
- Szkoła Podoficerska PSP – strażak (etap podstawowy i uzupełniający), doskonalenie zawodowe;
- Ośrodki Szkolenia w Komendach Wojewódzkich PSP – strażak (etap podstawowy i uzupełniający), doskonalenie zawodowe;

Rys. 1. Schemat systemu kształcenia zawodowego w szkolnictwie zawodowym

Funkcjonowanie trzech zawodów w służbie strażaka, technika pożarnictwa i inżyniera bezpieczeństwa o specjalności bezpieczeństwo pożarowe (inżynier pożarnictwa) umożliwi skuteczne funkcjonowanie systemu stopni w poszczególnych korpusach. Kandydaci do służby posiadają średnie wykształcenie i sprawność fizyczną na wymaganym poziomie. Ponadto wstępujący na studium stacjonarne szkół aspirantów zdają egzamin wstępny z chemii i fizyki, a kandydaci do SGSP mają za sobą egzamin dojrzałości.

Strażak posiada kwalifikacje do bezpośredniego ratowania zagrożonych ludzi, zwierząt, mienia i środowiska poprzez czynną walkę z pożarami, klęskami żywiołowymi i działania ratownicze w zakresie technicznym, chemiczno-ekologicznym i medycznym. Jego kompetencje nabywane są w toku służby i dwuetapowego szkolenia w systemie skoszarowanym. Pierwszy etap zapewnia możliwość pełnienia służby na stanowiskach dla szeregowych, a drugi na stanowiskach przewidzia-

nych dla podoficerów. Wykonywane czynności ratownicze najczęściej dotyczą funkcji w ramach roty lub zastępu. Ten etap rozwoju dopuszcza również możliwość kierowania w działaniach co najwyżej zastępem.

Technik pożarnictwa posiada kwalifikacje do kierowania działaniem ratowniczym, organizacji i administracji w obrębie jednostek organizacyjnych PSP, zadań szkoleniowych, rozpoznawania zagrożeń (prowadzenia czynności kontrolno-rozpoznawczych pod nadzorem). Technik pożarnictwa zajmuje w służbie PSP stanowiska w ramach korpusu aspirantów.

Inżynier pożarnictwa przygotowany jest do służby na stanowiskach wymagających gruntownej wiedzy inżynierskiej. Inżynier pożarnictwa zajmuje stanowiska oficerskie związane najczęściej z zarządzaniem, nadzorowaniem i kierowaniem działaniem ratowniczym na wszystkich szczeblach. Posiada kwalifikacje do konstruowania systemów ochrony przeciwpożarowej, prowadzenia czynności kontrolno-rozpoznawczych, kierowania reagowaniem kryzysowym i innych działań w sytuacjach nadzwyczajnych¹. Studia w zakresie inżynierii bezpieczeństwa pożarowego prowadzi w kształceniu dwustopniowym Szkoła Główna Służby Pożarniczej.

Zawód technik pożarnictwa funkcjonuje od wielu lat i posiada kilka nowelizacji podstaw programowych oraz programów zatwierdzanych w różnych okresach przez stosowne organy.

Wszystkie programy przedmiotowe do roku 2001 opracowane były zgodnie z aktami prawnymi charakterystycznymi dla tego zawodu, zatwierdzone zarówno przez ministra właściwego dla edukacji oraz ministra spraw wewnętrznych. Same programy były kierowane do realizacji przez Komendanta Głównego Państwowej Straży Pożarnej (przed rokiem 1991 Komendanta Zawodowej Straży Pożarnej).

Procedura ta jest efektem sytuacji, w której organem prowadzącym szkół uczących w tym zawodzie (Szkoly Aspirantów PSP oraz Centralna Szkoła PSP) jest minister spraw wewnętrznych, a organem nadzorującym minister edukacji narodowej.

Dyplom uzyskany na drodze egzaminu zewnętrznego zobowiązuje Szkoły Aspirantów i Centralną Szkołę PSP do występowania do ministra spraw wewnętrznych o nadanie stopnia PSP młodszego aspiranta. Obecnie funkcjonują w służbie programy przedmiotowe, a ich kształt jest efektem ewolucji podstawy programowej i przemian technologicznych.

Opracowany *Modułowy program nauczania w zawodzie technik pożarnictwa* nie jest wprowadzony, jednak szereg zawartych w nim rozwiązań funkcjonuje w modernizowanych programach.

Konstrukcje wszystkich programów w sferze merytorycznej opierają się na najnowszej podstawie programowej. Uwzględniają szereg specyficznych regula-

¹ www.kgpsp.gov.pl

cji charakterystycznych dla służby w Państwowej Straży Pożarnej (i jednostkach ochrony przeciwpożarowej spoza resortu).

Treści kształcenia i osiągnięte kompetencje nawiązują do zawodu strażaka uzyskiwanego w formie kształcenia pozaszkolnego. Ujęcie kształcenia w zawodzie strażaka w układ dwuetapowy sprzyja wzajemnemu dostosowywaniu programowemu zawodów: technik pożarnictwa i strażak jednostki ochrony przeciwpożarowej.

Pierwszy etap to tzw. szkolenie podstawowe strażaka jednostki ochrony przeciwpożarowej (466 godzin lekcyjnych). Szkolenie to realizowane jest równolegle z kursem pierwszej pomocy medycznej dla ratowników Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego oraz kursem kierowania ruchem drogowym (18 godzin lekcyjnych). Ukończenie równoczesne tych szkoleń i potwierdzenie ich egzaminami nadaje absolwentowi kwalifikacje strażaka jednostki ochrony przeciwpożarowej. Jest to pierwsza profesja w drodze rozwoju zawodowego.

Przy konstruowaniu programów (zarówno przedmiotowych, jak i modułowych) jednym z istotnych warunków wynikających ze specyfiki branży jest zamknięcie w pierwszym obszarze kompetencyjnym treści zgodnych programowo z kompetencjami zawartymi w programie szkolenia podstawowego, tak by uczeń w wyniku zakończenia edukacji na tym poziomie (I semestr) osiągnął kwalifikacje właściwe dla poziomu: szkolenie podstawowe strażaka jednostki ochrony przeciwpożarowej.

W wyniku realizacji programu uczeń opanowuje zagadnienia prawne i organizacyjne dotyczące zawodu. Poznaje specyfikę zawodu strażaka, obciążenia wynikające ze służby oraz metody działania w sytuacjach trudnych. Ponadto jest przygotowany do:

- rozpoznawania zagrożeń wynikających z prowadzenia czynności ratowniczo-gaśniczych w budynkach,
- wykonywania podstawowych czynności ratowniczych podczas akcji chemicznych i ekologicznych, wypadków komunikacyjnych, katastrof budowlanych, powodzi i innych miejscowych zagrożeń.

W wyniku realizacji programu uczeń powinien umieć:

- charakteryzować i obsługiwać sprzęt do ograniczania rozlewisk, ratownicze zestawy hydrauliczne i pneumatyczne, sprzęt mechaniczny, oświetleniowy i burzący,
- prowadzić działania gaśnicze w rocie,
- prowadzić ewakuację,
- prowadzić korespondencję radiową.

Uczeń w czasie realizacji opanowuje również umiejętności związane z kierowaniem ruchem drogowym i udzielaniem pierwszej pomocy medycznej. Zdaje również egzamin końcowy i otrzymuje świadectwo ukończenia szkolenia podstawowego.

Uprawniony jest do wykonywania zawodu strażaka na stanowiskach pracy przewidzianych dla szeregowych Państwowej Straży Pożarnej.

Program II semestru (w strukturze modułowej to moduł „Uzupełnienie podstaw zawodu strażaka”) to treści zawodowe zawierające tradycyjne przeszkolenie podoficerskie w obecnym formalnym ujęciu noszące nazwę „Szkolenia uzupełniającego strażaka jednostki ochrony przeciwpożarowej”.

Celem kształcenia na tym poziomie jest przygotowanie ucznia do:

- prowadzenia zajęć edukacyjnych w jednostkach realizujących działania ratownicze w ramach zadań samodoskonalenia zawodowego,
- wykonywania działań ratowniczych w stanach nadzwyczajnych zagrożeń.

W wyniku realizacji programu uczeń powinien umieć:

- charakteryzować i obsługiwać ratowniczy sprzęt ewakuacyjny, agregaty, sprzęt do uszczelniania i usuwania substancji niebezpiecznych,
- wykorzystywać techniki ratownictwa i ewakuacji z wysokości,
- obsługiwać ratowniczy sprzęt mechaniczny,
- charakteryzować sposoby podawania wody pompami pożarniczymi i liniami węzowymi,
- charakteryzować sprzęt ochrony dróg oddechowych i przeprowadzać jego kontrolę,
- charakteryzować trening w komorze dymowej,
- charakteryzować i przygotować ubrania chroniące przed chemikaliami,
- przeprowadzać obsługę codzienną pojazdów pożarniczych i sprzętu silnikowego.

Uczeń nabywa również umiejętności:

- kierowania zastępem podczas działań ratowniczo-gaśniczych,
- sporządzania informacji ze zdarzenia,
- dostarczania wody na duże odległości.

Uczeń zdaje egzamin końcowy i otrzymuje świadectwo ukończenia szkolenia uzupełniającego. Ocena osiągnięć ucznia w semestrze I i II powinna być zbieżna z wykazem ocen zamieszczonym na świadectwie ukończenia szkolenia podstawowego i uzupełniającego.

Ukończenie pierwszych dwóch semestrów, lub w systemie modułowym modułów uprawnia ucznia do wykonywania zawodu strażaka na stanowiskach pracy przewidzianych dla podoficerów Państwowej Straży Pożarnej. Przerwanie nauki po pierwszym roku nie eliminuje ucznia. Może on podjąć służbę w jednostce ochrony przeciwpożarowej z zachowaniem kompetencji nabytych w szkole. Program modułu „Techniczne doskonalenie zawodowe” zawiera jednaście jednostek modułowych, obejmujących treści zawodowe, odpowiada realizacji zajęć programowych III i IV semestru. Celem kształcenia jest przygotowanie ucznia do:

- wykorzystania sprzętu i oprogramowania informatycznego wspomagającego realizację zadań służbowych,
- aktywności na rynku pracy oraz kształtowania postaw przedsiębiorczych,
- rozpoznawania i charakteryzowania urządzeń przeciwpożarowego zaopatrzenia wodnego, instalacji sygnalizacyjno-alarmowych oraz stałych urządzeń gaśniczych.

W wyniku realizacji programu modułu uczeń powinien umieć posługiwać się językiem obcym w procesie komunikacji zawodowej.

W wyniku realizacji programu modułu uczeń poznaje:

- zagadnienia oceny zagrożenia pożarowego budynków, zakres stosowania technicznych systemów zabezpieczających, wymagania dla obiektów budowlanych, metody zapobiegania powstawaniu zagrożeń oraz zasady przeprowadzania czynności kontrolno-rozpoznawczych;
- podstawowe zagadnienia mechaniki oraz rysunku i dokumentację techniczną;
- podstawowe wielkości i prawa termodynamiki oraz właściwości środków gaśniczych, neutralizatorów, sorbentów i dyspergentów.

W wyniku realizacji programu uczeń powinien umieć:

- przeprowadzać badania, kontrolę oraz przeglądy sprzętu pożarniczego i wykonywać czynności ratownicze z kosza drabiny lub podestu hydraulicznego;
- kierować sekcją podczas działań gaśniczych, wypadków komunikacyjnych, akcji chemicznych, ekologicznych i budowlanych.

Uczeń zapoznaje się i wykonuje zadania związane z działalnością operacyjną komend Państwowej Straży Pożarnej oraz nabywa umiejętności w zakresie kierowania pojazdami samochodowymi. Program modułu 315[02].Z4 „Praktyka zawodowa” zawiera dwie jednostki modułowe obejmujące treści zawodowe. W programach o strukturze przedmiotowej praktyka to przedmiot realizowany przez cały czas trwania nauki w szkole. Podczas praktyki zawodowej uczeń ma opanować wykonywanie obowiązków zawodowych podczas pełnienia służby. Praktykę zawodową uczeń odbywa w jednostce ratowniczo-gaśniczej Państwowej Straży Pożarnej oraz w komendzie miejskiej/powiatowej Państwowej Straży Pożarnej. W ramach kształcenia uczeń wykonuje również dodatkowe zadania służbowe wynikające z charakteru szkoły, np.: służba w szkolnej jednostce ratowniczo-gaśniczej oraz służba wewnętrzna. Semestr III i IV przygotowują słuchacza do uzyskania pełnych kwalifikacji w zakresie zawodu technika pożarnictwa. Opisane powyżej kształcenie jest charakterystyczne dla kształcenia młodzieży w ramach dwuletniego studium policealnego.

Strażacy pełniący służbę w jednostkach ochrony przeciwpożarowej mają możliwość rozszerzania kwalifikacji w systemie szkolnym charakterystycznym dla kształcenia dorosłych (szkoła dla dorosłych). Uzyskane kwalifikacje w for-

mach pozaszkolnych w zawodzie strażak umożliwiają ubieganie się o wstąpienie do tzw. Zaocznego Studium Aspiranckiego.

Obejmuje ono treści realizowane w szkole systemu dziennego na semestrach III i IV. Praktyka zawodowa jest realizowana podczas pełnienia służby. Ukończenie tego studium pozwala na przystąpienie do egzaminu potwierdzającego kwalifikacje zawodowe w zawodzie technik pożarnictwa. Specyfika służby decyduje o tym, że na ten rodzaj szkolenia kandydaci są kierowani przez przełożonych (właściwego komendanta wojewódzkiego). Uwzględniane są potrzeby kadrowe jednostki organizacyjnej bieżące i perspektywiczne oraz możliwości awansu w stopniu kandydata. Ponadto kandydat zobowiązany jest uzyskać wynik pozytywny egzaminu przeprowadzanego przez szkołę w formie pisemnej.

Specyfiką kształcenia dorosłych w pożarnictwie jest brak możliwości wstąpienia do Studium osób niebędących pracownikami jednostki ochrony przeciwpożarowej i nie posiadających kwalifikacji w zawodzie strażaka. Praktyka zawodowa jest realizowana podczas pełnienia służby w macierzystej jednostce ochrony przeciwpożarowej.

Praktyka zawodowa dla studium dziennego realizowana jest poprzez wprowadzanie uczniów do czynnych działań ratowniczych na możliwie wczesnym stadium rozwoju zawodowego.

Już nabycie pierwszych uprawnień ratowniczych pierwszym semestrze umożliwia optymalne kształtowanie postaw zawodowych. Uczniowie szkoły już w drugim semestrze nauki co czwarty dzień (system 24/72 h) pełnią służbę realizując czynności zawodowe w zastępach zgodnie z kwalifikacjami strażaka z przeszkoleniem podstawowym. Jednym z przykładów jest realizacja praktyki w Szkole Aspirantów Państwowej Straży Pożarnej w Krakowie. W strukturze SAPSP w Krakowie funkcjonuje szkolna jednostka ratowniczo-gaśnicza szkolna z rejonem chronionym zamieszkałym przez ok. 133 tys. mieszkańców. System organizacji służby polega na obsadzeniu stanowisk dowódczych w zastępach i operatorów sprzętu specjalistycznego zawodową kadrą z kwalifikacjami pedagogicznymi, a stanowisk w zastępach praktykantami na różnych poziomach kwalifikacji. Służba w jednostce wymaga pełnych kwalifikacji podstawowych, a po drugim semestrze podoficerskich na bazie szkolenia uzupełniającego. Taki system kształcenia zapewnia dodatkowo możliwość współfinansowania przez ucznia edukacji. Uczeń pracuje jak każdy strażak w PSP, a pomiędzy służbami uczy się. Pieniądze wydane przez budżet na jego edukację równocześnie pokrywają dużą część kosztów zabezpieczenia obszaru chronionego.

Uczniowie w trakcie edukacji często zdobywają dodatkowe kwalifikacje charakterystyczne dla służby, nie objęte programem nauczania. Są to najczęściej kwalifikacje techniczne (np. UDT) i ratownictwa specjalistycznego (ratownictwo wodne, wysokościowe i inne).

Kolejnym elementem w drodze rozwoju zawodowego jest realizowane dla pracowników ochrony przeciwpożarowej Zaoczne studium inżynierskie Szkoły Głównej Służby Pożarniczej. Absolwent szkoły aspirantów, *technik pożarnictwa* posiadający maturę ma możliwość studiowania i nabywania kwalifikacji inżynierskich w zawodzie *inżynier bezpieczeństwa* o specjalności *inżynieria bezpieczeństwa pożarowego*. Studia te stanowią klasyczne studia inżynierskie I stopnia zakończone obroną pracy inżynierskiej. Ukończenie studiów umożliwia uzyskanie pierwszego stopnia oficerskiego, pełnienie służby na stanowiskach oficerskich związanych z kierowaniem działaniem ratowniczym oraz bezpośrednim prowadzeniem czynności kontrolno-rozpoznawczych.

Studia stacjonarne w SGSP może podjąć każdy młody człowiek na zasadach ogólnych charakterystycznych dla rekrutacji na studia wyższe techniczne. Ponadto winien z wynikiem pozytywnym przejść test z wychowania fizycznego i badania lekarskie.

W proces dydaktyczny, podobnie jak w przypadku kształcenia w Szkole Aspirantów – wkomponowana jest służba w PSP, tzw. okres kandydacki. Student-podchorąży pełni przez okres studiów służbę w systemie skoszarowanym. Studiuje wg programu opartego na *Standardach studiów inżynieria bezpieczeństwa pożarowego*. W trakcie studiów pełni służbę w szkolnej jednostce ratowniczo-gaśniczej i zdobywa kompetencje konieczne do jej realizacji.

Studia pierwszego stopnia kończy obroną pracy inżynierskiej. Zakończenie wieńczy promocja oficerska i uzyskanie pierwszego stopnia oficerskiego.

Studia drugiego stopnia, magisterskie realizowane przez SGSP również w systemie pozwalają rozszerzyć jeszcze bardziej wachlarz kompetencyjny.

Literatura

Kształcenie zawodowe i ustawiczne – założenia proponowanych zmian (2010), Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa.

Modułowy program nauczania w zawodzie technik pożarnictwa 315[02].

Program nauczania w zawodzie technik pożarnictwa-studium dzienne (2001), Warszawa.

Program nauczania w zawodzie technik pożarnictwa-studium zaoczne (2001), Warszawa.

www.kgpsp.gov.pl.

Streszczenie

Przekształcenia mające na celu nawiązanie do europejskich tendencji edukacyjnych zgodnie ze Strategią Lizbońską są przykładami wdrażanej obecnie koncepcji. Jednym z nich jest branżowy system kształcenia w zawodach pożarniczych realizowany w szkołach Państwowej Straży Pożarnej. System ten funk-

cjonuje od wielu lat. Jego fundamentem jest dostosowanie rytmu szkolenia do potrzeb służby.

Słowa kluczowe: system edukacji zawodowej, kształcenie zawodowe strażaków.

PSP's education system as example of trade system of professional education centres

Abstract

Transformation having in view connexion to European educational tendencies peaceably with Lisbon's Strategy they exemplify initiated conception at present. The of education in the fires-contests realized at schools of countries fire brigade trade system is one of them. System this has functioned for many years. The adaptation to needs of service rhythm of training is his foundation.

Key words: professional education system, education of fireman.

Vlado GALIČIĆ, Juraj PLENKOVIĆ

University of Rijeka, Croatia

Education for ethical tourism and business ethics

Introduction

While tourism is exerting an increasingly powerful influence on the lives of individuals and peoples, modern means of communication are making it easier for millions of travellers to get around in search of leisure, or the outdoors experience or to learn more about the culture of other peoples. The globalisation of tourism calls for the institutionalisation of business ethics and, consequently, a cultural consensus, a part of which is ethical conduct. Belonging to the disciplines of practical philosophy, ethics has the task of optimising human relationships towards spheres of life and, in particular, the relationship of one person towards another. The task of ethics is not only to draw attention to all the different views people have, but also to make a value judgment and to identify real and true values. The concern of philosophical ethics should be less about the moral judgements that people make, and more about the judgements that they ought to make about certain characteristics and processes. The efforts of civilised society should focus on rules based on morality, laws and human customs, to reduce conflicts and daily hardships created by stress [Plenković 1998: 67]. For the ethicist, focus should be on seeking out new norms, rather than on describing and analysing existing ones [Klaić 1987: 395–396].

With the development of capitalism, a business ethics was established, because the production of good and services for the market made it necessary to set down standards for the business relations of producers and customers, and customers and sellers. Today, production exceeds consumption, giving rise to unfair competition that brings in its wake corruption and other immoral acts, greatly harming the production and selling of goods. This has placed in the foreground the issue of building a special business ethics, synthesizing general principles of ethics with special rules of good business conduct based on the principle that nobody loses but, rather, everybody wins.

Recently, ethics has occupied the minds of many. Ethics is increasingly talked about, and there is growing research to find out what business ethics is actually about. In short, it can be said to be a set of moral principles and values used to answer the question of right and wrong. It is a matter of understanding what ought to be done and wanting to do so. In gaining the trust of tourists (guests/customers), ethical conduct must be established for the purpose of attracting tourists. Once established, it will help a successful company gain a bet-

ter position than a company that only gives lip service to ethics. On a daily basis, tourism worker are confronted on the job with debates that, among other things, have an ethical approach. Hence, business ethics is „a way of conceiving, concluding, communicating and executing business that is concurrently consistent with the spiritual, social, biological and natural regularities of people and the environment, or, put simply, business ethics can be explained as a natural way of doing business or business consistent with nature” [Bebek, Kolumbić 2000: 8].

1. Ethical tourism and ethical tourists

While the words „travel” and „vacation” bring to mind pleasing images, the term „tourism” has many unpleasant associations, ranging from huge hotels that degrade the landscape to noisy crowds disrupting the peacefulness of a small Mediterranean town. Where the Third World is concerned, these associations are even more unpleasant. In Third World countries, residents do not benefit greatly from tourist arrivals. Profits go to the large companies in charge of accommodation, transport and hospitality, while residents have to be content with selling souvenirs or with poorly paid jobs in the service of foreigners. This type of tourism offers no opportunities for renting private accommodation facilities that would allow residents to benefit from the tourist trade. Residents have been reduced to the role of „extras² for tourists” who only visit exotic sites and then return to their comfortable hotels.

Signs are visible on the tourism „roadmap” indicating that such an approach to tourism is coming to an end. Namely, a new form of tourism, often called ecotourism, is increasingly appearing in developed countries. Because it still does not have a standardized name, many give this form of tourism different names, some of them being:

- 1) „equitable tourism” (because part of the money remains for the local community),
- 2) „solidarity tourism” (because it helps to finance development projects),
- 3) „responsible tourism” (because it respects local culture),
- 4) „green tourism” (because it protects the environment),
- 5) „sustainable development” (because it puts less pressure on nature).

An analysis of previous tourist trends clearly shows that contact between residents and their guests (tourists) generally comes down to trade. In ethical tourism, however, tourists are transformed into guests living in a local community. Unlike conventional tourism in which rich tourists bring their customs to underdeveloped countries, in ethical tourism, guests learn from their hosts. This new type of tourism is no longer an encounter between the rich and the poor, but rather an encounter of cultures that seek to learn more about each other. What is more, the followers of ethical tourism do not wait for the first day of their trip to starting learning about their host; they begin much earlier and use the time up to their departure to learn as much as they can about the country they are travelling to.

Ethical travellers arrive in small groups, so as not to put too much pressure on their temporary residence. They want to see how their hosts really live, and they seek to help them, as part of the money paid for their travel package will remain in the hands of the local community. This money is invested in the development of infrastructure, schools and health care, leading to the conclusion that the aim is not to develop tourism, but to place tourism in the service of local community development.

One of the problems with ethical tourism is that small non-government organisations engaged in this type of tourism are in no position to compete with big companies that are relentlessly filling their charter flights and hotel facilities. So, for the time being, ethical tourism is reserved for the intellectual and financial elite, and is not a threat to other forms of tourism.

According to British tour operators, ethical travels are experiencing a real boom. This is a market that annually records a growth rate of almost 40 percent, and this tourist segment is bringing in more than 350 million EUR in revenue each year. It could be said that one of the primary goals of this growing tourism target group is raising the awareness of tourism consumers who could, in the future, play a decisive role in changing the rules and practises in global tourism.

For a better understanding of what they are about, here are some basic characteristics of these guests of the future, whom hosts will obviously need to prepare for in a different way than for conventional tourists, because the demands they make do not refer exclusively and only to tourism workers, but to all tourism supply providers ranging from the national level down to hospitality facilities. So, ethical tourists:

- do not want to travel to a country ruled by a political dictator,
- do not want to travel to a country that has a slave work force,
- expect that employees are fairly paid in the hotel they have chosen to stay,
- expect that the hotel they are staying in uses nothing that might pollute the environment,
- want the food on their table to be prepared exclusively from local foodstuffs,
- want their stay in a given tourist destination to help towards sustainable development,
- are willing to pay a carbon dioxide charge, when flying, to compensate for the carbon dioxide „generated” by their seat in an aircraft, etc.

Some general principles of ethical tourism can be derived from the above characteristics:

Principle 1: *responsibility* – This principle implies transparency in destination management to ensure environmental protection and sustainable development, the responsibility of hoteliers in paying their workers, responsibility of procuring (healthy) foodstuffs, responsibility of paying suppliers on time, etc.

Principle 2: *environmental protection* – Ethical tourism actively encourages concern for protecting the environment and undertaking responsible methods in the overall cycle of production and preparing and providing services.

Principle 3: *gender equality* – This means introducing a principle by which the work of women and men would be valued and rewarded equally, as each person must be paid identically to his/her contributions to preparing and providing services.

Principle 4: *healthy working conditions* – The work environment in a micro and macro setting should neither impair the health of individuals nor violate their safety and security. Children should not be part of the work process as this is hazardous to their safety and health, and is prohibited by the UN Convention of the Rights of the Child.

Principle 5: *creating opportunities* – When ethical tourists want to consume indigenously produced food in the hotel where they are staying, this provides a strategic opportunity for fostering the domestic economy and society as a whole. The purpose of developing such a form of tourism is to create opportunities for domestic-production strategies aimed at abating poverty and fostering development. Opportunities are created for domestic producers, who are economically threatened and marginalised by the global trading system (excessive import, protective quotas, forced import, monopoly of large commercial chains etc.).

Hence, ethical tourism is more demanding than conventional tourism and ecotourism, as it meets individual and collective ideals alike. Tourists experience the beauty of a country's environment and its nature, while at the same time helping towards the environmental protection and the social development of the host country. If countries that seek to improve the well-being of their inhabitants can benefit from tourism, they are all the more likely to continue along this path, that is, continue to behave in an ecologically and socially responsible way.

2. Development of business ethics

Ethics or „a discipline dealing with what is good and bad and with moral duties and obligations” [Weihrich, Koontz 1994: 70] is important for those employed in tourism.

Personal ethics is considered a set of rule by which an individual lives his/her personal life. On the other hand, business ethics deals with truth and fairness and comprises a number of aspects, such as:

- the expectations of society,
- fair competition,
- advertising,
- public relations,
- social responsibility,
- the independence of consumers, and
- the behaviour of companies at home and abroad.

A vital question is which criteria should guide ethical behaviour. Managers, especially those at the highest levels, do indeed have the responsibility of institutionalising ethics to create an organisational environment that will encourage ethical decisions to be made.

The most common way of institutionalising ethics is by putting in place an ethical code involving policies, principles and rules that guide behaviour. An ethical code pertains not only to businesses; it should be used to guide the behaviour of individuals in all type of organisations and in everyday life.

For ethical codes to be effective, provisions must be made for their implementation. Rules of conduct, however, should not be expected to solve all problems. In fact, they might even create a false sense of safety. Effective implementation of these rules requires consistent ethical behaviour and support from the highest management levels.

Because tourism employees are always „on the front line” on an almost daily basis, this gives them the opportunity to be honest, loyal and trustworthy with their guests, as well as with their co-workers. Accepting responsibility is a challenge, as it calls for employees to recognise ethical values. And once they have identified these values, employees must be able to quickly realise the various paths of action they can take, in order to make the best ethical business decisions for the welfare of the organisation.

Individuals who come in direct contact with their guests are regularly exposed to the guests’ attention, requiring that these workers are secure in their job and have a heightened awareness of the fact that guests have a right to privacy. They must never relay the name, room number and other personal information about guests to anyone. If employees are allowed a certain degree of flexibility to negotiate the price of services, this puts them in a position to decide whether a guest can afford, and is willing to pay for, a service offered and successfully sold.

Truthful communication is one of the greatest ethical challenges in business today. There are so many unwritten rules that convey the impression of being the rules determining the policies and practices of interpersonal relationships and management within a company. For example, is it acceptable to tell a manager only what one thinks that he or she wants to hear, rather than tell the truth? If the answer is yes, then this is „deceitful communication” [*Ethics On...* 1992: 39] at work, and the question is how can we be sure that decisions are honest? One way is to seek a healthy business environment supportive of sound work values, while another way involves learning as much as we can about hospitable business.

Cultural, religious and political differences commit us to helping to foster ethical behaviour, and this contributes to making communication constructive and humane [Plenković M., Plenković J., Kučič 2001: 52]. Everyday experience shows that people engaged in the tourist trade need to be friendly and good-natured, and capable of anticipating the wishes of guests and adjusting the tourist offering accordingly. Many business manuals have been written about this;

advise is given in the field, at conferences and, now, in forms of long-distance communication. In addition to these, there are other auxiliary means that can provide credible insight (interviews, questionnaires, check lists, etc.). The controversies are great, and there are many laws and implementation rules regulating relationships, rights and obligations between the suppliers of goods and services and consumers/customers. A fundamental issue is, however, that almost all rules are written from the supplier perspective, rather than from the consumer perspective [Brčić Stipčević 2002: 251].

3. Business ethics – future challenges for managers

When analysing the position of tourism enterprises in the context of dynamic change, it is necessary to point out the accelerated development to which they are exposed, in terms of technology, organisation and business. Growing importance is given to:

- 1) capable managers with a vision and knowledge,
- 2) decentralised structures and entrepreneurial organisational culture,
- 3) building market competition and raising capital,
- 4) the existence of a consensus concerning fundamental development strategies,
- 5) the involvement of employees through motivation and participation in management,
- 6) the business ethics of all employees,
- 7) the policy of recruiting new human resources, and building and training exists one.

The ethical environment, which can easily be seen as an element of the social environment, includes generally accepted and implemented standards of personal conduct. In providing services in tourism, managers and production-and-service staff seek to adhere to the rules of the trade and the legal provisions that regulate it. Nevertheless, unacceptable action may sometimes occur, most often manifested as:

- 1) defects in the tourism product,
- 2) deceptive promotion,
- 3) stinting guests in services provided,
- 4) manipulating the calculation and collection of payment for services rendered etc.

Consisting of all moral principles that determine right or wrong behaviour, ethics in tourism is about morally judging services rendered as being either acceptable or unacceptable from the perspective of conventional principles of behaviour. The basic ethical issues in business in tourism and hospitality, and in all businesses in general, are incorporated in the existing legislature, and hospitality and tourism enterprises are obliged to act according to standards set by society through laws and regulations. Notably, in the hospitality and tourism industry,

ethics surpasses legal regulations, as the provider and the consumer of services seek to build a high level of trust in their interrelationship.

Ethics is linked to individuals carrying out jobs in the continuous, circular process of providing services. In this chain, behaviour varies from one participant to another. Hospitality and tourism enterprises need to set standards of acceptable behaviour to which all employees must adhere, in particular, managers. These standards refer, in particular, to the moral principles based on ideal such as:

- 1) honesty,
- 2) justice and
- 3) trust.

Managers in tourism, who fail to respect conventional moral principles in doing their jobs, will gradually experience the loss of markets, partners and guests. Many factors influence the ethical decision-making of tourism and hospitality managers, the most important being:

- 1) a manager's personal moral philosophy,
- 2) interpersonal relations in companies, and
- 3) business opportunities in the environment.

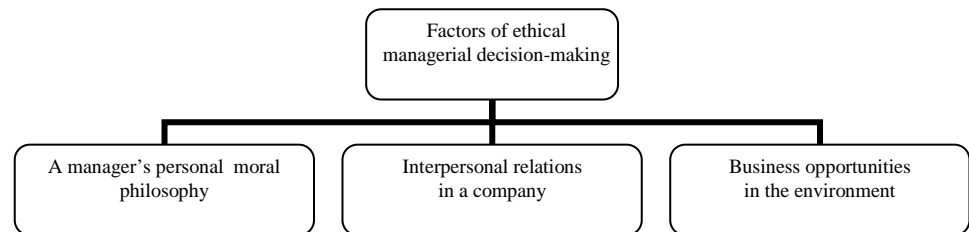

Figure 1. Factors influencing ethical decision-making of managers

1. ***A manager's personal moral philosophy*** represents a set of specific rules that helps to guide a manager's business conduct. These rules have been gradually formed in the family, educational institutions, and the company, and through religious learning.
2. ***Interpersonal relations in a company*** also influence managers to act ethically. Certain work-related ethical issues may arise in the interrelationships of production-and-service staff and managers across all levels. In most cases, however, managers shirk from ordering the staff to act in a way that is not ethical. By working and cooperating in joint tasks and by respecting conventional rules, employees, essentially, conform to and practice the same ethical principles. In this, the attitude and behaviour of managers is crucial, because managers can and must use their authority and experience to exert

an influence on employees to adhere to the principles of ethical conduct in doing their jobs.

3. ***Business opportunities in the environment*** may influence the ethical conduct of managers, because they largely refer to conditions that reduce constraints or ensure rewards. When a worker has been rewarded or commended for acting ethically and achieving visible results in doing his job, he is sure to do the same again the next chance he has. Penalties and a code of ethics can help considerably towards preventing unethical conduct in a company. The code of ethics should prescribe the rules and standards of conduct for employees.

A vital element of the ethical standing of any tourism company is the transparency of its business. If a company is not open with the public or does not provide the flow of information that is needed for the guest/consumer to be well informed, this is frequently taken as a sign that something is intentionally being kept from the public. More often than not, this eventually proves to be true.

In any enterprise, business transparency is the responsibility of the manager, and it is the manager who will decide what information and how much information should be made available to the public. Company leaders are the ones who know best why the questions most frequently asked by the public are left unanswered.

Essentially, social responsibility is about the relationship of managers towards the environment, measured by written and unwritten moral rules used to judge the conduct of management and the company it leads. There is a hierarchy to a company's social responsibility, made up of [Cerović 2003: 173; Daft 1997: 154:

- 2) economic responsibility (the lowest level in the hierarchy, this is responsibility for making a profit),
- 3) legal responsibility,
- 4) ethical conduct in business,
- 5) discretionary responsibility (a company's contribution to a community and to quality of life).

Ethics is a part of quality that can be achieved only in the long run in accordance with the principles of Total Quality Management (TQM). This is evident in a hotel's Total Quality program that makes it possible to achieve the six goals listed below in all hotel departments:

- 1) no delays or lags (the guest must not be left to wait),
- 2) no mistakes (the guest must not need to suffer, or pay for, the mistakes of the staff),
- 3) no unnecessary stock (supplies or small inventory),
- 4) no unnecessary paperwork (minimum amount of written communication and forms within an organisation),
- 5) no surplus workers and no poor interpersonal relations,
- 6) teamwork and team spirit (*l'esprit d'equipe*).

The link between ethics and quality is reflected in a number of dimensions [Avelini Holjevac 2002: 475; Hall 1992: 3]:

1. **Promotion ethics** refers to all media advertising and promotion, brochures, public relations, interaction in booking, and relationships with customers after their departure.
2. **Transactional ethics** begins with booking (reservations) and ends with collecting what a guest owes before or after departure, and includes everything happening in between involving a company, its staff and its guests.
3. **Hierarchical ethics** covers the interaction among all employees, and is not limited only to verbal or written interaction but also includes the physical environment.
4. **Contract ethics** comprises all general and subcontracted projects, all relations with inspection officers or other authorised officials, transactions with vendors, entertainers and seasonal workers. Namely, ethics is incorporated in all activities in all organisational parts, with ethical elements being defined by the specific traits of jobs and responsibilities in a specific organisational part. Ethical standards and rules should be defined for every activity: accommodation, serving, food and beverages, maintenance, marketing, accounting, information systems, human resource management, competition, relationship with the environment, profit management.

Conclusion

Enriching tourist services with psychological and ethical elements is not only a matter of the goodwill of individuals; it is also about work culture and the totality of relations between employees and guests in tourism. Formal, stiff business relations are no longer able to satisfy the wants and needs of people for communication. Accordingly, it will no longer be possible to meet the needs of tourists if relationships remain on the level of official contacts in which only skills in providing services and, possibly, language skills are displayed. The development of tourism enterprises and teaching staff how to address future challenges in business are closely linked to devising a strategy, by which an enterprise's ethical principles will be incorporated in its mission statement. In this way, an enterprise's business philosophy that is in accordance with ethical principles can be made known to its employees, as well as to its guests, business partners and the society in which it operates.

Business ethics underlines the need for creative thinking, and it is always encouraged, as well as restricted, by the creative force of people. Ethics is located between the area of codified law, in which the law prescribes the conduct of people and organisations, and the area of freedom of choice, in which there is full freedom in the behaviour of people and organisations, and which the law does not cover. Although ethics has no specific laws, it does have standards of

conduct based on common principles and values on moral behaviour that guide individuals or companies.

The conclusion of this paper is that, today, all business entities are in need of business ethics. This conclusion is derived from goals focused on preventing a drop in quality, and preventing various anomalies in creating and providing tourism services and building business relationships. Business ethics involves all segments of rational human labour focused on, and guided by, goals in the service of the common good, which, in turn, serves in constantly improving the quality of personal life and life in general.

Literature

- Avelini Holjevac I. (2002), *Upravljanje kvalitetom u turizmu i hotelskoj industriji*, Sveučilište u Rijeci, Fakultet za turistički i hotelski menadžment, Opatija.
- Bebek B., Kolumbić A. (2000), *Poslovna etika*, Sinergija, Zagreb.
- Brčić Stipčević V. (2002), *Zaštita potrošača – gospodarski aspekti*, Zagreb.
- Buble M. (2000), *Management*, Ekonomski fakultet Split, Split.
- Cerović Z. (2003), *Hotelski menadžment*, Sveučilište u Rijeci, Fakultet za turistički i hotelski menadžment, Opatija.
- Čehok I. (1997), *Etika*, Školska knjiga, Zagreb.
- Ethics On The Job* (1992), article published in „Hotels”, professional journal for tourism and the hotel industry, No. 3, IH&RA, Paris.
- Frederic C.W., Davis K., Post J.E. (1998), *Business and Society: Corporate Strategy, Public Policy Ethics*, McGraw Hill, New York.
- Hoffman M.W., Moore J.M. (1990), *Business ethics: Readings and cases in corporate morality*, McGraw Hill, New York.
- Klaić B. (1987), *Rječnik stranih riječi*, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb.
- Klose A. (1996), *Poduzetnička etika*, Školska knjiga, Zagreb.
- Plenković J. (1998), *Pedagogija u pomoći stradalnicima*, Technology and Social Development, Sveučilište u Rijeci, Građevinski fakultet i Hrvatsko komunikološko društvo, Rijeka.
- Plenković M., Plenković J., Kučić V. (2001), *Mežkuljturnaja komunikacija: žurnalizam i različija*, „Problemi psihologiji i ergonomiji”, No. 3.
- Stevens B., Brownell J. (2000), *Ethics: Communicating Standards and Influencing Behaviour*, „The Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly”, vol. 41, No. 2.
- Stevens M. (2001), *Vrhunski menadžment*, Naklada Zadro, Zagreb.
- Talanga J. (1994), *Uvod u etiku*, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji – Studia Croatica, Zagreb.
- Upchurch R.S. (1998), *Ethics in Hospitality Industry: An Applied Model*, in „International Journal of Contemporary Hospitality Management”, vol. 10, No. 6.
- Wehrich H., Koontz H. (1994), *Menadžment*, Mate, Zagreb.

Abstract

The importance of general ethics is growing parallel to the ever-greater power of people and their ability to master different types of technologies. General ethics includes a number of special and individual disciplines, among which business ethics has recently emerged. Business ethics is becoming increasingly important in the theory and practise of optimising human activities. Based on the premises of general ethics, business ethics deals with and regulates human activities, particularly in the field of producing goods for public exchanges. The major issue with which business ethics is concerned revolves around not causing harm to others, while being successful, gaining a profit and increasing wealth. The motto of business ethics is „Do business in a way that nobody loses but everybody wins”. In the tourism trade, business ethics is increasingly gaining strength as a way of combating the decline of (tangible and intangible) service quality, reducing the number of cheated tourists, and stopping other deformations of true ethical creation under the principle „Do not do to others what you would not have others do to you”. Because an erratic market may lead to various deformations, particularly in the sphere of morality and interpersonal relationships, it is the task of business ethics to raise awareness of the fact that, in the long run, success cannot be achieved by breaking basic moral principles. This paper’s objectives focus on the need for improving the overall educational process in the field of business ethics, with special emphasis on tourism, as a leisure industry and an industry whose effects represent a platform of economic security in many countries.

Key words: education, ethical tourists, business ethics, management.

Edukacja przygotowująca do etycznych usług turystycznych

Streszczenie

Znaczenie etyki ogólnej jest zbieżne z dążeniem do większej władzy ludzi i ich zdolności, tak aby można było opanować różne rodzaje technologii. Etyka ogólna obejmuje pewną liczbę dyscyplin specyficznych, wśród których ostatnio pojawiła się etyka biznesu. Etyka biznesu staje się coraz bardziej ważna w teorii i ćwiczą się w optymalizowaniu ludzkich działań. Bazuje na założeniach etyki ogólnej, etyki biznesu i reguluje ludzką działalność, szczególnie w zakresie produkowania dóbr dla użytku publicznego. Punktem wyjścia dla etyki biznesu były obawy przed działaniami powodującymi szkody dla innych w wyniku pomnażania dochodów i zysku, powiększając bogactwo. Mottem etyki biznesu jest „w biznesie w zasadzie nikt nie przegrywa, ale każdy wygrywa”. W turystyce etyka biznesu coraz więcej zyskuje na sile jako droga ratująca przed upadkiem (namacalnym i nieuchwytnym) służbowej jakości, zmniejsza liczbę oszukanych

turystów i hamuje inne deformacje etycznego postępowania pod zasada: nie rób innym tego, czego nie chciałbyś, aby inni robili dla ciebie. Ponieważ rozwijający się rynek może doprowadzić do różnych deformacji, szczególnie w sferze moralności i relacji interpersonalnych, to zadaniem etyki biznesu jest podnoszenie świadomości faktu, że w dłuższym czasie sukces nie może zostać osiągnięty przez rozbijanie podstawowych zasad moralnych. Cele tego artykułu skupiają się na potrzebie ulepszania całego procesu edukacyjnego w sferze etyki biznesu, ze specjalnym naciskiem na turystykę jako przemysł czasu wolnego i przemysł, którego skutki stanowią podstawę bezpieczeństwa ekonomicznego wielu krajów.

Słowa kluczowe: edukacja, etyka turysty, etyka biznesu, zarządzanie.

Czynniki wpływające na wybór studiów technicznych przez kobiety

Wprowadzenie

W roku 2006, jak podaje Bank Danych o Inżynierach, studia techniczne ukończyło w naszym kraju około 75 tysięcy osób, z czego kobiety stanowiły tylko kilka procent tej liczby. Architektura, budownictwo, inżynieria środowiska to kierunki najczęściej wybierane przez panie. Kobiety z tytułem inżyniera najczęściej pracują w budownictwie. Nawet jeżeli zajmują te same stanowiska co mężczyźni, dość często otrzymują dużo niższe wynagrodzenie. Dlaczego w sumie tak mało dziewczyn podejmuje studia inżynierskie? Starając się po części odpowiedzieć na to pytanie, przeprowadzone zostały odpowiednie pilotażowe badania. W badaniach wzięło udział 50 dziewcząt uczących się w liceum, oraz 50 studentek politechniki. Poniżej znajduje się krótki, wstępny raport z przeprowadzonych badań.

Pierwsza część badań – dziewczęta uczące się w liceum ogólnokształcącym

Pytanie 1

Ankietowane udzielały odpowiedzi na pytanie dotyczące zamiaru studiowania po ukończeniu nauki w liceum.

Z analizy badań wynika, że większość dziewcząt chciałaby po ukończeniu nauki w obecnej szkole rozpocząć studia.

Wyniki przedstawiają się następująco. Na pytanie: czy po ukończeniu nauki w obecnej szkole masz zamiar studiować? 98% udzieliło odpowiedzi – tak, a jedynie 2% odpowiedziało – nie.

Pytanie 2

Pytanie dotyczyło tego, czy dziewczęta chciałyby studiować na politechnice.

Większa część dziewcząt udzieliła twierdzącej odpowiedzi. Argumentowały to tym, że daje ona znacznie więcej możliwości niż ukończenie akademii bądź uniwersytetu, zdobyciem dwóch tytułów (w tym tytułu zawodowego – inżyniera).

Wyniki przedstawiają się następująco: 86% – tak, 14% – nie.

Pytanie 3

Pytanie trzecie miało na celu zapoznanie się z preferowanymi kierunkami studiów.

Dziewczęta wymieniły kilka kierunków, na których chciałyby studiować. Największym powodzeniem cieszyło się budownictwo (24%), potem zarządzanie (15%), informatyka (13%), matematyka (11%), inżynieria produkcji (9%).

Pytanie 4

Pytanie to dotyczyło tego, jak kobiety oceniają szansę w porównaniu z mężczyznami w wyborze i ukończeniu kierunków technicznych. Ponad połowa ankietowanych kobiet uważa, że tak. Twierdzą, że spowodowane jest to tym, że szkoły są dla każdego, że liczy się wiedza, a nie płeć. Natomiast te, które uważają, że nie mają równych szans, argumentują to tym, że nie są one stworzone do tego typu kierunków studiów.

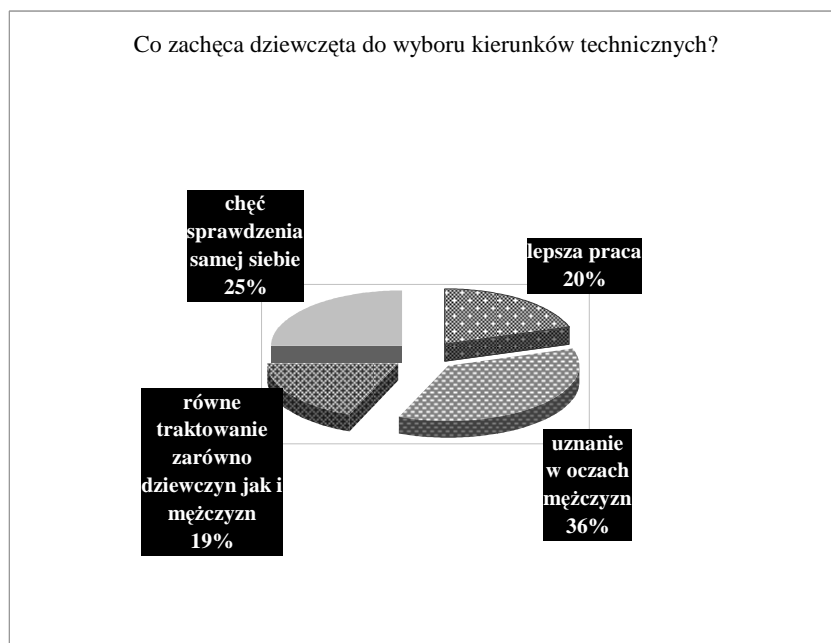
Wyniki przedstawiają się następująco: tak – 76%, nie – 24%.

Pytanie 5

Kobiety miały w tym pytaniu wybrać: co zachęca do studiowania na kierunkach technicznych.

Według dużej grupy kobiet najbardziej zachęca je uznanie w oczach mężczyzn, następnie chęć sprawdzenia samej siebie i lepsza praca.

Wyniki przedstawione zostały na rys. 1.

Rys. 1. Czynniki decydujące o wyborze kierunków technicznych przez licealistki

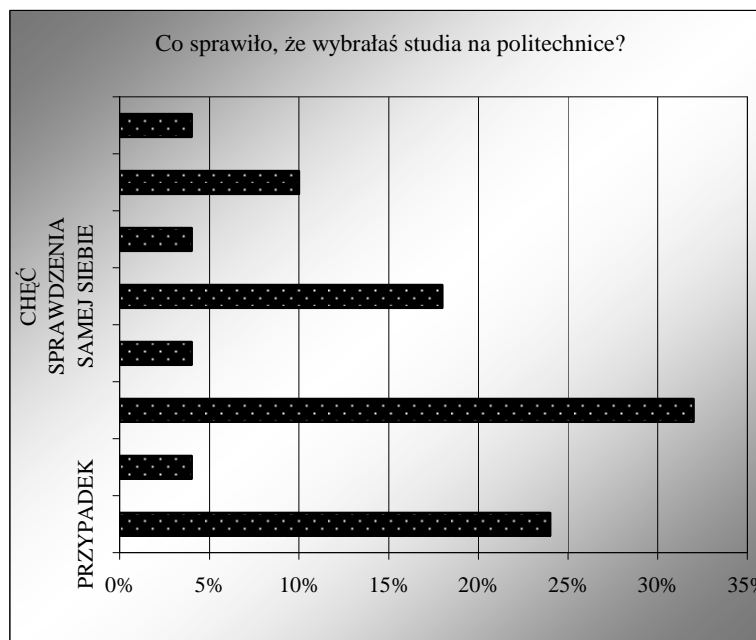
2. Druga część badań – kobiety studiujące obecnie na politechnice

Pytanie 1

Pytanie pierwsze dotyczyło tego, co sprawiło, że wybrały studia na politechnice.

Dla dużej części ważny był tytuł zawodowy – inżynier, znaczna część odpowiedziała, że zdecydował o ich wyborze przypadek.

Pozostałe wyniki kształtują się według wartości podanych na rys. 2.

Rys. 2. Czynniki decydujące o wyborze przez panie studiów politechnicznych

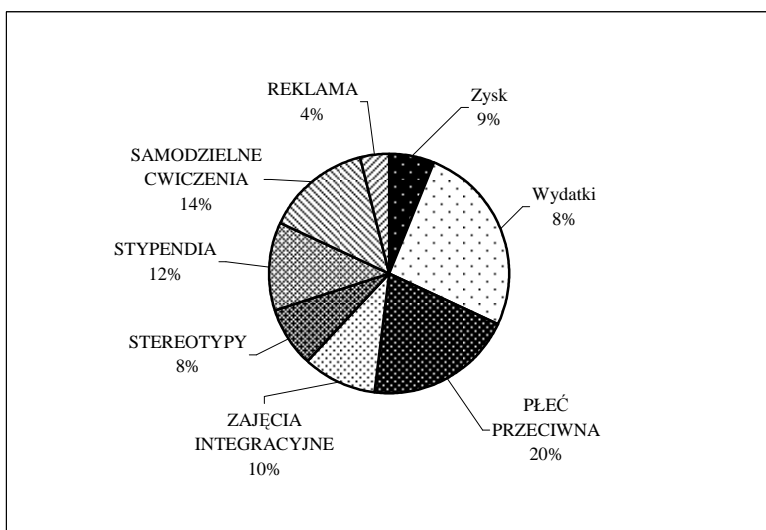
Pytanie 2

Dotyczyło tego, czy kobiety, wybierając kierunek techniczny, były przekonane o tym, że jest on odpowiedni dla nich. Ponad połowa z ankietyowanych kobiet wiedziała, że wybierając taki kierunek studiów ma większe szanse na znalezienie pracy, ma dodatkowy tytuł, który jest honorowany w pracy. Był to ich świadomy i przemyślany wybór.

Wyniki przedstawiają się następująco: tak – 62%, nie – 38%.

Pytanie 3

Pytanie to miało na celu uzyskanie pewnych wskazówek, co mogłoby zachęcić dziewczęta do studiowania na takich kierunkach. Według dziewcząt należy zamienić studia licencjackie na inżynierskie, zwiększyć stypendia, wprowadzić samodzielne ćwiczenia. Wyniki kształtują się wg wartości przedstawionych na rys. 3.

Rys. 3. Czynniki uatrakcyjnijające wg kobiet studia techniczne

Pytanie 4

W odpowiedzi na to pytanie kobiety miały określić, czy mają takie same szanse jak mężczyźni w ukończeniu studiów na kierunkach technicznych. Nie wiele ponad połowa osób ankietowanych uważa, że są równe (nie liczy się płeć, lecz wiedza), ale znaczna część dziewcząt uważa, że nie są one równe, ponieważ występuje solidarność męska.

Wyniki przedstawiają się następująco: tak – 52%, nie – 48%.

Pytanie 5

Kobiety miały tu ocenić podejście wykładowców w stosunku do kobiet.

Połowa z nich uważa, że są faworyzowane, ponieważ są bardziej pilne i odpowiedzialne, natomiast te, które uważają, że są dyskryminowane, argumentują to tym, że kierunki te kojarzą się tylko z mężczyznami.

Wyniki przedstawiają się następująco: dyskryminowane – 48%, faworyzowane – 50%, traktowane na równi – 2%.

Wnioski z przeprowadzonych badań

W pierwszej części badań okazało się, że uczące się dziewczyny w liceach w dużym procencie deklarują podjęcie studiów politechnicznych. Większość stwierdza brak kompleksów wobec mężczyzn powszechnie uważanych za lepszych kandydatów na studia inżynierskie. W drugiej części przedstawione zostały między innymi motywy podejmowania przez kobiety studiów inżynierskich. Największy procent mówi o chęci zdobycia tytułu inżyniera. Przypadek to mo-

tywacja do studiów inżynierskich dla 24% badanych. Chęć sprawdzenia się deklaruje 18% kobiet. Poszukiwanie męża to motyw 10% badanych. Wystąpiły jeszcze takie, jak: zainteresowania, opinia innych, lokalizacja.

Literatura

Jaffe D. (2007), *Niezwykłe kobiety*, Warszawa.

Kaczmarek B. (2007), *Sławni odkrywcy*, Warszawa.

Streszczenie

Artykuł zawiera wstępny raport z badań dotyczących problemu związanego z czynnikami mającymi między innymi wpływ na wybór studiów inżynierskich przez kobiety. Wzięło w nim 50 uczennic liceum oraz 50 studentek politechniki. Można zauważyć, że wśród najczęściej podawanych motywów wyboru studiów dominuje chęć uzyskania tytułu inżyniera oraz przypadek.

Słowa kluczowe: kształcenie zawodowe, studia techniczne.

The factors influencing women's choice in technical studies

Abstract

Article contains preliminary report which relates to problem with choosing engineering studies by women. Fifty female students of technical studies and next fifty high school students have taken part in this research. The result have shown that the main reason of choosing this kind of studies is a desire to become an engineer or just a random choice.

Key words: professional education, technical studies.

Lidia WŁODARSKA-ZOŁA

Politechnika Częstochowska, Polska

Edukacja zawodowa menedżerów w świetle przemian cywilizacyjnych

Wstęp

Dokonujące się przemiany cywilizacyjne stawiają nowe, zwiększone wymagania przed systemem zarządzania. Nowoczesne zarządzanie, w którym menedżerowie są w stanie skutecznie rozwiązywać problemy swych firm, powinno być skierowane głównie na innowacyjne zmiany oraz kreowanie przyszłości. Wymaga to stosowania nowych metod działania, wypracowania takiego stylu zarządzania, dzięki któremu organizacja sprosta nowym wyzwaniom, niepewności towarzyszącej podejmowaniu decyzji oraz skutecznemu wykorzystywaniu pojawiających się okazji. Do wypełniania nowych funkcji, zadań i ról przez menedżerów [Włodarska-Zoła 2009: 151–161] niezbędna jest im nowoczesna wiedza i nowe umiejętności. Sukces zarządzania w coraz większym stopniu zależy od ich wiedzy, umiejętności oraz intelektu i jest funkcją ich przygotowania edukacyjnego.

Wymaganiom nowej gospodarki i nowego zarządzania mogą sprostać tylko menedżerowie posiadający pożądane predyspozycje, dzięki którym w procesie edukacji zawodowej uzyskają potrzebną wiedzę i umiejętności, a w procesie zarządzania będą w stanie efektywnie funkcjonować.

Uczelnie kształcące menedżerów powinny tworzyć i rozwijać nowy model menedżera, który bardziej koncentruje się na ludziach i kapitale wiedzy oraz w szerszym zakresie uwzględnia aspekty międzynarodowe. Dziś nieaktualny już jest model menedżera „inżyniera” sprawnie rozwiązującego zadanie dotyczące optymalnego produkowania i dystrybuowania wyrobów i usług w celu zwiększenia wartości dla akcjonariuszy. Taki wizerunek menedżera jest już anachroniczny, gdyż techniczna sprawność, racjonalizacja działalności pod kątem inżynierii wytwarzania i stosowania marketingu nie wystarczy, by sprostać unijnej konkurencji i wyzwaniom przyszłości. Potrzebni są menedżerowie znający się dobrze na organizacji pracy, kierowaniu ludźmi i zarządzaniu międzynarodowym, postępujący w sposób zgodny z przyjętym przez społeczeństwo systemem wartości, którzy będą zdolni do tworzenia wizji i strategii rozwoju organizacji, stymulowania efektywności gospodarczej i pobudzania współpracowników do efektywnych i kreatywnych działań [Penc 2010].

1. Rola edukacji w gospodarce rynkowej

Rozwój sytuacji na rynku pracy sprzyja wzrostowi roli wykształcenia. Dzieje się tak głównie ze względu na fakt, że o pozycji zawodowej człowieka decydują jego kwalifikacje, zdolności i efektywność.

Ponieważ w gospodarce rynkowej zmienia się rola edukacji, powinien zmienić się również jej charakter. Już dziś oczywiste jest, że wykształcenie ma dawać szansę znalezienia jednostce miejsca w społeczeństwie. Wykształcenie „nie może ograniczać się do nauk ścisłych czy technicznych, musi obejmować szeroki wymiar humanistyczny – nie tylko w klasycznym sensie nauk humanistycznych, lecz w sensie szerszym, kształtującym osobowość jednostki i jej przygotowanie do czynnego udziału w życiu społecznym, pozwalającym jednostce być pełnym człowiekiem. Poza tym, wykształcenie powinno dostarczyć raczej niezbędnych w społeczeństwie informacyjnym umiejętności niż bardzo rozległej wiedzy encyklopedycznej. Najistotniejszą jednak cechą nowego charakteru kształcenia jest możliwie najwcześniejsze ukształtowanie umiejętności samokształcenia i przyzwyczajenie do idei kształcenia ustawicznego. Na koniec, kwestią być może najtrudniejszą jest taka zmiana charakteru kształcenia, by wspierał on twórcze i innowacyjne aspekty osobowości” [Wierzbicki 1995: 52].

Według M. Gablety: „wzrost zatrudnienia staje się pochodną wzrostu wiedzy i umiejętności. Współczesna organizacja potrzebuje bowiem przede wszystkim ludzi, którzy posiadają «środki produkcji» w postaci kompetencji” [Gableta 2003: 207] – dotyczy to zarówno menedżerów, jak i w zasadzie wszystkich pozostałych pracowników.

Specjaliści w dziedzinie problematyki kształcenia zawodowego podkreślają ściśle związki między gospodarką, rynkiem pracy i systemem kształcenia. Zwracają uwagę, że kształcenie zawodowe jest istotnym elementem wpływającym na konkurencyjność gospodarki, podkreślają też, że ze względu na wagę tych problemów „relacje między kierunkami kształcenia a popytem na pracę lub szerzej rzecz ujmując między koncepcją kształcenia zawodowego a rozwojem gospodarczym stają się przedmiotem interdyscyplinarnych programów badawczych” [Kwiatkowski 2001: 7]. Dzieje się tak ze względu na przyszłe członkostwo Polski w Unii Europejskiej, które wymaga, poza zmianami w sferze gospodarki, w stosunkowo krótkim czasie intensywnych procesów dostosowawczych w dziedzinie edukacji zawodowej.

2. Przemiany w edukacji zawodowej menedżerów

W literaturze poświęconej edukacji menedżerów specjaliści w tej dziedzinie stwierdzają, że przygotowanie kadr menedżerskich jest niezadowolające, gdyż kadry te nie potrafią skutecznie zarządzać, oraz że aktualny system kształcenia menedżerów zupełnie nie odpowiada zapotrzebowaniu społecznemu i gospodarczemu. Specjaliści ci uważają też, że kształcenie menedżerów powinno być podporządkowane wymaganiom stawianym przez rozwój współczesnej wiedzy

w zakresie techniki, technologii oraz dziedzin nauk społecznych, jak również wymaganiom praktyki gospodarczej, sytuacji na rynku pracy i potrzebom społecznym. Wskazują też, że przy określaniu kierunków zmian w edukacji menedżerów, w warunkach integracji z Unią Europejską, należy uwzględniać zjawiska o charakterze społeczno-ekonomicznym dokonujące się w skali globalnej i krajowej, zmienioną rolę zarządzania we współczesnej gospodarce, trendy występujące w nowoczesnej teorii zarządzania oraz nowoczesną wiedzę z dziedziny nauk humanistycznych, ze względu na znaczenie czynników psychologicznych dla efektywnej pracy menedżerów w gospodarce rynkowej, ponieważ w gospodarce tej rośnie rola czynnika ludzkiego i znaczenie umiejętności uruchamiania całego potencjału człowieka poprzez stymulowanie jego rozwoju, oraz z uwagi na to, że kapitał ludzki nabiera większego znaczenia od kapitału finansowego.

Rozwijające się społeczeństwo informacyjne wymaga, aby w systemie edukacyjnym menedżerów, a także innych grup zawodowych „zmienić model przygotowania ludzi umiejących stosować wiedzę na model ludzi przygotowanych do tworzenia wiedzy” [Walaś 2004: 334].

Konieczność reform w dziedzinie edukacji menedżerskiej, o których wielokrotnie pisałam [Włodarska-Zoła 2007, 2008], wynika z potrzeb rynku pracy oraz z dokonujących się w Europie procesów integracyjnych. Polska, otwierając się na Unię Europejską oraz na świat, otwiera się również na konkurencję. Konieczne są zatem reformy edukacyjne oparte na założeniach zorientowanych na przyszłość, gdyż od wiedzy, umiejętności i kompetencji menedżerów zależy gospodarczy rozwój kraju.

Kształcenie menedżerów należy rozpatrywać przez pryzmat otoczenia, w jakim będą funkcjonować. W związku z dokonującymi się w nim fluktuacjami kształcenie to, bez względu na to, jak doskonale zostanie zorganizowane, nie zabezpieczy ich skutecznego funkcjonowania w dłuższym okresie czasu. Menedżerowie zmuszeni będą permanentnie doksztalać się. Ich wykształcenie zdobyte w trakcie studiów musi być ciągle uzupełniane.

Sprawne funkcjonowanie organizacji, będącej systemem powiązanych działań ludzi i urządzeń (system ten nasycony jest techniką w znaczeniu inżynierskim oraz informatyką), wymaga, aby menedżer był kompetentny w kwestii technicznego podsystemu organizacji. Tak więc wiedza z dziedziny techniki oraz techniki komputerowej powinna znaleźć się w programach kształcenia menedżerów. Ze względu na ogromny postęp techniczny oraz ciągle postępującą komputeryzację we wszystkich dziedzinach życia zakres tej wiedzy będzie się rozszerzał, a na bazie wiedzy o kierunkach przemian zachodzących we współczesnym świecie menedżer powinien projektować zmiany we własnym przedsiębiorstwie. Stwarza to zapotrzebowanie na ich nowe kwalifikacje.

Ponieważ kształcenie menedżerów odbywa się w warunkach gwałtownego wzrostu podaży informacji, do programów kształcenia powinny być wprowadzone

dzane przedmioty związane z zarządzaniem informacjami. Pożądane jest opracowanie i wdrożenie do programów kształcenia menedżerów bloków przedmiotów pomagających menedżerom lepiej przygotować się do wypełniania zadań, które narzuciła rewolucja informatyczna. Współczesny menedżer powinien nie tylko umieć posługiwać się raz stworzonym dla niego oprogramowaniem, ale również współpracować z zewnętrznymi ekspertami dokonującymi modyfikacji istniejącego w firmie systemu informacyjnego. Szybkość pozyskiwania i przetwarzania informacji determinuje pracę współczesnego menedżera. Menedżerowie powinni być przygotowani do wypełniania nowych zadań w zakresie planowania, organizowania i kontroli systemów informacyjnych w przedsiębiorstwie. Niezbędne jest więc zrozumienie przez menedżera istoty zadań analityka systemowego oraz posiadanie podstawowych umiejętności w tym zakresie. Za propagowaniem wiedzy z zakresu szeroko pojętego zarządzania informacją przemawia fakt, że ośrodek władzy w przedsiębiorstwie przesuwa się w stronę osób zatrudnionych w charakterze informatyków. Menedżer przyszłości musi więc posiadać wiedzę z zakresu systemów komputerowych, sposobów wykorzystania, budowania, wdrażania i zarządzania technologiami informacyjnymi, tak by wspierały go w podejmowaniu decyzji.

Już dziś powszechne zastosowanie Internetu w zarządzaniu firmami stanowi uzasadnienie postulatu wprowadzenia wiedzy z zakresu Internetu do programów nauczania w dziedzinie zarządzania. Wiedza ta pozwoli na prawidłową ocenę i kontrolę możliwości zastosowania wiadomości z zakresu nowych technologii w praktyce zarządzania. Obecne wykorzystanie Internetu w logistyce i innych działach przez wiele firm oraz przewidywany dalszy jego rozwój obliguje do wprowadzenia do procesu nauczania menedżerów wiedzy o wirtualnych rynkach, zastosowaniach nowoczesnych technologii itp. Wiedza z tego zakresu powinna być wprowadzona od początku procesu kształcenia menedżerów. Powinna być kluczowa i kompleksowa, odnoszona do wszystkich elementów nauki o zarządzaniu, wprowadzona obligatoryjnie i sukcesywnie na każdym etapie kształcenia.

Wiedza jest jednym z podstawowych czynników kształtujących wizerunek menedżera. Główną jej funkcją w procesie kształcenia menedżerów winno być rozwijanie twórczych możliwości, dzięki którym będą zdolni do przetwarzania tej wiedzy w procesie efektywnego rozwiązywania problemów. Menedżer poza umiejętnością dokładnego stosowania nabytej wiedzy powinien więc wykazywać umiejętność jej twórczego przetwarzania, zdolność alternatywnego myślenia, zdolność do tworzenia innowacji itp. Kwalifikacje menedżera są zatem zdeterminowane jego twórczym rozwojem, możliwościami oraz stopniem ich wykorzystania.

W efekcie kształcenia zawodowego na kierunku zarządzanie, kształcący się powinni uzyskać potrzebną w zawodzie menedżera przydatność zawodową, czyli taką sprawność zawodową, która będzie adekwatna do wymagań stawianych przez środowisko pracy. O tej sprawności decyduje sprawność psychiczna menedżera. Tak więc sprawność psychiczna i zależna od niej sprawność zawodowa determinują przydatność zawodową. Ludzie o niskiej sprawności psy-

chicznej nie mają szans na skuteczne funkcjonowanie w zawodzie menedżera, gdyż nie mają kompetencji natury psychologicznej, takich jak: dążenie do profesjonalizmu, umiejętność osiągania sukcesu, pomysłowość i kreatywność, umiejętność kierowania zespołem oraz umiejętność zapobiegania konfliktom, a w razie wystąpienia konfliktów – umiejętność ich likwidowania.

Podsumowanie

Proces kształcenia zawodowego menedżerów powinien zatem być tak zorganizowany, by jego uczestnicy uzyskali możliwie największą sprawność zawodową i psychiczną już w momencie ukończenia studiów. Oczywiście sprawności te powinny być ustawicznie doskonalone w trakcie pracy, tak by zwiększała się odpowiedniość między nimi a wymaganiami środowiska.

W przyszłości należy spodziewać się, że „będzie zwiększało się zapotrzebowanie na pracowników krytycznych, z wyobraźnią, bardziej zindywidualizowanych, o wysokim poziomie inteligencji, umiejących skutecznie przetwarzać informacje, zdolnych do samodzielnej i odpowiedzialnej pracy, dającej możliwość wykorzystania wszystkich swoich atutów, chcących i umiejących podejmować samodzielne decyzje, poszukujących w pracy głębszego sensu oraz otwartych na proces kształcenia” [Wilsz 2009: 83] – ta prognoza odnosi się do ogółu pracowników, jednak sądzę, że szczególnie dotyczy menedżerów.

Edukacja zawodowa menedżerów powinna adekwatnie reagować na dokonujące się przeobrażenia cywilizacyjne i wywołane przez nie zmiany sytuacji na rynku pracy, które stawiają nowe wymagania systemowi zarządzania, a więc również menedżerom. Brak elastyczności systemu przygotowania zawodowego menedżerów niewątpliwie hamuje rozwój gospodarczy i społeczny kraju.

Literatura

- Gableta M. (2003), *Człowiek i praca w zmieniającym się przedsiębiorstwie*, Wrocław.
- Kwiatkowski S.M. (2001), *Kształcenie zawodowe w kontekście europejskiego rynku pracy*, „Pedagogika Pracy”, nr 38.
- Penc J. (2010), *Nowe zarządzanie w nowej gospodarce*, Warszawa.
- Walat W. (2004), *Podręcznik multimedialny na tle wyzwań stawianych przez społeczeństwo informacyjne* [w:] *Kształcenie zawodowe: pedagogika i psychologia*, nr VI, red. T. Lewowicki, J. Wilsz, I. Ziaziun, N. Nyczkało, Częstochowa-Kijów.
- Wierzbicki A.P. (1995), *Perspektywy cywilizacji światowej w XXI wieku a przemiany w Polsce* [w:] *Świat przyszłości a Polska. Przemiany systemowe w Polsce a tendencje rozwojowe współczesnej cywilizacji*, Komitet Prognoz w XXI wieku, Warszawa.
- Wilsz J. (2009), *Wymagania stawiane pracownikom w teraźniejszości i przyszłości ze względu na zmiany w procesie pracy* [w:] *Edukacja – Technika – Informatyka. Teoretyczne i praktyczne problemy edukacji technicznej*, tom X, red. W. Walat, Rzeszów 2009.

- Włodarska-Zoła L. (2007), *Analiza podstawowych etapów kształcenia zawodowego w dziedzinie zarządzania w polskich uczelniach technicznych* [w:] *Kształcenie zawodowe: pedagogika i psychologia*, nr IX, red. T. Lewowicki, J. Wilsz, I. Ziaziun, N. Nyczkało, Częstochowa – Kijów.
- Włodarska-Zoła L. (2008), *Efekty modernizacji polskiego systemu kształcenia menedżerów* [w:] *Гуманзація навчально-виховного процесу, науково-методичний збірник*, випук XXXIX, Слов'янськ.
- Włodarska-Zoła L. (2009) *Funkcje, umiejętności i osobowość menedżera przyszłości*, „Problemy Profesjologii”, nr 1.

Streszczenie

W artykule przedstawiono implikacje wynikające z przemian cywilizacyjnych dla edukacji zawodowej menedżerów. Konieczność radykalnych zmian w systemie edukacji w dziedzinie zarządzania uzasadniono wieloma czynnikami, przede wszystkim potrzebami rynku pracy i dokonującymi się w Europie procesami integracyjnymi. Wskazano kierunki tych zmian, które już można zauważyć i tendencje, które powinny pojawić się w przyszłości.

Słowa kluczowe: menedżer, przemiany cywilizacyjne, edukacja zawodowa.

Manager's education in the light of civilization changes

Abstract

In the article implications on manager's education resulting from civilization changes were presented. Necessity of radical changes in the system of education in the field of management was supported by many arguments including labor market requirements and pending integration processes in Europe. Directions of those changes were illustrated which can either be observed already or are expected to appear in future.

Key words: manager, civilization changes, managerial education.

Jaroslav ZUKERSTEIN, Jan NOVOTNÝ, Jan ČERNÝ

J.E. Purkyně University, Czech Republic

Technical studies and the needs of the region

Introduction

Conception of Technical structural studies on Faculty of Production Technology and Management Jan Evangelista Purkyně University in Ústí nad Labem reflects the needs of Region North Bohemia. Faculty of Production Technology and Management is a scientific-pedagogical workplace, for graduates it currently offers technical-economical studies in bachelor, consequential master study program and doctor study program. It also ensures studies for teacher in field of Technical education. Content of faculty is also scientific and researching work.

1. History

Ústí nad Labem is a city with tradition in education for teachers at Pedagogical Faculty. In 1991 tendencies of management of Pedagogical Faculty culminated with foundation of Jan Evangelista Purkyně University. The University is from that time consisted of Pedagogical faculty, Faculty of the Environment and Faculty of Social and Economic Studies.

According to new university law there were organization changes and from 1.12.1998 in frame of Jan Evangelista Purkyně University the Institute of Production Technology was established from Department of Technology at Pedagogical Faculty. This was a culmination of effort in opening of technical oriented studies at university. This step can be comprehended as an effort of university to guarantee education in whole region including the area of industrial production. From 1.9.2006 the Institute of Production Technology changed into Faculty of Production Technology and Management.

2. Technical studies

Faculty of Production Technology and Management is presented as a guarantee of university education in enterprise field of the Northern Bohemia region. Currently there is minimum unemployment of graduates and high demand of graduates in industrial production. Faculty has sufficient number of qualified teachers and also material equipment for realization of study programs.

High-light program of the faculty is bachelor study program Manufacturing Technology, study field Production Control, which is a manager study of technology and economical character focused on controlling of production. There are two world-languages obligatory in the study. According to abilities and knowl-

edge the graduates can be applied in manager positions of enterprise, economical or business management.

Engineering – Production Security is the next field from group of bachelor studies. This study is focused on preparing graduates, who will be able to provide their knowledge in areas of production investment, repair business, servicing, reliability of production devices including correct diagnostics of devices and production of diagnostic systems in enterprise, with ability to communicate in foreign language and knowledge of IT technologies and enterprise economy.

Significant part of study is bachelor study program Specialization in Pedagogy, study field Technical Studies focused on education (double-fielded). Study is conceived as a double-field education and it is realized with combination of another field on the basis of agreement with Faculty of Science. Study plans guarantee the balance in two fields, studied together with Mathematics, Physics and Chemistry. Field Technical Studies focused on education is offered mainly to students who want to continue in master program after studies of bachelor program, field Pedagogy of Technical Education. Consecutive master program is currently being prepared to evaluation.

Consecutive master program Manufacturing Technology, with field of Preparation and Production Control is manager study of technical and economic character with focus on language knowledge in area of business and technics. Study is mainly focused on production control and its preparation.

Final part of the structure of technical studies is doctor study program Manufacturing Technology. This study is focused on preparation of specialists in area of production technology with wide knowledge of materials and analysis methods. Ability to speak a world-language in a specialized way is necessitated. The graduate is able to work scientifically in area of manufacturing technology; he or she has high knowledge of technology or materials including knowledge in related areas.

Conclusions

Whole conception of studies on faculty reflects needs of industry in the region, faculty in its long-term intention of development respects necessities of enterprises. Due to this fact range of study program is focused on covering of needs in area of managing of enterprise, from production in lower positions to top-management. Parallel preparation of graduates for teaching in area of technics is a part of the conception, because importance of technology and technical education in currently the priority. Introducing new methods to grow the activity, independency and creativity of pupils as a project and problem methods [Chrzová 2000] and [Novotný, Zuckerstein 2007], are tools for popularization of technics and technical field on all grades.

Literature

- Chrzová M. (2000), *Metoda projektové techniky* [In:] *Modernizace vysokoškolské výuky technických předmětů: Sborník příspěvků z mezinárodní konference*, Hradec Králové: Gaudeamus, s. 77–79, ISBN 80-7041-723-4.
- Novotný J., Zuckerstein J. (2007), *Projektové a problémové metody v praxi* [In:] *Bulletin vědeckých, výzkumných a pedagogických prací FVTM za období 2005–2006*, Ústí nad Labem: UJEP, s. 63–70, ISBN 80-7044-770-2.

Abstract

This paper show conception of Technical structural studies on Faculty of Production Technology and Management Jan Evangelista Purkyně University in Ústí nad Labem reflects the needs of Region North Bohemia.

Key words: technology education, technical studies.

Studia techniczne a potrzeby rozwoju regionu

Streszczenie

W tym artykule pokazano koncepcję struktury studiów technicznych na Wydziale Technologii Produkcji i Zarządzania na Uniwersytecie Jana Ewangelisty Purkyně z Usti nad Łabą w północnej Republice Czeskiej.

Słowa kluczowe: edukacja techniczna, studia techniczne.

Svitlana AMELINA

Dnipropetrowsker Staatliche Agraruniversität, Ukraine

Kompetenzherangehen an die berufsausbildung der zukünftigen ingenieure

Themenaktualität

Unter heutigen Entwicklungsbedingungen der Gesellschaft (Globalisierung der Märkte, Entstehung der internationalen Gesellschaften, beschleunigtes Tempo der Technologie und Informationsentwicklung, stürmische Vermehrung der zwischenstaatlichen Kontakte) gewinnt die Ausbildung der kompetenten Fachleute an Bedeutung. Neue Technologien verändern sich auch schnell und fordern bestimmte komplexe Fähigkeiten und Fertigkeiten, und zwar nicht nur berufliche, sondern auch persönliche und zwischenpersönliche. Die meisten Pädagogen meinen, dass „gerade Erwerb von lebenswichtigen Kompetenzen dem Menschen eine Möglichkeit bieten kann, sich in der modernen Gesellschaft, im Informationsraum, in der schnellen Entwicklung des Arbeitsmarktes, zu orientieren“ [Компетентнісний... 2004; Зееп 2005].

1. Analyse der letzten Forschungen und Veröffentlichungen zum Thema

Die Notwendigkeit der entsprechenden Umgestaltungen im Bereich der Hochschulbildung der Ukraine betonen einheimische Wissenschaftler, indem sie ihre Aufmerksamkeit auf solchen Fragen konzentrieren: Reformierung des Hochschulbildungssystems (W. Andruschtschenko), Besonderheiten der persönlich orientierten Bildungstechnologien unter neuen Bedingungen (I. Bech), Projektierung des Studiums (M. Jewtuch, O. Serdjuk), soziale Determinanten der Entwicklung der modernen Ausbildung (M. Romanenko), lebenslanges Lernen (M. Stepko, B. Klymenko, L. Towashnjanskyj).

Die Konzeption des ununterbrochenen Lernens, „lebenslanges Lernen“ (die so genannte LLL-Konzeption – lifelong learning) wird zur führenden Konzeption der Berufsausbildung in der gegenwärtigen Etappe der Gesellschaftsentwicklung, weil es die Ansprüche der Gegenwart am besten befriedigt. Sie beruht auf dem Grundsatz, dass für das Leben, für die Arbeit und Wettbewerbsfähigkeit erforderlich sind: selbstständiges Umlernen, Weiterbildung, sogar Umqualifizierung in den neuen Tätigkeitsbereichen, deren Entstehung durch die wissenschaftlich-technologische Weltentwicklung verursacht ist. Das bedeutet, dass es ein neues Verstehen des Prozesses des Erwerbens von Kenntnissen, Fähigkeiten und Fertigkeiten sowie Kompetenzen, dessen Aktualität von den ausländischen

Gelehrten (J. Baumert, D. Johnston, D. Müller, B. Simon und anderen) besonders unterstrichen wird.

Die Fragen des Kompetenzherangehens wurden in der ukrainischen Pädagogik von N. Bibik, L. Waschtschenko, E. Sejer, I. Sjasjun, O. Lokschina, M. Lukjanowa, A. Pawlowa, O. Owtscharuk, L. Paraschtschenko, O. Pometun, O. Sawtschenko, E. Symanjuk, S. Trubatschowa und anderen untersucht. Einige Aspekte der Verwendung des Kompetenzherangehens in der Theorie und Praxis der Berufsausbildung der zukünftigen Fachleute bedürfen genauere Untersuchungen. Das betrifft insbesondere die Berufsausbildung der Fachleute mit Ingenieurspezialisierung.

Ziel des Artikels ist es, das Problem der Verwendung des Kompetenzherangehens an die Berufsausbildung der Ingenieure zu betrachten.

Die Konzeption „lebenslanges Lernen“ sieht ein völlig neues Herangehen an den Lernprozess vor, das mit verschiedenen Mitteln und verschiedenen Formen verwirklicht werden kann: formales Lernen (in den Bildungseinrichtungen mit entsprechenden Zeugnissen und Diplomen), informales Lernen (außerhalb der Bildungseinrichtungen, ohne Zeugnisse und Diplome, aber nach einem Plan), spontanes Lernen (spontane Erfahrungen, die bei den Alltagstätigkeiten erworben werden). Solch ein Herangehen orientiert den Menschen an ständige berufliche und persönliche Selbstvervollkommnung, selbstständige Suche nach neuen Kenntnissen, selbstständige Entwicklung der erforderlichen Fähigkeiten und Fertigkeiten.

Selbstbildung und Selbstvervollkommnung im Laufe des ganzen Lebens gewinnen immer mehr an Bedeutung im Zusammenhang mit der Entstehung der neuen Tätigkeitsbereichen sowie Fachrichtungen, die es z.B. zur Zeit des Studiums der Fachleute überhaupt nicht gab. Die Wissenschaftler diskutieren jetzt das Problem der Berufsmobilität. Darunter werden verstanden: Aneignung vom System der verallgemeinerten Berufungsverfahren; Fähigkeit, sie für die Lösung der Aufgaben in den Nebenbereichen der Produktion effektiv zu benutzen und von einer Tätigkeitsart zur anderen leicht zu übergehen. Die Berufsmobilität sieht auch einen hohen Grad der verallgemeinerten Fachkenntnisse, Bereitschaft zur operativen Wahl und Verwirklichung der optimalen Wege bei der Erfüllung von verschiedenen Aufgaben im eigenen Fachbereich vor. Unter den Bedingungen der schnellen Veränderungen der Technik und Technologie wird die Berufsmobilität zur wichtigen Komponente der Qualifikationscharakteristik eines Ingenieurs.

Das Niveau der Berufsausbildung des gegenwärtigen Ingenieurs wird nicht nur nach dem Umfang der angeeigneten Fachkenntnisse, Fähigkeiten und Fertigkeiten, sondern auch nach seinen Wertorientierungen, nach seiner Bereitschaft und Fähigkeit zur ständigen beruflichen Selbstvervollkommnung eingeschätzt. Bei der Orientierung der Berufsausbildung der Studenten an den Hochschulen auf die gegenwärtigen Forderungen soll berücksichtigt werden, was ihre potenziellen Arbeitgeber von zukünftigen Fachleuten erwarten. Firmen und Unternehmen stellen an die Hochschulabsolventen, wie die von der Firma Graduate unter den Personalmanagern der 200 Gesellschaften durchgeführte Umfrage

ergibt [Wassiljewa 2005: 53], folgende Forderungen: PC-Kenntnisse; analytisches Denken; Fremdsprachenkenntnisse (hauptsächlich Englisch); Teamfähigkeit; kommunikative Fähigkeiten; Karriereorientierung; Berufserfahrungen; Kenntnisse der Zweitfremdsprache. Wie es aus den Ergebnissen dieser Umfrage ersichtlich wird, besteht es auf dem Arbeitsmarkt Bedarf nach Fachleuten mit Team-, Kommunikativfähigkeit sowie Fremdsprachenkenntnissen, also, mit Kompetenzen, die eigentlich zum Bereich der Berufs- und Fachkommunikation gehören. Es ist klar, dass im Mittelpunkt gar nicht die enggerichtete Fachkenntnisse sowie Fähigkeiten und Fertigkeiten stehen. Das entscheidende Gewicht wird auf die Kompetenzen gelegt, die Anpassung der Fachleute an die sich verändernden Bedingungen des gegenwärtigen Arbeitsmarktes und der stürmischen Entwicklung der Wissenschaft und Technik ermöglichen.

Die oben erwähnte Umfrage hat auch Mängel bei der Ausbildung der jungen Generation der Fachleute an den Hochschulen enthüllt, unter denen überwiegen: schwache Allgemeinbildung; ungenügende Kenntnisse der Fremdsprachen; schwache Vorstellungen über das Geschäftsmilieu; „Entfernung“ zwischen Kenntnissen und der Wirklichkeit; ungenügende Entwicklung der kommunikativen Fertigkeiten [Wassiljewa 2005: 54]. Bei der Betrachtung der für die Arbeitgeber wichtigsten Mängel der Ergebnisse des hochschulischen Studienprozesses ist es zu sehen, dass einer der Wege ihrer Überwindung die Formierung und Entwicklung der entsprechenden Kompetenzen sein kann.

Ukrainische Wissenschaftler, die die Erfahrungen der Bologna-Mitgliedsländer untersucht haben, unterstreichen, dass es ein Versuch, Hauptkompetenzen der gegenwärtigen Fachleute zu bestimmen, mit Kräften von 100 europäischen Universitäten schon gemacht ist. Es wurden 30 allgemeine Kompetenzen von drei Kategorien gewählt: instrumentale, zwischenpersönliche und Systemkompetenzen.

Instrumentale Kompetenzen sind die Kompetenzen, die einschließen: kognitive Fähigkeiten (Fähigkeiten, zu verstehen und Ideen und Gedanken zu benutzen; methodologische Fähigkeiten; Fähigkeit, die Umwelt zu verstehen und zu leiten; die Arbeitszeit zu organisieren; Lernstrategie aufzubauen; Entscheidungen zu treffen und Probleme zu lösen); technologische Fähigkeiten (Fähigkeiten, die mit Benutzung der Technik verbunden sind; Computerfertigkeiten und Fähigkeiten beim Informationsmanagement); Sprachfähigkeiten; kommunikative Kompetenzen.

Zu den instrumentalen Kompetenzen werden gezählt: Analyse- und Synthesefähigkeiten; Fähigkeit, zu organisieren und zu planen; allgemeine Grundkenntnisse; berufliche Grundkenntnisse; kommunikative Fähigkeiten in der Muttersprache; elementare Computerfähigkeiten; Fähigkeiten beim Umgang mit den Informationen (Fähigkeit, Informationen aus verschiedenen Quellen zu besorgen und zu analysieren); Fähigkeit, Probleme zu lösen; Fähigkeit, Entscheidungen zu treffen [Stepko 2004: 203].

Zwischenpersönliche Kompetenzen sind individuelle Fähigkeiten, die mit der Fähigkeit, Gefühle auszudrücken und Verhältnisse zu bilden; mit dem kritischen

Denken und mit der Fähigkeit zur Selbstkritik verbunden sind, sowie soziale Fertigkeiten, verbunden mit Prozessen des sozialen Zusammenhandelns und der sozialen Zusammenarbeit; Fähigkeiten, in einer Gruppe zu arbeiten und soziale und ethische Verpflichtungen zu übernehmen. Der Komplex der zwischenpersönlichen Fähigkeiten schließt ein: Fähigkeit zur Kritik und Selbstkritik; Teamfähigkeit; Fähigkeit, in einem interdisziplinären Team mitzuwirken; Fähigkeit, mit Experten aus anderen Fachgebieten zusammenzuarbeiten; Fähigkeit, Verschiedenartigkeit und interkulturelle Verschiedenheiten wahrzunehmen; Fähigkeit, im internationalen Kontext tätig zu sein; Neigung zu den ethischen Werten [Stepko 2004: 207].

Systemkompetenzen sind Vereinigung von Verstehen, Verhältnissen und Kenntnisse, die es ermöglichen, Verhältnisse der Teile des Ganzen zueinander wahrzunehmen und die Stelle einer jeden Komponente im System einzuschätzen; Fähigkeit, Veränderungen zwecks Vervollkommnung des Systems zu planen und neue Systeme zu konstruieren. Sie umfassen: Fähigkeit, erworbene Kenntnisse in die Praxis umzusetzen; Forschungsfähigkeiten; Fähigkeit zum Lernen; Fähigkeit, sich an neue Situationen anzupassen; Fähigkeit, neue Ideen zu generieren (Kreativität); Leaderfähigkeiten; Fähigkeit, Kultur und Bräuche anderer Länder zu verstehen; Fähigkeit zum autonomen Handeln; Fähigkeit, Projekte auszuarbeiten und zu leiten; Initiative und Unternehmungsfähigkeit; Verantwortlichkeit für Qualität [Stepko 2004: 211].

Bei der Analyse dieser Kompetenzen ist es ersichtlich, dass zu jedem Bereich solche Kompetenzen gehören, deren Formierung die Einführung von innovativen Veränderungen in den pädagogischen Prozess der Hochschulen benötigt.

Schlussfolgerung

Neues Verstehen des Prozesses der Aneignung von Kenntnissen, Fähigkeiten und Fertigkeiten erhöht die Aktualität des Kompetenzherangehens an die Berufsausbildung, weil im Mittelpunkt nicht die engfachliche Kenntnisse, sondern Fähigkeiten und Fertigkeiten der verallgemeinerten Berufstätigkeit stehen sollen. Die Formierung der instrumentalen, zwischenpersönlichen und Systemkompetenzen ist ein wichtiges Element der Berufsausbildung der zukünftigen Ingenieure.

Literatur

- Андрущенко В.П. (2000), *Теоретико-методологічні засади реформування вищої освіти в Україні* / В.П. Андрущенко // Педагогічна газета. – №12 (78), грудень 2000 р. – С. 1–2.
- Бех І.Д. (1997), *Наукові засади створення особистісно орієнтованих технологій* / І.Д. Бех // Початкова школа. – №9. – С. 4–8.
- Васильева Н. (2005), *Он пришел дать вам работу* / Н. Васильева, Э. Кийко, А. Максименко // Карьера. – №7–8. – С. 52–57.
- Вища освіта України і Болонський процес: навч. посіб* (2004) / [М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д. Шинкарук, В.В. Грубінко, ІІ. Бабин]: за ред. В.Г. Кременя. – К.: Освіта., – 384 с.

- Зеер Э.Ф. (2005), *Модернизация профессионального образования: компетентностный подход* / Э.Ф. Зеер, А.М. Павлова, Э.Э. Сыманюк. – М. – 216 с.
- Зимняя И.А. (2003), *Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования* / И.А.Зимняя // Высшее образование сегодня. – № 5. – С. 34–42.
- Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи* (2004) / Під заг. ред. О.В. Овчарук. – К. – 112 с.
- Романенко М.І. (2003), *Соціальні та парадигмально-когнітивні детермінанти розвитку сучасної освіти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філософ. наук: спец. 09.00.10* / М.І. Романенко. – Дніпропетровськ. – 32 с.
- Степко М.Ф. (2004), *Болонський процес і навчання впродовж життя: Монографія* / М.Ф. Степко, Б.В. Клименко, Л.Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ. – Харків: НТУ „ХПІ”. – 112 с.
- Євтух М.Б. (2000), *Дидактичні проблеми проектування навчальних занять в умовах вищої школи* / М.Б. Євтух, О.П.Сердюк // Теоретичні питання освіти та виховання: Зб. наук. пр. – К.: Вид. центр КДЛУ. – №9. – С. 28.

Zusammenfassung

Es handelt sich im vorliegenden Artikel um Kompetenzherangehen an die Berufsausbildung der zukünftigen Ingenieure. Die Formierung der Kompetenzen wird als ein Element der Berufsausbildung betrachtet.

Schüsselwörter: Berufsausbildung, Kompetenz, Formierungswege, Ingenieur.

Анотація

В статті вивчається проблема компетентного підходу к професійній підготовці майбутніх інженерів. Формування компетенцій розглядається як елемент професійного освіти.

Ключевые слова: професійне освіта, компетенція, шляхи формування, інженер.

Development competence of future engineers

Abstract

The article deals with the problem of the competent approach by professional education of future engineers. The professional competence as an element of professional formation is defined.

Key words: professional education, competence, ways of formation, engineer.

Rozwijanie kompetencji przyszłych inżynierów

Streszczenie

W tym artykule opisano rozwijanie kompetencji w kształceniu zawodowym przyszłych inżynierów. Szczególnie zwrócono uwagę na umiejętności spostrzegania jako ważny element kształcenia zawodowego.

Słowa kluczowe: kształcenie zawodowe, doświadczenie zawodowe, ścieżka kształcenia zawodowego, inżynier.

Yaroslav RUDYK

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine

The essence and directions of supplying additional educational services to talented and gifted students

In the higher education of our state such situation is observed when from one hand, there are ten thousands of gifted boys and girls potentially that study at higher educational institutions of our motherland according to traditional programs of specialist's preparation, and from the other hand the market of working places exists, it is a dynamic mechanism that strictly reacts on all events that take place in our country's life. Every year employers (managers) put forward larger professional demands to young specialists, a result of this, gifted students can't start working calmly and surely, because they have to search skills and habits with their price of drawbacks and mistakes of their own at their working place. Such situation does not satisfy employers that become a reason of losing of job by young gifted specialists.

One variant of solving this mentioned problem is that higher educational institutions consider the whole complex of variable (different) organization forms in supplying additional education services. With every year the number of these forms is constantly increasing, it is inspired by a certain Decree of Cabinet of Ministers of Ukraine which allows earning additional costs for an institution through supplying paid education services [Про затвердження... 1997].

Under additional education services one must understand the consistent and aimful activity of scientific and pedagogical workers and students which are implemented by higher educational institutions for students demand in order to study an education material that isn't included to the basic educational program of specialist's preparation, by envisaged by educational standards of higher schools. More exactly additional educational services are given for the purpose of acquaintance of gifted and talented students from higher educational institutions with independent chapters of disciplines according to the state educational standards.

The main purposes and tasks of supplying additional education services to gifted and talented youth are wide and complex satisfying of educational demands of gifted students in development and orientation for a chosen specialty or the direct trend of preparation, the organizing of study process in accordance with widen education and study programs which are elaborated with taking into account of wishes of gifted students and considering the interests of a higher educational institution implementation of active methods and technical appli-

ances into a study process, authorized methodical researches, individual personalized methods, innovation technologies of study and control of knowledge quality, intersubject ties, creating conditions for improvement pedagogical mastery of science pedagogical staff, especially young teachers, strengthening of material and technical supplement of structure units of higher educational institutions: involvement of additional finance sources of scientific and pedagogical staff of a higher educational institution.

Additional educational services can be divided into organizational and educational. Organizational services solve the complex variety of problems which appear at students while they study. Ordinary or typical examples of such services are the renewal (resuming) of students to a certain course; transforming the students from one course to another, from one specialty to another, from one form of studying to another, from one educational institution to another; liquidation of academic difference in educational plans during the mentioned transformation of students.

Increase of implementation tempos of organizational additional educational services in higher educational institutions which began in 1997 puts forward the aim of getting costs out of budget for the development of educational institution and addition to the salary of science pedagogical personnel. Giving such services is one of the main sources of supplying out-of-budget costs, that's why they are not included into the elaborated classification of organizing forms of supplying additional educational services. It is made with the consideration that these services are not connected with additional study loading, but they only decide the complex of organization questions which appear during the study of gifted students. Monitoring of national higher educational institutions held with the help of Internet showed that organization additional (optional) services are mainly widely introduced than educational. It is no wonder: organization services bring costs (profits), but educational services on the contrary need them for supplement of constant activity without breaks or intervals.

Only those higher educational institutions which strongly hold on their legs and also give paid educational services have the opportunity to study gifted youth effectively at modern period.

Comparing with organizational services the educational services comprise such forms of supplying additional education services which are directed to the all sided satisfaction of student's youth necessities, first of all the gifted and talented youth that appear during the studies of educational subjects. The authors of scientific works take into account just those gifted young people speaking about additional education services. The most widely spread organizational forms of providing such services in higher educational institutions of Ukraine are as follows: studying according to additional education programs realized in courses, colloquiums, seminars etc, teaching special courses chapters and cycles of discipline improvement reparation of specialists, consultations and quality control of knowledge in certain topics

or chapters, advanced study of educational disciplines, training study on the base of educational institution, olympiads, club activities.

The above-mentioned organizing forms of supplying additional educational services are implemented beyond the limits of principal educational programs envisaged by the standards of higher education and in overwhelming majority they are given on prepaid base. The last circumstance is caused by the necessity of additional finance investments for the development of science and pedagogical personnel and technical and material base of a higher educational institution for the further provision process of supplying additional educational services a great variety of organization forms of supplying additional educational services needs a certain classification according to exact criteria that will afford to analyze the main ways of marketing development of educational services in higher educational institutions of Ukraine.

Literatura

Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися державними навчальними закладами: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.01.97 № 38 // Офіційний вісник України, 1997, № 4, С. 30.

Анотація

В тезисах подано суть и направления предоставления дополнительных образовательных услуг одаренным студентам в высших учебных заведениях Украины.

Abstract

The theses submitted the substance and direction to provide additional educational services for gifted students in higher educational institutions of Ukraine.

Key words: additional educational services, gifted students.

Kierunki i istota zapewniania dodatkowych usług edukacyjnych dla utalentowanych studentów

Streszczenie

W tezach pokazano istotę i kierunki zapewnienia dodatkowych usług edukacyjnych dla utalentowanych studentów w szkołach wyższych Ukrainy.

Słowa kluczowe: dodatkowe usługi edukacyjne, studenci utalentowani.

Natalia Mikolaivna KOSTRITZA

National University for Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine

Purpose of culture and its relationship to various spheres of human activity

The term „culture” is a complex phenomenon of human existence. It belongs to the social, social psychological phenomena, and impacts on work, welfare, recreation, mentality, way of life of a society. Progress of mankind is closely associated with the development of culture. Culture is a determining factor in the present and the future of not only individual, but all mankind. Therefore, our future depends on directions of further development of culture, and they, in turn, are closely related to the political directions of the world, solving global challenges [Греченко, Чорний 2009: 11].

Every historical era is characterized by distinctive cultural processes that are in dialectic relationship with the general transformation processes. Culture as a form of social life undergoes constant influence of the social relations of values of society, its ideals, interests and needs. So at each point in history of mankind thinkers have their own approach to the understanding of the phenomenon of culture. The emergence of a large number of approaches for the definition of „culture” is primarily due to its multifaceted significance and interpretation. „Of all the concepts that only have a repertoire of modern sociology and related social sciences, none of them can be more meaningful, important and index than the concept «culture»” [Bohm-Bawerk 1891: 232].

Domestic and foreign scientists sought to determine the positions of various scientific essence of the phenomenon of culture. Among them: philosophers (T. Adoula, A. Arnoldov, V. Bakshtanovsky, E. Baller, B. Hershunsky, M. Goncharenko, L. Kogan, L. Sohan, M. Mamardashvili and others.) culture experts (M. Bathin, B. Gavrilishin, A. Zdravomyslov, J. Lotman, and others.) psychologists (L. Vyhovsky, V. Davydov, V. Zinchenko, A. Leontiev, S. Rubinstein and others.) teachers (Y. Azarov, Y. Babansky, S. Amonashvili, V. Suhomlinsky etc.).

For philosophers culture means awareness of a man of his role in the world, his inherent activity that does not reduce to either of natural or divine forces, which means birth of man’s „cult”, that has replaced all other ancient cults.

Culture experts define culture as a universal means of creative self-understanding through human sense of existence, the desire for disclosure and statement of the essence of human life, which includes knowledge, norms, stereotypes and models of behavior, habits, traditions, mechanisms of social interaction, sign systems, and social institutions, which preserve and distribute them.

Teachers understand the notion of „culture” as coherent, harmonious system of knowledge, thinking, feelings, communication and creative constructive activity that has being formed for thousands of years and passed from generation to generation in the process of training and education.

Sociological definition of culture comes to understand it as a set of methods and techniques of human activities (material and spiritual) that objectively are embodied in objects, in physical media (labour tools, signs), which are transmitted to future generations. It also is a system of social norms and rules formed historically and characteristic for a particular society.

A considerable number of interpretations of the concept of „culture” give reason to the selection of content aspects of culture such as: 1) a set of material and spiritual values, 2) the spiritual sphere of the society, 3) the level of mastering the man one way or another field of knowledge or activity, 4) form of social human behavior, 5) method of transforming human activity [Сластенин 1993: 151].

It should be noted that modern social philosophy is developing the idea that culture is inherent not only to the spiritual sphere of human activity, but also to other areas. However, this stands out not two sphere of human activity as has traditionally been considered, but four:

- 1) material – covers the processes of material production, distribution, exchange, consumption, ie, this area covers the productive forces and production relations, technological progress and technological revolution;
- 2) socio-political field, which includes social and political relations of people in society – class, national, group, international and other;
- 3) spiritual sphere – a wide range of ideas, opinions, ideas, ie the entire range of consciousness (both individual and social), transforming it from one jurisdiction to another (means of mass information), changes in individual spiritual world of man;
- 4) cultural and community activity area – a production of cultural values, transfer them from one generation to another, family life, personal problems (organization of leisure, free time), education etc. [Андрущенко, Михальченко 1993: 150].

All spheres of human activity is closely interrelated and can not be considered separately from one another. The processes taking place in the culture through all these areas are transforming and set new cultural values.

S.L. Rubinstein, considering the culture from the position of acting approach, divided it into two types – material and spiritual. Every action and human activity is primarily the impact of this individual as a subject on objects of surrounding reality which results in a product of activity. Human activity, said S.L. Rubinstein, changing reality, is objectivized in products of the material and spiritual culture, passed down from generation to generation [Кавалеров 2001: 119].

Material culture refers to a set of material goods, and various means of their production. Spiritual culture is gradually redefining the value of the entire set of

received human knowledge, common preferences and priorities and uses all forms of social consciousness: philosophy, science, morality, law, art.

Material and spiritual elements of culture are inextricably linked. Material, manufacturing human activities often influence his activity decisively in other areas. On the other hand, the results of its sensual, intellectual and intuitional activity are materialized, turned into things, equipment, works of art. In material culture spiritual principles are inevitably presented, as it always is the embodiment of ideas, knowledge and tasks of the person which actually makes it culture. Although the content of the intellectual culture is hidden and can not reasonably be fully perceived (the notion of truth, honor, courage, genius, self-sacrifice etc.), its products are always expressed in material form, because in this way they can be objectivized and turn into a fact of social life.

Spiritual culture is divided into two areas:

- 1) spiritual qualities of a man and activities for their implementation;
- 2) the spiritual values that are relatively independent (as scientific theories, pieces of art, norms of law and so on).

The focus of the spiritual culture is that it awakens personality in man. To the structural elements of spiritual culture belong:

- intellectual (science education);
- aesthetic (art and literature);
- ethics (morality);
- social (language, life, customs, law, politics);
- religious [Греченко, Чорний 2009: 13].

Detailed here are the consideration of structural components of spiritual culture.

There is an inextricable link between education and culture. Education is a purposeful training and teaching for the individual, society and state. It leads to the acquisition of cultural values and formation of the moral and emotional attitude to the world, experience of professional and creative activities that preserve and develop the spiritual and material values of humanity.

The structure of the spiritual culture also includes aesthetic culture and its component – art culture, understanding culture as based on personal experience through targeted education aesthetic formed ability to perceive, experience the beautiful surrounding, guided in its activities and aesthetic values, and under art – a system of social production, storage, distribution and use of a special kind of aesthetic values – art. Art culture is the link between aesthetic culture and other „branches” of spiritual culture. In the process of the revival of Ukrainian spirituality folk songs are gaining a special importance as a separate genre of music, which, like other genres of art comprise peculiar epistemological, axiological, and other features [Кавалеров 2001: 122].

Morality is a special form of social consciousness and type of public relations, a way of regulating human action in society by rules. Unlike simple custom or tradition, moral norms are getting appraisal in forms of the ideals of good

and evil, justice, etc. Morality is the essence of life of Ukrainian people, which permeates all its facets, which is manifested in the conscience of truth, dignity, fairness, honesty etc. Understanding the moral and ethical ideas, regulations, rules, principles, attitudes occurs through the national education system. Unlike the law fulfillment of moral norms are sanctioned only by forms of spiritual influence (social evaluation, approval or condemnation). Along with general morality moral also comprises historical transient norms, principles and ideals.

Complex set of Ukrainian folk is folk traditions, customs, morals, which were composed during the ages and seems to win more active part in the system of modern culture. They met the spiritual and aesthetic needs of the people, they manifested their feelings, talents and abilities. Ethical and esthetical principles of Ukrainian cultural traditions initially maintained the people at high levels of spirituality and gave them strength in the hardest physical, spiritual, moral tests.

Ukrainian view of themselves and the world is reflected in the language which should be perceived not as a linguistic category, but as a system of views on life, nature and society, as a universal category of human existence. It is not only in the consciousness and subconscious of people, but also in the linguistic habits and stereotypes. It serves as an essential component of national consciousness, ideology, culture.

Closely related to culture and morality is a law. Law in the narrow sense is a system of mandatory standards established or authorized by the state. In the broadest sense it also covers legal relations and fundamental rights of citizens that are fixed, guaranteed and protected by the state. The state without prejudice to itself, society and individual can not ignore the law. The value of the law is measured, primarily, by the extent to which it provides, and will provide general, harmonious and progressive development of the personality, necessary expansion of his freedom.

Definitely, there is a connection between politics and culture. Politics is a field of activity related to the relationship between classes, nations and other social groups, the core of which is a problem of conquest, maintenance and use of state power, participation in state affairs, definition of forms, tasks and contents of its activities. Politics has a considerable degree of independence and exercises a strong influence on the economy, culture and other spheres of society. In a undemocratic and totalitarian state culture may be politicized, ie culture activities is controlled by a government policy, a single party or a dictator. But politics is shaped by culture, there is political culture, closely associated with the level of democratization of a society. But fate does not match the political destiny of culture. Sometimes politics can take over state, but only temporarily. Culture is a stronger, long lasting essence.

Very significant is the influence of religion on culture and communication. Religion is a world view and philosophy, as well as relevant conduct and specific action (cult) based on the belief in the existence of God or Gods, supernatu-

ral. Historical forms of existence are a tribal religion, a national state (ethnic), a world (Christianity, Buddhism, Islam). Religion, affecting the morale of society and its culture, forms the notion of good and evil, the essence of life, human rights and responsibilities. Religion is necessarily connected with the creation of sacred Cultural Foundation, which is reflected in works of art, literature, morality in law.

Speaking of the relationship of material and spiritual cultures, it is necessary to distinguish their special role. Material that is the foundation, the base of society plays a major role. Spiritual, awakening personality in a person, plays the main role, ie, the one that raises the man and his role in the world to the highest goals and objectives [Греченко, Чорний 2009: 13–15].

Thus, the culture is a phenomenon that is constantly evolving, receiving at each stage of social development special form of existence. It reflects different forms of human activity, the peculiarities of the material and spiritual life of people.

Literature

- Андрущенко В., Михальченко М. (1993), *Сучасна соціальна філософія: У 2-х т. – Т.1 – К.: Генеза*, 150 с.
- Bohm-Bawerk E. (1891), *The theory of Capital*. London: MacMillan, 232 p.
- Греченко В.А., Чорний І.В. (2009), *Історія світової та української культури: довідник для школярів та студентів / В.А. Греченко, І.В. Чорний. – К.: Літера ЛТД*, 416 с.
- Кавалеров А.А. (2001), *Цінність у соціокультурній трансформації: Монографія. – Одеса: Астропринт*, 122 с.
- Сластенин В.А. (1973), *Формирование профессиональной культуры учителя. – М.: Наука*, 175 с.

Призначення культури та її взаємозв'язок з різними сферами людської діяльності

Анотація

Автор статті розглядає культуру з різних наукових позицій і підходів, показує її нерозривний зв'язок з освітою, релігією, мораллю, політикою, правом.

Ключові слова: культура, освіта, релігія, мораль, політика, право.

Abstract

The article examines the culture from various scientific grounds and approaches, shows its inextricable link with education, religion, morality, politics, law.

Key words: culture, education, religion, morality, politics, law.

Znaczenie kultury i jej relacji z różnymi sferami ludzkiej działalności

Streszczenie

Artykuł przedstawia kulturę z różnych naukowych pozycji i poglądów, pokazany jest również jej nierozzerwalny związek z edukacją, religią, moralnością, polityką i prawem.

Słowa kluczowe: kultura, edukacja, religia, moralność, polityka, prawo.

Tamara IVAKHNENKO

National University for Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine

Relationships of Young People: Sex and Love

The present needs serious scientific study, analysis of the new that occurs in relationship between men and women at this stage of national development, in particular to draw attention to aspects such as love and sex. Love and sex run all through the whole life of the individual, so they must be developed according to existing norms, rules, and requirements of the Ukrainian society.

We teach children and youth to read and to write, to sing and to dance but the statement that we have to teach them love, teach to analyze the first sexual impulses and sexual behavior is sometimes surprising.

M.M. Rubenstein noted that „defining the economic factor as a major, one should not forget that this is not informative element, which includes least of all harmony (...) that is now the main question of the cultural life of a person” [Рубинштейн 1909: 7].

Domestic conceptual positions regarding forming and development of personality are the main in scientific researches (K.O. Abulhanova-Slavska, B.G. Ananiev, O.G. Asmolov, L.I. Bozhovych, M.J. Boryshevskyi, B.S. Bratus', L.S. Vygotsky, G.S. Kostyuk, S.D. Maksimenko, V.N. Myasishchev, S.L. Rubinstein etc.).

Analysis of researches concerning psychological features of adolescents (I. Cohn, L.I. Bozhovych, G.S. Kostyuk, A.V. Mudrik etc.) suggests that definitely in this period the preconditions for marriage as well as long-term intimate interpersonal relationships are being formed.

Contemporary principle of interaction between people who love based on parity relationships, their actions are concentrated on satisfaction the needs of a partner. Perception of pleasure is combined with positive emotions associated with its expectations, confidence that you are not just the person who is on tap when intimacy appears but the personality who is desired and valued for purely individual qualities. By definition of R.G. Apresyan „Love – as an abstract term – is an attitude to someone or something as to obviously important, joining and connecting with whom (what) is perceived as a good, i.e. one of the highest values” [Апресян 2001: 464]. It is the pillar in creating a harmonious relationship.

One of the types of love, which is marked out by domestic philosopher M.V. Хамитов, is love as passion in which sexual love comes out as the main component [Хамитов 1997]. Zick Rubin finds passion-love differently – this passion is emotional, turbulent, and intensive, it is a state of strong desire to pour together with your beloved. Its biological basis is desire that is passion – a bio-

logical excitement that is being experienced physiological and provoked by attractive person [Rubin 1970: 265–273].

Eros and Agape were distinguished by ancient Greeks as kinds of love. Love-Eros – it is love-passion of „I want...” I want you, to be happy. I want to be happy, I want to get – and that is what important. Love-agape – it is „I want to give” – to give the special person what they need that will make them happy. Nowadays young people feel more selfish concerning this sacred feeling. They do not combine two concepts – love-eros and love-agape preferring love-eros. But to this type of love, youth is still not prepared properly. By studying and practicing, developed, described in detail „sex techniques” it becomes clear that knowledge of techniques alone does not give required plentitude of feelings, love: human is not an automatic machine and not only biological creature; it aims more than minute feeling.

Most of „loving” couples have distorted beliefs about sexual relationships in their lives. They do not aware of sexual culture. Do not understand that the culture of feelings expression provides the ability to care, to show gratitude, do not hide the joy and delight – it all enriches the physical perception. The mass media was negative „tool” in the formation of love and sex concepts. It created an illusion that love and sex are synonymous terms. The fact that a person wants to use another one for his own enjoyment, and denies taking care of his significant other, shows that we still have not understood the meaning of true love. Love and sex are not similar. Sex in a Christian sense – it is a beautiful, important, God-given instinct; and everything given by God, devoid of dirt and indecency, until a person distorts it by their false understanding. The following trend should be admitted: the stronger love, the more both are worshiping, idealize each other suppressing their thoughts about sexuality, and the more restrained their relationship. Those who have experienced such feelings are usually not sinking to vulgarity and immorality. Researches reveal that most of those young people who were truly in love at high school in due time have experienced the happiness of adult, mature love.

That is why education has a special mission – to bring awareness to young people that love and sex are not identical concepts. These are complicated things that need to be mastered through the whole life. Humans are not indifferent to the world of sensual perception. Especially in youth, when it, the world, starts to open, when the blood boils and the mind is not yet enriched by experience. Therefore the education which defines a certain place to feelings, mind, sensitivity and all other requirements underlying in a person is so necessary. Nowadays the system of sexual education consists almost spontaneously. Moral values of society appeared to be deformed. The concept of womanhood and manhood has been misrepresented, the same happened to the concept of love. The media shows such picture of love that young people may think: love – it is a kiss, fondle each other and sexually getting closer. No other concepts of love are being

offered. Education should teach young people to understand the important concepts of harmonious life: love and sex.

There are not only things given by nature in sexual life, but also the things that were introduced by culture. In determining the meaning of culture, E. Levinas identified it with love: „Culture (...) is (...) responsibility directed to another one (...) It can be called lov’ye [Глобальные... 1990: 97]. Love itself must have the ability to development (...) the meaning of love has to be found (...) in the idea of the higher organism „the higher we are climbing up the stairs of organisms (...) the stronger becomes libido” [Соловьёв 1990: 493].

Nowadays the need of emotional contacts has risen as never before. Among youth it is often associated with early sexuality; look for love in the „bare” sex. Young people do not realize that love is innate feature given to everyone by nature. It is important to distinguish love from affection, erotic attraction. Love is primarily the ability to live happily together with another person, ability to respect, to understand, to empathize and in case of need to sacrifice oneself for the sake of their happiness. Love means not only show affection and sense of commitment to the beloved, but also the ability to take responsibility for them and for oneself. Sex is also a natural human need, which can not be neglected. But venereal passion and sexual licentiousness has been never appreciated in Slavic culture. So there is a necessity to teach young people treat love and sexual relations with both joy and responsibility.

All human life is built on relationships. Relationships between men and women are the most complicated in human nature. Interpenetration of the inner world enables to discover and improve oneself. The depth of such relationships defines eternal things: love, being in love, friendship. Sexuality is also an important part of human relations. It is unlikely that there are relationships without element of sexuality – the natural and healthy part of human existence, which comes as congenital function of organism. Erotic and sexual motives intertwine into general picture of love, deep intimate feelings directed at a specific person. Love implies the existence of only one soul mate, and the harmonious merger of three attractions – soul, mind, and body [Komicapova 2003: 66].

French classic Stendhal wrote that love it is to feel pleasure when you see, touch, feel by all the senses at short distances being what you love and who loves you.

Humanity is changing, progressing, and love is changing. Natural basis of love connected with the instinct to continue the human race, is a yearning for representative of opposite sex. Love is a complex of feelings and worries, which is inextricably linked to human's inner world and the diversity of spiritual culture of society. Love sharpens the senses. The need for love is the secret of human nature, is evident in puberty and differs for men and women.

J.B. Ryurykov defines love as the firstborn over all the addon needs of body and soul. Love is the highest detection of humanity: higher affinity between

humans, higher understanding [Рюриков 1977: 64]. There are two origins of love – biological and social. Biological origin it is sexual instinct. But human lives not only physical but also spiritual life, its behavior is determined not only by instincts, but also by its intelligence. And the richer spiritual interests of human, the greater role they play in the relationship between men and women.

V.S. Solovyov exploring the manifestations of love noted that „Sexual Love always remains the most powerful expression of self-affirmation and self-denial, however, more and more being understood as the fullness of life reciprocity, and thus becomes the supreme symbol of the ideal relationship between public and personal backgrounds” [Соловьёв 1997: 249], born as sexual desire, it can be transformed into perfect dimension. „Sexual and true love are two different and opposite forms of love (...) it is only two distinct phases or layers of the same feeling. Ideal phase precedes sexual one (...) and sometimes vice versa, the ideal phase follows after the sexual” [Викторов 1904: 178].

I.S. Cohn wrote: „Pubescence gives a strong, though not always conscious, color of sexual excitement to all emotions of teenager. Sexual excitement, fantasies, and anxiety become a very important sphere of inner world of a person. Mature love is an organic fusion of erotic, sensual delight and the needs of human warmth as well as intimate and spiritual intimacy” [Кон 1976: 66].

The monograph of M.M. Rubinstein and V.E. Ignatieva, based on analysis of the data argues that education of feeling, culture to treat the opposite sex are the underlying conditions for moral behavior [Рубинштейн, Игнатъева 1926]. P.P. Blonsky considered the formation of the younger generation's moral ideal of a family man as a basis of correct sexual education. A clear concept of sex education was given him in „Sketches of child sexuality” that still has not lost its relevance. Sexual pedagogy of P.P. Blonsky is the theoretical and methodological basis on which should be built a system of sexual education, nurture a culture related to the opposite sex.

O.S. Makarenko said: „To learn to love, learn to recognize love, and teach to be happy – it means to teach respect yourself, to teach human merits” [Макаренко 1949]. Wanda Pultavska notes that love develops in the soul of a child, and the body may give only short-term physical pleasure, which not only leaves nothing behind, but may even offend [Пултавська 2000]. S.V. Kovalev notes that there are so many psychological and moral factors in sexual relationships, that „almost the most important conditions of satisfaction in sexual relationship are the purity of relationship in general and the atmosphere of psychological intimacy of these relationships” [Ковалёв 1988: 155].

V.M. Rozin asserts that concept of love and loving behavior is formed only in culture [Розин 1993: 79–88]. Young people learn to understand the manifestations of human sexuality in the light of the scientific knowledge, acquisition of cultural development. The interest of youth to sexual literature can not be forbidden

or prevented. It is stimulated by life and pubescence of personality. It is important to focus this interest in the right course [Говорун, Шарган 1990].

The current analysis of the scientific literature shows that the issue of love and sex as factors of harmony relationships between people who love was the subject of inquiry for scholars and prominent figures in education. They examined various aspects of this problem.

The harmony in relationships between boy and girl can be achieved in two ways. On the one hand it is life-enriching experience of a person, a better understanding of human psychology (opposite sex) and expertise. On the other hand it is improving the culture of love relationships, ability to understand, appreciate and use all the wealth of human potential – his mind and body [Нагаев, Бенда 1982].

The task of education is not to overcome and displace sexual attraction, but to give it a cultural, moral content. O.S. Makarenko wrote: „It is not only «can», but «must» to teach love” [Макаренко 1949].

Literature

- Апресян Р.Г. (2001), *Любовь /Новая философская энциклопедия в 4-х т. – Т. 2. – М.: Мысль. – с. 464–466.*
- Викторов П.П. (1904), *Новый взгляд на природу любви /Учение о личностях и настроениях. Выпуск второй. – М.: Книжное дело. – 186 с.*
- Глобальные проблемы и общечеловеческие ценности* (1990), пер. с англ. и франц. /Сост. Л.И. Василенко, В.Е. Ермолаева; вводн. ст. Ю.А. Шрейдера – М.: Прогресс. – 495 с.
- Говорун Т.В., Шарган О.М. (1990), *Батькам про статево виховання дітей.* [Текст] /Т.В. Говорун, О.М.Шарган – К.: Радянська школа. – 156 с.
- Ковалёв С.В. (1988), *Психология современной семьи.* [Текст] /С.В.Ковалев – М.: Просвещение. – С. 155.
- Комісарова С.М., Білогорка М.В., Шаплавський М.В. (2003), *Мистецтво сімейного життя.* – Чернівці: Золоті литаври. – 100 с. ISBN 966-8029-46-1
- Кон И.С. (1976), *Психология юношеской сексуальности.* – Советская педагогика, № 5.
- Макаренко А.С. (1949), *Избранные педагогические произведения.* – Соч. Т. 4, 5. – М.
- Нагаев В.В., Бенда Т.В. (1982), *Психология чувств и их воспитание.* – Пермь. – 112 с.
- Пултавська В. (2000), *Приготування до подружнього життя.* – Тернопіль: „Свічадо”. – 102 с.
- Розин В.М. (1993), *Природа сексуальности// Вопросы философии, № 4. – С. 79–88.*
- Рубинштейн М.М. (1909), *Идея личности как основа мировоззрения. Критико-философский очерк.* – М.: Типография С.А. Кинеловского. – 124 с.
- Рубинштейн М.М., Игнатъева В.Е. (1926), *Психология, педагогика и гигиена юности.* [Текст] /М.М. Рубинштейн, В.Е. Игнатъева – М.: Мир. – 341 с.
- Рюриков Ю.Б. (1977), *Трудности счастья.* – М.
- Соловьёв В.С.К. (1997), *Любовь Философский словарь Владимира Соловьёва.* – Ростов н/Д.: Феникс. – с. 248 – 251.

- Соловьёв В.С. (1990), *Сочинения в двух т.* – Т. 2. – М.: Мысль. – 822 с.
- Хамитов Н.В. (1997), *Пределы мужского и женского. Курс лекций по философии.* – К.: Наукова думка. 176 с.
- Rubin, Zick (1970), *Measurement of romantic love*// *Journal of Personality and Social Psychology*. V – 16. – P. 265–273.

Abstract

In this article the author carries out an analysis of scientific sources that reveal the relationships of young people, particularly the influence of sex on love.

Key words: harmony, love, sex, relationships, youth, man, woman, a link between sex and love.

Взаємостосунки молоді: секс і кохання

Анотація

У статті автор проводить аналіз наукових джерел, що розкривають взаємостосунки молоді, зокрема вплив сексу на кохання.

Ключові слова: гармонія, любов, секс, стосунки, молодь, чоловік, жінка, взаємозв'язок сексу і кохання.

Relacje młodzieży: płeć i miłość

Streszczenie

W tym artykule autorka prowadzi analizę naukowych źródeł, które ujawniają relacje młodzieży, szczególnie związek płci z miłością.

Słowa kluczowe: harmonia, miłość, płeć, relacje, młodzież, człowiek, kobieta, związek między płcią i miłością.

Andrey GAIDUK

National University of Bioresources and Nature management in the Ukraine,
Ukraine

Professional deformations of professors of courses in law

Certainly, professional growth of the professor in a higher educational institution is accompanied by certain changes in structure of the person: on the one part – there is an intensive development of qualities promoting successful realization of activity, and on the other part – it can be observed a change, suppression, sometimes degradation of the qualities not involving in this process. In case when such professional changes of the concrete person are regarded by a society in whole as negative, as destroying integrity of personality, its adaptability and stability, they should be attributed to professional deformations.

The domestic legal pedagogy explains that the main reason of the development of professional deformations among professors of the higher educational institutions is an aggregate exposure of various factors.

The first group of factors should be attributed to the objective factors, directly connected with socially-professional environment of a professor:

- A social and economic situation in Ukraine;
- Image and character of a legal profession;
- Specificity of an educational institution.

The second group of factors affecting the occurrence of the considered professional deformations, is attributed to the human factors, caused by personality characteristics of a concrete professor and trainees, directly by the character of their mutual relations.

And, finally, the third group of factors, from the point of view of legal pedagogy, should be attributed to objective-human factors, i.e. generated by the system and the organization of vocational & educational process, quality of administration in a higher educational institution, adequacy and professionalism of management of such institutions.

One of the main reasons of occurrence of professional deformation of a professor of higher legal educational institution is systemic behavior of colleagues surrounding such person: centuries-old stereotypes that are fixed in consciousness of many professors, certain „clichés” of dialogue and behavior in a higher educational institution. In workgroup professional consciousness absolutely defined mechanism of interaction „the professor – the student” is fixed. It, as an appendix to centuries-old educational system, is passed on from one generation to another. Professional deformation is deeply fixed in existing school and uni-

versity textbooks, in the workbooks which are information models of accepted pedagogical system on all post-Soviet territory.

It is also necessary to note the following: degree of professional deformation of a professor of higher legal educational institution is substantially defined by the work experience, the content of pedagogical activity and psychological characteristics of personality of a professor.

Frequently, preconditions of development of professional deformations are already hidden in motives of a choice of an educational profession. The legal pedagogy considers both motives realized by the concrete personality (the social importance, image, creative character, material benefits), and not realized (aspiration to the power, domination, self-affirmation).

Considering the basic types of professional deformation of personality of a professor, we suggest to pay attention to the following:

- a) So-called general pedagogical deformations. It is possible to say, that these are the most typical deformations of personality of all persons engaged in pedagogical activity.
- b) The deformations caused by symbiosis of characteristics of the concrete personality with corresponding structures of functions of pedagogical activity can be attributed to typological deformations.
- c) Those deformations which occurrence is caused by the specificity of the subject taught by a professor should be attributed to the specific professional deformations of personality of a professor of higher legal educational institution.
- d) And, finally, individual deformations are deformations determined by the changes of substructures of personality and externally not connected with the process of pedagogical activity. It is the case, when simultaneously with the formation of professionally important qualities for a professor there is a development of the qualities not related at first sight to a pedagogical profession.

Let's consider the most frequent professional deformations of professors whose activity is connected with teaching of courses in law.

1. In our country, serious damage to authority of profession of the lawyer is caused by such professional deformation of professors of courses in law, as social hypocrisy. To a considerable extent such situation is caused by the fact that on the one hand such professor needs to justify high moral expectations from a legal profession (both students and their parents), to propagandize moral principles and high standards of behavior. On the other hand – all of us are more often convinced of legal nihilism, both of the top management of Ukraine, and nationals of Ukraine. The inconsistency between the „desirable” for a society image of the lawyer and real law practice in Ukraine leads to insincerity of mutual relations in system the professor-to-student. Students in veracity perceive false moralization sharply that leads to lack of contact with an audience. The

further un-understanding by students of the professor can lead to constant conflicts in an educational audience and behind its limits.

2. The following professional deformation, which can be observed in higher legal educational institutions of Ukraine, is shown in rigid role behavior of the professor outside of an educational institution, in role overstatement of a taught subject. So-called role expansionism is shown in total submergence in a profession, fixation on own pedagogical problems and difficulties, in inability and unwillingness to understand other person, in prevalence of accusatory and instructive statements, categorical opinion. Young, not enough skilled professors of branch legal disciplines have more often such deformation.

3. The development of conservatism is promoted by the fact that a professor regularly reproduces the same teaching material, applies the same forms and methods of training and education. Stereotypic methods of pedagogical influence gradually turn into clichés, save intellectual forces of a professor, do not cause additional emotional experiences. Taking into account the past at insufficiently critical attitude to it forms a strong bias against innovations at professors.

4. Such professional deformation as the pedagogical dogmatism is formed as consequence of too frequent brush-up of the same situations, typical professional-pedagogical tasks. In this case, a professor often has a propensity to the simplified approach to the decision of pedagogical problems, application of already known methods without taking into account of all complexity of a concrete pedagogical situation. The dogmatism is also shown in ignoring of psychological-pedagogical theories, the neglectful attitude to a science, innovations, in self-confidence and the overstated self-appraisal. It develops with growth of the experience of work, being accompanied by decrease in the general intelligence. Information passivity is derivative of the previous professional deformation of a professor. It is shown in unwillingness of improvement of skills of work with the new information and of development of the information competence (information culture), in the termination of the professional self-education after accumulation of certain quantity of the information and methodical base for teaching of the subject.

5. The next professional deformation is superfluous dominance caused by constant performance by a professor of imperious functions, because such person on quite lawful bases constantly demands, punishes, estimates, supervises! Superfluous dominance is shown the most often at choleric and phlegmatic personalities in satisfaction of requirement for the power, in suppression of others and self-affirmation at the expense of the pupils. Superfluous dominance as professional deformation is inherent almost to all professors with the experience of work more than 10 years.

6. Exaggerated didacticism is expressed in desire of a professor for explaining the subject in detail by himself, and in educational work – in constant morals and edifications. Such deformation arises as result of excessive liking for ex-

planatory-illustrative methods of training. Under the informal dialogue, hypertrophied didacticism often gets character of „professional tedium”. This professional deformation can be often observed among professors emotionally constrained, having the considerable pedagogical experience. Besides, often-pedagogical aggression is shown in the hostile attitude to especially negligent students and students with poor grades, in adherence to „retaliatory” pedagogical influences, in the requirement of unconditional submission to a professor.

7. Morbid demonstrative behavior is a professional deformation of the personality of a professor expressed by the unduly emotional behavior, desire to please, and aspiration constantly to be in the public eye. It shall be noted, that a professor needs to have some part of demonstrative behavior from the professional point of view. In this case, when it becomes means of self-affirmation and starts to define the general style of behavior of the person, it will inevitably lead to decrease of quality of pedagogical activity.

8. Emotional hard-heartedness, ignoring of specific features of students testify that such professor has such professional deformation, as pedagogical indifference. The pedagogical indifference gradually develops on the basis of generalization of personal negative life experience of a professor. Pedagogical indifference develops over time as consequence of emotional weariness and negative individual experience of interaction with students.

9. The so-called „behavioral transfer” is characterized by unconscious adoption by a professor of some lines of role behavior, qualities inherent in his students. Deviant behavior of trainees (aggression, animosity, roughness, emotional instability) is transferred, projected on professional behavior of a professor, and he, as a result of such deformation, „appropriates” separate displays of deviating behavior.

10. The general decrease in introspection and self-checking of a professor (consideration decrease) testifies to the presence of masterfulness which is shown in centralization of all teaching and educational process, individual realization of administrative functions, use of mainly imperative orders, recommendations, and instructions. This professional deformation is the most often observed among those professors for whom student teaching became continuation of labour activity upon the service termination in law enforcement bodies or military formations.

In legal pedagogy the problem of overcoming of professional deformation of a professor is urgent. It is caused by the fact that between the ability of a professor to resist to such deformations and its professional competence there is an inextricable link. The competence of a professor and its professional deformation are interconnected and interdependent. So, on the one hand, development of professional deformation essentially reduces level of professional competence of a professor, and from the other hand, high level of its competence promotes correction of professional deformations.

In legal pedagogy, there is certain „arsenal” of the means used in professional rehabilitation of a professor. It is absolutely evident, that for the resolving of this challenge, the system approach is necessary. Besides, the important factor also is taking into account of individual qualities of each professor teaching courses in law, careful selection of effective technologies of correction and means of pedagogical prevention of professional deformations.

Let's consider some means of prevention and correction of professional deformations of professors of courses in law.

1. First of all it is timely diagnostics of professional deformations and working out of strategy of overcoming professional degradation. Some features and phenomena of the professional deformation, the deformed stereotypes and behavior and estimations can be prevented by their comprehension, doing their visible, public during various discussions and conversations.
2. Prevention of professional non-adaptation of the beginning professor at a higher legal educational institutions.
3. A complex self-consciousness of the professional biography and working out of alternative scenarios of the further personal and professional growth of professors of courses in law.
4. The measures directed on mastering by such professors of methods, ways of self-control of emotional sphere and self-correction of professional deformations. It is possible to attribute to such measures trainings of personal and professional growth.
5. The purposeful work aimed at increase of competence (social, psychological, educational, subject). The transition to innovative forms and technologies of training, carrying out among professors of competitions, contests, reviews of professional achievements.

As it was already said in our article, professional formation of a professor of courses in law provides him not only with development and psychological progress, but also with some destructive changes of the personality. The considerable part of negative changes is represented by a group of changes defined as professional deformations. At the same time, in spite of the fact that professional deformations are inevitable, in case of use of various personality focused technologies of correction and means of prevention, it is quite probably prevention and successful overcoming of professional deformations.

Literature

Beznosov S.P. (2004), *Professional deformation of the person.* – SPb.: speech. – page 272.

Gafner V.V. (2004), *Professional deformation and professional competence of the professor.* – Fundamentals of safety of a life. – № 10. – pages 22–24.

- Psychology of formation of the professor of a vocational school* (1996), Under the editorship of E.F.Zeer. – Ekaterinburg: Publishing house of Uralsky State professional teachers' training University. – p. 148.
- Prokopteva N.V. (2010), *Psychological-pedagogic condition of preventive maintenance of professional deformation of the professor* / Dissertation of the Candidate of pedagogical science – Moscow.
- Yurchenko E.V. (2000), *Consent and methods of overcoming of professional deformation of the professor in work of the professor-to-psychologist* / Dissertation of the Candidate of pedagogical science – Ussuriisk.

Abstract

The present day the fact is conventional, that the phenomenon of personal deformation is potentially put in any professional work. The most typical are professional deformations of representatives of those professions which can be attributed to the system „person-to-person”. Therefore, it can be asserted, that in the field of jurisprudence some subjects, interacting within such system, are exposed enough intensively to deforming influence. Thereupon, we are interested in the problem of professional deformation of professors of courses in law in higher educational institutions of Ukraine.

Key words: professional education, professional deformation, law courses.

Zawodowe wypaczenia osobowości wykładowców na kierunkach prawniczych

Streszczenie

Współcześnie powszechnie wiadomo, że zjawisko wypaczenia osobowości jest obecne w jakimś wymiarze w każdej pracy zawodowej. Najbardziej typowe wypaczenia zawodowe są charakterystyczne dla reprezentantów tych zawodów, w których istnieje relacja „osoba – osoba”. Dlatego warto podkreślić, że w obszarze prawoznawstwa istnieją sytuacje, w których oddziaływania międzyludzkie prowadzą do intensywnych zniekształceń osobowości. W związku z tym jesteśmy głęboko zainteresowani problemem zawodowych wypaczeń osobowości wykładowców na kierunkach prawniczych uczelni wyższych Ukrainy.

Słowa kluczowe: edukacja zawodowa, zawodowe wypaczenia osobowości, studia prawnicze.

Nevenka TAKOVIĆ

University Juraj Dobrila, Pula, Croatia

Juraj PLENKOVIĆ

University of Rijeka, Croatia

Compensating for lost abilities

Both the contemporary occupational medicine and the preventive medicine have recognised the importance of the problem of keeping under control and rehabilitating disabled workers. Million hours of work time have been irrevocably lost due to the fact that no adequate attention has been given to disabled workers' rehabilitation and their training for independent work and creativity in a field that would be adequate in terms of their abilities and possibilities. Psychology has also recognised that disabled workers often feel like social outcasts, introverted with no social ties due to their early retirement. Disabled workers are often younger persons abounding with life energy and aspirations and because of a handicap (workplace accident or some other personal accident); they have been deprived of everything. That is why they feel frustrated and sometimes they become unbearable and even aggressive.

However, all these objective and subjective circumstances (objective related to the loss of the creativity and subjective related to the reduction of personal happiness and well-being) might be put under control if we pay more attention to this significant problem. Statistics indicate that there are more and more disabled workers' related problems in the modern industry and the contemporary world. It will not be possible to entirely stop this tendency. Therefore, it is necessary to regard this problem from the scientific point of view and find ways to restore disabled workers to life. It is not even necessary to emphasize the psychological importance of such an enterprise, because every man is capable of living his life fully only when he is able to provide for himself and his family and when society recognizes him. This is true for both active workforce and disabled workers. It is even more important for the latter because they more easily surrender to melancholy, retreat to a world of their own and become more alienated leading to the emergence of a number of unwanted deformities.

Therefore, it is pragmatic and human to take care of disabled workers' rehabilitation because of the increase of productivity and its influence on the national income, which in turn increases their human dignity and restores their faith in life. Bearing all this in mind, it may be said that the preconditions for a successful solution of this issue have been met.

Due to the fact that there are 40,000 distinctive professions in the contemporary world today and that these professions require different skills and abilities it may be stated that there is no man who could not be active in terms of economy and production, providing that the organisation is adequate and providing that disabled workers are given jobs in line with their affinities and capabilities. Although the possibilities to include disabled workers actively into the process of production are more or less limited, it is still possible to employ them on the basis of an adequate schedule. For example, blind men may be very successful telephone operators or dispatchers or they might perform a number of useful activities in basket-making industry etc. Hearing impaired persons or deaf persons may be involved in adequate activities as well. Disabled workers whose lower limbs are impaired may be trained to perform a number of professions in the electronics industry, they may be radio mechanics, they may sort out particular products; attach labels on final products on the assembly line etc. Upper limb impaired workers may be used to perform numerous tasks. There is no disability that would prevent a disabled worker from working, except those with severe disabilities who have no limbs and require special help from other persons.

Since that there is a large number of retired persons in our country the rehabilitation, occupational retraining and revitalisation of disabled workers have become a primary focus of attention.

Disabled workers are often young persons who still have energy and physical abilities to be active and therefore they should be trained to perform jobs in line with their affinities and capabilities.

If 70% of disabled workers would be trained to perform some jobs suitable for them, it would result in the release of large financial resources that could be used to increase retired persons' pensions as well as the income of workers with reduced work ability.

However, this is just one side of the whole issue – productive: disabled workers release Retirement and Disability Insurance Associations' significant financial resources. The other aspect is related to our society and national income. If a larger number of disabled workers would be included in an adequate working process, it would result in the increase of the income and further rationalisation of work. The third aspect is related to the growth of their standard of living, that is, the revitalised disabled workers would achieve considerably higher personal income in their new workplace. There are many disabled workers who are married and provide for their families, their standard would have a positive reflection onto their families' standard and especially children.

It is evident that the benefits are huge and expenses for occupational retraining or disabled workers' adequate education useful, especially if compared to gains. Research show that looking after disabled workers doesn't necessarily have to be regarded as a humanitarian action, which in terms of economics

brings only losses and no gains, but as an investment because its output is always bigger than the input.

Losses are considerable if disabled workers are treated as retired persons and if they are transformed into pure consumers whose only need is to maintain the minimal basic existence. However, if disabled workers are treated like men who can be productive, if they are trained to perform adequate jobs, then their status is radically changed and that should be kept in mind.

We have analysed the economic aspect of disablement and concluded that investing into rehabilitation and occupational retraining is beneficial and profitable. Anthropological analysis indicates that a person capable of providing for his family feels more valuable than the one who receives charity without working.

Man is the only living being on this planet who doesn't feel satisfied when his needs are met. All animals are happy as soon as they satisfy their hunger or somehow secure their existence; on the other hand, man starts to develop his creativity when his existential needs have been met. Therefore, to prevent somebody from being productive and creative by the application of a regulation is the same as to condemn them to lead a dog's life.

Disabled workers' rehabilitation and occupational retraining is not just an economic issue but also anthropological, ethical and political issue. Pjotr Kapica, a famous Russian physicist, stated that the consumer society deprived people of work and creativity and that its boredom might be more dangerous than any atomic bomb, because while the atomic bomb forcefully bended people from the outside, boredom (the old mother of all vices) idleness and passivity destroyed man from the inside. A man who doesn't work and create is automatically alienated and completely rotten. Many physiologists didn't point out in vain that a man could be given everything, to make him swim in suet and fat, as the proverb has it, and that would not make him happy or content.

Therefore, it may be concluded that restoring disabled people to life and work leads to the establishment of a more human and dignified society. If a man is a creative being then the rehabilitation and occupational retraining are not acts of mercy, but society's duty and the right that disabled workers are entitled to. If they live only from hand to mouth, it can't be called the real human living. It is life in the back seat and surviving on scraps with disabled workers' full awareness that if provided with rehabilitation and occupational retraining they might lead a more human life.

Medicine has so far done the most concerning disabled workers' rehabilitation and revitalisation. The adaptation of production and machines to the human nature might be a possible way out.

However, technical measures must be added to social and political ones if we want to reduce work disability. Signalling devices, climatic conditions, more

favourable working conditions, etc. are all preventive measures significantly contributing to the reduction of work disability.

Professional diseases significantly influence disability and therefore it is necessary to do everything in one's power to improve working conditions. It is impossible to prevent professional diseases and reduce them to a minimum and be devoted only to their treatment and healing – from the medical point of view it is all in vain, because we focus on consequences and not causes.

It is a well known fact in psychology that the autocratic rule in which the worker is nothing but a part of a machine without autonomy contributes to deformities as well. There is a strong correlation between anarchic work and a number of accidents at work. Investing the worker with more responsibility and motivation contributes to the establishment of a more human atmosphere in the working process, which in turn contributes to the reduction of a number of accidents and disabilities.

It is evident that the process of production is tinged with natural and human factors and that it is impossible to tackle the issue just from one viewpoint. No wonder that the World Health Organisation has changed the earlier definition of health as the absence of disease into health as the state of complete physical, mental and social man's well-being.

In the context of this definition, it may be pointed out that every abnormal functioning of the body could be considered a disease and disability.

Such an extended and more adequate definition requires a different approach to the determination of preventive activities. Prevention can't be perceived only from the narrow medical point of view any more and a number of different approaches must be employed. Prevention will continue to be associated with medicine and include measures for the prevention of health against dangerous factors. Nonetheless, it will be associated with measures of technical protection at work.

Therefore, different professions will be involved in the organisation of preventive measures: general practitioners, social workers, psychologists and qualified employees in charge of the organisation of recreational activities (hobbies, leisure, competitions, rationalisation etc.).

Abstract

Highly organised process of production and perfect technology as well as the existing disabled workers require all the above mentioned as an expression of the necessity to treat work in a more human and rational way, because the worst thing is when producers waste raw materials and tools as well as labour force as the first and only initiator of the whole process of production.

Key words: disabled workers, the organization of work, technological development.

Kompensowanie utraconych zdolności zawodowych

Streszczenie

Wysoce zorganizowany proces produkcji i doskonałe rozwiązania technologiczne, a w tym istniejący niepełnosprawni pracownicy domagają się konieczności racjonalnego potraktowania ich pracy w pełnym, ludzkim wymiarze. Najgorszą rzeczą jest to, że producenci marnują nie tylko surowce i narzędzia, ale również pracę człowieka (w tym niepełnosprawnego) jako pierwszego i najważniejszego komponentu całego procesu produkcji.

Słowa kluczowe: pracownicy niepełnosprawni, organizacja pracy, rozwój technologiczny.

Antoni KRAUZ

Uniwersytet Rzeszowski, Polska

Ochotnicze Hufce Pracy oknem na świat na współczesnym rynku pracy w procesie przygotowania zawodowego

1. Geneza, powojenna działalność Ochotniczych Hufców Pracy

Ochotnicze Hufce Pracy nawiązują w swojej działalności do tradycji Junackich Hufców Pracy, które zostały powołane do życia dekretem – z dnia 22 września 1936 r. – Prezydenta Rzeczypospolitej Ignacego Mościckiego. Art. 2 tego dekretu mówił: „Junackie Hufce Pracy zapewniają młodzieży, obok pełnienia służby pracy, także przysposobienie do służby wojskowej lub do wojskowej służby pomocniczej, a nadto nabycie kwalifikacji zawodowych, wychowanie obywatelskie i oświatę ogólną”. Kolejne art. 8 i 11 określały: „do Junackich Hufców Pracy będzie przyjmowana przede wszystkim młodzież bezrobotna obojga płci w wieku od 18 do 20 lat”¹.

Ochotnicze Hufce Pracy powstały 13 czerwca 1958 roku – na mocy Uchwały Rady Ministrów Nr 201/58. Za główne zadanie OHP uznano niesienie pomocy w rozwijaniu gospodarki narodowej oraz stworzenie młodzieży możliwości zdobywania podstawowych wiadomości zawodowych. Uchwała Rady Ministrów zobowiązała zainteresowane ministerstwa i rady narodowe oraz inne organa państwowe do udzielenia pomocy OHP w celu właściwego wykonywania podejmowanych zadań.

Po raz pierwszy dyslokowano je na terenie Bieszczad, Rekrutacja młodzieży do pierwszych hufców pracy trwała od 20 czerwca do 30 listopada 1958 r. Hufce – łącznie cztery (1200 junaków) zorganizowano w trzech miejscowościach: Mikołowie, Przysłupie i Wetlinie. Dzięki pracy junaków na rzecz Przedsiębiorstwa Kolejowego nr 9 oddano kilkukilometrowy odcinek kolejki wąskotorowej Rzepedź – Moczarnie. Po trzech miesiącach w październiku 1958 r. powstaje pierwszy stacjonarny hufiec pracy na Śląsku, młodzież w nim skupiona pracuje przy rozbudowie Zakładów Chemicznych w Oświęcimiu. Równocześnie powstaje hufiec pracy w Zgorzelcu. Junacy pracują w Turosszowie i Bogatyni na budowie kopalni odkrywkowej węgla brunatnego. Od kwietnia do czerwca 1959 r. rozpoczynają działalność hufce pracy przy częstochowskim oraz szczecińskim przedsiębiorstwie budownictwa miejskiego. Następne hufce zostają zorganizowane m.in. w Rudzie Śląskiej (Przedsiębiorstwo Budownictwa Przemysłowego), Sosnowcu (PBP), Jastrzębiu Zdroju (Przedsiębiorstwo Robót Inżynierskich),

¹ http://www.ohp.pl/?id=26&id_menu_r=1 z dnia 20.06.2010

Chorzowie (Huta Batory), Jaworznie (Krakowskie Przedsiębiorstwo Budownictwa), Poznaniu (Fabryka Łożysek Tocznych), Zabrze-Makoszowych (Przedsiębiorstwo Budownictwa Przemysłu Węglowego), Bielsku-Białej (Bielskie Przedsiębiorstwo Budownictwa Przemysłowego). W lipcu 1959 r. brygada junaków OHP wyjeżdża na budowę autostrad do Jugosławii. Pod koniec 1959 r. istnieje już 39 hufców, skupiających 3470 młodzieży. W 30 hufcach są telewizory; działa 10 amatorskich zespołów artystycznych i 115 sekcji sportowych. W lipcu 1960 roku rozpoczynają działalność pierwsze wakacyjne hufce pracy. Szkolne i studenckie hufce pracy pomagają przy żniwach w 2–3-tygodniowych turnusach. W 1961 r. w lipcu i sierpniu zorganizowana zostaje Akcja Letnia OHP, w której uczestniczy 3500 uczniów i studentów. Pracują przede wszystkim w rolnictwie i leśnictwie.

2. Reformatorskie zmiany w OHP – nauka, praca, służba, kultura i sport

Minister Oświaty dnia 21 lutego 1963 roku wydaje zarządzenie w sprawie opieki i nadzoru pedagogicznego nad działalnością szkolnych OHP. We wrześniu 1964 r. rozpoczynają działalność pierwsze hufce pracy dla młodocianych. Po koniec 1964 r. funkcjonowało już 367 hufców skupiających blisko 9 tys. dziewcząt i chłopców w wieku 16–17 lat; 30% spośród nich nie posiadało wykształcenia podstawowego. W hufcach stacjonarnych dla pełnoletnich i młodocianych młodzież nabywała kwalifikacje w zawodach, w których występowało bardzo duże zapotrzebowanie na rynku pracy.

Minister Obrony Narodowej w dniu 6 stycznia 1967 r. wydaje zarządzenie w sprawie zasad powoływania uczestników OHP do zasadniczej służby wojskowej w systemie obrony terytorialnej, sposobu jej odbywania oraz organizacji i zabezpieczenia szkolenia wojskowego. Tym samym zadania OHP zostają rozszerzone o możliwość odbywania przez junaków służby wojskowej w systemie Obrony Terytorialnej.

Prezes Zarządu Związku Zakładów Doskonalenia Zawodowego i Komentant Główny OHP w dniu 18 czerwca 1970 r. podpisują porozumienie w sprawie dalszego rozwoju form szkolenia i podnoszenia kwalifikacji zawodowych junaków z OHP. W zależności od rodzaju hufca zaczęto prowadzić różne formy szkolenia zawodowego, zapewniając ośrodki szkoleniowe, pomoce naukowe, skrypty i kadrę pedagogiczną. Po raz pierwszy w 1976 r. w całym kraju trwa akcja – prowadzona wspólnie z Polskim Radiem – „Wakacje za własne zarobione pieniądze”. Rada Ministrów dnia 16 grudnia 1982 r. wydała Uchwały nr 260 i 261 w sprawie dalszego rozwoju Ochotniczych Hufców Pracy i tworzenia oddziałów obrony cywilnej w OHP przeznaczonych do wykonywania zadań w ramach Obrony Cywilnej (OC)².

² http://www.ohp.pl/?id=26&id_menu_r=1 z dnia 20.06.2010

3. Przeobrażenia OHP niesione demokracją końca XX wieku

Zachodzące zmiany polityczno-społeczne w kraju w latach 1989–1990 miały znaczący wpływ również na dalszą działalność OHP. W 1990 r. wyprowadzono z ich struktur oddziały obrony cywilnej i oficerów zawodowych WP. Nowe, pierwsze po wojnie „cywilne” kierownictwo OHP przy udziale związków zawodowych zrzeszających pracowników OHP, szczególnie NSZZ „Solidarność”, opracowało i przedstawiło zainteresowanym komisjom sejmowym i senackiej materiały uzasadniające dalszą konieczność funkcjonowania OHP. Przedstawione argumenty zostały przez senackie i sejmowe komisje zaakceptowane. Rząd Premiera Tadeusza Mazowieckiego uznał, że OHP są bardzo potrzebną i ważną instytucją dla państwa. Znalazło to swój wyraz w stosownych zapisach o roli i zadaniach OHP w dwóch ustawach: Ustawie z dnia 7.09.1991 r. o systemie oświaty oraz Ustawie z dnia 16.10.1991 r. o zatrudnieniu i bezrobociu. Na tej podstawie Rada Ministrów swoim rozporządzeniem z dnia 8 września 1992 r. w sprawie Ochotniczych Hufców Pracy sprecyzowała zasady ich funkcjonowania w nowych warunkach społeczno-gospodarczych kraju. W tym samym czasie rozpoczęły działalność pierwsze w kraju Ośrodki Szkolenia i Wychowania.

Komendant Główny OHP w ramach wdrożenia w życie stosownych ustaw, rozporządzeń zawarł niżej wymienione porozumienia z określonymi podmiotami administracyjnymi:

- Główny Inspektor Pracy (25.06.1992 r.), określające zasady współdziałania pomiędzy organami Państwowej Inspekcji Pracy a jednostkami organizacyjnymi OHP;
- Komendant Główny Policji (26.02.1993 r.), w sprawie współpracy w zakresie prowadzenia działalności wychowawczej, profilaktycznej i resocjalizacyjnej wśród młodzieży zagrożonej i niedostosowanej społecznie, wymagającej specjalnych oddziaływań;
- Minister Sprawiedliwości (1.06.1993 r.), w sprawie współdziałania w zakresie rekrutacji do hufców oraz Ośrodków Szkolenia i Wychowania młodzieży zaniedbanej, zagrożonej demoralizacją, która w celu profilaktyki i resocjalizacji wymaga zorganizowanej opieki w placówkach otwartych;
- prezes niemieckiego stowarzyszenia Internationaler Bund (21.04.1995 r.), w sprawie współdziałania w zakresie integracji młodzieży polskiej i niemieckiej, przede wszystkim ze środowisk zagrożonych i uszkodzonych społecznie;
- Naczelnik Związku Harcerstwa Polskiego (20.06.1996 r.), w sprawie współpracy w dziedzinie wychowania młodzieży. Obie strony zadeklarowały ścisłą współpracę w dziedzinie wszelkich działań opiekuńczo-wychowawczych w jednostkach OHP i ZHP;
- Prezes Krajowego Urzędu Pracy, Prezes Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (23.12.1996 r.), w sprawie współdziałania w zakresie szkolenia zawodowego, wychowania, zatrudniania i rehabilitacji zawodowej, leczniczej i społecznej młodzieży niepełnosprawnej;

- Prezes Zarządu Głównego Towarzystwa Krzewienia Kultury Fizycznej (4.06.1997 r.), w sprawie dalszej współpracy w zakresie upowszechniania sportu, działalności rekreacyjnej i turystycznej,
- Prezes Związku Rzemiosła Polskiego (4.02.1999 r.), o współpracy, mającej ułatwić młodzieży uczącej się i pracującej w jednostkach OHP zdobycie zawodu, potwierdzonego świadectwem rzemieślniczym.

Ochotnicze Hufce Pracy to państwowa jednostka budżetowa nadzorowana przez ministra właściwego do spraw pracy. OHP wykonują zadania państwa w zakresie zatrudnienia oraz przeciwdziałania marginalizacji i wykluczeniu społecznemu młodzieży, a także zadania w zakresie jej kształcenia i wychowania. Ochotnicze Hufce Pracy działają na mocy następujących aktów prawnych (ustaw i rozporządzeń) między innymi:

- Ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (tekst jednolity: DzU 2008, nr 69, poz. 415 z późn. zm.), na mocy której Ochotnicze Hufce Pracy otrzymały status instytucji rynku pracy i są drugim, po publicznych służbach zatrudnienia, podmiotem realizującym zadania zapisane w ustawie;
- Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. – Karta Nauczyciela (tekst jednolity: DzU 2006, nr 97, poz. 674 z późn. zm.);
- Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (tekst jednolity: DzU 2004, nr 256, poz. 2572 z późn. zm.), określająca zadania OHP z zakresu kształcenia i wychowania młodzieży;
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 29 grudnia 2009 r. w sprawie przypadków, w których do publicznej lub niepublicznej szkoły dla dorosłych można przyjąć osobę, która ukończyła 16 albo 15 lat (DzU 2010, nr 2, poz. 3);
- Rozporządzenia Ministra Gospodarki i Pracy z dnia 30 grudnia 2004 r. w sprawie szczegółowych zadań i organizacji Ochotniczych Hufców Pracy (DzU 2005, nr 6, poz. 41);
- Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 19 grudnia 2008 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie refundowania ze środków Funduszu Pracy wynagrodzeń wypłacanych młodocianym pracownikom (DzU, nr 235, poz. 1601);
- Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 5 grudnia 2002 r. w sprawie przypadków, w których wyjątkowo jest dopuszczalne zatrudnianie młodocianych, którzy nie ukończyli gimnazjum, osób niemających 16 lat, które ukończyły gimnazjum, oraz niemających 16 lat, które nie ukończyły gimnazjum (DzU 2002, nr 214, poz. 1808);
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 9 listopada 2004 r. w sprawie sposobu organizacji uzupełnienia wykształcenia ogólnego młodzieży w Ochotniczych Hufcach Pracy oraz zdobywania przez nią kwalifikacji zawodowych (DzU 2004, nr 262, poz. 2604);
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 28 maja 1996 r. w sprawie przygotowania zawodowego młodocianych i ich wynagradzania (DzU 1996, nr 60, poz. 278 z późn. zm.).

4. Nowe zadania OHP w XXI wieku – nauka i wychowanie oraz praca

Ochotnicze Hufce Pracy to jednostka państwowa, a główne jej zadania to: wspomaganie systemu oświaty poprzez aktywizację społeczną, zawodową i ekonomiczną młodzieży, podejmowanie działań zmierzających do podwyższenia kwalifikacji zawodowych lub przekwalifikowania, wspieranie inicjatyw służących przeciwdziałaniu bezrobociu i wychowaniu w procesie pracy, w tym organizowanie zatrudnienia oraz międzynarodowej współpracy młodzieży [*Po-radnictwo...* 2006].

Głównym celem działalności OHP jest stwarzanie młodzieży warunków do prawidłowego rozwoju społecznego i zawodowego – szczególne działania skierowane są do młodzieży defaworyzowanej, dla której wsparcie polega na budowaniu systemu pomocy dla grup najslabszych, organizowaniu i wspieraniu form wychodzenia z ubóstwa, bezrobocia i patologii społecznych. Adresatem oddziaływań OHP są trzy grupy młodzieży w wieku 15–25 lat:

- **pierwszą grupę** stanowi młodzież zaniedbana, o zmniejszonych szansach życiowych, pochodząca ze środowisk niedostosowanych społecznie, w dużej części patologicznych, czasem kryminogennych, mająca trudności w szkole. Każdego roku młodzież ta – w liczbie ponad 32 tysięcy – jest rekrutowana do ponad 200 jednostek organizacyjnych o charakterze opiekuńczo-wychowawczym;
- **drugą grupę** stanowią uczniowie szkół ponadgimnazjalnych i studenci, którzy w czasie wolnym od nauki chcą pracować za pośrednictwem OHP, zdobyć doświadczenie zawodowe i przy okazji poprawić własną sytuację materialną;
- **trzecią grupą** są absolwenci szkół ponadgimnazjalnych (bądź uczniowie ostatnich klas tych szkół), absolwenci wyższych uczelni – młodzież wykształcona i z pewnymi już kwalifikacjami zawodowymi – zagrożona jednak bezrobociem. Dla tej młodzieży w OHP przewidziane są działania z obszaru rynku pracy.

Rokrocznie do OHP zgłasza się blisko ćwierć miliona młodzieży, z czego ponad połowa podejmuje pracę – w większości sezonową, krótkoterminową. Powyższe zadania są realizowane poprzez Komendę Główną OHP oraz podległe jej 16 Wojewódzkich Komend OHP wraz z 49 Centrami Edukacji i Pracy Młodzieży oraz 9 Centrami Kształcenia i Wychowania. Ze względu na charakter realizowanych zadań podstawowe jednostki OHP dzielą się na dwie grupy:

- jednostki o charakterze opiekuńczo-wychowawczym, których jest 216, w tym: 9 Centrów Kształcenia i Wychowania, 28 Ośrodków Szkolenia i Wychowania, 101 Hufców Pracy oraz 78 Środowiskowych Hufców Pracy. W jednostkach tych jest zorganizowanych obecnie ponad 33,5 tys. młodzieży;
- jednostki realizujące zadania na rzecz rynku pracy, tworzące sieć blisko 430 podmiotów, a wśród nich: Centra Edukacji i Pracy Młodzieży, Mobilne Centra Informacji Zawodowej, Młodzieżowe Biura Pracy i ich filie, Młodzieżowe Centra Kariery, Punkty Pośrednictwa Pracy, Kluby Pracy.

Wszystkie wymienione wyżej jednostki organizacyjne OHP, w mniejszym lub większym stopniu, mają charakter placówek otwartych – realizują zadania na rzecz miejscowej społeczności, przy współpracy i współdziałaniu z lokalnymi władzami samorządowymi, pracodawcami, stowarzyszeniami i fundacjami działającymi na określonym terenie.

Młodzież z pierwszej grupy kierowana jest do placówek OHP przez:

- kuratorów,
- poradnie pedagogiczno-psychologiczne,
- ośrodki pomocy społecznej,
- pogotowia opiekuńcze,
- sądy dla nieletnich,
- policję i domy dziecka.

Jednak przyjęta do OHP może być tylko na zasadzie dobrowolności. Jednostki, do których może się zgłaszać, to:

- Hufce Pracy,
- Środowiskowe Hufce Pracy,
- Ośrodki Szkolenia i Wychowania,
- Centra Kształcenia i Wychowania [por. Lelińska 2006].

Młodzi ludzie, którzy są w najtrudniejszej sytuacji rodzinnej i materialnej, mają zagwarantowane w tych placówkach bezpłatne miejsca w internacie i pełne wyżywienie. Zdobywanie wykształcenia na zasadzie uczestnictwa w OHP jest jedną z dróg uzyskiwania wiedzy ogólnej i przygotowania zawodowego w ramach polskiego systemu oświaty. Uczestnik OHP uzupełnia wykształcenie ogólne w zakresie szkoły podstawowej lub gimnazjum z jednoczesnym przyuczeniem do wykonywania określonej pracy albo zdobywa kwalifikacje zawodowe na poziomie zasadniczej szkoły zawodowej [por. Kwiatkowski 2006].

Kształcenie ogólne jest realizowane w szkołach publicznych. Praktyczne przygotowanie zawodowe odbywa się u pracodawców zewnętrznych (np. rzemieślników) lub też w gospodarstwach pomocniczych OHP. Nauka zawodu trwa 2 lub 3 lata – w zależności od programu nauczania. Absolwent OHP otrzymuje świadectwo ukończenia szkoły, a po zdaniu egzaminu z przygotowania zawodowego – tytuł zawodowy lub zaświadczenie o ukończeniu przyuczenia do wykonywania określonej pracy. Zatrudnienie i przygotowanie zawodowe uczestników OHP odbywa się na podstawie indywidualnych umów o pracę zawartych pomiędzy pracodawcą a uczestnikiem OHP – na zasadach dotyczących pracowników młodocianych. Zgodnie z tym uczestnicy OHP otrzymują:

- wynagrodzenie za czas pracy i nauki,
- korzystają z przysługujących im świadczeń socjalnych,
- okres przygotowania zawodowego zaliczany jest im do stażu pracy.

Świadectwo ukończenia zasadniczej szkoły zawodowej umożliwia podjęcie dalszej ścieżki edukacyjnej, np. na poziomie szkoły średniej. Oferta OHP w za-

kresie szkolenia zawodowego jest bardzo różnorodna i umożliwia młodzieży wybór interesującego ją zawodu spośród 78 profesji.

W zakresie wychowania młodzieży – uczestników OHP – najważniejszymi obszarami działalności są: profilaktyka społeczna – w tym profilaktyka uzależnień, profilaktyka negatywnych zachowań oraz profilaktyka zdrowotna, edukacja i aktywizacja w różnych dziedzinach życia społecznego (ekologicznej, obywatelskiej, międzykulturowej itp.) [por. Nowowiejska-Jamrozik 2009: 18–19]. Oddziaływania wychowawcze [por. Paluch 2008: 10–16] są realizowane przede wszystkim poprzez organizowanie przedsięwzięć edukacyjnych, kulturalno-oświatowych, rekreacyjno-sportowych i turystycznych, a także różnych form pomocy psychologicznej i specjalistycznej. W jednostkach organizacyjnych na terenie całego kraju funkcjonuje jednolity „System wychowania”, który stanowi swoiste vademecum dla kadry oraz źródło inspiracji do wyboru i wypracowania efektywnych treści i form działalności na rzecz powierzonej OHP młodzieży. W praktyce wychowawczej instytucji wiodącą rolę odgrywa wychowanie przez pracę i dla rynku pracy. Praca jest wykorzystywana jako skuteczna metoda wychowawcza [Poradnictwo... 2006].

Ochotnicze Hufce Pracy, jako instytucja rynku pracy, realizują kompleksową działalność w zakresie rynku pracy adresowaną do młodych ludzi w wieku 15–25 lat. W ramach tej działalności świadczone są bezpłatne usługi w następujących formach:

- pośrednictwo pracy,
- poradnictwo zawodowe i informacja zawodowa,
- warsztaty aktywnego poszukiwania pracy,
- organizacja szkoleń,
- programy rynku pracy.

Zadania te są realizowane poprzez skoordynowany system doradztwa, poradnictwa i pośrednictwa pracy oraz szkolenia zawodowego, obejmujący sieć placówek: Młodzieżowych Biur Pracy (49), ich filii (65), Klubów Pracy (106), Punktów Pośrednictwa Pracy (45), Ośrodków Szkolenia Zawodowego (38), Mobilnych Centrów Informacji Zawodowej (49) oraz Młodzieżowych Centrów Kariery (99). Placówki te są nadzorowane przez Centra Edukacji i Pracy Młodzieży (49). Ich oferta jest odpowiedzią na lokalne zapotrzebowanie środowiska młodzieży na konkretne usługi w zakresie rynku pracy.

W roku 2009 w **Młodzieżowych Biurach Pracy** zaewidencjonowano ponad 170 tys. młodych ludzi poszukujących pracy, pozyskano 168 tys. miejsc pracy, skierowano do pracy ponad 160 tys. osób, z czego pracę podjęło ponad 100 tys. Istotną rolę w realizacji zadania pośrednictwa pracy pełnią giełdy i targi pracy organizowane każdego roku przez wszystkie CEiPM na terenie kraju i podległe im jednostki. Rokrocznie bierze w nich udział ok. 55 tys. osób – zarówno młodzieży bezrobotnej, jak i uczącej się. W roku 2009 zorganizowano w kraju 97

targów pracy i 646 giełd pracy, w których uczestniczyło ok. 2 tys. pracodawców, oferując ok. 32 tys. miejsc pracy.

Zakres działalności **Mobilnych Centrów Informacji Zawodowej (MCIZ)** i **Młodzieżowych Centrów Kariery (MCK)** obejmuje informację zawodową i poradnictwo zawodowe, a także zagadnienia przedsiębiorczości. Mobilne Centra Informacji Zawodowej to jednostki wyposażone w oznakowane mikrobusy z zestawami sprzętowymi i metodycznymi, którymi doradcy zawodowi dojeżdżają do mniejszych miejscowości. Formami pracy realizowanymi przez doradców zawodowych MCIZ są: grupowe spotkania i warsztaty informacji zawodowych oraz indywidualne informacje i porady zawodowe. Ogółem działaniami MCIZ objęto w 2009 r. blisko 210 tys. młodych ludzi.

Młodzieżowe Centra Kariery to jednostki stacjonarne. Istotnym aspektem w działalności MCK jest moduł przedsiębiorczości, w ramach którego doradcy zawodowi pracują nad kształtowaniem postaw przedsiębiorczych młodych ludzi, wspomagając organizacyjnie i doradczo koncepcje samozatrudnienia. W 2009 r. doradcy zawodowi MCK objęli działaniami ok. 56,5 tys. osób. Sieć MCK jest rozbudowywana – głównie przy udziale środków pochodzących z Europejskiego Funduszu Społecznego, w ramach ogólnopolskiego projektu pod nazwą: „OHP jako realizator usług rynku pracy”. Docelowo zostanie utworzonych 150 nowych jednostek.

Do zadań OHP należy też refundacja z Funduszu Pracy wynagrodzeń młodocianych pracowników. OHP to od 1 września 2004 r. jedyna instytucja rynku pracy, która przyjmuje wnioski o zawarcie umów dotyczących refundacji. Jednostkami OHP wykonującymi to zadanie są Wojewódzkie Komendy oraz Centra Edukacji i Pracy Młodzieży OHP. Celem tych działań jest stymulacja popytu lokalnych rynków pracy na młodocianych pracobiorców, co umożliwi młodzieży zdobycie kwalifikacji zawodowych oraz zwiększa szansę na trwałe zatrudnienie.

5. OHP w nowych uwarunkowaniach europejskich rozwoju społeczeństwa informacyjnego

Szerokie perspektywy w zakresie realizacji zadań ustawowych otworzyła dla OHP możliwość korzystania z funduszy strukturalnych Unii Europejskiej, a w szczególności z Europejskiego Funduszu Społecznego. Odpowiadając na potrzeby młodzieży zagrożonej marginalizacją i wykluczeniem społecznym, od 2004 r. Ochotnicze Hufce Pracy – jako jedna z pierwszych polskich instytucji – rozpoczęły realizację projektów współfinansowanych z EFS, kontynuując je w kolejnych latach. Korzystając z możliwości ubiegania się o dotacje ze środków unijnych, OHP w ciągu ostatnich kilku lat zrealizowała 14 ogólnopolskich projektów o łącznej wartości ponad kilkudziesięciu milionów złotych [por. Czarnecka 2009: 7–10]. Dwa w roku 2009 rozpoczęły i kontynuują je w 2010 r.: „Identyfikacja potrzeb i oczekiwań młodzieży na rynku pracy” – do końca maja 2010 oraz „OHP, jako realizator usług rynku pracy” do roku 2013. W tym roku Ochotnicze Hufce Pracy rozpoczęły cztery projekty: „Szkolenie – Praktyka –

Zatrudnienie – Rozwój III edycja”, „Nasza przyszłość 2”, „Nowoczesne kompetencje kadry OHP” oraz „Młodzieżowa Akademia Umiejętności”.

Adresatem wszystkich projektów, oprócz badawczego, jest młodzież zagrożona marginalizacją bądź wykluczeniem społecznym. Udział w projektach zwiększa jej aktywizację społeczno-zawodową poprzez m.in. zdobycie nowych kwalifikacji zawodowych [Krauz 2010: 130–131], wyrównanie zaległości edukacyjnych, nabywanie umiejętności korzystania z technologii informatycznych [por. Piątek 2007: 84–90], zwiększenie motywacji do nauki i poszukiwania pracy, wzrost poczucia własnej wartości i odpowiedzialności za wykonywane zadania.

Środki EFS stanowią istotne źródło wsparcia podejmowanych przez OHP działań, co przekłada się na wzrost profesjonalizmu świadczonych usług edukacyjnych oraz zwiększenie liczby młodych ludzi, którzy otrzymują realną pomoc w rozwiązywaniu problemów życiowych. OHP realizują największe projekty EFS, biorąc pod uwagę zasięg, jak również liczebność grup beneficjentów. Efekty projektów wskazują na OHP jako na doświadczonego projektodawcę, współrealizującego cele i odpowiadającego na wyzwania zawarte w programach operacyjnych, odnoszące się do obszarów zatrudnienia, integracji społecznej, kształcenia ustawicznego. Realizowane przez OHP przedsięwzięcia EFS zostały bardzo dobrze przyjęte w środowiskach lokalnych i wysoko ocenione – nie tylko przez młodzież biorącą w nich udział, lecz także przez niezależnych ewaluatorów.

Ochotnicze Hufce Pracy prowadzą szeroko zakrojoną działalność w zakresie międzynarodowej wymiany młodzieży, traktowanej jako ważny czynnik edukacyjno-wychowawczy. Inicjowana przez OHP międzynarodowa wymiana młodzieży jest organizowana z udziałem funduszy europejskich, ze szczególnym uwzględnieniem programu „Młodzież w działaniu” oraz Polsko-Niemieckiej Współpracy Młodzieży (PNWM). W ramach programu „Młodzież w działaniu” zrealizowano w 2009 r. 46 projektów dla 1174 młodych ludzi, w ramach PNWM – 35 projektów dla 827 osób. W roku 2009 OHP zrealizowały również 22 projekty w ramach pozostałych, europejskich programów międzynarodowej wymiany młodzieży (np. „Leonardo da Vinci”) lub finansowanych ze środków własnych.

Jednostki OHP stale i systematycznie rozwijają kontakty z instytucjami zagranicznymi, mające na celu inicjowanie współpracy z nowymi organizacjami lub rozszerzanie form współpracy z dotychczasowymi partnerami. Za najbardziej efektywne uznaje bezpośrednie spotkania, mające najczęściej formę wizyt przygotowawczych, studyjnych, szkoleń wolontariuszy, forów wymiany doświadczeń, seminariów szkoleniowych itp. Ponadto, każdego roku przedstawiciele Komendy Głównej Ochotniczych Hufców Pracy i jednostek podległych uczestniczą w licznych międzynarodowych konferencjach, jak również spotkaniach poświęconym problemom edukacji i wychowania młodzieży w kraju i za granicą.

Ochotnicze Hufce Pracy są instytucją nowoczesną, wykorzystującą najnowsze rozwiązania i metody pracy z młodzieżą, reagującą na bieżąco na zmieniające się uwarunkowania i potrzeby społeczne młodzieży, a także aktualne wymogi

rynku pracy [por. Nowowiejska-Jamrozik 2009: 18–19]. Są instytucją aspirującą do roli lidera w kraju w dziedzinie aktywizacji zawodowej i społecznej młodego pokolenia.

6. Współczesne OHP realizatorem usług rynku pracy

Przez niemal pięć lat – od 1 maja 2009 r. do końca grudnia 2013 r. – Ochotnicze Hufce Pracy realizują projekt współfinansowany przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego – Priorytet I Działanie 1.3. Nazwa projektu to „OHP jako realizator usług rynku pracy”. Na terenie całego kraju jest tworzona sieć działających komplementarnie:

- Młodzieżowych Centrów Kariery (MCK); oferujących pomoc młodzieży w podjęciu ważnych decyzji zawodowych, szczególnie z uwzględnieniem aspektów przedsiębiorczości i samozatrudnienia;
- Punktów Pośrednictwa Pracy (PPP); obejmujących skoordynowany system doradztwa, poradnictwa i pośrednictwa pracy;
- Ośrodków Szkolenia Zawodowego (OSZ); organizujących szkolenia i kursy zawodowe, podnoszących kwalifikacje lub przekwalifikowujących bezrobotnych w zawodach i specjalnościach poszukiwanych na lokalnych rynkach pracy;

W ramach tego zwiększy się dostęp młodzieży do usług z zakresu poradnictwa i informacji zawodowej, pośrednictwa pracy i szkoleń [zob. Gestern 2001]. Szczególnie zyska na tym młodzież znajdująca się w trudnej sytuacji ze względu na zamieszkanie w małych miejscowościach i wsiach. Działaniami projektu zostanie objętych 25 tys. młodzieży w wieku 15–25 lat, w tym 600 bezrobotnych i 2440 nieaktywnych zawodowo. Ze wsparcia skorzystają bezrobotni lub poszukujący pracy o zróżnicowanym poziomie wykształcenia i kwalifikacji (lub bez kwalifikacji), wymagający wsparcia na rynku pracy; uczniowie i absolwenci przygotowujący się do wejścia na rynek pracy, potrzebujący pomocy w zakresie doradztwa zawodowego, pośrednictwa pracy i szkolenia zawodowego; zagrożeni wykluczeniem społecznym, zaniedbani wychowawczo, pochodzący ze środowisk niedostosowanych społecznie. To nie jedyni beneficjenci tego przedsięwzięcia – 365 osób z kadry OHP będzie odpowiednio przygotowanych i przeszkolonych. Jednostki – MCK, PPP i OSZ – rozwijają się w wyniku porozumień podpisanych z samorządami, które w odpowiedzi na bieżące potrzeby społeczne udostępniają lokale na prowadzenie usług przez Ochotnicze Hufce Pracy. Projekt ma charakter ogólnopolski i systemowy i jest zgodny z zasadami polityki równych szans, polityki społeczeństwa informacyjnego [por. Zając 2008: 207–217] oraz polityki zrównoważonego rozwoju. Jest także zgodny z celami Narodowej Strategii Zatrudnienia, a także z Narodową Strategią Integracji Społecznej na lata 2007–2013.

Literatura

- Czarnecka D. (2009), *Uznawanie kwalifikacji zawodowych w UE*, „Służba Pracownicza” nr 10, s. 7–10.
- Gestern A. (2001), *Jak szukać pracy w Polsce*, Centrum Doradztwa i Informacji Difin.
- Krauz A. (2010), *Semiprogramowanie nowoczesną metodą współczesnej edukacji zawodowej*, Rzeszów.
- Kwiatkowski S.M., red. (2006), *Edukacja dla rynku pracy. Problemy poradnictwa zawodowego*, Warszawa.
- Lelińska K. (2006), *Zawodownawstwo w planowaniu kariery*, Warszawa.
- Nowowiejska-Jamrozik A. (2009), *Rola OHP w procesie zatrudniania*, „Serwis Prawno-Pracowniczy” nr 43.
- Paluch M. (2008), *Strategia edukacji w perspektywie wielokulturowej [w:] O wychowaniu, wartościach i myśli społecznej, dylematy i refleksje*, red. M. Paluch, B. Wyczawski, Sanok.
- Piątek T. (2007), *Kultura informacyjna komponentem kanonu wykształconego człowieka doby społeczeństwa informacyjnego [w:] Problemy społeczeństwa informacyjnego*, red., A. Szewczyk, Szczecin.
- Poradnictwo zawodowe w OHP i szkołach*, Zeszyt nr 2, Monograficzna seria wydawnicza: *Dobre praktyki w poradnictwie zawodowym* (2006), Warszawa.
- Zajac A. (2008), *Edukacja dla rozwoju społeczeństwa informacyjnego typu transgresyjnego [w:] Edukacja jutra*, t. I, red. K. Denek, T. Koszczyc, W. Wiesner, Wrocław.
- www.dolnoslaska.ohp.pl
- www.doradca-zawodowy.pl
- www.ohp.pl
- email: biuroprasowe@ohp.pl

Dokumenty normatywne

- Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 28 maja 1996r. w sprawie przygotowania zawodowego młodocianych i ich wynagradzania (DzU 1996, nr 60, poz. 278 z późn. zm.).
- Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 5 grudnia 2002 r. w sprawie przypadków, w których wyjątkowo jest dopuszczalne zatrudnianie młodocianych, którzy nie ukończyli gimnazjum, osób niemających 16 lat, które ukończyły gimnazjum, oraz niemających 16 lat, które nie ukończyły gimnazjum (DzU 2002, nr 214, poz. 1808).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 9 listopada 2004 r. w sprawie sposobu organizacji uzupełnienia wykształcenia ogólnego młodzieży w Ochotniczych Hufcach Pracy oraz zdobywania przez nią kwalifikacji zawodowych (DzU 2004, nr 262, poz. 2604).
- Rozporządzenia Ministra Gospodarki i Pracy z dnia 30 grudnia 2004 r. w sprawie szczegółowych zadań i organizacji Ochotniczych Hufców Pracy (DzU 2005, nr 6, poz. 41).
- Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 19 grudnia 2008 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie refundowania ze środków Funduszu Pracy wynagrodzeń wypłacanych młodocianym pracownikom (DzU, nr 235, poz. 1601).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 29 grudnia 2009 r. w sprawie przypadków, w których do publicznej lub niepublicznej szkoły dla dorosłych można przyjąć osobę, która ukończyła 16 albo 15 lat (DzU 2010, nr 2, poz. 3).

Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. – Karta Nauczyciela (tekst jednolity: DzU 2006, nr 97, poz. 674 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (tekst jednolity: DzU 2004, nr 256, poz. 2572 z późn. zm.), określająca zadania OHP z zakresu kształcenia i wychowania młodzieży.

Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (tekst jednolity: DzU 2008, nr 69, poz. 415 z późn. zm.), na mocy której Ochotnicze Hufce Pracy otrzymały status instytucji rynku pracy i są drugim, po publicznych służbach zatrudnienia, podmiotem realizującym zadania zapisane w ustawie.

Streszczenie

W zamieszczonym artykule dokonano krótkiej charakterystyki problematyki pewnego wycinka działalności Ochotniczych Hufców Pracy w dawnych i współczesnych uwarunkowaniach rozwoju społecznego. Rozwój społeczeństwa informacyjnego wprowadza poprzez OHP nowe procedury kształcenia i wychowania młodzieży i dorosłych oraz zaspokojenia płynnego rynku pracy. Utrzymujące się duże bezrobocie, w szczególności wśród młodzieży wymusza obecnie na OHP przedstawione szeroko działania innowacyjno-zapobiegawcze.

Słowa kluczowe: Ochotniczy Hufiec Pracy, rynek pracy, przygotowanie zawodowe.

Voluntary Labour Corps, a window to the world in the modern labor market in the professional preparation

Abstract

The article has been reproduced a brief characterization of the problems of a certain segment of the Voluntary Labour Corps in the past and present determinants of social development. Development of Information Society introduces new procedures by OHP education and upbringing of young people and adults, and meet the labor market liquid. Persistent high unemployment among young people in particular forces out of the VLC presented a broad innovation and preventive measures

Key words: Volunteer Labor Corps, the labor market, professional preparation.

Część trzecia

KSZTAŁCENIE NAUCZYCIELI

Wasył JAGUPOW

Narodowa Akademia Nauk Pedagogicznych Ukrainy, Ukraina

Dydaktyka szkoły wyższej Ukrainy w okresie przemian cywilizacyjnych

System szkolnictwa wyższego Ukrainy jest obecnie na drodze teoretyczno-metodologicznego uzasadniania podstawowych kierunków swego rozwoju i dalszego reformowania. Główne kierunki jego rozwoju wyznaczone zostały w ustawach Parlamentu Ukrainy: „O edukacji”, „O ogólnym szkolnictwie podstawowym”, „O zawodowej edukacji technicznej”, „O szkolnictwie wyższym” oraz „Narodowej doktrynie rozwoju edukacji”.

Wiele problemów rozwiązywanych na Ukrainie w systemie szkolnictwa wyższego ma charakter globalny i są charakterystyczne dla wielu innych krajów. W dokumentach UNESCO prognozujących rozwój społeczny w XXI wieku słusznie ogłoszono ten wiek wiekiem edukacji, jednocześnie położono w nich akcent na kryzys edukacji w całym świecie, wskazano na potrzebę zbudowania jej nowego modelu i wyznaczenia podstawowych kierunków reformowania. Analiza głównych kierunków przemian, które zachodzą w systemach edukacyjnych wielu krajów świata daje możliwość wyodrębnienia podstawowych kierunków reformowania systemów szkolnictwa wyższego, którymi są: ogólnoswiatowy globalizm, humanizacja i demokratyzacja; socjologizacja znajomości kulturowej; ekologizacja, integracja międzyprzedmiotowa w zakresie szkolnictwa wyższego, orientacja na niedopuszczenie przerw w szkolnictwie wyższym.

Nową metodologiczną podstawą rozwoju systemu szkolnictwa wyższego jest jego humanistyczna orientacja, co oznacza zorientowaną osobowo oraz podmiotowo-działaniowo koncepcję, która jednoczy poszanowanie osoby studenta, jego przekonania jako równoprawnego partnera wykładowcy w procesie kształcenia i wychowania, ujmowanie pierwszeństwa studenta jako podmiotu procesu kształcenia, który istnieje nie dla siebie, a dla studenta, dla zaspokojenia jego potrzeb edukacyjnych, dla zapewnienia mu wykształcenia zawodowego oraz dalszego podwyższenia kwalifikacji i doskonalenia zawodowego. Tylko humanizacja systemu szkolnictwa wyższego i zmiana jego ukierunkowania na osobę studenta jako podmiotu procesu edukacyjnego, wyznaczenie indywidualnego kierunku jego samodzielnej drogi edukacyjnej z wzięciem pod uwagę możliwości maksymalnej aktualizacji potencjalnych zdolności sprzyjają pokonaniu kryzysu w edukacji oraz pełnej realizacji wymagań społecznych.

Wiele z tych problemów dydaktycznych jest podmiotem badań **dydaktyki szkoły wyższej**, która bada cele, reguły, podstawy, treść, metody, metodyki, technologię kształcenia, metody i formy organizacyjne pedagogicznej działalno-

ści wykładowcy oraz działalności kształcącej studentów oraz ich indywidualne współdziałanie (rozumiane jako współdziałanie podmiotu z podmiotem) oraz ogólne dydaktyczne problemy funkcjonowania i rozwoju szkolnictwa wyższego.

W tym opracowaniu nie jest możliwe oczywiście podanie wszystkich jego podstawowych problemów. Jednocześnie w toku ich ujawnienia i uzasadnienia konieczne jest, z naszego punktu widzenia, wzięcie uwagę szeregu tendencji, które istnieją w narodowym systemie edukacji, a w tym i w szkolnictwie wyższym.

Po pierwsze jest to: ukierunkowanie narodowego systemu wykształcenia na europejską i światową przestrzeń edukacyjną, w której to przestrzeni szczególną uwagę skupia się na humanistycznych wartościach w edukacji, zachowaniu „równoważonego rozwoju ucznia”, praw i uzyskania przez każdą osobę wyższego wykształcenia, okazaniu pomocy w aktualizacji własnej osoby jako podstawy istnienia (bytu), podstawy działalności życiowej, podstawy edukacji i przyszłej działalności zawodowej. Takie ujęcie oznacza odejście od dydaktyki socjalizacyjnej do dydaktyki humanistycznej.

Po drugie: rozwój narodowego systemu szkolnictwa w oparciu o humanistyczną podstawę filozofii edukacji. Głównym celem edukacji w tym zakresie jest kształcenie i rozwój twórczej osobowości studenta jako jednolitego podmiotu kultury, która przewiduje percepcję i aktywne odtworzenie przez niego kulturowego doświadczenia ludzkości, narodów oraz danego rodzaju działalności zawodowej, różnorodnych wytworów kultury materialnej i duchowej oraz drogi prowadzącej do ich poznania (samopoznania) i opanowania, rozwoju i samorozwoju, zaangażowania w procesie tworzenia kultury, w procesach kształcenia i samokształcenia. Taki model szkolnictwa wyższego ma charakter pedocentryczny, tzn. główną osobą w procesie kształcenia i wychowania nie jest pedagog a student, a podstawowym przedmiotem wpływu dydaktycznego na niego jest nie zestaw pewnej zaprogramowanej wiedzy, przyzwyczajień i umiejętności, ale tworzenie dla niego takich optymalnych warunków, w których następuje rozwój i kształcenie jego osobowości, odbywa się kształcenie podstawowych cech podmiotowych przyszłego pracownika, tworzona jest jego duchowość i aktywna postawa duchowa, rozwijane twórcze metody kształcenia dla przyszłej działalności zawodowej; nabywane są podstawowe rodzaje kompetencji, bez których nie można być podmiotem w życiu codziennym oraz podmiotem w działalności zawodowej. Oczywiście takie podejście przewiduje istnienie u pedagogów i studentów ścisłych wartości humanistycznych, istnieje konieczność opanowania i przestrzegania takich, które nie wzbudzają żadnych wątpliwości ze strony wszystkich uczestników procesu kształcenia – poczynając od rektora i kończąc na studentach.

Po trzecie: zaczyna się integracja narodowego systemu szkolnictwa wyższego w europejską przestrzeń edukacyjną i naukową w ramach Procesu Bolońskiego. W celu realizacji strategicznego kierunku integracyjnego Ukrainy z Unią Europejską oraz zapewnienia wielostronnego (wielopłaszczyznowego) wejścia Ukrainy do europejskiej przestrzeni politycznej, gospodarczej, prawnej wyzna-

czone są podstawowe kierunki edukacyjnej i naukowej integracji, przewidziano wprowadzenie europejskich norm i standardów edukacyjnych do narodowego systemu szkolnictwa wyższego.

Po czwarte: zakres ogólnonaukowej, zawodowej i fachowej wiedzy, jaka jest niezbędna nowoczesnemu pracownikowi z jednej strony szybko wzrasta, z drugiej – szybko się starzeje (z reguły w ciągu każdych kolejnych pięciu lat): w związku z tym aktualnie akcentuje się, że opanowanie tylko pewnego zakresu wiedzy ogólnonaukowej, zawodowej i fachowej, umiejętności i nawyków jest niedopuszczalne. Współczesne podejście metodologiczne do rozumienia istoty wyższego wykształcenia przewiduje prowadzenie kształcenia w procesie rozwijania osobowości studenta jako podmiotu przyszłej działalności zawodowej, w obszarze podstawowych rodzajów kompetencji, zainicjowanie i aktywne podtrzymanie między pedagogami i studentami podmiotowych relacji. Takie relacje są rozumiane przez nas jako podstawowa istota procesu kształcenia.

Odpowiednio do tego formułowany jest główny cel procesu kształcenia w uczelni wyższej, którego istotą jest przydzielenie każdemu studentowi jako podmiotowi działalności szkoleniowej systemu umiejętności bycia aktywnym obywatelem, umiejętności uczenia się jako osobie posiadającej kompetencję kształcenia, umiejętności samodzielnego wyrażenia siebie w kształceniu jako osobowości twórczej, umiejętności samodzielnego uzupełnienia swojej ogólnonaukowej wiedzy fachowej, doskonalenia odpowiednie nawyków i umiejętności jako podmiotu uczącego się, oznacza również uzyskanie podstawowych rodzajów kompetencji, jakie są konieczne studentowi jako obywatelowi współczesnego świata, fachowcy dla twórczej aktualizacji samodzielną w przyszłej działalności zawodowej, wśród których należy przede wszystkim wymienić aktywność społeczną i komunikatywną, szkoleniową i badawczą, ogólnonaukową i informacyjną, ogólnozawodową i zawodową, rodzaje kompetencji, jakie w całości kształcą podmiot przyszłej działalności zawodowej.

To znaczy, że teoria i metodyka dydaktyki szkoły wyższej mają być skierowane na osobowość studenta jako podmiot działalności szkoleniowej, na kształcenie, rozwój, a gdy jest możliwość doskonalić jego główne wartości jako przyszłego pracownika w procesie kształcenia dla stworzenia i podtrzymania warunków w celu wywołania i wsparcia jego podmiotowości we wszystkich rodzajach działalności życiowej. W związku z tym proces ten trzeba zorganizować tak, aby student rzeczywiście był podmiotem procesu kształcenia, był zdolny uczyć się samodzielnie, opanowywać skuteczne metody samodzielną edukacji i aktualizacji.

Po piąte: system kształcenia studentów ma swoje specyficzne, tylko sobie właściwe psychologiczne, psychofizjologiczne prawidłowości, zasady i mechanizmy. Dlatego współczesna dydaktyka musi brać je pod uwagę. Na przykład w zakresie rozwijania wartości powstaje pytanie: jak, w jaki sposób uczyć – stereotypizacji czy refleksji, konstruktywnego dialogu czy autorytarnego mono-

logu? Jest to cała warstwa dydaktyki szkoły wyższej, która dziś jest nie tylko niezbadana, ale i przez wielu pedagogów niestety nie zawsze uświadamiana.

Po szóste: na edukację bezpośredni wpływ mają technologie telekomunikacyjne oraz Internet. Bez tego nie jest możliwe funkcjonowanie współczesnego społeczeństwa, trzeba brać to pod uwagę, czy tego chcemy, czy nie. Aktualnie trudno sobie wyobrazić istnienie systemu szkolnictwa wyższego bez technologii telekomunikacyjnych oraz Internetu, które z jednej strony stały się nowoczesnym efektywnym środkiem kształcenia, z drugiej są źródłem różnorodności naukowej, edukacyjnej i informacyjnej. W związku z tym rozwinęła się dydaktyka kształcenia na odległość.

Po siódme: analiza porównawcza systemów szkolnictwa wyższego Ukrainy z innymi państwami świata świadczy o istnieniu dużej różnorodności struktur i wzorów kształcenia zawodowego. Jednak jednocześnie można wyodrębnić pewne ogólne wspólne zasady i podejścia do systemu kształcenia zawodowego z edukacją wyższą, wśród których szczególną uwagę należy zwrócić uwagę na niezbędność realizacji **zasady nieprzerwanej drogi kształcenia w ciągu całego życia**.

Głównymi tendencjami rozwoju systemu szkolnictwa wyższego na Ukrainie są:

- orientacja na wymiar humanistyczny w dydaktyce szkoły wyższej, polegająca na uznaniu wartości i samodzielności osoby studenta oraz jej godności. W związku z tym proces kształcąco-wychowawczego ma być skierowany na samoocenę życia, twórczość, sukces indywidualny osoby jak obywatela, rozwój osobowości studenta i przyszłego pracownika, realizację zasad podmiotowego współdziałania pedagogów i studentów, wszechstronnego wspomagania twórczych możliwości studenta jako podmiotu przyszłej działalności zawodowej w procesie kształcenia;
- rozumienie przez pedagogów podmiotowości studenta w procesie kształcenia na uczelni oraz jego percepcji, wszechstronne wsparcie i zabezpieczenie: aksjomatem dla kierowników studiów i pedagogów ma być uświadomienie zasady, że student nie jest substancją plastyczną z jakiej można ulepić wszystko, co się chce, lecz jest aktywną osobą z potężnym, różnorodnym potencjałem twórczym. Ta osobowość z jednej strony jest równoprawnym uczestnikiem procesu kształcąco-wychowawczego wraz z pedagogiem, z drugiej strony czerpie dla siebie z tego kontaktu dydaktyczno-wychowawczego tylko to, co jest potrzebne i niezbędne;
- skierowanie procesu kształcenia na osobę studenta jak na podmiot procesu kształcenia, to znaczy zapewnienie warunków dla jego samodzielnej aktualizacji jako podmiotu procesu kształcenia; w tym wypadku dla szkolnictwa wyższego student będzie interesujący nie jako całość czy system niektórych poznawczych procesów i konstruktów psychicznych, stanów i właści-

wości umysłu, ale jako jednolita twórcza osoba, jaka aktywnie kształci się i rozwija jako istniejący realnie podmiot kształcenia zawodowego oraz uczenia się, samoaktualizujący się w działalności szkoleniowej;

- przezwyciężenie odrębności kultury i nauki od szkolnictwa wyższego oraz skierowanie jej na wartości humanistyczne ogólnoswiatowej, narodowej i materialnej kultury: proces dydaktyczno-wychowawczy ma być skierowany na kształcenie humanistycznej osobowości twórczej studenta jako jednolitego podmiotu kultury danego rodzaju działalności zawodowej, a wynikiem takiego podejścia ma być kształcenie u studentów kultury ogólnej i kultury zawodowej, myślenia zawodowego;
- przeniesienie akcentu z działalności wykładowej pedagoga na twórczą działalność edukacyjną studenta, na stworzenie jak najlepszych warunków dla samodzielnego wykazania się w działalności dydaktycznej, na kształcenie u niego twórczej metody uczenia się, edukacji i samoaktualizacji w tej działalności;
- wynikiem oddziaływania wyżej wymienionych tendencji jest stopniowe przejście od tradycyjnych, informacyjnych i jednostronnych metod i form organizacyjnych kształcenia do dialogowych: podstawę nowoczesnych metod i technologii ma stanowić paradygmat dialogu, który najaktywniej jest wprowadzany za pomocą idei i zasad podmiotowej działalności w procesie kształcenia;
- komputeryzacja i technologizacja kształcenia: z powodu intensywnego rozwoju technologii informacyjnych kształcenia powstają poważne powody do zweryfikowania dotychczasowych fundamentalnych podejść do organizacji procesu kształcenia, a także odpowiedniego rozwoju lokalnych i globalnych sieci elektronicznych, multimedialnych środków kształcenia, szybkiej komputeryzacji domowej, które zdolne są istotnie zmienić cele, zadania, metody, metodyki, technologie i treść szkolnictwa wyższego oraz jego modele organizacyjne;
- celowe wprowadzenie do procesu kształcenia zorientowanych osobowościowo i podmiotowo metodyk i technologii szkolenia: istotnie w obecnych warunkach z jednej strony potrzebna jest interpretacja problem „uczłowieczenia Człowieka” i uchronienia swoistej „ekologii Człowieka” w dziedzinie szkolnictwa wyższego, a z drugiej – stosowanie takich metodyk i technologii kształcenia, jakie naprawdę sprzyjają aktualizacji osobowych walorów studentów i pomagają w praktyce procesu kształcenia utrwalić je i rozwijać.

W taki sposób nowoczesna dydaktyka szkoły wyższej, wspierając się na humanistycznej filozofii edukacji, czołowych ideach i zasadach osobowo i podmiotowo orientowanego kształcenia, ma badać nowe niezwykle zjawiska w procesie kształcenia oraz rozstrzygać takie zadania naukowe, jak: wyznaczyć taksonomię celów kształcenia i przygotowania zawodowego studentów oraz uzasadnić treści, przy uwzględnieniu z jednej strony nowoczesnych tendencji rozwoju szkolnictwa wyższego w czołowych krajach świata, a z drugiej – wartości i pierwszeństwa narodo-

wego systemu wykształcenia; uzasadnić treść zdobywania wyższego wykształcenia przez studentów i wyznaczyć jego podstawę metodologiczną; badać treść, prawidłowości i zasady kształcenia i przygotowania zawodowego, a także drogi unowocześnienia, jego rozwijający i wychowawczy wpływ na studenta jako na podmiot kształcenia; uzasadnić dydaktyczne podstawy kształcenia i rozwoju osobowości studentów w procesie edukacji; uzasadnić warunki dydaktyczne, jakie sprzyjają twórczej samoaktualizacji studentów w działalności edukacyjnej jako jej podmiotów; badać prawidłowości, zasady i mechanizmy działalności uczenia się studentów oraz dydaktyczne podstawy kształcenia jej twórczej metodyki, drogi ich samoaktualizacji w procesie nauki, działalności dydaktycznej i samoedukacji; uzasadnić system dialogowych metod kształcenia i metodyki twórcze oraz technologie skutecznego ich stosowania w procesie kształcenia; doskonalic organizacyjne wzory kształcenia z wprowadzeniem nowoczesnych ogólnoswiatowych, europejskich, narodowych (i ściśle zawodowych) tendencji i tradycji edukacyjnych, informacyjnych i innych nowoczesnych technologii kształcenia; uzasadnić skuteczne i obiektywne kryteria oceny wyników zarówno całego dydaktycznego procesu jak i działalności pedagogicznej studentów i nauczycieli akademickich; interpretować komponent oceny ustalania wyników procesu kształcenia oraz wypełnić go osobowym i podmiotowym pomiarem kompetencyjnym.

Takie rozumienie podstawowych problemów współczesnej dydaktyki szkoły wyższej pozwala stwierdzać, że jej **obiektem** jest szkolnictwo wyższe, a **przedmiotem**: system relacji podmiot wykładowy – podmiot kształcący się; podmiot kształcenia – materiał kształcenia; relacje pomiędzy podmiotami kształcenia, podstawowe prawidłowości funkcjonowania każdego elementa procesu szkolenia [Jagupow 2002: 207].

Wynika stąd, że dydaktyka szkoły wyższej jako dziedzina nauk pedagogicznych bada cele, reguły, prawidłowości, zasady, treść, metody i modele zorganizowania i przeprowadzenia procesu dydaktycznego oraz treść działalności jego podmiotów. Rozmaitość relacji między nimi jest treścią procesu kształcenia. Niewątpliwie wśród tych relacji najgłówniejszym jest związek wykładu i uczenia się, to znaczy wzajemne relacje pedagoga i studenta.

Literatura

Jagupow W. (2002), *Pedagogika* (podręcznik dydaktyczny), Kijów.

Streszczenie

Nowoczesna dydaktyka szkoły wyższej jest dziedziną pedagogiki szkoły wyższej, która bada, uogólnia i uzasadnia cele, prawidłowości, zasady, treść,

modele i metody procesu dydaktycznego w szkole wyższej, wzajemne relacje pedagogów i studentów jako podmiotów procesu kształcenia, wpływ różnorodnych zjawisk dydaktycznych na kształcenie i rozwój studenta jako osoby twórczej i podmiotu przyszłej działalności szkoleniowej i zawodowej.

Słowa kluczowe: dydaktyka szkoły wyższej, pedagogika personalistyczna, kształcenie podmiotowe.

Didactics of Ukraine college in period of the civilization transform

Abstract

The modern didactics of college – is the field of pedagogy of college which studies generalizes and motivates at college the aims, rules, principles, contents, models and method of didactic process the educators and students' mutual reports as subjects of process the education, influence of varied didactic phenomena on education and the student's development as creative person and subject of future training activity and professional.

Key words: the didactics of college, personality pedagogy, education subjective.

Lecturer and authority

The second half of the 20th century is characterized by the explosion of new information and more perfect technologies of production. Statistical data testify that at the beginning of the previous century the volume of scientific information was doubled every 20 years, then in the second half of that century – every 10 years, and at the end of the century – every 5 years, and in definite industries every three years or less. Only in the sphere of human being cognition there appeared almost 90% of new information. The strategy of training qualified specialists changed radically. The independent search and selection of scientific information which they need to improve their professional activity becomes a top priority. Thus, the problem of personal growth for university graduates and opportunities for their independent *life long studying* is actual and global.

Nowadays, the competitive advantage of a specialist with university degree is not based on the sum of the knowledge mastered during studies, but on the ability to independently obtain and creatively applicate their knowledge and skills. Therefore, the aim of education today is to foster in young people trust to dynamic knowledge, understanding the necessity to develop their creative capabilities. However, high professionalism of a specialist also means understanding of their role in the society and their social responsibility. It is university training that moulds a personality with high social and moral standards, a responsible citizen.

At the end of the 20th century scientists in many countries of the world admitted that scales of problems in university training were considerable, that is why it is possible to claim a *crisis in the system of education*. For a long period of time training of specialists took place in conditions of unhealthy spiritual and cultural development (there appeared a term „technocratic thinking” which excluded such concepts as „morality”, „humanity”, „dignity”).

One of the ways of reforming the system of higher education is humanitization of education which foresees the concordance of teaching technical, natural and mathematical disciplines with liberal arts and social sciences. The education is focused on promoting legal, moral, psychological culture of university graduates.

Modern society does not require professionals in particular specialties, but versatile well-educated socially active personalities, who have fundamental scientific knowledge, rich inner culture. And for pedagogical activity it is vitally important to possess specific professional personality qualities. Teacher’s activity is many-sided,

humane and rich in content, it requires profound preparedness and assumes many aspects.

One of the important values in estimating the personality of a lecturer is their authority as a component sign of this profession. Authority of a lecturer is integral description of his professional, pedagogical and personality meaningfulness in a collective, which is revealed through their interaction and relationships with colleagues and students and influences the efficiency of educational-upbringing process. Authority of a teacher includes the following components: *authority of a role* and *authority of a personality*, however, in the conditions of social transformations *authority of a personality* prevails.

Authority of a university teacher is affected by the development of:

- subject pedagogical knowledge, abilities and skills (knowledge of a discipline);
- communicative pedagogical knowledge, abilities and skills (understanding psychology of students and colleagues);
- gnostic (knowledge of oneself and ability to correlate one's behaviour).

Authority of a university teacher is moulded on the basis of sympathy and respect towards him. Evidently, future lecturers get to know about requirements to the teacher's profession, his/her authority, pedagogical mastery, the image of a teacher in the process of studying at universities, where they are trained to be the teachers of certain disciplines.

The problem of authority of a teacher (and tutor) was covered in various publications of prominent scientists of the past – K. Ushynsky, N. Krupska, A. Makarenko, V. Sukhomlynsky and others – as well as contemporary scientists. „The very content of an authority consists in the fact that it requires no proofs (...). In my opinion, authority originates only in responsibility” [Makarenko].

Higher educational institutions of non-humanitarian specializations, for example, polytechnic, aviation, agrarian and other directions draw insufficient attention to training future lecturers to teach students. Their level of knowledge in pedagogics and psychology of higher school is not as high as that of lecturers at humanitarian universities. National university of Life and Environmental Sciences of Ukraine, for example, includes in Master's course programme such disciplines as *Psychology of higher school*, *Pedagogics and psychology of higher school*, *Pedagogics of higher school*. For beginning lecturers we also offer a seminar *Pedagogics and psychology of higher school* where they can gain knowledge on different aspects of pedagogics and psychology.

The issue of forming authority of a teacher is an integral parts of these courses. Before starting the course we survey master students and beginning lecturers concerning their ideas of what qualities university teachers should possess and what requirements they should meet. The results of the survey show that students point out such requirements to the lecturer: *kindness, sensitiveness, pedagogical tact, professional personal qualities, fairness in requirements and*

assessment. Probably, it is caused by the fact that not all teachers meet these requirements. Therefore, it is logical to introduce future teachers the classification of forms of *erroneous authority*, worked out by A. Makarenko. Below are some of these varieties:

- authority of oppression and suppression;
- authority of distance;
- authority of pedantry;
- authority of swagger;
- authority of moralization;
- authority of excessive kindness and liberalism, love and friendship, subornation;
- authority of indifference.

The problems of authority of a teacher were studied by many scientists who substantially contributed to the theory of authority. So, V. Skladina distinguishes four sides of authority of a teacher in their unity:

- authority of knowledge and high level of pedagogical mastery;
- authority of ability;
- authority of highly developed mind;
- authority of high moral personality.

Scientists differentiate *erroneous and veritable authorities*. *Erroneous* authority carries illusive character, related to the fact that some personality features are attributed to a person without sufficient objective grounds, or such persons have all or some external features of sincere authority, though in reality gain it using various amoral ways, formal influence, administration, etc. Whatever method of achieving *erroneous authority* would be, its characteristic feature is that the transmitter of authority does not possess wide aspiration to understand values of the society and meet its needs. *Veritable authority*, and pedagogical authority of a teacher in particular, is achieved by persistent hard work, in the process of communication and joint activity.

Depending on the priority of personal or professional lecturer qualities, it is possible to distinguish the following basic forms of the authority:

- *authority of knowledge* (high level of teacher's knowledge);
- *professional authority, or pedagogical authority* in its specific meaning (a teachers gain authority mainly due to their pedagogical mastery);
- *personal authority* (individual-psychological, „purely personality” features, vividly exposed qualities of a teacher's personality);
- *authority of relations* (ability of a teacher to build optimal interpersonal relations in a group, presence of a certain style of socializing with students, specific for a particular teacher; this form of authority has another name „authority of communication”);
- *authority of appearance* (arises due to the vividly expressed „advantageous” features of teacher's appearance and is the fleeting form of authority, which takes place mainly at the beginning of joint activity of a teacher and students.

Thus, all these forms of authority come forward in unity, are in dynamic, movable interlinks. In their various intercommunication and proportions they present complex structure of pedagogical authority of a teacher as an integral system. Optimal correlations of these forms of authority, as a single unit, are conditioned by many factors and depend on the dynamics of students needs. As a structure of values and necessity-motivational sphere of students depend on the *year of studies, type of higher educational institution or faculty, definite subject of studies* etc, these factors will define the optimal structure of pedagogical authority. Hereby, flexibility and ability to correctly estimate the availability of these factors are required from a teacher. In addition, the definite structure of pedagogical authority of a teacher depends on the *functions* which are executed by the faculty in the process of educational-upbringing work in higher educational institution, namely: *regulative, educative, developing, organizational, directing, mobilizing, functions of control and self-control, function of self-affirmation and stimulative function.*

Thus, all mentioned functions are closely interconnected and influence each other. However, depending on a specific situation, and the nature of basic needs of students, either function can become top priority. The basic function of pedagogical authority is to serve to aim of forming and satisfying cognitive needs of students.

Literature

- Подольяк Л.Г., Юрченко В.І. (2006), *Психологія вищої школи: Навчальний посібник для магістрантів і аспірантів.* – К.: ТОВ „Філ-студія”, – С. 33.
- Стахневич В.І. (2008), *Формування сучасного педагога аграрного ВНЗ в умовах післядипломної освіти // Актуальні питання та інноваційний розвиток ступеневої освіти та дорадництво в сільськогосподарському виробництві: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції.* – К.: Видавничий центр НАУ. – С. 104.
- Шейко С. (2005), *Національні та загальнолюдські засади реформування сучасної вищої освіти в Україні // Вища освіта.* – № 3. – С. 32–39.

Преподаватель и авторитет

Анотация

Цель образования сегодня – воспитание у молодых людей доверия к динамическим знаниям, осознание необходимости развития своих творческих способностей. Деятельность преподавателя – многогранная, гуманная и содержательная, она требует фундаментальной подготовки и имеет множество измерений. Одним из самых важных факторов в оценке

преподавателя имеет его авторитет как один из составляющих признаков профессионального преподавателя. Авторитет – это интегральная характеристика его профессиональной, педагогической и личностной деятельности в коллективе, которая проявляется через взаимоотношения с коллегами и студентами, а также влияет на эффективность учебно-воспитательного процесса.

Ключевые слова: авторитет, преподаватель, образование, кризис, развитие, личность.

Abstract

The aim of education today is to foster in young people trust to dynamic knowledge, understanding the need for development of their creative capabilities. Lecturer's work is versatile, humane and rich in content, it requires profound preparedness and assumes many aspects. One of the important values in estimating the personality of a lecturer is their authority as a component sign of this profession. Authority of a lecturer is an integral description of his professional, pedagogical and personality meaningfulness in a collective, which is revealed through their interaction and relationships with colleagues and students and influences the efficiency of educational-upbringing process.

Key words: authority, lecturer, education, crisis, development, personality

Wykładowca i jego autorytet

Streszczenie

Celem współczesnej edukacji jest to, aby młodzi ludzie pokładali ufność prowadzenia ich do poznawania dynamicznej wiedzy, rozumienia potrzeby rozwoju ich zdolności twórczych. Praca wykładowcy jest wszechstronna i bogata w humanistyczne wartości, a to wymaga głębokiego przygotowania w wielu aspektach. Jedną z ważnych wartości w jej ocenie jest osobowość wykładowcy, w tym autorytet jako składowy znak tego zawodu. Autorytet wykładowcy jest integralnym komponentem jego przygotowania zawodowego, pedagogicznego i wagi osobowości w grupie. Jest on ujawniany przez współdziałanie i relacje z innymi wykładowcami i studentami oraz wpływa na jakość procesów nauczania i wychowania.

Słowa kluczowe: autorytet, wykładowca, edukacja, kryzys, rozwój, osobowość.

Oczekiwania studentów przygotowujących do wykonywania zawodu nauczyciela edukacji zawodowej w obszarze kształcenia psychologicznego

Wstęp

W programie studiów przygotowujących do wykonywania zawodu nauczyciela realizowane są zajęcia z zakresu edukacji psychologicznej.

Psychologia to nauka o naturze ludzkiej. Bada umysł człowieka, aby się dowiedzieć: dlaczego ludzie myślą to, co myślą, czują to, co czują i robią to, co robią. Jak się zachowujemy, jak porozumiewamy z innymi ludźmi, jak rozwiązujemy problemy i jak uczymy się nowych rzeczy. Psychologowie nieustannie stawiają pytania, formułują teorie i przeprowadzają eksperymenty, żeby lepiej zrozumieć ludzką naturę i poprawić jakość naszego życia. Bez względu na to, czy są teoretykami czy terapeutami, profesorami czy badaczami, stale dążą do osiągnięcia czterech celów: opisywania tego, co ludzie robią, wyjaśniania – dlaczego ludzie myślą, czują i działają tak, a nie inaczej, przewidywania – co, kiedy i jak zrobią, zmiany tych elementów ludzkich zachowań, które przysparzają cierpienie [Johnston 2003].

Psychologia jest nauką zajmującą się procesami psychicznymi i zachowania. Procesy psychiczne – to, co czyni mózg, kiedy osoba przechowuje informacje, przywołuje je bądź posługuje się. Kiedy czuje się w określony sposób. Zachowanie to możliwe jest do zaobserwowania na zewnątrz działania jednostki, indywidualne lub grupowe [Kosslyn, Rosenberg 2006].

Psychologia to naukowe badania zachowania i procesów psychicznych. Przedmiotem zainteresowania psychologów jest system nerwowy, wrażenia i spostrzeganie, uczenie się i pamięć, inteligencja, język, myślenie, dojrzewanie i rozwój, osobowość, stres i zdrowie, zaburzenia psychiczne, sposoby ich leczenia, zachowania seksualne, postępowanie w otoczeniu społecznym, takim jak grupy i organizacje [Rathus 2004].

„Kwestia kompetencji nauczyciela w jego indywidualnej pracy z uczniem jest bardzo ważna. Nauczyciel potrafi pomóc w rozwiązywaniu wielu problemów, ale nie wszystkich. Czasem trzeba odesłać ucznia do innego nauczyciela lub specjalisty, na przykład do zawodowego doradcy, psychologa lub psychiatry. Nauczyciel musi wiedzieć, gdzie kończą się jego wiedza i umiejętności (...). Nauczyciel, który nie będzie wykraczał poza granice swoich kompetencji, doświadczy mniej

stresu. Gdyby próbował stawiać czoło problemom, których rozwiązywania go nie uczono, byłby bardziej zestresowany i nad miarę zajęty. Niektórych uczniów trzeba skierować do specjalistycznej placówki, ale potem można z nimi rozmawiać i dodawać im otuchy. Umiejętności nauczania i umiejętności terapeutyczne pomogą nauczycielom rozwiązać wiele problemów, takich jak: przemoc, zerwane relacje lub tęsknota” [King 2003].

J. Jerzak w książce *Kształcenie psychologiczne nauczycieli* przytacza wyniki badań przeprowadzonych przez Tomaszewicza, Koziola, Józwiaka. Badania dotyczyły użyteczności psychologii w opinii studentów. „Aż 94% uważało, że psychologia zawiera użyteczne informacje, które powinien mieć każdy człowiek, zwłaszcza nauczyciel. Studentów interesowały przede wszystkim następujące zagadnienia: Rozwój psychiczny dzieci i młodzieży, kształtowanie osobowości własnej i przyszłych uczniów, możliwość poznawania uczniów i innych ludzi, wychowanie i nauczanie dzieci trudnych, efektywne sposoby uczenia się i nauczania, wychowanie własnych dzieci, stosunki międzyludzkie” [Jerzak 1988].

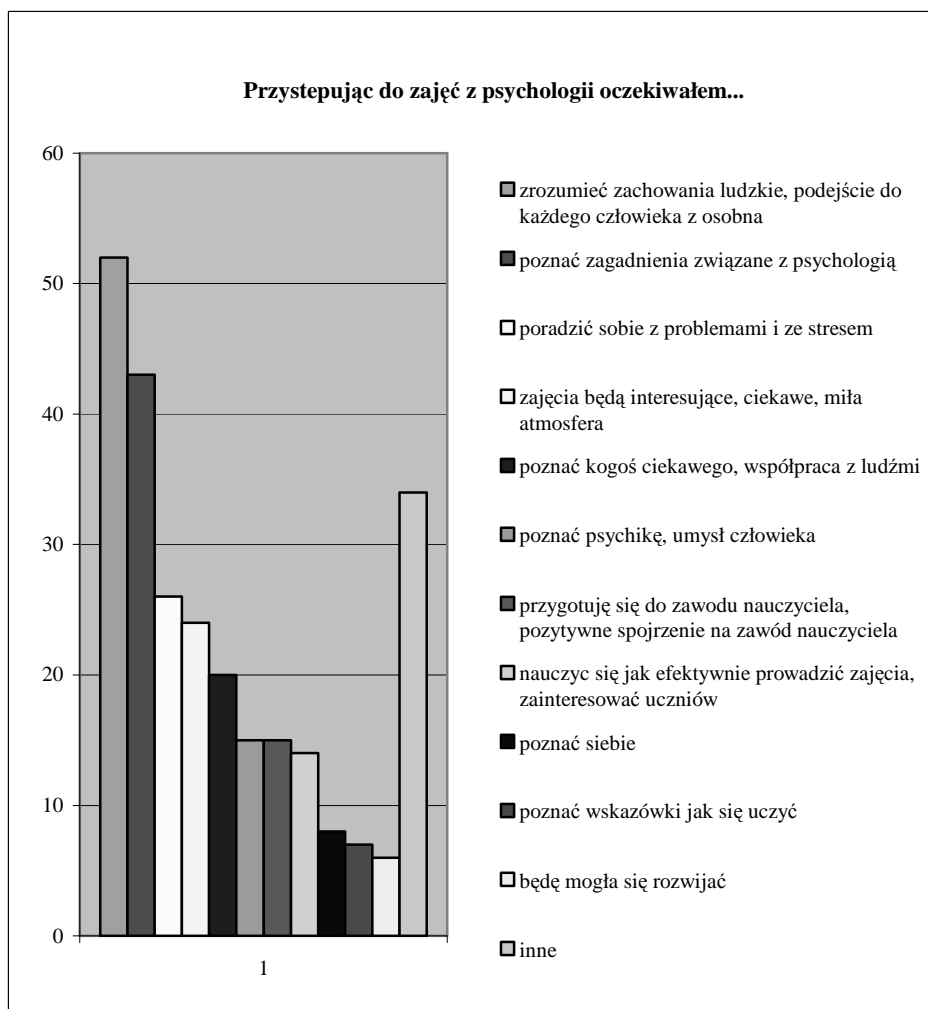
1. Badania własne

W celu przekonania się, jakie są oczekiwania studentów wobec przedmiotu psychologia, przeprowadzone zostały odpowiednie badania. Do badań wykorzystano ankietę, która zawierała następujące pytania:

- Czego oczekiwałeś od przedmiotu psychologia, rozpoczynając studia nauczycielskie?
- Co powinien wiedzieć student po kursie psychologii?
- Co powinien umieć student po kursie psychologii?

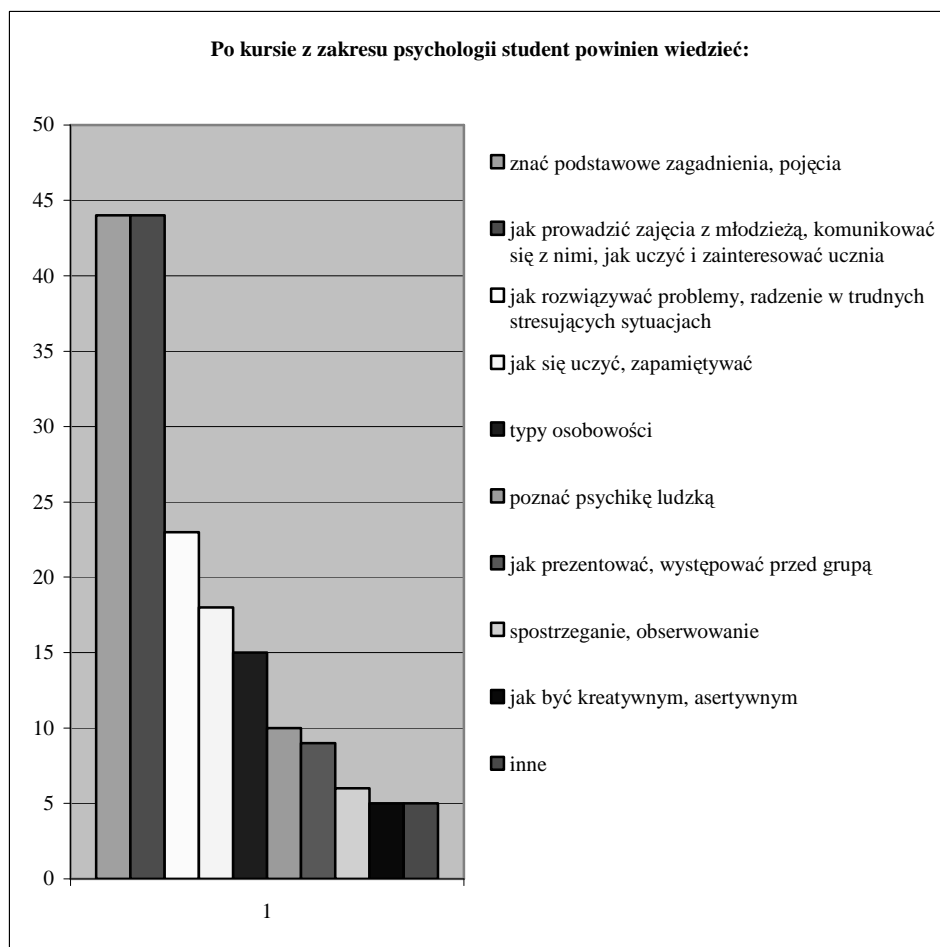
Badania przeprowadzone zostały wśród studentów fakultatywnych studiów pedagogicznych w uczelni technicznej. Uczestniczyło w nich 112 studentów. Zadaniem badanych była odpowiedź na trzy wymienione wyżej pytania.

Przystępując do zajęć z psychologii najwięcej studentów oczekiwało (por. rys. 1): zrozumienia zachowań ludzkich, poznanie zagadnień psychologicznych, poradzenia sobie ze stresem i trudnymi problemami, interesujących zajęć, poznania psychiki człowieka, nauczenia się jak ciekawie prowadzić zajęcia, pozytywnego spojrzenia na zawód nauczyciela, poznania siebie, jak skutecznie uczyć się, pomocy w rozwoju swoich możliwości.

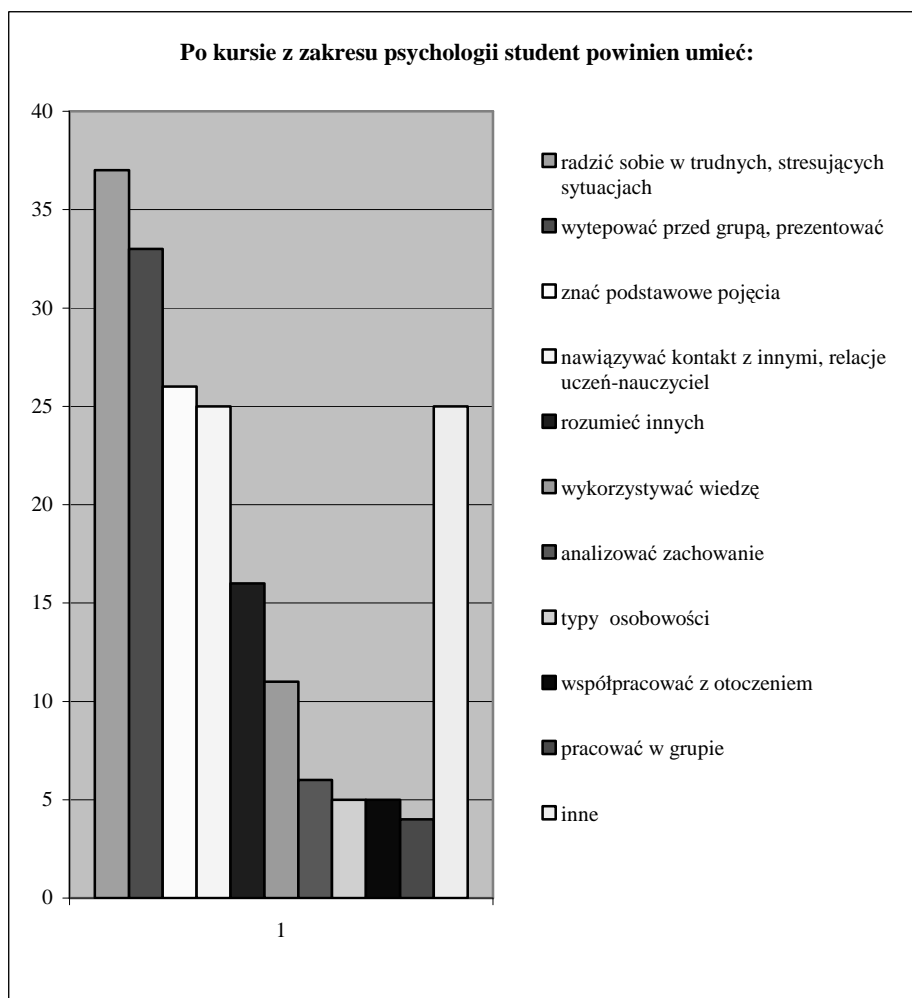
Rys. 1. Oczekiwania studentów rozpoczynających zajęcia z psychologii

Po kursie psychologii student powinien wiedzieć (rys. 2): poznać podstawowe pojęcia, jak prowadzić zajęcia z młodzieżą, jak rozwiązywać problemy, jak się uczyć, jakie są typy osobowości, jak poznać psychikę ludzką, jak prezentować, występować przed grupą, o spostrzeganiu, jak być kreatywnym, jak być asertywnym.

Rys. 2. Podstawowy zakres wiadomości oczekiwanych do opanowania na zajęciach z psychologii

Po kursie psychologii student powinien umieć (rys. 3): radzić sobie w trudnych sytuacjach, występować przed grupą, rozumieć podstawowe pojęcia psychologiczne, nawiązywać kontakt z innymi, wykorzystywać wiedzę, analizować zachowanie, opisać typy osobowości, współpracować z otoczeniem, pracować w grupie.

Rys. 3. Podstawowy zakres umiejętności oczekiwanych do opanowania na zajęciach z psychologii

Wnioski

Przystępując do zajęć z psychologii, studenci oczekują przede wszystkim zrozumienia zachowań ludzkich oraz poznania zagadnień związanych z psychologią. Co powinien wiedzieć student po kursie psychologii? Najwyższy procent stanowią odpowiedzi: znać podstawowe zagadnienia, pojęcia oraz wiedzieć, jak prowadzić zajęcia z młodzieżą, jak uczyć i zainteresować ucznia. Na pytanie, co powinien umieć, studenci najczęściej wymieniają: jak radzić sobie w trudnych, stresujących sytuacjach, jak występować przed grupą, prezentować różne treści. Jak widać, odpowiedzi na zadane pytania powtarzają się. Jednak priorytety są

różne. W zakresie wiedzy oczekują informacji o podstawowych zagadnieniach psychologicznych, natomiast w zakresie umiejętności – radzenia sobie w trudnych, stresujących sytuacjach.

Literatura

- Jerzak J. (1988), *Kształcenie psychologiczne nauczycieli*, Warszawa.
Johnston J. (2003), *Psychologia*, Poznań.
King G. (2003), *Umiejętności terapeutyczne nauczyciela*, Gdańsk.
Kosslyn S., Rosenberg R. (2006), *Psychologia. Mózg. Człowiek. Świat*, Kraków.
Rathus S. (2004), *Psychologia współczesna*, Gdańsk.

Streszczenie

Artykuł dotyczy analizy oczekiwań w obszarze kształcenia psychologicznego kandydatów przygotowujących do zawodu nauczyciela. Badaniami objęto studentów uczelni technicznej, którzy dodatkowo podjęli fakultatywne studia pedagogiczne. Wyniki tych badań są treścią niniejszego opracowania.

Słowa kluczowe: edukacja zawodowa, psychologia pracy

Students expectations in field of psychological education who prepare to became a teacher

Abstract

Article is about candidates' expectations regarded with subject of psychology. Research was conducted between Technical University students who additionally started optional teaching studies. The results of this research form the essence of this article.

Key words: professional education, psychology of work.

Elżbieta SAŁATA

Politechnika Radomska, Polska

Dokształcanie nauczycieli w kontekście idei i praktyki uczenia się w ciągu całego życia

Wprowadzenie

Postęp naukowo-techniczny oraz zaistniałe reformy edukacyjne w Polsce spowodowały powszechne zmiany w kształceniu nauczycieli. Współczesny, dynamiczny rynek pracy wymaga od pracowników dużej kreatywności, przetwarzania i wykorzystania nowych informacji, jak również umiejętności posługiwania się nowymi technologiami i wykorzystaniem ich do osiągnięcia lepszych efektów w pracy [Bednarczyk 2009: 66 i n.]. Przygotowanie takiego pracownika wiąże się z jego udziałem w doskonaleniu i dokształcaniu.

Nauczyciel ciągle się uczy, i to nie tylko przez okres studiów, ale również przez całe swoje życie, dlatego na nauczycielu wymusza się doskonalenie nie tylko w przyswajaniu wiedzy przedmiotowej, ale także w umiejętności dialogu, komunikacji i rozwoju osobowościowego, który niezależnie od wieku i wykształcenia jest procesem stałym. Kształcenie nauczycieli nie kończy się uzyskaniem kwalifikacji. Trwa ono przez cały okres pracy, a często nauczyciele na emeryturze realizują swoje zainteresowania, prowadzą zajęcia, są aktywni.

Celem opracowania jest przedstawienie możliwości kształcenia się nauczycieli w ciągu całego życia w odniesieniu do Europejskich i Krajowych Ram Kwalifikacji.

1. Istota i cele dokształcania zawodowego nauczycieli

Każdy zawód posiada swoją specyfikę i wymaga określonych predyspozycji. Niektóre zawody postrzegane są w sposób szczególny. Do tych zawodów zaliczamy zawód nauczyciela. Nauczyciel pełniący funkcję wychowawcy i opiekuna ma znaczący wpływ na młodzież, a przez to na całe społeczeństwo. Pracę w takim zawodzie traktuje się jak misję, nauczyciele są ważnym elementem szkoły. Zawód ten cechuje praca z ludźmi, a przede wszystkim z dziećmi i młodzieżą. Głównym celem zawodu nauczyciela jest kształcenie i wychowanie. To szczególne wyzwanie powoduje, że nauczyciel nie może swojej edukacji pojmować „jako aktu jednorazowego przygotowania do pracy zawodowej, realizowanego w ciągu określonej liczby lat w takim czy innym zakładzie kształcenia, co raczej jako proces ciągły, którego podstawą jest przygotowanie zdobyte na studiach, a przedłużeniem kształcenie ustawiczne” [Kupisiewicz 1999: 172].

Nauczyciel kieruje się własnymi zasadami, czerpie doświadczenie nie tylko z pracy pedagogicznej, ale również z sytuacji życiowych. Przez swoje szerokie zainteresowania nauczyciel pomaga uczniom przejść drogę do osiągnięcia danego celu w ich edukacji. Realizuje plan edukacji ucząc mądrze i sprawiedliwie, swoją wiedzę poszerza poprzez śledzenie najnowszych trendów w pedagogice.

W przypadku doskonalenia zawodowego nauczycieli trzeba zwrócić uwagę na „samodzielne i zespołowe pozyskiwanie wiedzy za pomocą wewnątrz- i międzyszkolnych sieci uczenia się zawodu oraz tworzenia partnerstwa z kolegami ze szkół i wyższych uczelni” [Day 2008: 167]. W dzisiejszej dobie nauczyciel staje przed ciągłymi problemami i dylematami: czy pracować dalej nad sobą i uzyskiwać coraz wyższy stopień rozwoju zawodowego, czy tylko eksploatować mniej aktualne zasoby wiedzy wyniesionej z uczelni, aż do ich kompletnego wyczerpania. Od takich i innych decyzji zależy nie tylko dalsza kariera zawodowa nauczyciela, ale własna satysfakcja i zadowolenie z pracy.

Według C. Daya, istnieje sześć zasad planowania rozwoju zawodowego nauczyciela. Po pierwsze, rozwój zawodowy nauczyciela trwa przez całe życie. Po drugie, musi być stymulowany wspólnie przez samego nauczyciela i szkołę. Po trzecie, nauczyciel musi mieć odpowiednie środki, aby plan został zrealizowany. Może również liczyć na pomoc swoich kolegów z pracy: „nauczyciele nie mogą być samowystarczalni” [Day 2008: 167]. Ponadto, trud nauczyciela w doskonaleniu będzie służył nie tylko nauczycielom, ale również szkole. Każdy nauczyciel powinien podlegać ocenie. I ostatnia zasada mówi o tym, iż każdy proces doskonalenia jest indywidualny i przystosowany do potrzeb nauczyciela.

Praca nauczyciela nie tylko polega na przekazywaniu wiedzy, doskonaleniu, lecz także musi on umieć pracować z klasami o zróżnicowanym możliwościach uczniów. Pedagog, który potrafi być tak wszechstronny, jest spełnieniem oczekiwań nie tylko uczniów, rodziców, ale również całego społeczeństwa. Głównym ogniwem w kształceniu się przez całe życie jest sprawne podążanie za dynamicznym rozwojem cywilizacji, zmusza nas by aktualizować i doskonalić swoje umiejętności wobec szybko zmieniającego się otoczenia.

2. Doskonalenie i doskonalenie – założenia Unii Europejskiej

W zintegrowanej Europie koniecznie jest dążenie do całościowego kształcenia przez nauczycieli, którzy będą profesjonalnie i kompetentnie realizować proces dydaktyczny na całym terenie Unii Europejskiej. M. Schratz zaproponował następujące jej wytyczne:

- **„Europejska tożsamość** – jest nauczycielem danego kraju, ale takim, którego nauczanie wykracza poza narodowy program nauczania, respektuje współistnienie narodowej i ponadnarodowej świadomości.
- **Europejska wiedza** – ceni własny system edukacji i postrzega go w odniesieniu do innych systemów europejskich. Posiada wiedzę o wydarzeniach europejskich, jest świadomy europejskiej historii i jej wpływu na współczesne społeczeństwo europejskie.

- **Europejskie kompetencje językowe** – mówi więcej niż jednym językiem europejskim i jest w stanie uczyć własnego przedmiotu w obcych językach. Podróżuje po krajach europejskich, poznając ich język i kulturę.
- **Europejski profesjonalizm** – posiada wykształcenie pozwalające mu uczyć w dowolnym kraju europejskim. Wymienia doświadczenia dydaktyczno-wychowawcze z nauczycielami innych krajów.
- **Europejskie obywatelstwo** – zachowuje się jak obywatel europejski, solidaryzuje się z obywatelami innych państw europejskich. Szanuje prawa i wolność człowieka.
- **Europejskie miary jakości** – uczestniczy w osiąganiu europejskich celów edukacyjnych. Przyjmuje jako punkt odniesienia wspólne, europejskie miary jakości kształcenia określone w Strategii Lizbońskiej” [por. Dyrda 2007: 124].

Unia Europejska nie posiada jednolitego systemu kształcenia, nie ingeruje również w systemy oświatowe poszczególnych krajów członkowskich. Działania UE w zakresie oświaty polegają na wymianie doświadczeń i współpracy. Głównymi celami polityki oświatowej UE jest upowszechnianie wśród młodzieży poczucia integracji europejskiej. Bardzo ważnym dokumentem jest również Raport UNESCO, który wskazuje kierunki działań nauczyciela w zreformowanym systemie edukacji oraz zachęca do kształcenia i doskonalenia. Jest to *Edukacja – jest w niej ukryty skarb*, w którym podano cztery filary wiedzy i edukacji:

- „uczyć się, aby wiedzieć, tzn. aby zdobywać narzędzia zrozumienia,
- uczyć się, aby działać,
- uczyć się, aby żyć wspólnie,
- uczyć się, aby być” [*Edukacja...* 1998].

Edukacja i doskonalenie zawodowe to jedyne dobro, które nie ma końca. Człowiek mimo swojej woli kształci się i doskonali przez całe swoje życie, nabiera doświadczenia, potrafi swoją wiedzę wykorzystać, a co najcenniejsze, podzielić się nią.

3. Uczenie się przez całe życie

Jest to inicjatywa podjęta przez Parlament Europejski w 2006 r. *Strategia Uczenia się Przez Całe Życie* jest kluczowym elementem Strategii Lizbońskiej. Ważnym elementem tego programu są wyjazdy oraz wymiana osób uczących się i nauczycieli. Zwraca się szczególną uwagę na podnoszenie jakości i poszerzanie zakresu mobilności nauczycieli, studentów, uczniów, uczestników kształcenia zawodowego i ustawicznego oraz osób związanych z edukacją dorosłych [Klimowicz 2007: 39–43]. Polska również wpisuje się w tę inicjatywę Unii Europejskiej, opracowując *Strategię Uczenia się Przez Całe Życie*. Taki program jest opracowywany pod kierownictwem ministra Michała Boni. Strategia ma pewne opóźnienie, a przyczyn jest wiele. Między innymi dominacja edukacji formalnej, brak rozeznania potencjału oraz niedoceniające efekty uczenia się nieformalnego [Łopacińska, Żurek 2009: 85–87]. Zadania związane ze strategią obejmują:

opracowanie i wdrażanie Krajowych Ram Kwalifikacji, promowanie uczenia się przez całe życie, ugruntowanie partnerstwa podmiotów, które organizują formalne i pozaformalne uczenie się.

4. Od Europejskich Do Krajowych Ram Kwalifikacji

Problem Europejskich Ram Kwalifikacji pojawił się w 2004 r. Sama jednak propozycja ich utworzenia została wysunięta przez Komisję Europejską we wrześniu 2006 r. W kwietniu 2008 r. Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej wydały *Zalecenie w sprawie ustanowienia europejskich Ram Kwalifikacji dla uczenia się przez całe życie*. Wszystkie kraje Unii Europejskiej, w tym także Polska, rozpoczęły nad nimi prace.

Kształcenie młodych ludzi w szkołach i na uczelniach pozostaje ważnym elementem zdobywania kwalifikacji. Ważne jest jednak, aby młodzież i dorośli mieli lepszy dostęp do kształcenia i szkoleń przez całe życie.

W Europejskich Ramach Kwalifikacji efekt uczenia się jest definiowany przez określenie tego, co uczący się wie, rozumie i potrafi wykonać po zakończeniu procesu uczenia się. Dlatego ERK kładą nacisk raczej na rezultaty uczenia się niż na wkład, jak na przykład długość trwania nauki. W KRK każdy kraj powinien określić sprawy, które z punktu widzenia polityki edukacyjnej są szczególnie ważne. Zdaniem jednej z autorek raportu, U. Sztandar-Sztanderskiej [*Od Europejskich do Krajowych Ram Kwalifikacji*, s. 98], mogą to być:

1. „Uczenie się języków obcych;
2. Opanowanie umiejętności samodzielnego uczenia się, istotne dla uczenia się przez całe życie;
3. Opanowanie umiejętności współpracy z innymi”.

Wspieranie samodzielnego uczenia się języków obcych powinno być najważniejszym punktem polskiej długofalowej polityki edukacyjnej. Z kolei umiejętność samodzielnego uczenia się należy traktować jako metaumiejętność, czyli sprawność nadrzędną, decydującą o nabywaniu innych umiejętności. Umiejętność współpracy to umiejętność porozumiewania się z innymi i umiejętność współdziałania na rzecz osiągnięcia ważnych wspólnych celów.

5. Realizacja idei uczenia się przez całe życie wśród nauczycieli

Najszerzą ofertę doskonalenia i doksztalcenia nauczycieli mają ośrodki doskonalące. W Polsce są 62 publiczne wojewódzkie i centralne placówki doskonalenia nauczycieli, 80 powiatowych i gminnych. Poza tym nauczyciele mogą korzystać z 51 bibliotek pedagogicznych i 341 bibliotek pedagogicznych z filiami i oddziałami¹. Poza publicznymi ośrodkami są również niepubliczne, które mają szereg propozycji. Każda placówka oświatowa ma bardzo szeroką ofertę edukacyjną. Można zgłębiać wiedzę i nabywać umiejętności w zakresie komu-

¹ <http://codn.codn.edu.pl>

nikacji i współpracy w radzie pedagogicznej. Stwarzają możliwości zapoznania się z najnowszymi osiągnięciami teorii pedagogicznej oraz praktykami w danej dziedzinie nauczania. W swojej ofercie mają konkretyzację zadań wynikających z planu rozwoju placówki, szkolnych programów nauczania i programów wychowawczych w praktyce. Podejmują problematykę pracy wychowawczej i procesu dydaktycznego. Następuje wymiana doświadczeń i pomysłów ze środowiskiem pedagogicznym z innych szkół oraz upowszechnianie nabytych przez nauczycieli doświadczeń. Tematyka kursów szkoleń jest bardzo różnorodna. Dla przykładu Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Poznaniu² oferuje 6 kursów kwalifikacyjnych dla nauczycieli zainteresowanych podniesieniem swoich kwalifikacji zawodowych. Są to kursy kwalifikacyjne dla oświatowej kadry kierowniczej, z zakresu oligofrenopedagogiki dla nauczycieli i wychowawców placówek dla dzieci upośledzonych umysłowo, przygotowujące do pracy edukatorskiej, z zakresu bibliotekoznawstwa, z pedagogiki opiekuńczo-wychowawczej oraz z terapii pedagogicznej. Ten sam ośrodek w roku szkolnym 2009/2010 proponuje kursy przedmiotowo-metodyczne. Jest ich 72. Tak szeroka oferta wynika ze zmian programowych. Zgodnie z kalendarzem reformy pierwsze klasy szkoły podstawowej i gimnazjum rozpoczynają naukę w oparciu o nową podstawę programową kształcenia ogólnego. Wiadomości i umiejętności, które uczniowie mają zdobyć na kolejnych etapach kształcenia, wyrażone zostały w języku wymagań. Propozycje szkoleń, kursów i warsztatów z tego działu zostały zaplanowane tak, aby pomóc nauczycielom poszczególnych przedmiotów w tym zadaniu. Tematyka kursów rozpoczyna się diagnozą pedagogiczną w przedszkolu, a kończy tematem: metamapy – jak usprawnić proces uczenia się uczniów? Są również propozycje metody projektu w pracy z dziećmi – pytam, badam, sprawdzam, uczę się czy inspirowanie dziecka do aktywności poprzez obraz, ruch i dźwięk. Nie sposób wymienić wszystkich propozycji w zakresie metodyczno-przedmiotowym.

W nowej podstawie programowej przywiązuje się bardzo dużą wagę do wychowania, a w szczególności do kształtowania właściwych postaw uczniów. Nauczyciel zobowiązany jest zatem do wykazania się nie tylko kompetencjami z określonych dziedzin wiedzy, lecz także umiejętnościami pedagogicznymi. Tak więc znalazła się propozycja 21 szkoleń, kursów i warsztatów, które pozwolą na doskonalenie zawodowe w tym zakresie. Przykładowe tematy to: budowanie pozytywnych relacji z uczniami, diagnoza pedagogiczna trudności w uczeniu się matematyki, świetlica miejscem wspomagania rozwoju dziecka, interwencja nauczyciela w sytuacji krzywdzenia dziecka w rodzinie czy trudne dla nauczyciela zachowania dzieci i młodzieży w szkole – profesjonalizacja kompetencji nauczyciela.

Ustawiczne doskonalenie się i podnoszenie swoich kompetencji jest wpisane w zawód nauczyciela. Nauczyciel powinien mieć potrzebę zdobywania wielorakich umiejętności, wykraczających poza ramy przedmiotowe swoich zajęć, or-

² <http://www.odn.poznan.pl/kursy/?temat=d>

ganizując i prowadząc formy zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych. Wspomagając działalność dydaktyczno-wychowawczą, Ośrodek Doskonalenia w Poznaniu proponuje zajęcia z prawa oświatowego, innowacji pedagogicznych w praktyce szkolnej czy dialogu międzykulturowego w kształtowaniu postaw ucznia. To tylko nieliczne propozycje z 44, które można znaleźć na stronie internetowej.

Reforma programowa zmienia podejście kadry zarządzającej placówkami oświatowymi do programów i podręczników szkolnych; kwalifikacji nauczycieli, zadań szkoły i sposobów ich realizacji. Nauczyciele chcący systematycznie doskonalić swoje kompetencje mają 10 różnych propozycji między innymi takich jak: planowanie i dokumentowanie nadzoru pedagogicznego dyrektora przedszkola i szkoły, ocenianie pracy nauczyciela, zarządzanie projektem edukacyjnym czy pozyskiwanie funduszy dla szkół.

Podsumowanie

Powyżej zostały przedstawione wybrane możliwości kształcenia dla nauczycieli w ramach Strategii Uczenia się Przez Całe Życie. Nauczyciele muszą się dokształcać, ponieważ wiedza i umiejętności zdobyte na studiach są tylko początkiem na drodze zawodowej. Mają szereg możliwości, które zostały opisane powyżej. Można przypuszczać, iż znaczącym wydarzeniem na rzecz uczenia się przez całe życie jest opracowanie założeń Krajowych Ram Kwalifikacji. Wszystkie kraje wprowadzające Ramy Kwalifikacji uznają ważność takiego uczenia w podnoszeniu kwalifikacji na zmieniającym się i coraz bardziej wymagającym rynku pracy.

Literatura

- Bednarczyk H. (2009), *Kształcenie dla wspólnej przyszłości* [w:] *Kształcenie ustawiczne dla wielokulturowości*, red. T. Lewowicki, F. Szlosek, Warszawa – Radom.
- Chmielnicka E. (2009), *Od Europejskich do Krajowych Ram Kwalifikacji*, <http://www.krk.org.pl/pl/publikacje2> dostęp 15.04.2010.
- Day C. (2008), *Od teorii do praktyki. Rozwój zawodowy nauczyciela*, Gdańsk.
- Dybek H. (2000), *Doradztwo metodyczne i doskonalenie zawodowe nauczycieli*, Kraków.
- Dyrda M. (2007), *Uwarunkowania rozwoju zawodowego nauczyciela* [w:] *Pedagogika*, t. 6: *Nauczyciel – zawód czy powołanie*, red. J. Piekarski, M. Szymańska, L. Tomaszewska, Płock.
- Edukacja, jest w niej ukryty skarb* (1998), Raport UNESCO Międzynarodowej komisji do spraw edukacji dla XXI wieku, pod przewodnictwem J. Delorsa, Warszawa.
- Klimowicz G. (2007), *Program Uczenie się przez całe życie (Lifelong Learning Programme, „e-mentor”*, nr 1(18).
- Kupisiewicz C. (1999), *Rzecz o kształceniu. Wybór rozpraw i artykułów*, Warszawa – Radom.
- Łopacińska L., Żurek M. (2009), *Na drodze do uczenia się przez całe życie. O projekcie i strategii LLL w Polsce*, „Edukacja Ustawiczna Dorosłych”, nr 3.

Streszczenie

Ustawiczne doskonalenie się i podnoszenie kompetencji jest wpisane w zadania nauczyciela. Nauczyciel powinien mieć potrzebę zdobywania wielorakich umiejętności, wykraczających poza ramy przedmiotowe swoich zajęć, organizując i prowadząc formy zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych. Nauczyciele doskonalą się, ponieważ wiedza i umiejętności zdobyte na studiach są tylko początkiem na drodze zawodowej. Celem opracowania jest przedstawienie możliwości kształcenia się nauczycieli w ciągu całego życia w odniesieniu do Europejskich i Krajowych Ram Kwalifikacji. Realizacja idei uczenia się przez całe życie została przedstawiona na podstawie wybranych ośrodków doskonalenia zawodowego nauczycieli.

Słowa kluczowe: nauczyciel, uczenie się przez całe życie, Krajowe Ramy Kwalifikacji.

Teachers' training in the context of idea and practice of long-life learning

Abstract

Long-life learning and competence improvement is an integral part of teacher's job. A teacher should feel a need to gain diversified abilities that go over the frames of subject taught. It can be achieved by organizing and conducting extramural classes and courses. Teachers train themselves, since knowledge and abilities achieved during the studies are just a beginning of their career. The paper aims at presenting educational opportunities of teachers' long-life learning in relation to European and National Qualifications Framework. Implementation of long-life learning idea is being presented on the examples of selected teacher's training centres.

Key words: teacher, long-life learning, National Qualifications Framework.

Petr MACH

Západočeská Univerzita v Plzni, Česká Republika

Analysis of the case studies

Introduction

Present educational system imposes high requirements on teachers of all levels. Personality development is marginalized in teacher training, mainly the development of creative abilities and skills to solve conceptual matters and dynamic changes in the educational process. One of the ways of improvement the personality and professional development is to include the case study method. The case study is basically a complex and creative solution of a given didactic situation in simulated didactic environment. It is based on interactive and situational learning and deciding.

1. Theoretical outcomes

Case study as a teaching method has its roots in the USA around the middle of the last century. It was used at Law faculties for reconstruction of completed trials. Later it became popular for training of managers, businessmen, politicians, physicians etc.

Case study exists in the form of descriptive or research (problem) document. The content is formed by a thorough multi-dimensional analysis of connections, elements and reality of the situation. The focus is on explicit discussion with the sense of detail and various suggestions of the solution [Merseth 1991: 243–249].

The case study concept that I use for subject methodologies has a wider and more complex notion. It can be understood as a broader participation method. Positive cooperation of all participants is vital. From the psychology of learning point of view a case study is a concrete tool of interactive and situational learning. Students are taught to solve complex interactions mainly in the realization phase of the study. Interactive learning is applied in the analytical phase, in reflection from the peers. From the point of view of situational learning it is necessary for the case studies to meet the following requirements:

- The study topic should draw on didactic reality (real subject, school).
- Should aim at a specific goal, but in multiple ways, and with creativity.
- The course and the results should have a divergent character, search for multiple solution.
- The Study should develop an entire, synthetic and contextual approach to the given topic. To process the topic from the viewpoint of subject, didactics, pedagogy, psychology, economy, ethics etc.

- In should develop in students professional individuality, teacher personality.
- The study should be held in a positive, open and constructively creative environment.

From the given requirements the basic structure of case studies results that is applied in subject methodologies. Every study must comprise:

1. Social communicative component. Participants learn to design a common activity, accept various options of behavior, seek and from contacts in the family, control cooperation, show praising feelings, analyze barriers and failures of cooperation, play different social roles, influence social-cultural values, revise mutual behavior in the group, set the social climate, use a wide range of communication tools and other factors.
2. Meta-cognitive component. It is a psycho-didactic application of meta-cognitive training. The training focuses on the area of changes in personality and cognitive preconditions of the participant – the so called inner area. Then the training focuses on the outer area – contextuality of didactic situations, influencing the conditions, choice of concepts, methods, forms, means etc.
3. Profession component. It is the development of main teacher competencies, ability to create conceptual documents, choose learning strategies. In this component the link to framework and school educational programs is important.

Case studies in this form are based on the solution of specific didactic situations. A didactic situation means a short term, finished interaction between the teacher and a pupil or pupils, or between pupils.

2. Complex analysis

At present there are about one hundred of video recorded case studies that have been made since 2004. It represents a sufficient database for complex analysis. Basic methods of the research were the followings – observation, transcription, analysis of video-recording, questionnaire method (mainly with scaled items), controlled interview and spontaneous account.

First I will focus on the third analytical reflective phase of the study. It is a micro-analytical activity when the system activity of the „educator” (defined in the pre-concept) is compared with the dynamic situational activity. The aim of this self-reflection is (it can be also called auto-diagnosing) is for the teacher to manage to process all the feedback information about his activity and learners activities from the course of the case study. Here processing means analysis, evaluation, identification or rejection, search for other solution and the following generalization. By the term feedback information we understand one’s own reflection, views, attitudes, and evaluation of the peers. Self-reflection is very valuable when gained through the project method, when „the teacher” carries on conversation with his image in the video-recording of the situation. For students it is usually very difficult to confront their often self-confident ideal ego with the faulty ego in the recording. When analyzing personal responses I often come across utterances such as „Did I say this?”, „I never behave like that”, „I would

never do that". In most cases these conclusions refer to the analysis of used communicative tools (verbal and non-verbal). The most frequent drawbacks are the followings: overusing parasite expressions, anacoluts, unfinished statements, wrong word order (putting interrogative pronouns at the end of the sentence), inapt gestures, etc. There are also content errors, wrong interpretation of notions, factual mistakes, grammar and spelling mistakes in writing.

It is evident from the statistics that 89% of respondents in the course of the realization phase do not check and correct their language, 60% of respondents are not able to control their activity – behavior, moving around the classroom, gestures, miming, clothes, are not able to react to the failure of teaching aids (laboratory equipment, presentation technologies) etc. They focus mainly on the subject matter of interaction.

The analysis of conflict elements solving implanted in the course of situation brought some interesting result. Almost 5% of respondents did not realize the existence of conflict elements. 20% of respondents notice the conflict situation, but did not try to solve it. They used the sublimation method risking the escalation of the conflict. Only 12% of respondents managed to aptly assess the causes of the developing conflict, articulate the attitudes and opinions of all parties and suggest and put through a procedure leading to the solution of the conflict. Others used the given rules and atmosphere in the environment and were able to get support from other participants of the study.

To describe here all the pedagogical and psychological phenomena of microanalysis is beyond the scope of this paper.

Let us focus on some of the conclusions of the macro-analysis of case studies. The most important methods in this part are observation and transcription of the video-recording of the study. The transcript of the content must be carried out manually. For the transcription the simplified Pauli, Reusser system is used [Pauli, Reusser 2002].

Only the three most important categories that were observed are given here:

- Contribution of doing case study for professional competences development;
- Choice of lesson phase (into which the didactic situation is incorporated);
- Choice of predominant form of teaching; Choice of predominant method of teaching; Using technical teaching aids (presenting and interactive technologies); Using other aids, equipment and other teaching tools; Work with time dimension; Work with the aim; Subject matter level; Language level; Motivation; Work with Error and some other less important ones.

3. Evaluation of some categories

First category – contribution of the case study to the professional development of the students was evaluated with a scaled questionnaire twice during the teaching period. For the first time at the beginning of the semester, when student started preparing the pre-concepts of didactical situation. 72% of respondents stated high contribution of the case study to their professional development. 5% of them expressed essential disagreement with the contribution and 9% did not have any opinion (they

could not assess the observed phenomenon). When comparing results according to gender – female students had more positive attitude (89%).

Second evaluation of the same questionnaire took place after finishing the teaching period, when all students did case studies.

Another category was the choice of the phase of a lesson – where the students put deliberately the didactic situation. It was evident from the transcription that 87% of respondents chose the exposition phase it is when creating new knowledge and skills. It From further analysis it is possible to derive that most respondents perceive teachers as providers of new knowledge. Even the results of the following category – methods used – agree with these conclusions.

The most frequent method is presentation. The frequency of choice in this method is 72%. From the following analysis is it evident that students only exceptionally accomplished this method with other supplementary methods – visualization or demonstration. Only in 5% the presentation method was extended by controlled discovery and certain problem elements. The lowest measurable frequency was shown in the problem method group. In this group brainstorming prevails (60% out of all problem methods). Summary results are in fig. 1.

From the wide scale of methods students limited their choice to the followings: presentation, problem presentation, explanation, dramatization, and didactic games, problem methods. Verbal methods prevail suitable for trans-missive teaching style.

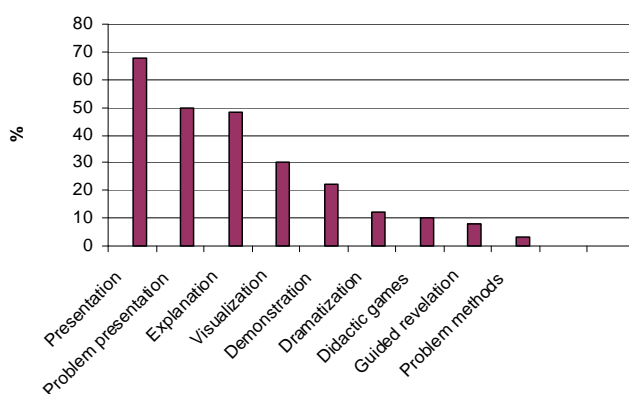

Fig. 1. Frequency of used methods

This fact is supported by student J.S. statements. „Until the end of the study I believed that the teacher who can speak well can teach well too. The experiencing case studies at the faculty (mine and those of other students) and some days of teaching practice I think, that it should be rather the learners who should speak and work” (record sheet no. 56). It is necessary to admit that didactic situations do not provide enough space for a wide choice of methods in when compared to teaching whole didactic units.

Choice of didactic forms. In this category there is bigger variety. Frontal forms of teaching were most frequent (68%). Others such as group work (24%), cooperative learning, pair work were also often used (fig. 2). 39% of students could radically change the arrangement of conditions – reordering desks, move to a more suitable classroom etc. Only 3% of students did not change the arrangement despite the unsuitability to the aims of the study.

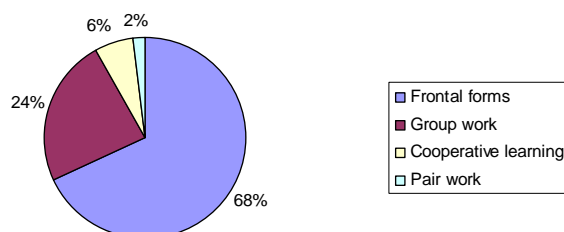

Fig. 2. Frequency of used forms

Using technical didactic means will be presented here. Latest presentation technology, such as PC, Data projector, audio equipment, interactive boards from various providers were available for the students. Only 23% of respondents used these technologies, mainly PowerPoint presentation. Only one student prepared a short program for interactive board. These conclusions correspond with the table of used methods (prevailing verbal methods). When observing the correlation between using didactic technologies and gender it was not proved that girls felt more negative about these technologies.

Time dimension parameter results were also interesting. Only 5% of respondents were able to estimate time properly (with regard to aims and content of the didactic situation) in the pre-concept study. They managed to keep this time also during the realization phase of the study. The others needed more time. 12% of students exceeded the given time by twice as much. These conclusions correspond with the results of the micro-analysis. 60% of students are not able to diagnose and revise their activities during the study. They do not perceive the remaining time for the planned activities.

I would like to mention here evaluation of the last phase of the case study – the phase of deferred reflection. This phase takes place more than six months after completing the case studies. Students then have their final teaching practice. After completing it I meet them once again to analyze the contribution of case studies to their professional development and development of didactic competences now with the reflection of their real pedagogic activity. I go back to the category of contribution of case studies to their practice. At the beginning of their teaching practice, 72% of students claimed case studies are very likely to

contribute to their professional development. From the analysis of responses it is evident that almost 100% of them changed their statement and claimed that completing case studies (their own or participating in those of other students) considerably helped them manage the role of the teacher and cope with various problems of teaching. Only one student stated that case study did not help her.

Conclusion

The number of respondents of my research does not allow to provide any generalizing conclusions. Also the methodology of verifying the validity of questionnaires was not perfect. Nevertheless the results provide some information. Case studies definitely contribute to creating key pedagogical habits in students. Students often fail to use modern methods and approaches in teaching. They know these theories only theoretically. Being exposed to the specific pedagogical reality they easily adopt traditional pragmatism and classical style of teaching.

When searching for similar attempts of modern approach to teaching subject methodologies, I appreciate a very inspiring research in the field of Teaching Technical Subjects at Technical University in Ostrava. Teaching and research is more focused on development of creativity in teacher trainees using microteaching and case studies. Results and conclusions obtained by M. Miklošáková [2009] within the „CR program” (program for support and development of creativity in students of Teaching Technical Subjects program) are in many respects similar.

Literature

- Merseth K.K. (1991), *The early history of case-based instruction: Insights for teacher education today*, „Journal of Teacher Education”, 42(4), 243–249, EJ 438 532.
- Miklošáková M. (2009), *Kreativita a učitelství odborných předmětů*, Ostrava: Technická univerzita Ostrava, ISBN 978-80-248-1952-5.
- Pauli Ch., Reusser K. (2002), *Transkriptionsmanual für das Videoprojekt Mathematiklernen und Mathematikleistungen in unterschiedlichen Unterrichtskulturen*, Zürich: Universität Zürich.

Abstract

This paper described one of the ways of teacher’s improvement the personality and professional development is to include the case study method. The case study is basically a complex and creative solution of a given didactic situation in simulated didactic environment. It is based on interactive and situational learning and deciding.

Key words: case study method, teacher’s education

Analiza przypadków w kształceniu nauczycieli

Streszczenie

W tym artykule opisano jeden ze sposobów badania osobowości nauczyciela i jego rozwoju zawodowego na podstawie metody analizy przypadków. Badania te są w istocie kompleksem i twórczym rozwiązaniem danej dydaktycznej sytuacji w zadanym środowisku dydaktycznym. Ich istotą jest interakcja i konkretna sytuacja związana z nauczaniem i podejmowaniem decyzji.

Słowa kluczowe: analiza przypadków, kształcenie nauczycieli.

Další vzdělávání pedagogických pracovníků v rámci celoživotního učení

Úvod

Myšlenka celoživotního vzdělávání není nová, vzdělávání dospělých je staré jako lidstvo samo. S touto myšlenkou se můžeme setkat již v Egyptském Ramasseu, Platonově akademii, Aristotelově učilišti nebo u Komenského (1592–1670), který jako první přišel s konceptem celoživotního učení i konceptem učícího se světa. Rozvoj vzdělávání dospělých nastal v průběhu 19. století, ale jeho největší rozmach je evidentní po 2. světové válce.

Vzdělávání se ve svém historickém vývoji stále více pragmatizuje. V Sokratovském pojetí bylo vzdělání kategorií téměř etickou, v renesanci filozofickou, v dobách společenských změn politickou a od poválečných let, kdy začalo být považováno za prostředek k řešení ekonomické prosperity společnosti a zaměstnatelnosti jednotlivce, ekonomickou.

Celoživotní proces učení je možno chápat jako adaptaci na měnící se podmínky ekonomiky, techniky a společnosti. Aktivní přístup člověka k průběžnému vzdělávání mu umožňuje, aby v kterémkoli okamžiku svého života vstoupil do vzdělávacího procesu a doplnil ke svému vzdělání další vědomosti, dovednosti a znalosti. To se týká také vysokoškolských vzdělavatelů dospělých, od kterých se kromě odborné způsobilosti očekává také způsobilost pedagogická. Každý vysokoškolský pedagog si musí prostřednictvím sebereflexe uvědomit, zda jsou jeho pedagogické kompetence na dostačující úrovni a zda má studentům stále co nabízet. V dnešní době je další vzdělávání pedagogických pracovníků nabízeno téměř každou vysokou školou. Toto vzdělávání nabízí širokou škálu předmětů, které se zaměřují na proces výchovy a výuky a to nejen z didaktiky, pedagogiky, sociologie, psychologie, ale i jiných disciplín. Výstupem vzdělávání je obhajoba závěrečné práce a osvědčení o absolvování tohoto typu studia.

1. Motivace pedagogů k dalšímu vzdělávání

Každá lidská činnost a zvýšený zájem člověka o něco se zajímat pramení z jeho motivace. To, jak moc je člověk motivován, záleží na tom, čeho chce dosáhnout a jak dalece se má v úmyslu dané činnosti věnovat. U vysokoškolského pedagoga se očekává motivace k průběžnému vzdělávání, poněvadž je tím, kdo by měl informace nejen předávat, ale také inovovat. Taková situace je

ovšem ideální. V dnešní době se spíše vyskytuje celá řada negativních faktorů, která tento „ideální“ stav narušuje. Mezi rušící faktory patří například postoj společnosti k práci pedagogů, zákony vztahující se k fungování školství, finanční ohodnocení pedagogů, sociální postavení pedagogů.

Mezi hlavní determinanty ovlivňující motivaci pedagogů k dalšímu vzdělávání mohou podle B. Lazarové (2006) patřit následující:

- **Trvalejší osobnostní rysy:** schopnost a ochota se vzdělávat souvisejí nejen s motivací, ale také s otevřeností ke změnám, sebehodnocením, sebeřízením, odpovědností, pílí atd.
- **Věk pedagoga:** věk sehrává důležitou roli v životě každého člověka, což však neznamená, že starší pedagogové jsou méně aktivní než mladší. Někdy je tomu naopak. Věk neznamená automaticky brzdu v dalším vzdělávání pedagoga.
- **Kariérní postup:** kariérní postup pedagogického pracovníka na vysoké škole je možný, ale v některých případech mu neodpovídá finanční ohodnocení. Pak je otázkou, zda jsou pedagogové za takových podmínek motivováni se dále vzdělávat.
- **Zkušenost pedagoga s dalším vzděláváním:** jednou stránkou věci je chtít se vzdělávat a být motivován, druhou je přínos pro vzdělávajícího se člověka a jeho obohacení. Pokud pedagog v minulosti absolvoval vzdělávací akci, jejímž průběhem a výsledkem byl zklamán, může se ke všem dalším stavět negativně.
- **Osobní a rodinný kontext:** příčiny, které brání dalšímu vzdělávání mohou pramenit z nedostatku času, nedostatku financí, zdravotních problémů, nepochopení partnera...

2. Typologie pedagogů podle typu motivace

B. Lazarová (2006) uvádí na základě empirických zkušeností stručný přehled uměle vytvořených motivačních typů pedagogů:

- **Pedagog dravec:** od počátku směřuje k vysokým postům, snaží se být viditelnějším a aktivnějším, zajímá se o všechno a o všechny, ostatními pedagogy je méně oblíbený.
- **Pedagog funkcionář:** vzdělává se proto, aby se byl ve své funkci co nejlepší. Účastní se všech akcí, které jsou s jeho funkcí spojené.
- **Pedagog vědec:** žije jen pro svou odbornost. Je aktivním účastníkem akcí mimo školu, shromažďuje své poznatky, publikuje.
- **Pedagog praktik:** má o problematiku svého oboru skutečný zájem a další vzdělávání chápe jako přínos pro zkvalitnění své práce, chce být především dobrým pedagogem pro studenty.
- **Pedagog sběratel:** je aktivní, pragmatický, účastní se různých vzdělávacích akcí, protože se mohou někdy v životě hodit. Vybírá si témata, která mu mohou pomoci v jeho profesním životě.

- Pedagog hledač: nekvalifikovaný, začínající pedagog, který se zajímá o širokou škálu témat, aby se zbavil své nejistoty.
- Pedagog návštěvník: pasivní účastník vzdělávacích akcí, který není přesvědčen o tom, že by pro něj mohly být přínosem.

Faktory, které (ne)motivují pedagogické pracovníky k dalšímu vzdělávání jsou různorodé, nejvíce záleží na něm samotném – co chce, může a umí pro sebe a svůj kariérní růst udělat.

3. Rozvoj pedagogických kompetencí v dalším vzdělávání

Jednou z charakteristik dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků je rozvíjení pedagogických kompetencí. Pojem kompetence vyjadřuje kvalifikační a osobnostní předpoklady nezbytné pro úspěšný výkon profese [Vašutová 2004].

Další vzdělávání pedagogických pracovníků by mělo vést k zvyšování jejich kompetencí a to nejen odborných, ale i osobních a sociálních. Jednou z možností je kurz „Vysokoškolská pedagogika pro učitele – inženýry“ podle evropských standardů IGIP (Internationale Gesellschaft für Ingenierpädagogik). Podle IGIPu jsou nové kompetence pedagogů nezbytné např. pro:

- hodnocení a řízení,
- komunikační dovednosti,
- týmovou práci,
- etiku.

Inženýrskou pedagogiku na Vysoké škole báňské-Technické univerzitě Ostrava organizuje a realizuje Katedra učitelství odborných předmětů. Kurz je zaměřen na zvýšení pedagogické, psychologické a didaktické způsobilosti akademických pracovníků s důrazem na evropské standardy, které jsou soustředěny v kurikulu „Inženýrská pedagogika“ vypracovaném Mezinárodní společností pro inženýrskou pedagogiku. Absolventi kurzu se mohou ucházet i získání mezinárodního titulu ING-PAED IGIP. Kurz je rozložen na čtyři týdenní bloky, přičemž studijní plán kurzu je znám dopředu. Případné změny a informace jsou předávány pomocí e-mailu do společné schránky účastníků kurzu. Studující musí plnit zadané úkoly do jednotlivých předmětů a řádně se připravovat. K daným tématickým okruhům je studujícím doporučena literatura a poskytnuty studijní opory. Rozsah písemných prací si každý vyučující koriguje sám. Podmínkou k získání osvědčení o absolvování kurzu je, mimo jiné, prezentace určité učební látky svého odborného předmětu s využitím netradičně požitě či vlastními silami vytvořené učební pomůcky, obhájení závěrečné práce a složení závěrečné zkoušky z pedagogických, psychologických disciplín a didaktiky. Čím více je studující v plněných úkolech nápaditější, tím „výše“ je hodnocen, čímž je podporována jeho kreativita.

Předpokladem k získání titulu ING-PAED IGIP, jako uznání evropské kvalifikace učitelů technických předmětů, je osvědčení o absolvování tohoto kurzu (300hodin), doklad o státní nebo doktorské zkoušce ze světového jazyka

a potvrzení o minimálně rok trvající výukové praxi. Tento vzdělávací kurz není finančně dotován a účastníci si jej ve většině případů musí hradit sami (někdy se rozhodne uhradit jim tuto částku domovská katedra).

4. Názory některých pedagogických pracovníků Vysoké školy báňské-Technické univerzity Ostrava na kurz IGIP

Být kvalitním vysokoškolským pedagogem není lehké. Moci kvalitně učit znamená do jisté míry být vybaven určitými dispozicemi. Všechno ostatní je ovšem otázkou odpovědnosti ke společnosti, ke studentům, k sobě, otázkou vůle, mravenčí práce, schopnosti snášet velkou psychickou zátěž a dovednosti umět se vyrovnávat se stresujícími faktory, připravenosti neočekávat příliš velkou finanční odměnu. Práce vysokoškolského pedagoga na škole technického zaměření si vyžaduje vysokou odbornost, dále pedagogické, psychologické a didaktické vědomosti, dovednosti a návyky současně s administrativními vědomostmi a dovednostmi i průběžnou účastí na vědecko-výzkumných projektech.

Jednomu stu vysokoškolským pedagogickým pracovníkům Vysoké školy báňské - Technické univerzity Ostrava byl rozeslán anonymní dotazník, který obsahoval 42 položek zaměřených na jejich pedagogickou činnost a názor na potřebnost absolvovat kurz IGIP. Vráceno bylo 62 dotazníků a výsledky šetření byly následující (uvádíme jen některé):

- Na otázku, proč si vybrali svou profesi, odpovědělo 29% pedagogů, že důvodem je doktorandské studium, 24%, že jde o zajímavou práci, 14% oceňuje vyváženost vědy a výuky, 9% baví práce s mladými lidmi, 17% (!) neodpovědělo.
- Na otázku, zda **odborné fakulty podporují pedagogickou činnost**, odpovědělo 71% pedagogů kladně.
- Na otázku, zda se **zajímají o názory studentů na jejich průběh a styl výuky**, odpovědělo 90% kladně.
- Na otázku, **jak často aktualizujete učební materiály k výuce**, uvedlo 49% pedagogů 1krát za rok, 32% průběžně, 19% 1krát za semestr.
- Na otázku, **zda je pro povolání vysokoškolského učitele nutné absolvovat IGIP**, odpovědělo 56% pedagogů kladně, 44% (!) záporně. Ti, kteří uvedli kladnou odpověď, nejčastěji uváděli jako důvod nové poznání, změny běžného vyučovacího procesu, rozvoj samotné osobnosti pedagoga, okolnost, že technický odborník nesmí zapomínat, že je také pedagog. Ti kteří uvedli negativní odpověď, ji zdůvodňovali nejčastěji tím, že nemají důvěru v tyto kurzy, nevidí smysl v dalším vzdělávání, vidí smysl jen v praxi.
- Na otázku, **zda někdy nějaký druh dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků absolvovali**, odpovědělo 49% pedagogů kladně, 51% záporně.
- Na otázku, **zda pro ty, kteří kurz absolvovali, byl přínosem** odpovědělo 71% pedagogů kladně, 49% se vyjádřilo, že by příležitostně chtěli takový kurz chtěli absolvovat.

- Na otázku, zda jsou informováni o tom, že **Katedra učitelství Vysoké školy báňské-Technické univerzity Ostrava nabízí IGIP**, vědělo 80% pedagogů.
- 93% pedagogů se domnívá, že kurz **IGIP by měl být alespoň částečně hrazen zaměstnavatelem**.

Z uvedených údajů vyplývá, že celoživotní učení doprovází každého vysokoškolského pedagoga i když zdaleka ne všichni využívají vzdělávacích programů či kurzů. Všichni pedagogové se ale vyjádřili, že se nějakým způsobem dále vzdělávají – rozvíjí jazykové schopnosti studiem zahraniční literatury, účastní se tuzemských i zahraničních konferencí, absolvují zahraniční stáže...

Nad některými zjištěnými skutečnostmi by bylo žádoucí se zamyslet, např.:

- Bylo by žádoucí dostat do povědomí vysokoškolských učitelů, že vědomosti, dovednosti a znalosti z pedagogických, psychologických a didaktických disciplín nejsou zbytečné.
- Motivační systém je nastaven z větší části na vědu, ne už na pedagogický proces. Domníváme se, že i když se jedná o vysokou školu technického zaměření, nemůže se opomíjet optimální výchovně vzdělávací proces (člověk je vychováván a vzděláván celý život). Každý profesní postup vysokoškolského učitele (tedy i v oblasti pedagogických, psychologických a didaktických disciplín) by měl být finančně ohodnocen.
- Bylo by vhodné věnovat pozornost úrovni vědomostí a dovedností z pedagogických, psychologických a didaktických disciplín zejména u začínajících pedagogů, kteří ještě s vedením vysokoškolské výuky nemají zkušenosti a výuku realizují spíše pouze podle vlastních prožitků z doby, kdy sami ještě byli studenty. Tyto zkušenosti nemusí být pozitivní.
- Každý vysokoškolský pedagog bez (ohledu na titul) by měl absolvovat alespoň minimální pedagogické vzdělání.
- Ideálním stavem by bylo, kdyby IGIP alespoň částečně financoval zaměstnavatel.

Literatura

- Lazarová B. a kol. (2002), *Cesty dalšího vzdělávání učitelů*, Brno: Paido, ISBN 80-7315-114-6.
- Vašutová J. (2004), *Profese učitele v českém vzdělávacím kontextu*, Brno: Paido, ISBN 80-7315-082-4.

Abstrakt

V příspěvku je představena jedna z možností dalšího vzdělávání pedagogických vysokoškolských pracovníků na Vysoké škole báňské-Technické univerzitě Ostrava – kurz IGIP. Součástí jsou názory pedagogů na tento kurz včetně jejich vyjádření o ochotě nabízenou možnost využívat.

Abstract

The paper presented one of the options for further training of teaching staff in higher education at VŠB-Technical University Ostrava – IGIP course. Includes views of teachers on this course, including their expression of willingness to use the opportunity offered.

Key words: teachers education, long life learning (LLL).

Dalsza edukacja nauczycieli w ramach kształcenia stawicznego**Streszczenie**

W artykule przedstawiono jedną z możliwości dalszego kształcenia nauczycieli w szkolnictwie wyższym w VŠB-Uniwersytet Techniczny Ostrawa – kurs IGIP. Zawiera opinie nauczycieli w tym kierunku, w tym ich wyrażenia chęci skorzystania z oferowanych możliwości.

Słowa kluczowe: kształcenie nauczycieli, kształcenie ustawiczne.

Tanatopedagogika w procesie kształcenia nauczycieli

Śmierci tak trzeba się uczyć jak życia

Leopold Staff

Wprowadzenie

Współczesny nauczyciel w swojej pracy dydaktyczno-wychowawczej ma do czynienia z wieloma trudnymi formami działalności w sferze rozwoju osobowości swoich wychowanków. Jednym z tych zagadnień, nieujętych w standardach kształcenia nauczycieli, jest szeroko rozumiane pojęcie śmierci.

Śmierć jest jednym z najbardziej pewnych, a jednocześnie najmniej znanych faktów życia ludzkiego. Obecna jest co prawda w literaturze, sztuce czy religii, ale w formie abstrakcyjnej, wysublimowanej, bez cech realnego zdarzenia, następującego w życiu każdego człowieka. W nauce natomiast widoczny jest redukcjonizm tego zjawiska do aspektów biologicznych, a przecież umierający człowiek jest istotą myślącą, odczuwającą, funkcjonującą w określonych układach społecznych [Ostrowska 1991]. Dzieje się tak dlatego, że dobiegające końca życie, potrzeby człowieka umierającego oraz osób z nim związanych – to trudne tematy, budzące silne, negatywne emocje. Ponadto we współczesnych czasach śmierć traktuje się jako tabu. Tabuizacji śmierci sprzyjają obecne tendencje cywilizacyjno-kulturowe, generujące poglądy, że należy mówić o życiu, zdrowiu, pięknie, a nie o czymś tak przykrym jak śmierć i umieranie. Powszechność tych poglądów widoczna jest również w polskiej edukacji. W szkołach nie rozmawia się z uczniami o śmierci, w zakładach kształcenia nauczycieli nie ma zajęć z zakresu tanatopedagogiki, czyli dyscypliny zajmującej się procesem wychowania do śmierci, cierpienia i umierania już od najmłodszych lat [Grzybowski 2009]. Celem tego artykułu jest wykazanie istnienia potrzeby kształcenia tanatologicznego przyszłych nauczycieli oraz ukazanie wartości wychowywania dzieci i młodzieży ku śmierci.

1. Refleksja na temat zadań i kompetencji współczesnego nauczyciela w kontekście tanatopedagogiki

W celu ugruntowania sądu o potrzebie kształcenia nauczycieli w zakresie tanatopedagogiki należy przedstawić ustalenia pedeutologii w kwestii zadań i kompetencji współczesnych edukatorów. Otóż cechą charakterystyczną obec-

nych czasów są stale rosnące wymagania wobec nauczycieli. Sprzyja temu główny cel edukacji, jakim jest wszechstronny i harmonijny rozwój każdego ucznia. Tak sformułowany cel stawia przed nauczycielami rozległy zakres zadań i ról. Powszechne są zatem opinie, że szkole potrzebny jest nauczyciel szerokich horyzontów, a nie tylko specjalista w zakresie dyscypliny, której naucza. Efektywne wypełnienie nauczycielskich obowiązków wymaga więc z jednej strony wysokiego poziomu kompetencji merytorycznych, a z drugiej psycho-społecznych – związanych z umiejętnościami wychowawczymi [Gaś 2001], te zaś są dziś uznawane za najważniejszą zaletę dobrego nauczyciela. Edukator realizujący w pełni zadania na tym polu edukacji powinien zgodnie z przyjętym postulatem wspierać działania wychowawcze rodziców w wymiarze intelektualnym, psychicznym, społecznym, zdrowotnym, estetycznym, moralnym i duchowym [Gaś 2001]. Sformułowanie pełnego wzorca osobowościowego nauczyciela wypełniającego odpowiednio tak złożoną funkcję wychowawcy nie jest zdaniem autorów możliwe, dlatego ograniczają się oni do podania jednej – ale ich zdaniem najważniejszej – zmiennej osobowościowej, mianowicie dojrzałości. A „dojrzałym jest ten, kto realizuje tu i teraz swoje zadania, czyni to starannie, jakby były one ostatnimi dokonaniem w jego życiu” [Rusiecki 2006: 71]. Osiągnięcie takiej dojrzałości nie jest możliwe bez rozwikłania podstawowych problemów związanych z ludzkim losem, bez odkrycia sensu cierpienia, przemijania i śmierci [Rusiecki 2006: 81]. Pogłębiona, celowa refleksja na temat zagadnień tanatologicznych czy wręcz eschatologicznych jest zatem wymogiem koniecznym na drodze stawiania się dobrym, dojrzałym nauczycielem, a jednak temat śmierci nie podejmowany jest wcale lub jedynie marginalnie na zajęciach w uczelniach wyższych [Grzybowski 2009], co niemal automatycznie wyklucza go z grupy zagadnień opracowywanych z uczniami w szkołach.

W tym miejscu warto dokonać próby określenia możliwych przyczyn przedstawionego powyżej faktu. Przed rokiem dziewięćdziesiątym ubiegłego stulecia, nie było tematyki śmierci w programach kształcenia nauczycieli z uwagi na ogólną politykę oświatową przyjętą w państwie – temat śmierci wiązał się zbyt silnie z eschatologią i rozwojem duchowym człowieka, nie należało więc go podejmować. Natomiast po roku dziewięćdziesiątym w naszym kraju szybko nastąpiło pogłębienie się instrumentalizacji myślenia, zorientowanego na praktyczne działanie, nastąpiła zmiana obyczajów, akceptacja swobód i odrzucenie zobowiązań, wkroczyła doba kultury młodości, pieniądza i konsumpcji, dehumanizacji życia i pogłębiającego się indyferentyzmu wobec wartości ludzkiego istnienia. Na takim tle wychowanie ku śmierci stało się całkowicie bezzasadne.

Kolejnym, częstym powodem pomijania tematyki kresu naszego życia, zarówno w szkołach, jak i na uczelniach wyższych, był i jest ciągle nierozwikłany dylemat: czy praca to miejsce tylko na przysłowiowe „szkiełko i oko”, uosabiające materialistyczny stosunek do rzeczywistości, czy jest tam również przestrzeń na pozamaterialną sferę bytu, na osobistą refleksję. Wielu twierdzi, że

zamieszczenie tego rodzaju przeżyć w pracy zawodowej czy oficjalnym wystąpieniu byłoby źle odebrane [Grzybowski 2009]. A przecież bez prezentacji osobistych przemyśleń na tematy cierpienia, umierania i śmierci, bez ukazania swojej duchowości nie można efektywnie nauczać zagadnień tanatologicznych.

Dobry nauczyciel powinien jednak przyjąć za naczelną zasadę w procesie edukacji potrzeby rozwojowe ucznia i wynosić je ponad te, które formułuje władza oświatowa, kierująca się zawsze interesami ideologicznymi lub grupy nacisku [Komar 2000]. Powinien również, hołdując ideom rzeczywistego humanizmu, promować przede wszystkim postęp duchowy człowieka, a inne formy postępu cywilizacyjnego uznawać za służebne wobec niego. W takim kontekście wprowadzenie tanatopedagogiki w program kształcenia nauczycieli staje się słuszne. Dla wzmocnienia tego stwierdzenia nie ograniczymy się do zarysowania potrzeby kształcenia tanatologicznego pedagogów i nauczycieli, ale postaramy się wykazać również istnienie konieczności kształcenia dzieci i młodzieży ku śmierci.

2. Praktyczne cele i aspekty wychowania w obszarze tanatopedagogiki

Należy przyznać, że cierpienie i śmierć są w życiu szkoły elementami rzadko spotykanymi. Prawdą jest jednak również, że każdy nauczyciel może niespodziewanie znaleźć się w sytuacji konieczności nauczania ucznia śmiertelnie chorego, wspierania wychowanka osieroconego, przepracowania sytuacji śmierci samobójczej lub naturalnej znanego rówieśnika czy ograniczenia psychologicznych skutków katastrofy spowodowanej przez nieubłagany los lub zwinionej przez samego człowieka. Powszechny jest pogląd, że zdarzenia takie przydarzają się tylko innym, a nas nie dotkną. Psychologowie takie irracjonalne zjawisko nadmiernego optymizmu nazywają efektem Lake Wobegon. Specyfika zawodu nauczycielskiego polega jednak na tym, że bierze on odpowiedzialność za życie i szeroko rozumiane zdrowie swoich uczniów, więc w tym przypadku nie może być miejsca na irracjonalny optymizm. Postulujemy zatem, żeby choroba, cierpienie i śmierć stanowiły obligatoryjny blok treści godzin wychowawczych. Najczęściej bowiem zajęcia z tego zakresu tematycznego pojawiają się dopiero, gdy społeczność szkolną dotknie ten dramat, ale wówczas takie okazjonalne zainteresowanie staje się upokarzające, szczególnie dla osób bezpośrednio weń uwikłanych.

Poprzez celowe, świadome, usystematyzowane opracowywanie i przeżywanie tematów tanatologicznych ostatecznie następuje oswojenie niechęci, przerażenia i tabu. A w tym tkwi ogromna wartość. Ustalenia psychologiczne i socjologiczne wskazują na to, że niewłaściwa postawa wobec cierpienia i śmierci wzmacnia potrzebę młodzieży do zanurzania się w rzeczywistość wirtualną, która burzy logikę czasu i związków przyczynowo-skutkowych [Maklison 2009]. W wirtualnej rzeczywistości można przecież cofnąć zdarzenie, mieć kolejne życie, zabijać czy zadawać cierpienie i nie ponosić za to odpowiedzialności.

Dzięki temu następuje banalizacja śmierci, jakże pożądana, gdy zjawisko to budzi lęk czy odrazę. To nie jedyny skutek nieuświadomionego lęku przed śmiercią. Jeden z amerykańskich autorytetów psychologii humanistycznej stwierdzał wprost: „Obsesja seksu służy współczesnemu człowiekowi do ukrywania lęku przed śmiercią.(...) Obsesja eliminuje jakiś inny niepokój, broni przed napotkaniem czegoś przykrego. (...) Wrzawa, jaką robimy wokół seksu, pozwala odsunąć stałą obecność śmierci” [May 1978: 139]. Potwierdzeniem tej tezy, dla autorów opracowania, jest między innymi fakt, że wpisując w wyszukiwarkę Google termin śmierć, mamy 8 870 000 wyników, natomiast wpisując seks, mamy ich aż 66 700 000!

Nauczyciel odpowiednio przygotowany w zakresie tanatopedagogiki może wzbogacić poglądy swoich uczniów na temat cierpienia i śmierci, rozszerzając treści stanowiące przedmiot potocznej refleksji, zazwyczaj opartej na przesądach i stereotypach. Literatura tanatopsychologiczna bogata jest w naukowe ustalenia dotyczące skutków wiary w przesady i stereotypy związane ze śmiercią. Ich destrukcyjny charakter widoczny jest wyraźnie w interakcji osób zdrowych z umierającymi. Bardzo często dochodzi do alienacji i izolacji osoby umierającej z uwagi na przesąd, iż lepiej nie mówić umierającym o ich stanie zdrowia, czy unikać w ogóle rozmów o śmierci i umieraniu, a przecież rozmowa na każdy inny temat w obliczu faktu przemijania staje się bezsensowna, przykra, męcząca. Waga tego problemu jest bardzo duża, bowiem jednym z największych niepokojów, jakich doznają umierający, jest niepokój przed umieraniem w samotności [Ostrowska 1991]. Dla podkreślenia wagi tej problematyki przytoczymy jeszcze jeden stereotyp bardzo silnie utrwalony w świadomości ludzi. Otóż powszechnie uważa się, że młodsze dzieci należy izolować od umierających bliskich, a na czas pogrzebu umieścić w przyjaznym środowisku. Psychologia dawno już opisała tragiczne dla rozwoju dziecka skutki takiego postępowania, jak również to, że małe dzieci często radzą sobie lepiej z faktem i obrazem śmierci i umierania niż dorośli [Ostrowska 1991]. Uważamy, że edukacja jest po to, by wiedzę opartą o przesady i stereotypy zastępować wiedzą opartą na zweryfikowanych, empirycznych ustaleniach, a w obszarze tanatologii jest jeszcze bardzo dużo do zrobienia.

Na zakończenie tych rozważań z całą mocą podkreślamy, że wychowanie do śmierci jest w istocie rzeczą wychowaniem do życia. Uznanie realizmu śmierci jest podstawowym wymogiem wychowawczym, gdyż należy do niepodważalnych prawd egzystencji ludzkiej. Opracowywanie tego tematu, refleksja nad nim nie ogranicza się przecież wyłącznie do schyłkowej formy istnienia człowieka. Ta kategoria pojęciowa obejmuje również chorobę i cierpienie, te zaś dotyczą ludzi w każdym wieku, zarówno tych, którzy ich doświadczają, jak i ich rodzin, przyjaciół czy znajomych. Wiedza, umiejętności, a przede wszystkim odpowiednie postawy wobec omawianych zagadnień niewątpliwie są konieczne do satysfakcjonującego i efektywnego życia. Na tym gruncie podstawę do wychowania ku cierpieniu i śmierci stanowi idea nieustannej dbałości o życie i poprawianie jego jakości [Grzybowski 2009]. Pierwszym krokiem do otwarcia się na

cierpienie i śmierć jest uświadomienie nieuchronności tych procesów, i to powinno stać się jednym z obowiązkowych zadań edukacji.

Niestety, narzucone ramy tego opracowania nie pozwalają na wyczerpującą prezentację i analizę praktycznych celów kształcenia ku śmierci, nadmieniamy zatem, że powyższe ustalenia stanowią wyłącznie zasygnalizowanie problematyki.

3. Postawa przyszłych nauczycieli przedmiotów technicznych wobec tanatopedagogiki

Autorzy referatu jako organizatorzy procesu kształcenia nauczycieli na Politechnice Częstochowskiej, uznając za konieczne wzbogacenie go o zajęcia z tanatopedagogiki, postanowili zbadać postawę studentów wobec tej problematyki, ponieważ postawy są szczególnie istotne z punktu widzenia wykonywania poszczególnych funkcji i zadań. Metodą poznania był sondaż diagnostyczny przeprowadzony wśród 41 studentów Fakultatywnych Studiów Pedagogicznych Politechniki Częstochowskiej. Uzyskane wyniki jednoznacznie wskazują na to, iż komponent poznawczy postawy jest niewystarczający. Niewystarczająca jest wiedza studentów po kursie pedagogiki i psychologii na temat pedagogicznego aspektu zjawiska śmierci i umierania, w tym komponencie dominuje wiedza intuicyjna oparta niestety na przesądach i stereotypach. Dla przykładu, aż 21% badanych uznało za fałszywe stwierdzenie, że jakość życia można poprawić przez przełamanie oporu przed rozważaniem o śmierci, umieraniu czy cierpieniu. Optymizmem napawa jednak fakt, że tylko cztery badane osoby (9%) nie widzą żadnego celu w kształceniu nauczycieli w zakresie tanatopedagogiki. Niekorzystnie dla badanych wypadła również odpowiedź na pytanie o to, jaki jest ich emocjonalny stosunek do tematyki śmierci i umierania. Większość (56%) ankietowanych uznała, że ta tematyka budzi w nich wyłącznie negatywne emocje. Komponent behawioralny postawy wyrażający predyspozycję badanych do zachowania się wobec przedmiotu jest również niezadowalający. Aż 39% (16 osób) nie wyraża chęci uczestnictwa w zajęciach o tej tematyce, 28% (11 osób) unika filmów, książek czy programów, w których poruszany jest temat śmierci. Jednak tylko 2 osoby (4,8%) stwierdziły, że nauczyciele nie powinni rozmawiać ze swoimi uczniami na temat śmierci i umierania.

Wyniki sondażu uzasadniają taki dobór treści i metod kursu tanatopedagogiki, który by u wielu słuchaczy doprowadził do zmiany postawy, a jest to zadanie skomplikowane, ponieważ jeżeli treść przekazu jest niezgodna z już istniejącą postawą, mamy do czynienia z wieloma procesami, które utrudniają przyswojenie tej treści. Uważamy jednak, że warto podjąć trud dla następującej prawidłowości: formułując postawy człowieka, kształtujemy jego osobowość [Mika 1998]. W literaturze psychologicznej można znaleźć szereg poglądów dotyczących roli osobowości nauczyciela w nauczaniu i wychowaniu. Większość z nich podkreśla podstawowe wręcz znaczenie pożądanego osobowości nauczyciela w efektach całokształtu pracy pedagogicznej.

Dodatkowo naszą motywacją do działań w tym kierunku wzmacniają wyniki psychologicznych badań empirycznych. Pozytywną postawę wobec zjawiska śmierci, cierpienia i umierania prezentują osoby głęboko wierzące, deklarujące religijność personalną, posiadające pozytywną samoocenę i samoakceptację, mające ugruntowane poczucie sensu życia oraz udane związki interpersonalne, a także zorientowane w swojej egzystencji na teraźniejszość i przyszłość [Hinc 2005]. Wymienione tu zmienne osobowościowe uważamy wręcz za kluczowe dla optymalnego wypełniania powinności nauczycielskich.

Zakończenie

Na zakończenie rozważań warto zaprezentować pewien wątek antropologiczny. Jak wskazuje literatura, dawne kultury były bardziej odporne na umieranie. Wytworzyły model śmierci oswojonej – ludzie umierali w domach, wśród najbliższych, pogodzeni z tym faktem, wzbogaceni wiedzą o umieraniu wyrosłą z wielu obserwacji. W kulturze tradycyjnej śmierć pojmowana była jako naturalne przejście do Stwórcy [Aries 1992]. Model współczesny niesie ze sobą niepokój, lęk, strach i wypiera świadomość śmierci. Dzisiaj coraz więcej ludzie chce umrzeć jak najszybciej, bez bólu, żeby nawet nie poczuć – najlepiej we śnie. Współczesny człowiek nie umie cierpieć, nie chce współcierpieć. Temat śmierci jest pomijany, przemilczany, bo pociąga nas młodość, witalność, konsumpcja. W relacji z umierającym stosujemy „zmowę milczenia” lub gramy we „wzajemne udawanie”, a to niesie samotność, izolację i zamknięcie się na drugiego człowieka. Śmierć dzisiaj stała się dzika i jednym z naczelných zadań edukacji powinno być jej oswojenie, pewne jest bowiem, że wszyscy będziemy umierać.

Zachętą do podjęcia działań upowszechniających tanatopedagogikę na kierunkach nauczycielskich niech będą słowa psychiatry K. Jedlińskiego: „Kontakt z człowiekiem śmiertelnie chorym jest kontaktem trudnym, ale też nie unikniemy go w naszym życiu i nie powinniśmy go unikać. Wszystkie rozwinięte kultury i cywilizacje przywiązywały wielką wagę do relacji z umierającymi. Zdolność do podjęcia takiej relacji, umiejętność bycia z umierającym są wskaźnikami prawdziwej dojrzałości człowieka. Wreszcie trzeba powiedzieć, że człowiek w obliczu śmierci mobilizuje nieraz ogromne pokłady mądrości i dojrzałości, z których i my możemy czerpać” [Jedliński 1992: 82]. Postaramy się w te prawdy wyposażać naszych studentów – przyszłych nauczycieli.

Literatura

- Aries P. (1992), *Człowiek i śmierć*, Warszawa.
- Gaś Z. (2001), *Doskonalący się nauczyciel*, Lublin.
- Grzybowski P. (2009), *Praktyczne cele i aspekty kształcenia tanatologicznego pedagogów i nauczycieli* [w:] *Jak rozmawiać z uczniami o końcu życia i wolontariacie hospicyjnym*, red. J. Binnebesel, A. Janowicz, P. Krakowiak, Gdańsk.

- Hinc M., Jaworski R. (2005), *Psycholodzy chrześcijańscy wobec problemów człowieka*, Płock.
- Jedliński K. (1992), *Jak rozmawiać z tymi, co stracili nadzieję*, Warszawa.
- Komar W. (2000), *Współczesność i nauczyciel – perspektywy edukacji bez dogmatów?*, Warszawa.
- Makselon J. (2009), *Teoretyczne podstawy edukacji tanatologicznej i kształtowania postaw wolontariackich w szkole* [w:] *Jak rozmawiać z uczniami o końcu życia i wolontariacie hospicyjnym*, red. J. Binnebesel, A. Janowicz, P. Krakowiak, Gdańsk.
- May R. (1978), *Miłość i wola*, Warszawa.
- Mika S. (1998), *Psychologia społeczna dla nauczycieli*, Warszawa.
- Ostrowska A. (1991), *Śmierć w doświadczeniu jednostki i społeczeństwa*, Warszawa.
- Rusiecki M. (2006), *Religijność a dojrzałość osobowa człowieka (wyzwania dla polskiego nauczycielstwa na III tysiąclecie)* [w:] *Kształcenie kandydatów na nauczycieli. Teoria – praktyka*, red. T. Gumuła, T. Dyrda, Kielce.

Streszczenie

Artykuł uzasadnia potrzebę wzbogacenia programów kształcenia nauczycieli o zajęcia z tanatologii. Autorzy zaprezentowali wymierne korzyści edukacji w tym zakresie dla osobowościowego rozwoju nauczycieli oraz dla efektywności ich pracy pedagogicznej. W opracowaniu wskazano również na wieloaspektową wartość wychowania uczniów do cierpienia, umierania i śmierci.

Słowa kluczowe: tanatopedagogika, kształcenie nauczycieli.

Thanatopedagogy in teachers education process

Abstract

The article justifies the need of enhancing educational programs for thanatology classes. The authors presented distinct advantages of education in that field for the teachers personal development and the effectiveness of their pedagogical work. The case study also points out at the multipronged worth of upbringing students to suffering, dying and death.

Key words: thanatopedagogy, teachers education.

Svitlana TSYMBAL

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine

About achmeological peculiarities and science of teaching of the grown man

All summary mentioned above appropriately brought us over to the necessity of consideration of problem of teaching of foreign speech under a linguo-psychology-pedagogic corner, although this aspect is intertwined a red filament in the canvas of all our narration. Expressed allegorically, his voice, as one of basic melodious to those, constantly and harmoniously sounds in polyphony other that, subthemes and variations. In fact sense of our work is celled not only in clarification of nature of the phenomenon of speech and mechanisms of her generation, perceptions and functioning but also in creation of the special, built on these mechanisms departmental teaching. Touching to strings of the soul of everybody, deciding to master foreign speech, and by the special character influencing them, we are able to render a psychology-pedagogic help to these people.

Here once again it is desirable to make a reservation, that, in spite of etymologic correlated of term „pedagogics” (from Greek „pedo” is a child) only with childhood and adolescence, we understand him, as it is accepted presently, extended – as teaching of man in general, id est in any age, including adult. „General pedagogics, – we read in a train aid edited A.A. Raduhin, – studies and forms principles, forms and methods of teaching and education, being general for all age-related groups” [*Психология...* 1997: 183]. Such wide interpretation term „pedagogics” began to acquire the last years in connection with development of methodology of the institute of higher and post-institute of higher teaching, moving apart scope of traditional school pedagogics and pedagogical psychology. So, M.Y. D’iachenko and L.A. Kandybovych give determination of pedagogical labour as to „purposeful creative activity with the purpose of education, education and teaching of rising generations and persons” [Дьяченко 1998: 172]. It is needed to mark that to beginning of 70th of science about teaching of the grown man did not exist practically. The institute of higher and post-institute of higher teaching was named (and named now) teaching, although the last term specifies rather only on informing-reporting presentation of knowledge, but in any way not on the directed affecting man and his development. However, institutes of higher, in most, such problem was not set the. Only last years most front-rank from them untraditional methods began to apply in the educational arsenal. Use as a synonym of teaching of term of „didactics” (so favourite many

teachers), appeared in this case quite inappropriate, as carried in itself the tint of edification and edification, in the untraditional methods of teaching not good.

Area of teaching of persons of ripe years, her methodology, plugged in general science about teaching of man – pedagogics (it sounds strangely enough, but the best name was not thought of), and till today remains poorly enough worked out. It be possible to say, that to this area of pedagogical science yet only coming to be folded, although a number of intensive and active teaching methods, surely, assisted her becoming and forming. It is desirable to believe that research of author is another step in development of this area of science.

It is very important in this connection it would be to mention about the division of the age-related psychology, named the term of „achmeology” (from Greek „achme” is a period of the greatest bloom of human personality), the founder of which is N.A. Rybnykov, and developed afterwards B.G. Anan’iev and his students. This division of psychology, getting lately the considerable stake of attention from the side of specialists, engages in the problems of mature personality. After N.A. Rybnykov акмеологию began to determine as „science about maturity, tops of human activity” [*Возрастная...* 1999: 247; 93: 11]. But achmeology, as follows from determination, not closed only problems teaching – these questions are included in this division of psychological science as important, but however private moments. Therefore in the plan of teaching we prefer to remain within the framework of a withstand term „pedagogics”, but will be discusse pedagogical problems extended – in the light of achmeiology, i.e. will be speak about teaching of the grown man or mature personality.

It is here necessary to make a reservation, that different looks are on division into periods maturity. To us, leaning against own experience of teaching, most near points of view of J. Birren [1964], which subdivides maturity into early (17–25 years), actually maturity (25–50 years) and late maturity (50–75 years). At first, that people which not only after 50 impresses us, but after 60 and 70 years here does not name old and even elderly. And secondly, and it main, our educational groups, consisting on the average of 10–12 persons, embraced this age exactly – from 17 to 73 years. Thus, in the age-related relation groups were mixed, however it not only did not tell negatively on the result of teaching but also, vice versa, helped in his achievement. Every group was a small model of society, special concord or family, where quite naturally got along and interchanged experience persons of ripe years of different ages. Sometimes, very rarely, in such group-family people were entered and more early age (14–16 years), which, appearing the surrounded caring and attention of her senior members, taught well, however it was the system, and was rather an exception and done only on test testimonies, as maturing of teenagers is a process thin and especially individual, and that is why not every teenager of such age could well „blend” in an adult collective and master an on-line tutorial, intended for the grown man. Certainly, to everybody in such psychotherapy group approach was

especially individual, however we, not doubting, can define all this group of student age of „achme”, because those results which young people laboured for in development and becoming of personality jointly with teaching of foreign language allow to name these people mature, and those results which was arrived at in teaching even by the most elderly people do not allow to attribute them us to the gerontology category, although formally, probably, it is so.

It is necessary honestly to confess that enormous array of pedagogical literatures studied an author in the process of writing hired, and knowledge of the real state of affairs is in domestic and foreign educational establishments, brought us over to persuasion, that a giant break appeared in pedagogics, between fundamental theoretical developments, feel like too abstract philosophical generalizations and, in most, narrowly by utilitarian publications and yet more primitive teaching practice. There almost are not works, combining modern science and theoretical researches with their real vital embodiment, which not only armed with a teacher knowledge of useful in the latest style theories and conceptions but also, if did not supply to his concrete „now-how”, then on an extreme measure prompted, that must be undertaken, that these theories began to work and brought a perceptible result. Besides, as we marked already, all domestic pedagogical and psychological science is aimed, mainly, on the needs of child's and youth education, and such division as adult teaching and adult psychology (unlike a child) is worked out not enough in her. It is desirable to hope that work of author, let partly, but however will fill though some the compartement, appearing between important fundamental science and lonely pedagogical practice, and also will render honour to the people, to not wanting to be stopped at the development and taking chance to study in any age.

Our departmental teaching, presented in this dissertation, belongs to modern educational technologies which behave to the class of high. It means that these technologies are dictated by life, requiring introduction of theoretical researches in practice, and are based on the last higher achievements of science – new going near human personality and to speech of man. (In our case speech is understood widely and complex as the psycholinguistic and lingvo and psychology phenomenon). In addition, these technologies are named thin, as based on thin effects, allowing to labour for considerable results by rep, affecting psychical processes, structures and states of man (in this case speech of her constituents).

Unfortunately, most educational methods, both ordinary and untraditional, deprived, as a rule, philosophical – world view approach or general methodology, i.e. conceptual look to the problem. In them, will recur, there is an enormous break between a theory and her practical embodiment. In this break, as in a precipice, the most important and key, from our point of view, links which must connect the poles of theory and practice disappear. Namely, after a theory постулироваться must and осмысляться is not simple teaching (on what, usually, description of device of many teaching systems begins and closed; at the

best after description of principles concrete practical receptions follow at once) principles, but mechanisms of action of the teaching system, explaining approaches and facilities of creation of educational technologies. Development of educational technologies, general enough is further needed, but powerful on the potential, where concrete exercises and techniques, or the so-called „now-how”, will enter the next stage. These techniques and exercises must be used in practice already taking into account properties of personality of every concrete student. Only such, complex, pedagogical development, deeply scientific and at the same time technological and practical, we would name the teaching system. In fact it is important to do so that the in business teaching system worked from a theory to practice, and doing it is possible only due to the central and basic link of this system – high and thin educational technologies, with the well debugged mechanisms, provided with exact, carefully worked out „now-how”. Then for every individual, well or difficult taught, with her different making, such departmental teaching will appear capabilities and talents to useful and effective. And to attain it really only through creation of such educational technologies, which, as in the case of FL, will be sent not to the abstract student, and on a concrete living man. These technologies as milling cutter with by a great number sharp and thin verges will be able to execute rep work, sent to forming and development of all psychological structures, states and functions of man, and together with them and in their number and on development in the man of foreign speech. Scheme contours of such departmental teaching, on the example of FL, it is possible to represent as follows:

Departmental teaching

METHODOLOGY is the philosophical, conceptual and world view going near the system (synthetic, harmonious).

A **THEORY** is an aggregate of the generalized positions of the system (modern and integrative: being based on the whole complex of the last achievements of different areas of science; integral, sent to the practical wideuse).

PRINCIPLES are substantive provisions of theory (scientific, tested by practice, based on integrative approach).

MECHANISMS are an internal device of the system, explaining her action (deeply scientifically worked out, explaining and providing practical application).

TECHNOLOGIES are methods, methods, receptions teaching, sent to achievement of end-point (high – based on higher achievements sciences and scientific and technical progress, thin – based on thin effects and providing high effectiveness, in detail worked out, built on clear mechanisms, taken to practical application).

„**NOW-HOW**” is an aggregate of scientific, technological and practical knowledge, providing a technological process and achievement of end-point

(being based on understanding of mechanisms influences, guaranteeing a necessary end).

PRACTICE is activity on introduction in life of technologies by means of „now-how” (personality-centred, based on the individual going near a man, arriving at the concrete put aims).

Yes, the similar departmental teaching is difficult in the device, and her technology, in force affecting man and his psychical functions, not simple on the execution. However meaningfulness and size of the got results, undoubtedly, justifies all teaching expenses, both heartfelt and physical. Moreover, what done and such technologies become thinner, that with less efforts, both for a student and for a teacher results are arrived at.

Literature

Birren J.R. (1964), *Psychology of Aging*. – N.Y.

Дьяченко М.К., Кандыбович Л.А. (1998), *Психология. Словарь-справочник*. – Минск. – 399 с.
Психология и педагогика (1997), Сост. и отв. ред. А.А. Радугин. – М. – 256 с.

Возрастная психология: личность от молодости до старости (1999), М.В. Гамезо, В.С. Герасимова, Г.Г. Горелова, Л.М. Орлова. – М. – 272 с.

Abstract

How difficult appears in business to divide linguistics, psychology, pedagogics and psychotherapy into separate constituents, when within the framework of one research, they are a indivisible conceptual, experimental and practical complex, working as the single arranged organism actually. In cleanly research aims we will try partly to conduct the dotted reference-points of such differentiation, although, in our view exactly indissoluble alloy of disciplines and their deep interpenetration (what makes the ideological project of this work), capable truly full and comprehensively to overcome the creature of the examined problem.

Key words: professional education, achmeology, research methodology.

O właściwościach achmeologii, czyli uczeniu się dorosłego człowieka

Streszczenie

Dużą trudnością w zarządzaniu okazuje się wydzielenie językoznawstwa, psychologii, pedagogiki i psychoterapii w oddzielnych kategoriach, kiedy w ramach jednorazowych badań są niepodzielnym pojęciowym, doświadczalnym i praktycznym kompleksem problemowym funkcjonującym jako jednorodny organizm. Celem przedstawionych tu rozważań jest próba częściowej odpowiedzi w kilku

punktach ze wskazaniem wspólnych obszarów przenikania się poszczególnych kategorii badawczych. Chodzi o przygotowanie pełnego zbiorczego modelu umożliwiającego rozwiązanie zadanych problemów badawczych.

Słowa kluczowe: edukacja zawodowa, achmeologia, metodologia badań.

Część czwarta

EDUKACJA EKOLOGICZNA I REGIONALNA

**Wiktoria SOBCZYK, Agnieszka BIEDRAWA, Anna KOWALSKA,
Małgorzata PAWUL**

Akademia Górniczo-Hutnicza im. Stanisława Staszica w Krakowie, Polska

Edukacja – ekologia – ekorozwój, czyli o wdrażaniu zasad zrównoważonego rozwoju¹

Wstęp

Rozwój współczesnej cywilizacji i techniki spowodował liczne niebezpieczeństwa. Kryzys ekologiczny jest jednym z największych i najbardziej aktualnych. Przez wiele ostatnich dziesięcioleci wysoko rozwinięte społeczeństwa krajów Europy Zachodniej traktowały przyrodę instrumentalnie. Koniec XX wieku i wiek XXI wprowadziły nowy sposób podejścia do przyrody. Ludzie zaczęli rozumieć, iż przyroda nie służy jedynie produkcji. Jak twierdzą E. Boker i R. Grondelle [2002], poszanowanie naturalnego środowiska może odwrócić totalną degradację ekologiczną. Rozwiązanie problemu zachowania bogactw naturalnych i przyrodniczych dla przyszłych pokoleń wymaga zmiany sposobu myślenia rządzących oraz całego społeczeństwa.

Ważnym problemem współczesnego społeczeństwa jest realizacja strategii zrównoważonego rozwoju, propagowanej na ostatnich międzynarodowych sympozjach i konferencjach przez naukowców, ekologów i polityków z całego świata. Najistotniejszymi czynnikami tej strategii są: ekologia, ekonomia i socjologia, a ich głównym zadaniem w ostatnich dziesięcioleciach jest harmonizacja tych czynników.

Komisje ONZ oficjalnie przyznały, że główną przyczyną przedłużającego się ekologicznego kryzysu i niewypełniania programu międzynarodowego dokumentu o strategii zrównoważonego rozwoju, zatwierdzonego w Rio de Janeiro (1992 r.): *Porządek dnia na XXI stulecie*, jest kryzys duchowej kultury człowieka.

Polityka Ekologiczna Polski i Polska Strategia Edukacji Ekologicznej [*Narodowa Strategia...* 2001] nawiązują do deklaracji z Rio de Janeiro, która stała się wskazówką do działania dla większości krajów świata. Dokumenty mówią o wiodącej roli edukacji ekologicznej w obecnym czasie ery konsumpcyjnej. Podkreśla się wagę etyki i kultury ekologicznej we wszystkich dziedzinach życia. Degradacja środowiska wynikająca z konsumpcyjnego trybu życia nie jest już problemem lokalnym, regionalnym czy krajowym. To problem globalny, stanowiący wyzwanie dla dzisiejszego człowieka.

¹ Publikacja zrealizowana w ramach pracy statutowej nr 11.11.100.280.

1. Edukacja

Ogromne zadanie stoi przed instytucjami prowadzącymi edukację na wszystkich szczeblach i polach oświatowych, od szkół poprzez kursy, szkolenia, do wszystkich form doradztwa prowadzonego na wsi. Ekologia powinna być modna, popularna i zrozumiała zarówno w środowiskach miejskich, jak i na wsi.

Samorządy terytorialne wraz z przejściem szkół stały się odpowiedzialne za całokształt kształcenia, szczególnie za edukację środowiskową. Zapewniają odpowiednio wykształconą kadrę kierowniczą i nauczycieli dla potrzeb szkolnictwa. Stwarzają szkołom warunki materialne niezbędne do realizacji nowatorskich programów nauczania. Propagują kształcenie różnych grup społeczno-zawodowych w zakresie ochrony i kształtowania środowiska oraz popierają działania szkół w pracach na rzecz rozwijania kultury ekologicznej społeczności.

2. Ekologia

Około 3,5 miliarda lat temu na Ziemi powstało życie. Przez kilka miliardów lat ewolucji biologicznej ukształtowała się na Ziemi olbrzymia różnorodność środowisk, a w nich wielka różnorodność organizmów: znanych niemal pół miliona gatunków roślin i półtora miliona gatunków zwierząt. Nieustannie zmieniające się warunki sprawiają, że w toku procesów ewolucyjnych pomiędzy poszczególnymi składnikami przyrody wytworzyło się wiele związków i zależności. Powstał system wzajemnie powiązanych elementów, tworzących wysoko zorganizowany układ przyrodniczy. Składnikami tego układu są czynniki biotyczne oraz nieożywione elementy środowiska – czynniki abiotyczne (woda, powietrze i gleba). Brak któregośkolwiek elementu może doprowadzić do zaburzenia dotychczasowej harmonii, czyli równowagi środowiskowej [Wiśniewski, Kowalewski 1999].

Żeby naprawić szkody i nie działać wbrew prawom przyrody, trzeba ją poznać i zrozumieć. Nauka, która bada zależności pomiędzy światem nieożywionym a żywymi organizmami, dając przyrodnicze podstawy do ochrony i kształtowania środowiska, nazywa się ekologią. Termin ekologia został zaproponowany w 1869 r. przez niemieckiego biologa, filozofa i podróżnika, Ernsta Haeckla. W tłumaczeniu dosłownym jest to opowieść (*logos*) o domu (*oikos*) jakiejś żywej istoty. Dom jest przenośnią i oznacza środowisko żywe i nieożywione [Popularna... 1999].

Szeroko rozumiana ekologia wiąże się bardzo ściśle z czterema dyscyplinami biologicznymi: ewolucjonizmem, genetyką, fizjologią i etologią. Ekologia jest nauką o zależnościach decydujących o liczebności i rozmieszczeniu organizmów. Odpowiada na pytania: gdzie występują organizmy, w jakich liczebnościach, dlaczego i jakie jest między nimi powiązanie oraz wzajemne oddziaływanie [Krebs 1996].

Niepokojąco szybki wzrost populacji ludzkiej, wynalazczość oraz wszechstronność zastosowań techniki w XIX wieku dawały nieograniczone możliwości

podporządkowania natury potrzebom człowieka. Do początku lat 60. XX wieku ekologia nie była jednak uważana za ważną gałąź nauki.

3. Ochrona środowiska

Rewolucja naukowo-techniczna uświadomiła znaczenie ludzkiej pracy. Ujawniła także negatywne skutki produkcyjnej działalności człowieka. Polegają one na obniżeniu wartości poszczególnych komponentów środowiska, co należy rozumieć jako degradację środowiska przyrodniczego człowieka.

Tu pojawia się nowa dyscyplina: ochrona środowiska. Ochrona środowiska ma charakter biologiczno-inżynierski. Zapewnia optymalne warunki dla życia człowieka przy ograniczonej jego ingerencji w naturalne procesy przyrodnicze, które wynikają z racjonalnego gospodarowania zasobami przyrody. Ochrona środowiska to ochrona nas, naszego zdrowia, a nawet życia. Degradacja środowiska naturalnego doprowadziła do wzrostu zainteresowania szerokiej opinii publicznej tą dziedziną nauki.

U podłoża negatywnych skutków rozwoju cywilizacji leży dysproporcja między rozwojem technicznym i kulturowym a wydolnością środowiska.

4. Ekorozwój

Pojęcie „ekorozwój” pojawiło się po raz pierwszy na konferencji ONZ w Sztokholmie w 1972 r. Uszczegółowione zostało w roku 1975 na VI Sesji Zarządzającej Programem Ochrony Środowiska ONZ (UNEP). Przyjęto wtedy, że społeczeństwo realizujące ideę ekorozwoju to „społeczeństwo uznające nadrzędność wymogów ekologicznych, których nie należy zakłócać przez wzrost cywilizacyjny oraz rozwój kulturalny i gospodarczy, zdolne do sterowania swoim rozwojem w celu utrzymania homeostazy i symbiozy z przyrodą, a więc respektujące oszczędną produkcję i konsumpcję oraz wykorzystanie odpadów, dbające o przyszłościowe konsekwencje podejmowanych działań, a więc także o potrzeby i zdrowie przyszłych pokoleń”².

Czym jest zrównoważony rozwój? Jest to rozwój, który pozwala na zaspokojenie potrzeb obecnego pokolenia bez uszczerbku dla szans na zaspokojenie takich potrzeb w przyszłości. Inna definicja mówi: zrównoważony rozwój to taki rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych, z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych, w celu zagwarantowania możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub obywateli zarówno współczesnego pokolenia, jak i przyszłych pokoleń [Ustawa... 2001].

² coin.wne.uw

Sustainable development tłumaczony jest również w polskim języku jako rozwój trwały, taki, w którym bieżące pokolenie nie żyje na koszt następnych. Inne określenie to rozwój samopodtrzymywalny.

Ekorozwój nie wynika z dążenia do ulepszenia naszego życia, ale jest warunkiem koniecznym do przetrwania cywilizacji. Wprowadzenie ekorozwoju wynika bowiem nie z naszych chęci, ale z konieczności. Decyduje o tym stan naszego środowiska przyrodniczego, które w stosunku do stanu naturalnego zostało już tak mocno przekształcone, że po raz pierwszy w historii ludzkości dalsze jego przekształcanie grozi globalną katastrofą ekologiczną, a więc i naszą katastrofą cywilizacyjną.

Zrównoważony rozwój to taki kierunek rozwoju społeczno-gospodarczego, który w zaspokojeniu potrzeb społeczności lokalnej nie doprowadza do degradacji środowiska przyrodniczego. Dążąc do zrównoważonego rozwoju, należy ograniczyć zużywanie nieodnawialnych zasobów, stopniowo eliminować substancje niebezpieczne i toksyczne, chronić różnorodność biologiczną na poziomie krajobrazu, ekosystemów, gatunków oraz genów, uspołeczniać procesy podejmowania decyzji na różnych poziomach, poczynając od parlamentu, kończąc na samorządach oraz społecznościach lokalnych [Ustawa... 2001; Kowalska 2009].

Sprawą najważniejszą jest równorzędność wymogów ekologicznych środowiska przyrodniczego nad wzrostem cywilizacji oraz rozwojem gospodarczym. Konieczność oszczędzania naszego środowiska narzuca nam samoograniczenia cywilizacyjne, mające na celu utrzymanie trwałości naszego bytu. Mamy zatem wyraźną odpowiedź na pytanie: po co mamy realizować ekorozwój? Otóż nie po to, abyśmy się dalej rozwijali zgodnie z obecnym pojęciem rozwoju, polegającym na stałym wzroście populacji i stałym polepszaniu materialnych warunków życia. Realizujemy go po to, aby zapewnić sobie trwały byt, bez obaw o zniszczenie środowiska przyrodniczego stanowiącego podstawę życia biologicznego na Ziemi, a naszego życia w szczególności. Słowo „rozwój” w pojęciu ekorozwoju należy więc rozumieć jako wszechstronny rozkwit człowieka, jakościowy poziom dobrobytu.

Dla wdrażania metod zrównoważonego rozwoju potrzebna jest wiedza, wyobraźnia i świadomość ekologiczna. Rozwój zrównoważony zachowuje równowagę między interesami współczesnego pokolenia i pokoleń przyszłych, zapewniając zachowanie zasobów naturalnych, powstrzymuje degradację środowiska przyrodniczego. W koncepcji zrównoważonego rozwoju gospodarka, człowiek i ochrona środowiska są zespolone w jednolity kompleks zależności. Trwałość ekologiczna, rozwój ekonomiczny, sprawiedliwość społeczna między pokoleniami i w obrębie pokoleń tworzą zrównoważony i sprawiedliwy rozwój [Sobczyk 2003b].

Ekorozwój to przebudowa mentalności społeczeństwa i wszelkich instytucji, które ją utrwalają – nauki, nauczania, techniki, gospodarki, systemów wartości. Ludzkie postępowanie prowadzi czasem do poważnego zakłócenia równowagi ekologicznej, czego szkodliwe konsekwencje dają się odczuć zarówno w poszczególnych krajach, jak i w skali całej planety. Można podać jako przykład

rabunkową eksploatację bogactw naturalnych, konflikty zbrojne, nieustanne i niekontrolowane dążenie do rozwoju ekonomicznego.

W 1992 r. w Rio de Janeiro odbyła się wspomniana już międzynarodowa Konferencja Narodów Zjednoczonych pod nazwą „Środowisko i rozwój”. Przedstawiciele 172 państw przyjęli pięć wspólnych, bardzo ważnych dokumentów. Jednym z nich jest zbiór ponad 2500 wskazań, stanowiących dokument programowy Agenda 21. Rząd polski zobowiązał się do wprowadzenia zasad Agendy 21, lecz stopień realizacji zadań zrównoważonego rozwoju nie jest zadowalający. Powodem tego jest brak informacji o programie zrównoważonego rozwoju, mimo że istnieje zapis w rozdziale I, art. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polski. Czytamy tam: „Rzeczpospolita Polska (...) zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju” [*Konstytucja...*].

Należy dołożyć wszelkich starań, aby przed degradacją i dewastacją chronić obszary przyrodniczo cenne, mające niepowtarzalne walory krajobrazowe, oraz bogatą florę i faunę – wielkie bogactwo naturalne Polski [Biedrawa, Sobczyk 2008].

5. Edukacja ekologiczna a ekorozwój

Strategia ekorozwoju wymaga uwzględnienia zadań związanych z edukacją ekologiczną społeczeństwa. Kompleksowo prowadzona edukacja, organizacja szkoleń dla nauczycieli, burmistrzów, aktywizacja młodzieży kształtują postawy patriotyczne, stanowią inspirację do rozwiązywania problemów środowiskowych. Intensyfikacja rozwoju edukacji zapewni właściwy stosunek człowieka do przyrody. Przekroczenie bariery wydolności środowiska doprowadzi do poważnych zagrożeń ekologicznych w skali globalnej. Świadomość tego faktu powinna zmusić do myślenia i działania na rzecz zrównoważonego rozwoju. Projekt rozwoju edukacji środowiskowej ma za zadanie zaprojektowanie systemu kształcenia oraz określenie umiejętności, jakie powinny być ukształtowane [Sobczyk 2003a].

Warunkiem skuteczności ekorozwoju jest osiągnięcie go w skali globalnej [Dillon 1993]. Nie może zatem dotyczyć tylko jednego wyizolowanego kraju czy nawet kontynentu, np. samej Europy. Nasza działalność osiągnęła już taką skalę, że to, co dzieje się w jednej części świata, odbija się na warunkach życia wszystkich innych kontynentów i krajów.

Zakończenie

Dobre prawo ochrony środowiska jest podstawowym warunkiem powodzenia programów ekorozwoju. Przepisy prawne stanowią również podstawę prowadzenia działań edukacyjnych, zwłaszcza w zakresie edukacji dorosłych. Działania edukacyjne zajmują ważne miejsce w strategiach zrównoważonego rozwoju. Władze gminne powinny zdawać sobie sprawę, że na efekty edukacji trzeba będzie poczekać kilka, a nawet kilkanaście lat. Należy przy tym podkreślić, że nieuwzględnienie działań edukacyjnych w strategii może zadecydować o niepowodzeniu realizacji idei zrównoważonego rozwoju.

Literatura

- Biedrawa A., Sobczyk W. (2008), *Zagrożenia terenów przyrodniczo cennych na przykładzie Zakopanego (Polska)* [w:] *XXI DIDMATTECH 2008*, Olomouc, Czechy, s. 524–528.
- Boeker E., Grondelle R. (2002), *Fizyka środowiska*, Warszawa.
- Kafel K. (2007), *W gąszczu definicji zrównoważonego rozwoju*, Ministerstwo Edukacji Narodowej. www.ekoedu.uw.edu.pl/download/wyklady/2007/Kafel.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*.
- Kowalska A. (2009), *Zrównoważony rozwój gminy w zakresie gospodarki odpadami* [w:] *Edukacja – Technika – Informatyka*, red. W. Walat, t. XI, Rzeszów, s. 324–330.
- Krebs C.J. (1996), *Ekologia*, Warszawa.
- Narodowa Strategia Edukacji Ekologicznej* (2001), Warszawa.
- Popularna Encyklopedia Powszechna* (1999), Kraków.
- Sobczyk W. (2003a) *Edukacja ekologiczna i prozdrowotna*, „Prace Monograficzne” nr 293, Kraków.
- Sobczyk W. (2003b), *Teoretyczna i eksperymentalna analiza edukacji ekologicznej młodzieży*, Kraków
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001. *Prawo ochrony środowiska*, DzU. 2001, nr 62, poz. 627.
- Villon P.J. (1993), *Technology, economy and the environment education about the issues* [in:] *Technology education and the environment. Proceedings PATT-6*, s. 225–239.
- Wiśniewski H., Kowalewski G. (1999), *Ekologia z ochroną i kształtowaniem środowiska*, Warszawa. <http://coin.wne.uw.edu.pl>

Streszczenie

Celem artykułu było przedstawienie roli edukacji szkolnej i pozaszkolnej w upowszechnieniu ekologii. W pracy pokazano ewolucję pojęcia „ekorozwój” oraz jego znaczenie w dzisiejszym świecie. Podkreślono, iż edukacja ekologiczna jest podstawowym instrumentem ekorozwoju.

Słowa kluczowe: edukacja, ekologia, ekorozwój.

Education – ecology – eco-development, i.e. how to implement the sustainable development rules

Abstract

The purpose of the article was the presentation of the role of formal and informal education in spreading of ecological knowledge. The work showed the evolution of the word „eco-development” and its importance nowadays. It has been emphasized that ecological education is a basic instrument of eco-development.

Key words: education, ecology, eco-development.

Nina TVEREZOVSKA

National University for Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine

Training of agrotechnological directing specialists

Features contemporary educational situation caused considerable changes occurring in the socio-economic transformation of the Ukrainian state, people's minds, the relationship between ideology, culture and education, as well as the shift position of subjects of the education system teachers and students, increasing the role of education in a democratic society. Expanding innovation schools, the emergence of alternative forms of education, changing its organization, content and management structures require improvement of professional training agrotechnological direction, which must meet new public demands. Therefore, the urgent task of Higher Education is creating a new paradigm of cultural, which would be consistent with current requirements, which serves the fundamental basis of humanistic education.

Theoretical ideas, experience domestic and foreign teachers is the foundation on which initiated the modern concept of training.

Democratization, humanization, liberalization – the basic principles of education at the present stage, the implementation of which (the return of education in the context of ideology context culture) requires objective analysis and improvement of forms and methods of training future professionals.

Therefore, education of XXI century should harmoniously combine humanitarian, social, scientific and technical components.

Now more than ever, teachers are concerned about issues of humanization and humanistic education, poverty technocratism, less spirituality and formalism, which is refocusing on humans. Last ameliorate conflicts of agrarian civilization, associated with one-sided development of the science of nature to the detriment of Human Sciences and has not done by reducing the number of hours of natural and mathematical sciences, but rather to increasing their use of any of them „humanism” [Товажнянський 2004: 3–9].

Humanization – one of the most important trends of modern education [Товажнянський 2004: 3–9]. State National Program „Education” (Ukraine XXI century) [Державна... 1994] key to put the spiritual development of human intellectual potential of its formation. Current issues of higher agricultural education are:

- ensure the full development of students as individuals in the learning process;
- develop their talents, intellectual and physical qualities;

- formation of young people developed as members of society capable of civic and professional choice;
- providing high level training, the young people as skilled and responsible professionals;
- improving methods of teaching humanitarian disciplines direction [Зіньковський 2001: 23–27].

Humanization of Education – a complex process that applies to specific studies, and develop fundamental scientific problems of the development of fundamentally new ideas and technologies. Going to the new conditions of economic life, the efficiency of economic reforms depends on interaction with reforms in other areas of public life, especially in education and culture. Ukraine needs of professionals who could solve the problem stage, fruitfully cooperate with specialists from other branches of science.

Humanization of Education – the expansion and deepening of education by introducing the „human factor”, which considers man as a creator of science, observer identity. The process of humanization of the education system must overcome historically yielded the gap between nature and society, increase the overall erudition future staff. Teaching cultural disciplines in the agricultural school gives the opportunity to prepare future professionals agrotechnological direction to scientific methodology knowledge of processes and phenomena, to immerse them in the spiritual world of art and culture.

Humanization of social relations and, above all, education is at present not only an attractive slogan, and its fundamental principle, which is possible only on its next expansion. Figure, from which most depends on the success of this case supports the teacher. Teaching students, it must establish in their minds the principles of human behavior and morality, respect for national cultural values, beliefs and other virtues. Realized that this task humanistic teaching interaction with students. It is, first and foremost on perceived psychological and methodological commitment to educational influence on the views, beliefs, orientation students. To train future professionals agrotechnological methodical approach to directing these activities in high school was constructive to consider the social order.

An important methodological point in the development of methodical preparation specialist agrotechnological future direction should be humane and humanistic idea of national education system. According to V. Monakhov – is leading the direction of guidance system, which determines the most significant changes in all components of the system [Монахов Г.А., Монахов Н.В. 2006: 55–59]. By the way, recently expressed the opinion indicates the explanatory note and to programs of cultural disciplines, among which the main source principles and provisions laid the basis for its structure and content, humanization is selected as one of the main directions of cultural learning process [Осокин 1997].

Clearly, the idea of humanistic education orientation originated not today, and reaches depths of the history of progressive education, passed through the heart and work all the classics teacher thought is the essence of all progressive, which was founded in pedagogical systems scientists. Now the system is of particular relevance, which involves the reorientation of priorities in determining the educational ideals – the abandonment of authoritarian education, directing the educational process of the formation above the spiritual world of personality, strengthening spiritual values as a fundamental principle in determining the purpose and content of education.

The implementation of ideas to strengthen humanistic orientation of education at the present stage of development requires a clear definition of conceptual foundations. Western concept (R. Bernc, A. Combs, A. Maslou, G. Allport) examines how the humanization of self and self identity, which manifests itself in the development of dialectical thinking and imagery, and broad-minded outlook, ability to self-development.

In many national surveys of humanization of education considered too simplistic: increase knowledge of the traditional humanities training time redistribution in favor of the humanities, new curriculum supplement humanities. According to renowned scientists S. Goncharenko and Yu painted [Гончаренко, Мальований 1995: 10–11], this comprehensive curriculum policy liberalization will not lead to a qualitative change. In developed concept states that „humanizing education – a reflection of trends in the educational process of humanization of modern society where the human person recognizes the highest value, and establishing good human is the most important criterion of social relations” [Гончаренко, Мальований 1995: 10–11].

So, humanizing education – socio-pedagogical phenomenon, which determines the essence new priorities in the construction and operation of the education system, including methodical. First of all, humanism involves moving a step in the educational institution to the student's personality, providing favorable conditions for its development as a subject of creative work. The student becomes the object of the subject in preparation. Features vary from the same teacher and relaying the information explanation for creative design and help students in mastering the methods of learning new knowledge. It must be a senior colleague in the individual becoming an assistant specialist. In the process of teaching the teacher enhances professional growth of students from obtaining knowledge (learning object) to their active learning and application (subject to education).

When designing the content of vocational education increases a need to substantially strengthen the human factor in ensuring the effectiveness of social production and management, as well as a new philosophy of education, which fully corresponds to the essence and character of the gradual transition, which is, according to VG Kremen, „from the reproductive, authoritarian education to innovative education,

humanistic type. This transition reflects underlying processes that caused the changes of civilization – the transition from an industrial to a postindustrial society. Keeping the best experience of national education, we implement a strategy of proactive education, ensure its holistic, system upgrade, modernization in the context of the changes that occur in political, economic, cultural and legal space of the state, given the general global trend” [Гончаренко, Мальований 1995: 10–11].

Special attention of future workers need technical field, because of the need for public research engineer and designers who have wide scientific and technical and human potential and are able to solve new challenges related to the perception and transformation of various scientific, technical and economic information from mastering the art of new technology cycle, especially in extreme situations. In addition, intensive, multi modern production conditions require appropriate human ethics, culture, dialogue, artistic tastes, ability to self-psychological, empathic understanding of others, what is not able to give a special, scientific and technical education. Thus, the above shows that the education system functioning, development of science and technology is increasingly dependent on humanitarian spheres of society, from the humanization of human relations.

Relevance scientific basis of educational problems of cultural component in preparing students of technical universities and subject to more specific moral condition of our society. Particularly concerned with problems affecting the lives of young people, choosing it life goals, identify young people value system. Offense, less spirituality large part of observed and so-called stagnant times, and period of adjustment lose when certain ideals and spiritual values of young people. Many negative phenomena (alcoholism, crime, drug addiction), who had suppress under conditions of unusual freedom and worsening political, social issues have become a real threat to society. The difficulties of transition to market economy caused the emergence of youth needs to obtain large profits at any cost, and pragmatism led to commercialization of human relations.

The growing significance of cultural component in preparing future engineers also determined some differences between humanitarian and technical expertise, specific knowledge of the humanitarian impact of human cognitive abilities, the need to introduce active approach in training and education, which is the most important means of developing the creative abilities of the individual, approach to the world of civilization.

All this argues that the definition of educational problems of cultural component in preparing students for technical high schools object of special studies and argues that the definition of its essence, the search for its implementation should be done through upgrading of education to the needs of its humane and humanistic at all levels.

In Ukraine and abroad research conducted intensive search for ways and means of humanizing education both on theoretical and practical levels. These searches are based on⁷ the humanistic tradition of progressive education, which is connected

with the names of A. Comenius, J. Rousseau, I.K. Pestalozzi, facts were later S. Shatsk, A. Makarenko, V. Suhomlinskogo, S. Amonashvili and Zyazyuna others.

Determining the interpretation of the content of the humanization of education is philosophical principle of humanism. Justification of its nature, structure, dedicated work G. Skovoroda, A. Helvetia, I. Kant, G. Hegel and others. Socio-theoretical aspect of modern humanism consider V. Andrushchenko, L. Hubersky, V. Zuev, V. Nichyk, V. Litvinov, T. Panfilov.

Multifaceted problem of humanization of education. The theoretical basis of the humanization of education in educational institutions of different levels groundwork M. Andreev, I. Zyazyun, V. Belousov, S. Goncharenko, A. Kasian, M. Kasyanenko, V. Shubin. Humanistic education benchmarks defend Thesis concepts of personality, national education, methodology as a Ukrainian national education reform (A.P. Kononenko), synergetic methodology (V. Lutay), philosophy of humane professionalism (I. Vasiliev) humanization of Postgraduate Education (N.I. Protasov), scientific Programme „School Dialogue of Cultures” (A. Volynets, G. Zgurska) and others.

Psychological bases of humanization of education, internal mechanisms for creating spiritual potential of the person revealed in the works of G. Balla, I. Beha, H. Kostyuk, A. Maslou, K. Rogers, V. Semychenko.

In literature oriented humanistic education is identified with the personality-oriented. The investigation of school care O.Asmolov, I. Beh, L. Prokolyenko, O. Pyehota, S. Podmazyn, V. Fishing, V. Syerikov, I. Yakymanska.

Humanization of Education, the organization of school requires processing such pedagogical techniques that aim to permanently enrich the experience of creativity, the formation mechanism of self and self identity. These aspects of the problem of investigating Kozakov, A. Kozyrev, P. Kovalchuk, O. Kirichuk, T. Lopatina, V. Rakhmanin.

How humanization of education with the problems of spiritual and moral formation and development of the younger generation learn M. Boryshevskiy, Z. Hipters, W. Flint, O. Stolyarenko, T. Tyurina.

Problem of the formation of humanistic values in young people dedicated their scientific work of Trigubenko, G. Zhyrska, J. Omelchenko, V. Palamarchuk, A. Savchenko, V. Strumansky.

Humanistic aspects of the learning process considering dialogizing G. Balla, A. Volynets, L. Zazulina, V. Titov.

New approaches to the implementation of humanistic education in modern conditions presented in scientific papers G. Vashchenko, A. Vishnevsky, V. Belousov, I. Beha, E. Bondarevska, S. Goncharenko, I. Zyazyuna, N. Nychkalo, T. Grin, L. Kondrashov, I. Pidlasoho, V. Suhomlinskogo.

Issues in the humanization of interpersonal relations among students highlighted in the works W. Babich, V. Belousov, V. Kirichok, G. Mazur, I. Matyusha and L. Momot, V.P. Shevchenko.

Recently activated researches in the humanization of vocational education, which aims at training the new formation specialists – professionals who have broad spiritual culture. In particular, problems of humanization of higher technical education research portfolio devoted G. Aref 'yevoyi, M. Dobruskina, Pashkova E.A. Lihotskoho, S. Stavitsky, V. Shubina, A. Romanovsky and L. Tovazhnyansky.

The need for wide use in the educational process in Ukrainian, knowledges about Ukraine, nationality functions to implement humanistic educational process promoting by A.P. Kononenko, O. King, L. Turner, R. Skulskyy, G. Filipchuk, V. Yaremchuk, P. Scherban.

Among recent publications, which in some extent the problems affecting the humanization of education, distinguished researchers of domestic S. Goncharenko, B. Gritsuk, O. Kirichuk, I. Zyazyuna, S. Litvinenko, N.M. Nychkalo, L. Ovdiyenko, O. Stolyarenko, L. Horuzhy.

Humanistic trends as reflected in the personality-oriented pedagogy and U.S. Western, particularly in the works of J. Dewey, J. Keller, A. Maslou, S. Patterson, K. Rogers, B. Peace, S. Frente, D. Holt.

In recent years, thanks to the collective efforts of scientists, educators, practitioners, social workers and government agencies, educational institutions of our country carried out by international, Ukrainian and regional scientific and scientific-methodical conference, which examined a wide range of issues devoted to a common goal of humanization strategy education, and some of its aspects.

So, the problem of humanization of education covers a wide range of issues resolved, as evidenced by significant research portfolio of these authors. However, many important aspects of this problem have not yet found its scientific solution. Requires further development of a new theory of education based on philosophy. This is because the reorganization of education can not be carried out only by „instrumental” theory, which examines the impact of technological methods to students. The focus of research should be the same person, patterns of social life. Restructuring education should be considered from the point of activity approach – in close connection with the humanitarian aspects of the educational, academic, labor, social and cultural activities of students.

Acute problem of theoretical principles and acquiring practical experience with humane and humanistic education in the professional training of future engineers and technicians.

Analysis of pedagogical theory and practice demonstrates the complete absence of research on the educational process of humanization of humanitarian means, including cultural disciplines in higher non humanitarian school. And so is the topical issue of justification of its purpose, principles and directions in the study of these subjects, identifying pedagogically productive conditions, forms, means that, in response humanistic principles of education, provide culturological component in preparing students of technical universities.

Literature

- Товажнянський Л.Л. (2004), *Формування гуманітарно-технічної еліти як перспективна парадигма розвитку інженерної освіти у світлі Болонського процесу* // Теорія і практика управління соціальними системами.– № 1. – С. 3–9.
- Державна національна програма „Освіта” (Україна ХХІ століття)* (1994). – К.: Райдуга. – 62 с.
- Зінковський Ю.Ф. (2001), *Перспективи та можливості неперервної технічної освіти* // Неперервна професійна освіта і теорія і практика: У 2-х ч. – К. – Ч. 1. – С. 23–27.
- Монахов Г.А., Монахов Н.В. (2006), *Педагогические технологии в условиях информационного сообщества* // Ломоносовские чтения. – М. – Вып. 4. – С. 55–59.
- Осокин Ю.В. (1997), *Антология исследований культуры / Т.1. Интерпретация культуры.* – СПб: Университетская книга. – 640 с. (Сер. Культурология. ХХ век) // Рецензия в ж. Вопросы философии. – 1999. – № 9. – С. 143–147.
- Гончаренко С.У., Мальований Ю.І. (1995), *Гуманізація загальної середньої освіти* // Початкова школа. – № 3 С. 10–11.

Abstract

Author describe in this paper acute problem of theoretical principles and acquiring practical experience with humane and humanistic education in the professional training of future engineers and technicians.

Key words: professional education, agrotechnological direction.

Kształcenie specjalistów na kierunkach agrotechnicznych

Streszczenie

Autor opisuje w tym artykule dotkliwy problem tworzenia teoretycznych zasad i nabywania doświadczenia praktycznego w wymiarze humanistycznym w odniesieniu do edukacji zawodowej przyszłych inżynierów i techników o specjalnościach agrotechnicznych.

Słowa kluczowe: kształcenie zawodowe, kierunki agrotechniczne.

Helena GAFUROVA

National University for Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine

The role and place of the education subject „agrarian law” in the curriculum for training village specialists

At the current stage of the land ownership reformation the role of peasant in the process of agricultural production must constantly be growing. The most important role in providing the rural workers with the due living conditions, the unemployment overcoming, the improvement of social protection play in creation the new agrarian business entity, which is able to produce high-quality, ecologically, safe and competitive products. Therefore, the professional training of the highly professional agricultural specialists is getting more and more actual.

This task must be fulfilled by improving the teaching standard and the proper students acquiring the agrarian and legal knowledge in accordance with the modern trends of state policy in the agro industrial complex, achievements of the agrarian law science and perfection of its system.

The contemporary updated and improved curricula of agricultural higher educational establishments of modern educational programs on agrarian legal subjects first of all „Agrarian law” should be introduced.

Agrarian law is the complex specialized branch of law, which represents the internally interconnected system of legal rule provision. It regulates agrarian (land, property, labour, organizational, administrative) social relations in the agricultural sphere and the related activity [Козырь 2008: 69]. As a science the agrarian law of the Ukraine represents itself as the complex integrated specialized legal science, which is based on the agrarian legislation complex branch and the similar branch of law. It more over, comprises the system of knowledge about agrarian relations, agrarian law as the branch of law, its system, the matter and methods of the legal regulation, agrarian-legal norms and legal institutions, agrarian legislation as the system, its implementation and practicing the objective laws of its origin, which regulate agrarian relations from the legal acts normative, contents, functioning, interaction and the improvement trends [Бараї 2002: 14].

If the „Agrarian law” is determined to be the educational subject, it is necessary to note, that it belongs to the compulsory subjects to be studied at the law faculties and law institutions. In addition, this legal subject has an important value for the professional training of specialists for agriculture sector.

And besides, taking into consideration the peculiarities, which exist in the agricultural production process and labour, the professional training of law experts for the villages is acquiring the prime importance.

Therefore, the subject „Agrarian, land and ecology law” is studied in the process of achieving the master's degree by the students at all the faculties of the National university of life and environmental science of Ukraine, namely: land and agrarian management; agrobiolology; economics; machinery construction and design of agriculture and forest sector; mechanical and technological; power engineering and automations; quality, standardizations and products certification in agriculture complex; veterinary; fishery; pedagogical etc. The subject „Agrarian law” is studied to qualify the „Bachelor” degree students and for retraining of the specialists of environment protection and pedagogical and law faculties.

The main task of this subject, as professor M.I. Kozur notes is to study the legal regulation of the agrarian relations within the framework of the complex integrated branch of agrarian law [Козырь 2008: 316].

The system of agrarian law as the educational subject envisages the gradual introduction of three integral parts, namely: the general part; the particular part; the special part. As for the Polish experts they are against of singling out of the first from above mentioned parts, stressing that the agrarian law can not have the similar general part as the standard subjects have, namely civil or criminal law [Czechowski, Korzycka-Iwanow, Prutis, Stelmachowski 1999: 18]. It is hard to agree with this statement, because as it is stated in legal literature, the possibility to single out the general part of educational course of the agrarian law of Ukraine is the index which proves the objective existence the related independent branch of law [Титова 2004: 17].

Traditionally the general theoretical topics are related to the general part [Титова 2004: 18], as they are important for the whole agrarian law [Бердников 2000: 22]. As professor V.M Ermolenko stresses, „the institutes of the general part represents the legal norms, mainly they have generalized character and besides they are common for all types of agrarian relations which are subject to the legal regulation” [Єрмоленко 2010: 63].

The followings subjects as a rule, are included into the general part: the subject, methods, principles, system of agrarian law and its sources; the general characteristics of the notion: „agricultural commodity producer” and „agricultural enterprise”; then the general principle of the foundation and liquidation of the agricultural enterprises activity); the agrarian legal relationships (the concept, different kinds, peculiarities, classification); legal principles of the agriculture state regulation (the concepts and content of the state regulation, the methods of regulative activity of the state bodies; the state bodies management and control system); the procedure and terms of the state property enterprises privatization in agriculture complex; the reformation peculiarities of the agrarian relations [Титова 2004: 18; Єрмоленко 2010: 47].

It is noteworthy to mention that the study of the theoretical problems, connected with the differentiation of the structure and the peculiarities of the agrarian relations, as the subject of agrarian law; methods, system, principles and sources of this branch of law, is of prime importance matter; as they are directly connected with the singling out of the agrarian law as the independent, complex and specialized branch of law. Fur the more, to reveal the sublegal nature of such basic notions, as: „agricultural enterprise”, „agricultural commodity producer”, „the property share right”, „the land share right” etc.

Among the list of general part matters the problem of state enterprises property privatization belonging to the agro industrial complex dealing with the property transfer. At present it is state property, but it should be transferred into private property of the peasants-workers of the above-mentioned enterprises.

On to master this topic by the students, it is necessary to single out three groups of enterprises, which can be legally privatized in accordance with the Ukrainian Law July 10 1996 „About the peculiarities of property privatization in the agro industrial complex”. It enables to clarify the peculiarities which arise in property privatization process: food industry; state farms and other state agricultural units, dealing with the agricultural production; special enterprises namely those which produce wine and other beverages; enterprises making research and experimental works etc.

The study of the separate law institutes is the task of the particular part of the agrarian law [Шелестов 1994: 14]. The particular part of the educational course begins with the explaining of the peculiarities for the agricultural lands legal regulation, which are the main means of production, the bases for the agricultural production activity of all agrarian units. On this bases in this part of course the main directions of these agrarian units activity are gradually being explained their land, labour, property, agreements, financial and other relations and the responsibility for the violation of agrarian legislation of Ukraine [Титова 2004: 18]. So the norms of the institutes of the particular part are aimed at taking into account all the peculiarities of various kinds of agrarian relations. For example, different regime types of property for the different agricultural enterprises (cooperatives, farms, agricultural companies etc.) have their own peculiarities. It is specifics that reflects the norms of the particular part [Єрмоленко 2010: 63].

The legal regulation of the production agricultural and some specific kinds of activity in agriculture (crop-production, cattle breeding, veterinary matters); quality and safety of agricultural products; market relations in agriculture complex (legal regulation of the agrarian market; grain market; agrarian-contractual relations); foreign economic activity of the agricultural enterprises; financial activity of agricultural enterprises (taxation, insurance, crediting); social development of the village; the peculiarities of the legal regulation of the labour relationships in agricultural enterprises; the proper use of natural resources in agriculture are included to this part.

The detailed study is required for the new institutes of the agrarian law, namely the institute of the agrarian market development and grain market which are in the process of its formation. It is important to pay attention to the study of the followings issues: the notion of the well organized agrarian market, its infrastructure, mechanism realization of commodity and financial interventions. It is necessary to give the detailed characteristics of all the participants of the agrarian market: stock market, agrarian trade houses, agrarian funds, auction of life stock and poultry etc. Special attention taken to the study of the legal realization of grain purchases mortgage, and application of the system of the state forwarded grain purchases on the organized agrarian market.

The fundamental institute of the agrarian law is the institute of the social development of the village. The legislation of Ukraine does not present the definition of the above mentioned notion (social development of the village). There is still no single opinion as for it in the law literature.

The social development of the village can be considered as „the complex of social relations, which arises in connection with the arrangement of the village territories, social and material provision of the rural population on the present day standards of the development society and besides the free development of every peasant; it implies the satisfaction of all his needs: material, moral, spiritual and physical” [Статівка 2007: 31].

Relations forming the above mentioned institute, can be grouped in the following way: socially labour; health protection; the physical culture and sports development; the development of culture; social welfare and services; providing the educational services; every day services and arrangement of rural territories [Бердников 2000: 184]. On the whole agreeing with the above mentioned opinion, it should be noted that socially labour relations, and also relations of social welfare and services, can not be considered as the integral part of that institute of agrarian law, as the institute of social development of village. As they make the subject of labour law and social welfare law and they are regulated by the corresponding legislation. So, the standard law acts which regulate legal position of the agricultural enterprises (namely: Laws of Ukraine June, 19 2003 „About farming”, May, 15 2003 „About private agriculture”) contain the reference norms to the legislation about social welfare of the citizens. On the other hand it would be reasonable to pay attention to the positive experience of the foreign countries in that sphere. As for Poland the relations of the social welfare of peasants is regulated by special Law December, 20 1990 „About social insurance of the peasants”. The two kinds of insurance are established by that law: pension guarantee; accident insurance, illness and maternity insurance. Social insurance also provides medical services in the framework of the general system of health protection [Каска... 1998: 5–8].

The agrarian law of foreign countries including countries – members of European Community, is considered in the special part of the course. And besides it is important

to include into that part the relations with regulate the support of agriculture of the states which became the members of the World Trade Organization.

So, well-structured educational subject „Agrarian law” gives the possibility to the students to acquire the corresponding scope of knowledge as for the theory of agrarian law. They are thought to determine the place and role of the agrarian law in the system of the fundamental branches of the domestic law (civil, commercial, land, ecological, administrative etc); to give definition to the main categories of the agrarian law; to differ the agrarian legal relations from the other ones, which arise in the social life; be able to orient independently in the current agrarian legislation, in the matters of the of agrarian law development on the present day stage.

Literature

- Багай Н.О. (2002), *Розвиток науки аграрного права України*. Автореферат дисертац. на здобуття наукового ступеня к.ю.н. – К.: НДІ ім.В.М. Корецького. – 19 р.
- Бердников Е.С. (2000), *Предмет и система аграрного права/Аграрное, земельное и экологическое право Украины. Учебное пособие*// под общей ред. А.А. Погребного. – Х.: „Одиссей”. – 368 р.
- Czechowski P., Korzycka-Iwanow M., Prutis S., Stelmachowski A. (1999), *Polskie prawo rolne na tle ustawodawstwa unii europejskiej*. – 370 р.
- Єрмоленко В.М. (2008), *Правові проблеми залучення інвестицій у соціальний розвиток села //Інвестиційна діяльність у сільському господарстві: правові питання*. Монографія / за ред. В.І. Семчика. – К.: ТОВ Видавництво „Юридична думка”. – Р. 181–206.
- Єрмоленко В.М. (2010), *Аграрне право як самостійна галузь права України // Аграрне право України: підручник* // за заг. ред. В.М. Єрмоленка. – К.: Юрінком Інтер. – 608 р.
- Касса социального страхования крестьян. Основные информации* (1998), Варшава. – 35 р.
- Козырь М.И. (2008), *Аграрное право России: состояние, проблемы и тенденции развития*. – 2-е издание, переработанное и дополненное. – М.: Издательство „Норма”. – 336 р.
- Статівка А.М. (2007), *Організаційно-правові питання соціального розвитку села в Україні*. – Х.: Право. – 208 р.
- Титова Н.І. (2004), *Предмет, метод, принципи і система аграрного права// Аграрне право України: підручник* / за ред. О.О. Погрібного. – К.: Істина. – 448 р.
- Шелестов В.С. (1994), *Предмет и система аграрного права*. Конспект лекции. – Х.: УкрЮА. – 16 р.

Роль и место учебной дисциплины „Аграрное право” в программе подготовки кадров для села

Анотация

В статье раскрывается роль и место учебной дисциплины „Аграрное право” в процессе подготовки кадров для села на базе Национального

университета биоресурсов и природопользования Украины. Отдельное внимание обращается на раскрытие содержания составляющих частей (общей, особенной и специальной), которые входят в систему этой учебной дисциплины.

Ключевые слова: образование, кадры, учебная дисциплина, социальное развитие села, аграрное право.

Abstract

The role and place of educational subject „Agrarian law” are explained in the curriculum for training professional agricultural specialists in the National University of life and environmental science of Ukraine at this article. Special attention is applied on explaining the main components (general, particular and special) which are included in the system of this educational subject.

Key words: education, educational subject, social development of village, agrarian law.

Rola i miejsce przedmiotu „prawo rolne” w programie kształcenia specjalistów dla wsi

Streszczenie

W tym artykule opisano szczegółowo rolę i miejsce przedmiotu „prawo rolne” w programie kształcenia zawodowego specjalistów z zakresu rolnictwa na Uniwersytecie Narodowym Ukrainy. Szczególną uwagę zwrócono na wyjaśnienie głównych komponentów programu (ogólnego, szczególnego i specjalnego), które są włączone w zakres tematyczny tego przedmiotu.

Słowa kluczowe: edukacja, kierunek studiów, rozwój socjalny wsi, prawo rolne.

Agnieszka BIEDRAWA, Wiktoria SOBCZYK

Akademia Górniczo-Hutnicza im. Stanisława Staszica w Krakowie, Polska

AHP – komputerowe wspomaganie podejmowania złożonych decyzji¹

Wstęp

W obecnych czasach informatyka rozwija się w bardzo szybkim tempie (języki programowania, narzędzia do projektowania, hurtownie baz danych itd.). W ciągu ostatnich lat rozwinęły się narzędzia i metody wspomaganie podejmowania złożonych decyzji.

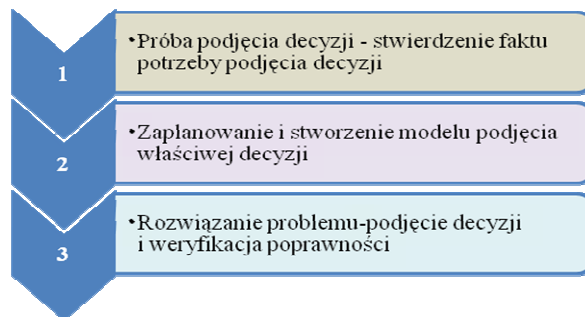
W życiu codziennym wiedza nie istnieje samodzielnie, ale w kontekście różnych problemów i oceny otaczającej rzeczywistości oraz podejmowania właściwych decyzji.

W każdej dziedzinie życia pojawiają się tzw. sytuacje decyzyjne, czyli ogół czynników, które wyznaczają w sposób bezpośredni postępowanie decyzyjne dowolnego podmiotu (decydenta), podejmującego decyzję.

1. Proces podejmowania decyzji

Podczas podejmowania decyzji bardzo często kierujemy się intuicją. Wiąże się to z pewnymi słabościami, gdyż decyzje trudno logicznie uzasadnić, a ich przydatność w procesach decyzyjnych jest znikoma.

Proces oceny i podejmowania decyzji zawsze oparty jest na kreowaniu pewnego modelu, istniejącego nawet na poziomie podświadomym. Jednak nie istnieje uniwersalne podejście do rozwiązywania wszystkich problemów decyzyjnych (rys. 1).

Rys. 1. Schemat podejmowania decyzji – model decyzyjny

Źródło: A. Biedrawa, Modele zarządzania odpadami komunalnymi, wyd. zmienione, Kraków 2009.

¹ publikacja zrealizowana w ramach pracy statutowej nr 11.11.100.280.

Oprócz wielokryterialności problemem oceny alternatyw jest wielopoziomość, charakterystyczna dla zagadnień rzeczywistych zwłaszcza w ekonomii, ekologii, analizie problemów społecznych. Dzisiaj dla rozwiązywania tego rodzaju problemów popularnym stało się podejście Saaty'ego [Downarowicz 2000; Saaty 1977], tzw. metoda analizy hierarchii AHP (*Analytic Hierarchy Process*).

2. Etapy metody AHP

Metoda AHP opiera się na podejściu wielokryterialnym, a porównywanie wariantów ma charakter hierarchiczny i relacyjny. Metoda ta wspiera również preferencje decydenta i wykorzystuje je w ostatecznej ocenie. Preferencje oceniających stanowią istotę podejścia wielokryterialnego i są zjawiskiem naturalnym dla ocen dokonywanych przez człowieka, w odróżnieniu od pomiarów o charakterze obiektywnym [Saaty 1980; Saaty, Vargas 1990]. Metoda charakteryzuje się prostym i zrozumiałym mechanizmem bezpośrednio wspomagającym proces wspomaganą decyzji.

Preferencje decydenta w metodzie AHP określone są za pomocą ocen ważności wskazanych kryteriów i podkryteriów oraz wariantów. Na poszczególnych szczeblach struktury hierarchicznej tworzone są oceny poprzez porównywanie parami wszystkich obiektów znajdujących się na danym poziomie hierarchii. Oceny wyrażane są za pomocą wartości liczbowych (rys. 2). Zaproponowana przez T. Saaty'ego skala zakłada wartości od 1 do 9 (czasem do 7).

Skala ocen	
Wartość	Ocena wariantu 1względem 2
9	1 jest ekstremalnie preferowane
7	1 jest bardzo silnie preferowane
5	1 jest silnie preferowane
3	1 jest słabo preferowane
1	1 jest równoważne z 2

Rys. 2. Skala ocen w metodzie AHP [Saaty 1996]

Źródło: T.L. Saaty, *The Analytic Hierarchy Process: Planning, Priority Setting, Resource Allocation*, Pittsburgh PA: RWS Publications 1996.

W przypadku wielokryterialnych problemów decyzyjnych AHP ułatwia dokonywanie optymalnych wyborów poprzez dokonanie porównań parami. Zastosowanie metody AHP daje wiele korzyści. Dzięki niej można spojrzeć na rozpatrywany problem z innej perspektywy. Złożony problem uporządkowany zostaje w pewne kryteria i warianty.

Metoda ta ma obecnie szerokie zastosowanie w wielu dziedzinach, między innymi w ekonomii, logistyce, marketingu. Może być również wykorzystana w inżynierii i zarządzaniu środowiskiem. Jej przydatność została zweryfikowana praktycznie w trakcie rozwiązywania zróżnicowanych zagadnień decyzyjnych, także o społeczno-gospodarczym charakterze [Dytczak, Ginda 2006].

3. Opis wykorzystania metody AHP na wybranym przykładzie

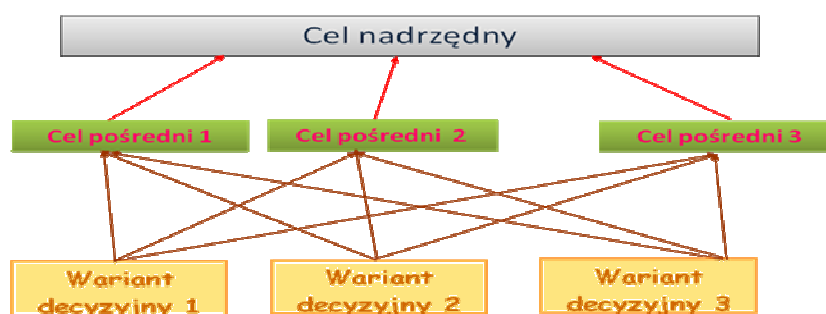
Zasadę wykorzystania modelu AHP przedstawiono na przykładzie podjęcia decyzji wyboru najbardziej optymalnego sposobu zagospodarowania odpadów. Decyzja uzależniona jest od kilku aspektów ważnych dla decydenta.

Jak dokonać wyboru najlepszego wariantu?

Wybór najlepszego wariantu za pomocą metody AHP odbywa się według pewnego schematu:

- 1) przedstawienie zaistniałego problemu bądź stworzenie problemu decyzyjnego,
- 2) przedstawienie problemu w szerszym zakresie,
- 3) postawienie kryteriów wpływających na podjęcie decyzji i realizację procesu,
- 4) budowa struktury hierarchii decyzyjnej kryteriów i subkryteriów (podkryteriów),
- 5) dokonanie na każdym poziomie hierarchii porównań elementów parami,
- 6) wykonanie obliczeń przy użyciu programu,
- 7) prezentacja stanowiska decydenta.

W AHP problem decyzyjny przedstawiono w postaci hierarchicznej struktury decyzyjnej (rys. 3).

Rys. 3. Schemat etapów metody AHP [.

Źródło: Opracowanie A. Biedrawa, na podst. O. Downarowicz (red.), *Zastosowanie...*, Gdańsk 2000; T.L. Saaty, *The Analytic...*, MacGraw Hill 1980.

Etapy metody:

- cel nadrzędny: „Wybór najbardziej optymalnego sposobu zagospodarowania odpadów”,
- cele pośrednie: „Wybór jednej z trzech możliwości”
 - 1) kompostowanie,
 - 2) recykling,
 - 3) składowanie;
- warianty decyzyjne: „Co jest ważniejsze”:
 - 1) ochrona środowiska – najmniejszy wpływ metody utylizacji na otaczającą przyrodę,
 - 2) uciążliwość zapachowa,
 - 3) hałas.

Dzięki temu mamy zapewnioną odpowiednią ilościową i jakościową porównywalność kryteriów z danego poziomu. Na poszczególnych poziomach struktury hierarchicznej zachowana jest także poprawność relacyjna i logiczna.

Na podstawie hierarchii tworzy się pytania dotyczące preferencji oraz priorytetów decydenta. Podczas udzielania odpowiedzi ekspert porównuje parami elementy hierarchii i dla każdej pary określa element dominujący (preferowany, ważniejszy). Zilustrowano to w tabelach 1–4.

Tabela 1

Proporcje kryteriów

	absolutna ważność	b. wyraźna ważność	wyraźna ważność	nieznaczna ważność	jednakowa ważność	nieznaczna ważność	wyraźna ważność	b. wyraźna ważność	absolutna ważność	
zmienna	9	7	5	3	1	3	5	7	9	zmienna
ochrona środowiska		✓								zapach
ochrona środowiska		✓								hałas
zapach						✓				hałas

Źródło: Opracowanie A. Bierawa.

Tabela 2

Kryterium ochrona środowiska – najmniejszy wpływ metody utylizacji na otaczającą przyrodę

	absolutna ważność	b. wyraźna ważność	wyraźna ważność	nieznaczna ważność	jednakowa ważność	nieznaczna ważność	wyraźna ważność	b. wyraźna ważność	absolutna ważność	
zmienna	9	7	5	3	1	3	5	7	9	zmienna
kompostowanie		✓								recykling
kompostowanie	✓									składowanie
recykling		✓								składowanie

Źródło: Opracowanie A. Bierawa.

Tabela 3

Kryterium uciążliwość zapachowa

	absolutna ważność	b. wyraźna ważność	wyraźna ważność	nieznaczna ważność	jednakowa ważność	nieznaczna ważność	wyraźna ważność	b. wyraźna ważność	absolutna ważność	
zmienna	9	7	5	3	1	3	5	7	9	zmienna
kompostowanie						✓				recykling
kompostowanie			✓							składowanie
recykling		✓								składowanie

Źródło: Opracowanie A. Bierawa.

Tabela 4

Kryterium hałas

	absolutna ważność	b. wyraźna ważność	wyraźna ważność	nieznaczna ważność	jednakowa ważność	nieznaczna ważność	wyraźna ważność	b. wyraźna ważność	absolutna ważność	
zmienna	9	7	5	3	1	3	5	7	9	zmienna
kompostowanie					✓					recykling
kompostowanie					✓					składowanie
recykling				✓						składowanie

Źródło: Opracowanie A. Bierawa.

4. Obliczenia do podjęcia decyzji

Do obliczenia popełnianych błędów wprowadzono wskaźnik zgodności (konsekwencji) – C.I. (*Consistency Index*). W praktyce dla wiarygodności wyników nie powinien przekraczać wartości 0,2 (tab. 5a – e).

Tabela 5 a–e

Tabele obliczeń wskaźnika zgodności

proporcja kryteriów	ochrona środowiska	zapach	hałas
ochrona środowiska	1	7	7
zapach	1/7	1	1/3
hałas	1/7	3	1

C.I.: 0,0679

b

ochrona środowiska	kompostowanie	recykling	składowanie
kompostowanie	1	7	9
recykling	1/7	1	7
składowanie	1/9	1/7	1

C.I.: 0,1635

c

zapach	kompostowanie	recykling	składowanie
kompostowanie	1	1/3	5
recykling	3	1	7
składowanie	1/5	1/7	1

C.I.: 0,0323

d

hałas	kompostowanie	recykling	składowanie
kompostowanie	1	1	1
recykling	1	1	3
składowanie	1	1/3	1

C.I.: 0,0678

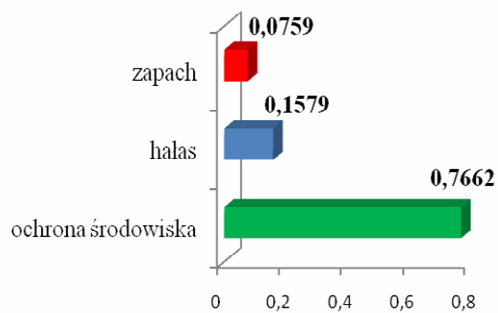
e

proporcja kryteriów	ochrona środowiska	zapach	hałas
kompostowanie	0,7608	0,2790	0,3189
recykling	0,1912	0,6491	0,4600
składowanie	0,0480	0,0719	0,2211

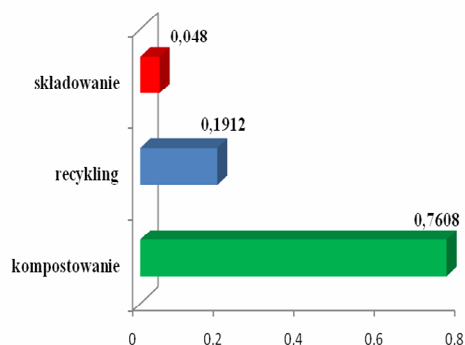
Źródło: Opracowanie własne.

5. Wybór najbardziej optymalnego sposobu zagospodarowania odpadów

Decyzja:

Najważniejszym kryterium doboru metody utylizacji odpadów jest ochrona środowiska.

Optymalną metodą utylizacji odpadów ze względu na kryterium: ochrona środowiska jest kompostowanie.

Podsumowanie

Dynamika dnia codziennego sprawia, że bardzo użyteczne stają się narzędzia wspomagania decyzji. Metoda AHP za główny cel stawia wspomaganie procesu decyzyjnego, w którym zachodzi konieczność podjęcia decyzji z uwzględnieniem wielu kryteriów. Powszechne stosowanie metody AHP przy modelowaniu procesów ekonomicznych, technicznych czy społecznych potwierdza jej przydatność wszędzie tam, gdzie kryteria mają charakter jakościowy, a głównym źródłem ocen jest doświadczenie i uczucie decydenta.

W metodzie tej zastosowane ograniczenia obliczeniowe ułatwiają implementację komputerową oraz zastosowanie w praktyce codziennej. Należy pamiętać także o elastyczności tej metody, dzięki której możemy ją dostosować zarówno do różnych klas badanych obiektów, jak i ich specyfiki.

Literatura

- Biedrawa A. (2009), *Modele zarządzania odpadami komunalnymi*, IV Konferencja Młodych Uczonych ProFuturo, Kraków.
- Downarowicz O., red. (2000), *Zastosowanie metody AHP do oceny i sterowania poziomem bezpieczeństwa złożonego obiektu technicznego* [w:] *Wybrane metody ergonomii i nauki o eksploatacji. Ekonomia – Eksploatacja – Ergonomia*, Gdańsk.
- Dytczak M., Ginda G. (2006), *Benefits and costs in selecting fuel for municipality heating systems with the Analytic Hierarchy Process*, „Journal of Systems Science and Systems Engineering”, 15, 2.
- Saaty T. (1977), *A scaling method for priorities in hierarchical structures*, „Journal of Mathematical Psychology”.
- Saaty T.L. (1980), *The Analytic Hierarchy Process*, MacGraw Hill.
- Saaty T.L., Vargas L.G. (1990), *The Analytic Hierarchy Process*, University of Pittsburg.
- Saaty T.L. (1996), *The Analytic Hierarchy Process: Planning, Priority Setting, Resource Allocation*, Pittsburg PA: RWS Publications.

Streszczenie

Podjęcie decyzji bywa problemem w przypadku złożonych okoliczności. Istnieją metody wspomaganie decyzji. Jedną z nich jest metoda analizy hierarchii. W artykule opisano zasadę jej zastosowania na prostym przykładzie z dziedziny inżynierii środowiska.

Słowa kluczowe: AHP, gospodarka odpadami, podejmowanie decyzji.

AHP – computers methods for complex decision support**Abstract**

Making the decision might be a problem in complex circumstances. There are methods for decision support. One of them is the method called: analysis of hierarchy. The article describes the use of the method's rules on a simple example in the field of environmental engineering.

Key words: AHP, wastes management, undertake decision.

Tatiana Vasilievna SAYENKO

Ecology of the National Aviation University, Ukraine

Formation of ecological and creative competence of future professionals in the period *Decade of education for sustainable development*

*Only individuals
reach the heights of knowledge, although many
close to them cheerfully and eagerly, some
reach these difficulties, shortness of breath, fatigue
and dizziness, all the time stumble, falling
and this happens not because the human spirit something is not
under force or unattainable, and what steps to the uncomfortable
knowledge available, damaged breach, threatened destruction,
that is what learning method mazy*

Yan Kamensky, Great Didactic

Education was and remains one of the priority areas of socio-economic progress in different periods of social transformation. In recent decades the process transition from an industrial to sustainable development with the acceleration of informatization, integration and globalization. Informatization associated with building a knowledge society and new approaches in education, that radical changes to its contents, forms, methods, means achieving a fundamentally new quality of training of high school students. The principles of sustainable development targeting all industries need to ensure mitigation of environmental pressures, slow reduction of natural resources and destroying the surrounding environment. International forums, to which Ukraine join, considered education *the foundation of sustainable development, the basic element of society's transformation towards sustainable development, as adopted in Vilnius (Lithuania) 2005 Strategy of UN Economic Commission for Europe of Education for Sustainable Development (UNECE of ESD)* set the task of the alliance members to 2014, ie during the Decade of Education for Sustainable Development, intensify efforts to implement the developed framework agreements with the intensification of practical action in line with defined goals and implementation of educational policy.

Thus, there were new opportunities for all education systems, including in Ukraine, which together with other members of the Bologna process competitive introduces a paradigm shift in teaching cognitive-oriented retaining creative approach and focus on the principles ecosafety, sustainable development [Beljavskiy 2008: 4–5].

Priorities are called for reforming higher education: the humanization, liberalization, fundamentalization, individualization, innovative character education, international integration, and no mention greening of higher education and education in general, although today, in time of global ecological crisis, it must be recognized the most important. Dramatic ecological realities of today's world, and especially Ukraine shows the hopelessness of social development without environmental thinking, consciousness, culture, so creating a modern system of environmental education, particularly higher for sustainable, balanced, harmonious, progress is not only a priority government project, and one of the important and complex conceptual approaches to the development of civilization and noospherohenezis [Sayenko 2008].

Design ideas for ecological studies carried out from *Belgrad Charter UN 1975*, making Tbilisi Conference in 1977, the Declaration and the Agenda for the XXI Century *UN World Summit in Rio de Janeiro* in 1992. Much effort attached Statement *Education for sustainable development* at the 5th European Conference of Ministers of Environment in Kiev 2003 *Environment for Europe*, which states: *Environmental education is the main tool that provides environmental protection and sustainable development, and within the environmental education should focus more on range of issues included in the Agenda for the XXI Century.*

The Strategy UNECE of ESD indicated that a key element of its implementation must be local (state) Action Plan, taking into account the actual situation of the country developed and adopted the basic documents of ESD for all levels of education. These measures were identified as priorities for the Ministry of Education and Science and the Ministry of Environment Protection of Ukraine. Further thorough studies are included to strengthen the links between natural, economic, social and political sciences, their maximum greening to include sustainable development principles in the curriculum high school courses, special courses for teachers and large-scale interdisciplinary projects.

According to the Concept of Environmental Education of Ukraine, approved by the Ministry of Education and Science in 2001, the main tasks of environmental education (EE) should be the formation of ecological culture means the formal and informal education of all population groups, particularly leaders of different ranks, production managers, training specialists – for environmentalists without exception all sectors of the economy. EE aims to combine ecological knowledge, ecological thinking, ecological philosophy, environmental ethics, ecological awareness in accordance to a certain level of social maturity. The strategic objective of EE should be the development of scientific bases on the basis of the Doctrine of education in Ukraine in the XXI century. The State National Program *Education XXI century*. Laws of Ukraine *On Education, On Higher Education*, the Concept of balanced national development, acceptance of which is a matter of time and the will of legislators with the Law of Ukraine *On ecological education*, which held hearings in Parliament in 2002.

However, theoretical and methodological principles of environmental education in higher education institutions (HEIs) with training to address urgent problems requiring professional pedagogical understanding of theoretical and methodological foundations of the modern ecologist, specialist of any industry as a new type of personality, ready to solve practical problems Environment, armed with environmental thinking, consciousness, understanding the place of Man in Nature, which is the highest holiness and unsurpassed Creation, to live in a harmonious and has the right personality wise, capable of providing a balanced development, ecosafety society.

National education system reflects the current tragic state of Ukrainian society, which should be overcome as soon as possible. In keeping with the enforcement of international summits and conferences in the state should join the adoption of the concept of sustainable development and effective implementation of defined objectives, including the education is of paramount importance. To resolve it is enough existing capacity of the education system to be activated in the Concept of Environmental Education of Ukraine and its adjusted plan implementation.

National system of environmental education is inadequately educational management and administration to match current requirements. It gradually loses its former advantages in the field through formal imitation of foreign schemes of study. Not sufficiently processed remains informal educational activity, which is difficult to overestimate the importance of achieving success of the objectives of education for sustainable information society. New telecommunications technology has not found wide application in the educational processes of most state universities, which casts doubt on the practical implementation of key provisions of the *Agenda for the XXI Century*.

The role of education in overcoming the ecological crisis, sustainable development of society is extremely high, as only it can create the conditions for formation of the governing elite, which is able to implement strong national capabilities for the benefit of its people, European and world communities. National education system needs a deep, not storied ecological content on which you can spend a gradual, rather than battering the transition to education for sustainable development, which provides a higher degree of consciousness, spirituality, ecological culture. West mod consumption society we oppose alternative in the form of highly spiritual, educated nation, rich in what has, and so, what does not need.

Comprehensive assessment of national ecological potential shows to move to a balanced policy of ecological and economic progress. State needs a stable and highly professional management structures at all levels, especially those that are the basis of sustainable development, permanent civil servants' training, evaluation and review them and ekominimum, knowledge on the basics of harmonizing economic, social and ecological balance. It should resolve to intensify their own environmental problems and to offer the world achievements in solving global, regional and local difficulties.

Ecology, in its modern sense, to be the basic educational sector, with its own issues, methodology, range of vital scientific problems. One of the main tasks ecological education is the formation of ecological culture of each person and ethnicity as a whole, efficient development which can be realized through holistic education system on the basis of a new environmental-educational model. Time clearly defined subjects passed. The current education would contribute to the full understanding of the unity of the world, a person is ready to refine and improve the unconditional observance of environmental laws.

Understanding how environmental education teaching only biological, geographical or other natural sciences is flawed because the educational content of environmental education should cultivate the culture of environmental values that educate the young generation at all stages of life, especially during formal and informal education, which some current controversy largely responsible for the ecological state of society.

Environmental education should acquire the status of strategic, large-scale, critical, priority areas, extended and updated content, form and methods of training in information society. Urgent is the need to organize its monitoring of formal and informal components, implementation certification training management personnel, compliance officers, deputies, their ecominimumes standardization, implementation ecomanagement and ecoaudyt in all sectors of the economy, especially in the education system in continuous processing perspectives environmental education in the state. Today should not ask questions about the development and improvement of environmental education, and a new status and role in the development of education for sustainable society, a decade of active implementation of which defined the UNECE since 2005.

At the present stage of education reform should establish a new position in relation to environmental education as a tool of socialization individual, his adaptation to life in the urban environment in the development of civil, information, sustainable society. This approach to understanding environmental education to submit it as a new educational branch of overrelationships features aimed at the formation of values related to the Human Environment: the natural and transformed by human activities, artificial, and the inner world of man himself, his health, spiritual and material needs.

Environmental education system needs significant improvement, i.e. a proper operational feedback to identify weaknesses, appropriate sensitive management decisions that may be realized through implementation of effective auditing and implementation indicators. Last widely used to monitor progress on the intensity of sustainable development of many countries in the world. Indicators recognized real tool monitoring performance leading authorities on the implementation of the goals. Their analysis may be correct goals, tasks, long-term target programs.

Environmental training in higher education is closely linked with a major university, which trains specialists for certain areas. If the national agricultural sector

receives government support in areas of modern research, the students receive training from their active involvement in this process, demonstrating the effective combination of theoretical and practical components in the formation of a high level of environmental culture. But if not implemented in environmental management, audit, certification companies, territories – it just affects the ecological condition of future specialists in different disciplines, specializations, which slowly formed the necessary high level of environmental thinking, consciousness, ecological awareness.

Overall, the introduction of only one subject *Fundamentals of Ecology* in high school curricula are not able to implement environmental education of future professionals and the actual withdrawal teaching *Fundamentals of ecological knowledge in schools casts doubt on its existence in our country in general and the means for forming person responsible and unite around common problems of and action to tackle global environmental crises.*

Literature

- Beljavskiy G.A. (2008), *The state of environmental education in Ukraine* // Shamrock (environmental newspaper Ukrainian Society for Nature Conservation). – № 3. – July. – p. 4–5.
- Sayenko T.V. (2008), *Education ecosafety Information Society: Problems and Prospects.* – Monograph. – K.: Education of Ukraine. – 288 p.

Abstract

All the components industry standards for higher education should be upgraded and added new requirements to the contents of education, social order, as ecological and diagnostic competence of future creative professionals during the *Decade of Education for Sustainable Development.*

Key words: education, ecology, balanced development.

Rozwijanie ekologicznych i twórczych kompetencji pracowników w czasie realizacji programu *Dekada edukacji dla zrównoważonego rozwoju*

Streszczenie

Wszystkie komponenty standardów wyższego wykształcenia powinny zostać ulepszone i rozszerzone o nowe wymagania w stosunku do edukacji, ładu społecznego jako ekologicznych i twórczych kompetencji przyszłych pracowników zawartych w dokumentach *Dekady edukacji dla zrównoważonego rozwoju.*

Słowa kluczowe: edukacja, ekologia, rozwój zrównoważony.

Vladimir KRYVOV

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine

Reclamation of disturbed lands in Ukraine environmental aspect

Existing techniques for the reclamation of disturbed land, developed in the Soviet Union and now require mandatory review, not only from an economic point of view, as well as education environmental.

Areas of reclamation should be determined taking into account such key indicators as the nature of disturbed land and the need for certain land for a specific agricultural landscape (the region).

Disturbed lands are causing great harm to the natural area and not only economic (loss of productive lands SH), as well as environmental, such as disturbed land are the cause of contamination by toxic aerosol substances or hydraulic displacement which is accompanied by a contaminated zone (Kalush Iv. – Frankivsk region of Ukraine). Such open mining bring irreparable environmental effects (Vinos onto the surface of toxic species, disruption of hydrological regime, education craters depression groundwater). Hence the importance of revegetation, which defines a set of culture and technology works aimed at improving the natural environment (landscapes) can not be overemphasized. However, currently neglected revegetation is not given, which was characteristic for the Soviet era (the main „hand” object and then re-cultivation).

The perversity of such a conservation was that return disturbed land in those lands from which they were derived (mostly it was arable land and other s.-g.).

Such an approach could be adopted for reclamation of linear objects (pipelines or storage of topsoil for construction).

When large-scale violations of the Earth's surface (open pit large) needs to rethink the concept of reclamation in preserving the ecological balance in the region.

Years of experience in remediation in the Soviet Union proves that deep pit excavation, which are formed in an open way of getting (Krivoy Rog and the Donets Basin), is almost impossible to return to a state that would use recultivation area of arable land or agricultural land.

Naturally, quarry excavation depth of 20 to 200 meters reveal rocks are different in lithology, and of course for the structure, density and ability to subsidence. So, to return such a career in the state close to natural failed. The actual

technology of mine technical reclamation phase leads to the formation of the microrelief, which was formed from uneven subsidence of the soil.

Measurements of the humus layer recultivation soil (pit manganese ore Dnepropetrovskaya region) showed uneven laying from 0 to 200 cm (Canas OP 2006).

Of course, in such cases it is impossible to transfer reclaimed land in agricultural lands.

Laboratory of Reclamation Institute of Soil Science and Agrochemistry. AN Sokolovsky UAAS in 1976, laid on Morozovska coal mine experience of six edatopov submitted loess, red-brown clay, humus and other ball. Institute of Land UAAS (Department of Ecology, Canas AP) held a series of experiments on these edatopah number of studies on the change in the chemical, physical and biological features of the education of man-made ecosystems under the influence of various phytocenoses (1994–1995).

Studies have shown that all species on the abiotic open pit mine (except supeschanyh) have a certain biogenic capacity and can act as substrates for sustainable ecosystems that are adapted to the environment. Since the content of hydrolytic nitrogen increased during the years of observation twice, and the average annual accumulation of humus were dark – 0,06%. In addition, the composition of microbial biologization coenoses, the number of microarthropods, species composition and number of taxonomic springtails and enzymatic activity. The foregoing makes it possible to talk about the possibility of formation of native flora and bring reclaimed land to grassland further working. This way, if it is impossible to return the disturbed land in tillage, can greatly reduce the cost of land reclamation by building mine technical body dump, where the main component will be potentially fertile rocks, for example – loess. Of course, a very deep career recommend using a recreation (Nikopol manganese ore mine).

Thus, depending on the nature of disturbed land, particularly on the type and parameters of technological systems (career, dumps, tailings), lithology, grain size and chemical composition of the disclosed species, as well as the master, plowed territory, warehouse land of modern landscapes, forest, water objects, should be preferred destinations reclamation are attractive from an environmental point of view economically. This can be traced based on the zoning of Ukraine.

In Polesie, the development of peat, sand, clay pits, reclamation is preferable to a creation of reservoirs and afforestation,

In the forest-steppe, where there is high agricultural development, with a small number eco-stabilization lands leading role in the remediation must be given recultivation. As disclosed by rocks in this area, as a rule potentially fertile, so remediation can have a grassland area or the creation of perennial plantations. Perspective is a recreational area, the creation of environmental niches, ecotones, reservations for the natural flora and fauna.

In the steppe zone of Ukraine, where the main places of mining for metals, which are rich in both closed and open ways. In this landscape have irreversible anthropogenic load, and this leads to ecological imbalances, the more so in the steppes tops in Ukraine Agricultural acreage and plow (respectively 80% and 56%). Therefore, the direction of revegetation in the steppe zone is the environmental and conservation area.

Relatively deep pit excavations (pits) and neighboring foreign dumps used a Reception. Flat top blade Zaluzhany cereal-bean grass mixture, and on the sides of planted forest and shrub plantings. The recess should be used for the creation of the reservoir and places of recreation, which will continue to populate the biota (flora and fauna). Thus, in modern conditions of ecological crisis and improve the environmental landscape of stability of the main direction revegetation should be a conservation principle.

In other words, the main purpose of man-made ecosystems should be made by fastening to the surface exposed rocks protect them from exogenous and the environment from man-made erosion (surface erosion), which soon will provide the conditions for the settlement of native flora and fauna. In the future, such land can be transferred to the environmental use (in forest land or water background).

In addition, virtually unexplored remains problem use of economic mechanisms responsible for failure to land the conditions for the reclamation of disturbed land. On the basis of Article 52 of the Law of Ukraine *On protection of land* from 19.06.2003 № 962-IV are subject to land reclamation, which have undergone changes in topography, the ecological state of soils and parent rock, as well as all of the hydrological regime of mining, geological prospecting, construction and other works.

Article 1 of the Law of Ukraine *On state control and protection of land* № 963-IV dated 19.06.2003 determined that not conduct operations with reclamation of disturbed lands – is the failure of the institutional, technical and biotechnical measures aimed at restoring soil, improve the health and productivity of disturbed land on the basis of the approved land management documentation. In practice, the reclamation of disturbed lands almost done, except for large objects, which leads to damage (loss) from surrounding owners (the owners) and users of land and the territorial community and the state. Abusive land law, which does not meet a set of organizational, technical and biotechnical measures aimed at restoring the topsoil, in accordance with the approved project soil illegally receives income from the use of funds for other purposes, which are estimated to have been received to carry out revegetation.

Thus, the economic concept of damage, which was raised non-performance of the revegetation owner of the land – a loss of profit, which according to article 22 of the Civil Code of Ukraine from 16.11.2003 № 435-IV can not be less than the income that was received by the offender.

The algorithm for determining the amount of damage that has been given the failure of work on land reclamation consists of:

- 1) The definitions of the estimated cost of the institutional, technical and biotechnical measures aimed at restoring soil disturbed land at the date of last inspection on the use and protection of land by the works of its value in the price index of construction works in the mining industry;
- 2) Determine the average annual income of the offender is not carrying out revegetation works by the present value estimates for complex works of land reclamation in the discount rate of the National Bank of Ukraine;
- 3) Determination of the total amount of damage given not to conduct reclamation of land through the works of the average annual income of the offender is not a revegetation for a period of failing to revegetation. Then the general formula will look like this:

$$Sp = VC \times I \times C \times T \\ 100 \ 12;$$

where

Sp – the amount of damage, UAH.;

VC – estimates of the institutional, technical and biotechnical measures to restore the soil cover, UAH.;

I – monthly price indices for construction and installation work for the data of State Statistics Committee of Ukraine;

C – a discount rate of the National Bank of Ukraine at the date of damage, %;

T – the term for revegetation, and months.

Conclusions

A negative situation that existed in the country on the revegetation requires conceptual foundation composition, content and format of the reclamation. This requires an inventory of damaged land and make a new conceptual additions (changes) to the standards and regulations, as well as the developed state standards, which could solve the problems identified revegetation for specific areas and regions.

Literatura

Бекаревич Н.Е., Масюк Н.Т. (1982), *О системном подходе к созданию рекультивированных земель в Степной зоне и рациональном использовании при этом плодородного почвенного слоя // Рекультивация земель в СССР.* – М. – Т. 2.

Гірничий Закон України від 06.10.1999 № 1127-XIV // Відомості Верховної Ради України від 17.12.1999–1999 р., № 50, стаття 433.

- Закон України „Про надра” від 27.07.1994 № 132/94-ВР // Відомості Верховної Ради України від 06.09.1994–1994 р., № 36, стаття 340.
- Закон України „Про державний контроль за використанням та охороною земель” від 19.06.2003 № 963-IV // Відомості Верховної Ради України від 26.09.2003–2003 р., № 39, стаття 350.
- Закон України „Про землеустрій” від 22.05.2003 № 858-IV // Відомості Верховної Ради України від 05.09.2003–2003 р., № 36, стаття 282.
- Закон України „Про охорону земель” від 19.06.2003 № 962-IV // Відомості Верховної Ради України від 26.09.2003–2003 р., № 39, стаття 34.
- Земельний кодекс України: Прийнятий 25.10.2001 № 2768-III // Відомості Верховної Ради України від 25.01.2002–2002 р. – № 3, стаття 2.
- Канапі О.П., Кофман І.Я. (1994), *До концепції використання порушених земель // Проблеми земельної реформи в Україні.* – К.: СОПС України НАН України. – С. 205–206.
- Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X // Відомості Верховної Ради УРСР від 18.12.1984–1984 р., № 51, стор. 1122.
- Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України від 03.10.2003–2003 р., № 40, стаття 356.

Анотація

Определено онятие рекультивации нарушенных земель. Указаны причины деградации земельного фонда Украины. Освещена законодательная база рекультивации нарушенных земель.

Abstract

Defined principle of revegetation. The causes of degradation of the land Ukraine. The legislative base revegetation.

Key words: degradation of land, reclamation of the land.

Rekultywacja gruntów uprawnych na Ukrainie w kontekście ochrony środowiska

Streszczenie

Określenie zasad rekultywacji gruntów. Przyczyny degradacji ziemi na Ukrainie. Legislacyjna baza rekultywacji gruntów.

Słowa kluczowe: degradacja gruntów, rekultywacja ziemi,

Volodymyr KALUGA

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine

On the edge of degeneration and recovery: from disintegrated fragmentary conception to integrated knowledge

*Let things being done for you be done.
Do for yourself things you have to do yourself*

Nazir Al-Kazwini

Now and again modern world has becoming narrower to anyone who feels an aspiration for spiritual growth, for revealing one's true self and establishing oneself as a unique individuality. This is especially true about those who since the very birth have been plunged into Judo-Christian paradigm of existence. Due to an overwhelming process of globalization though most of cultures and peoples of the world have become the hostages of Judo-Christian world outlook and values. Hence, the world of a person is inevitably being reduced to a transformation into a civilized consumer-oriented creature. Moreover, modern consumerism is marked by obvious promiscuity, lack of aesthetic taste and critical thinking. And above all, this consuming style as a means of existence of a modern person is absolutely incoherent with an integrated perception of the entity, that of a person or any other existence, since one can consume only things that have already been „faked” or „digested”.

As a consequence, a peculiar characteristic of the modern paradigm of existence of a social creature has been diffusion and atomicity of relevant knowledge, or in other words, perception or impression about a person per se. Knowledge about a man is de-concentrated nowadays in many spheres and directions of a cognitive activity of Homo Sapiens. Consequently, our everyday life is a disintegrated mixture of scientific and philosophic ideas, religious and ideological principles, and mystic and esoteric views concentrated upon the problem of man as a whole. Moreover, the results of such an activity are contradictive or even absurd at times.

As a result, this tendency, hence, does not favour an effective solution of the urgent problems of today, but breeds the new or aggravates the known ones. No wonder then, a routine life has become a kind of „bog” of never-ending troubles, disappointment and pain with fragile spots of petty cases of happiness and deceptive achievements. That's why every unique moment of one's existence is priceless since it is a true manifestation of real life's „breathing”, the voice from the depth of entity, warmth of paternal home. Alas, these very moments gradu-

ally wither and lose their intensity due to one's consumerism-crippled existence. The cause of the latter is definitely the very person, and he is to blame. The bitter truth is there is no greater enemy but the one within ourselves. Though, the truth is as well there is no greater friend but the one within too. Everything depends on the impression about oneself a person keeps actual and the way one treats the world around. The latter, to a great extent, depends on one's understanding of the eternal questions one is to reflect on: „what is person?“, „what is each and every one of us?“, and „what is the hierarchy of one's abilities and disabilities one is gifted or suffer from since birth?“

The realization of oneself and the life itself is formed of course under the influence, press and care of society and culture. In particular, modern person is staked at the energetic and informative monsters of Judo-Christian paradigm. Though the acquaintance with the world and oneself, luckily, is not limited to the imposed opinion from the outside. The most decisive role here belongs to private feelings and impressions which, when combined, form the basis of any individual experience. At least it is true about those complete and spiritually powerful personalities able to resist permanent negligence and reduction to a social slave or „figurine“.

When we consider about acquiring multi-faceted experience by a person we stress that one has to act the least: to be in constant action, movement and show activity. In the long run even the wise say „that things you do not acquire thanks to your work, you do not have“ [Grinevych 2005: 73]. Besides, as an ideal, one has to fill in every moment of one's existence with sense – only then one is a person paraphrasing the idea of R. Kipling's famous poem „If“. Projecting it into the reality it means that one has to learn to concentrate upon the very activity and not on the expected or gained result. In other words, to learn to get pleasure in the process as opposed to the one of an anticipation of a desired result.

Cognition of course, especially self-cognition, is not exhausted in variety of „vita activa“ [Arendt 1999]. And yet, activity has been if not the most simple, but definitely the most natural and accessible means of cognition. To some extent it is limited but it reveals ways to the truth and stimulates the search. Though in order to get effective outcome of the process of cognition based on one's abilities and skills one has to stick to some conditions. In particular, one has to keep in mind that „moving in the wrong direction with highest effect possible is even worse than remaining motionless“ [Murakami 2003: 653]. Hence, on the road of cognition one has to realize what forces lead oneself into a particular activity, what one hopes for and counts for. Besides, a crucial point for any researcher is to make an adequate idea upon the subject of one's cognition. Otherwise, the process of discovering of the unknown is reduced to a banal seeking for a black cat in a black room with an open door (a feature of many current theoreticians and truth-groundbreakers).

When we consider about self-cognition we stress that one has to be especially careful and reasonable because to a certain point one deals with personal thoughts no one can confirm or disprove. Only with time passing the life itself gives a clue about 'true' thoughts praising with satisfaction and optimism, or punishing with despair and sadness. Though feelings and impressions themselves are not the reason of some radical acts, risky in particular, alike suicide for instance. That's why there is no other threat by discovering oneself but psychic health. Still there is a high possibility of self-deceit and, consequently, being doomed to long-life hardships; in other words, the same colourless life of an ordinary person.

That's why when one is ready to walk along the road of a real cognition one has to consider that practice alone does not make manhood better as it is stated in Nazir Al-Kazwini's „Disintegrated Notes”. Any person needs a contact with the truth to get helped. This type of truth is adapted to a life of an ordinary person and revealed in interacting with or about those who were able to walk through a certain part of the road themselves to understand the truth. These are highly spiritual, reasonable and determined people who carry an impetus of wisdom as an opposition to those who rush about with their wisdom. The above-mentioned condition of development and movement along the road toward the truth, when one needs somebody who assists the movement, has lots in common with a Chinese saying, attributed to Shaolin monks, that runs: there is no desire without restriction; there is no progress without assistance.

But people of the nowadays in most cases deal not with wisdom of those who conquered the unknown and realized oneself, but most often with interpretations of wisdom in better instances, and with various personal distortions of wisdom in worse ones. „Devouring” those priceless achievements of the unsurpassed geniuses, dispersed in science, philosophy religious dogmas, etc. one is undergone through a massive restrictive factor of spiritual growth in better cases, when in worse ones – negative impact that reinforces total degradation.

At the same time the existence of various autonomous spheres of cognition of human nature inevitably leads to an illusion of a relative self-sufficiency of human manifestations like physical body, emotional sphere, consciousness, and psyche. Such an illusion is far from being innocent since it prevents a search of efficient ways out of the problems man experiences every day functioning as an integral multi-functional indivisible system. Any attempts to solve the problem on an artificially localized level are vain since they neutralize only the symptoms but not the cause. The worse is the former are devastating because they automatically switch on destructive mechanisms fatal to either body, or consciousness, or spiritual sphere, or man as a whole.

Probably, the first step one has to take up to cure oneself is a deep understanding of an inner integrity. Sure thing, one has to be brave enough to make the first step when most around are suppressed by routine hardships. This is far

from being that easy since at a definite point one has to doubt non-reflective „truthness” of every thing one has considered to be an essence of one and all existence. Moreover, one has to overcome inertia of one’s thinking and fear of loneliness. The latter, in particular, pushes a person to ever look for confirmation of one’s private belonging to something bigger than oneself, to the above-individual, in order to have an illusionary possibility to shift one’s responsibility onto it.

In other words, to face oneself one has to realize one looks in the opposite direction, because one’s attention and thoughts are concentrated on the illusions of the world and the entity, whereas they should have been directed onto the very world and its manifestations. An impulse for such a turn could have become a methodic driving an individual to an idea about organic integrity and unity of one’s existence in unison with any other existence around. On this initiative way toward the above-mentioned position an individual has to overcome or at least weaken dominance of various stereotypes and false beliefs revealing their true essence, real nature and functional purpose in one’s life.

Currently, the most optimal conditions for stimulating of an individual toward spiritual revival and self-coming-into-being have been created in the establishments of higher education. Firstly, on one hand student’s perception and thinking is flexible since it isn’t ultimately overloaded by stereotypes and extra information. On the other, most of young people have not been totally dependent on the older generation dictatorship, especially the one of parents and tutors. Secondly, institutes and universities have always been places of the best and potentially elite strata of society. Thirdly, the very higher education establishments are aimed at carrying out a function of a powerful resonator and a guide of one’s cognition. That’s why we believe it is reasonable enough to introduce into the curricula an appropriate subject which main goal is reproduction of an integrated understanding of a person.

An integrated idea of re-considering of nature of man and its essence when viewed from the position of integrity of entity can be represented within the margins of the special course „The Ecology of Consciousness”. This manual „The Ecology of Consciousness” is aimed at facilitating such an understanding by means of work with personal ideas about oneself, the other, the world in general, and by extending informative and active bases. Therefore, this special course of lectures comprises not only a presentation of theoretical material based on a student’s experience, but also practical exercises – sharing experiences. That’s why the classes imply personal active involvement into mastering of the materials suggested.

The essence of „The Ecology of Consciousness” is a system of views upon integrity of a person and understanding of the ways of accomplishing of an individual identity. The starting point of The Ecology of Consciousness is an opin-

ion about a modern man who finds himself in a situation of distorted perception of oneself as a consequence of a vast restriction of cognitive possibilities and deforming of one's consciousness both within individual as well as collective frames.

Spiritual degradation of man, limiting or, otherwise, abolishing of one's creative prospects and abilities, go hand in hand with re-orientation of the majority onto solely personal manifestation of the entity, concentration on ego, self-restriction of one's perception of reality. Extracting oneself out of cosmos and nature and inserting into an artificial world of civilization has become possible thanks to an ontological fracture of integrity of the entity, its splitting into a subject and an object, their opposition. Plunging into a world of one's own sensations, total concentration on one's ego, that is enclosure from the other, has become real due to the second, ontic split – polarization of the world which found its reflection in establishing of dual elements: the good and the evil.

Hence, there is a huge shift in the structure of the Entity from organic integrity to identifying and enrooting of a variety of personal ersatz-entities or existences.

Overcoming of the ontic and ontological fractures or at least the highest possible neutralization of their negative consequences is connected with cleansing of an individual consciousness from energy-informative clusters, extending perception, and stimulation of the cognitive processes. A person who is set to accomplish integrity of the entity as well as to exclude a variety of mediators between him and the Entity has „to be a question for oneself first” (St. Augustine). Otherwise, in a painful attempt to realize something that lies beyond oneself, a person risks to reduce to a state of „sane” nonsense transforming the world into an illusion. That's why we define the subject of the Ecology of consciousness in a person as a manifestation of the Entity, integral and indivisible, who directs his cognitive activity and attention onto oneself.

The prominent purpose of this course is to create an atmosphere suitable for revealing of new emotions, hinting at an active search of oneself, and to help a reader to pattern one's behaviour under definite conditions. To be more precise we can use Mircea Eliade's ideas, slightly paraphrased, that run that this course is aimed at „helping those who seek for something that is worth seeing in this so-called life” [Eliade 2001: 57]. This set of lectures does not pretend to put all dots on i's becoming a guide-book manual for life. The basic principle that lies in the core of its content is an idea that „there is good and evil in everything: everything is interrelated and subdued to the world laws which were, are and, for the better or the worse, will remain incomprehensible by human in their fullness” [Grinevych 2005: 43]. But nothing can restrain a person to know the truth. The only exception is, probably, the very man armed with indifference and depression.

Literature

- Arendt G. (1999), *The Position of Man*. – L.: Litopys. – 254 p.
- Chumachenko V. (2000), *A Way to the Unuttered: A Collection of Materials upon the Problems of Modern Esoteric*. – Kryvy Rig: „Publishing House”. – 208 p.
- Eliade M. (2001), *Mephistopheles and Androgyny*. K.: Edition by Solomiya Pavlychko „Osnovy”. – 591 p.
- Grinevych S. (2005), *The Stone of Knowledge: Advice of an Old Sage*. – K.: Publishing House „Prosvita”. – 88 p.
- Kaluga V.F. (2008), *Searching for the Ways-Out from the Pitfalls of the Utilitarian World. Irrational Mechanisms of the Organizing of the Common World as an Alternative of Private Interest Domination and Would-Be Rationalism*. K.: Millennium. – 162 p.
- Manly P.Ch. (1995), *Self-discovery. (The Exercises Aimed at Awake and Development of Inner Perception)*. K.: „Sophiya”. – 289 p.
- Murakami H. (2003), *The Wind-Up Bird Chronicle*. – M. Eksmo.
- Rajneesh O. (2001), *Ars Moriendi*. M.: „Nirvana”. – 176 p.

Анотація

Основное внимание статьи сосредоточено на концептуализации идеи формирования целостного восприятия человека в рамках спецкурса „Экология сознания”. Современный человек как никогда раньше нуждается в очищении его сознания от накопившейся избыточной информации, представленной в виде огромного количества стереотипов и различных догм, и переоценке ценностей, а также в систематизации и оптимизации мировоззренческих установок и позиций. В противном случае ему угрожает бесповоротная деградация до уровня „социального болванчика” или „раба” собственных иллюзий.

Ключевые слова: сознание, экология, идентичность, иллюзия, стереотип, представление, знание.

Abstract

The main focus of the article is concentrated upon conceptualization of an idea of formation of an integrated perception of a person within the frame of a special course „The Ecology of Consciousness”. Modern man is in need of deleting of excessive information out of his consciousness, which is presented in forms of stereotypes and dogmas, and substituting it with systematized and optimized world outlook aims and principles. Otherwise man is threatened to reduce to unalterable degradation down to a level of a slave of personal illusions or a social „figurine”.

Key words: consciousness, ecology, identity, illusion, stereotype, idea, knowledge.

Na granicy degeneracji i poprawy: od zdeintegrowanych fragmentarycznych pojęć do wiedzy całościowej

Streszczenie

Główny kierunek rozważań w artykule skoncentrowany jest na konceptualizowaniu idei całościowego spostrzegania człowieka w ramach wyróżnionego przedmiotu studiów: „świadomość ekologiczna”. Współczesny człowiek potrzebuje usuwania nadmiernej informacji ze swojej świadomości, która była obecna w formie stereotypów oraz dogmatów i zamieniania jej na usystematyzowane i zoptymalizowane spostrzeganie całej złożoności świata. W przeciwnym razie człowiek jest zagrożony degradacją do poziomu niewolnika osobistych iluzji lub bycia „figurą socjalną”.

Słowa kluczowe: świadomość, ekologia, tożsamość, iluzja, stereotyp, pomysł, wiedza.

Natalia RIDEI, Svetlana PALAMARCHUK, Denis SHOFOLOV
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine

Providing of course „Ecological expertise” for bachelors in environmental NUBiP Ukraine

Along with important environmental control regulations of environmental protection in agricultural sphere is the environmental assessment – a function of the state environmental policy and management of a balanced ecology nature safe. Ecological expertise ensures ecological safety of production potential of society, environmental quality and human health. It is mandatory system of decision-making on socio-economic development, territory or economic entity, implementation of which will have a significant impact on the environment of the territory or natural and anthropogenic altered ecosystems in general, to develop expert conclusion about possible environmental effects of implementing these decisions.

According to Article 1 of Law of Ukraine „On ecological expertise” ecological expertise – the kind of scientific and practical activities specifically authorized by government agencies, environmental expert formations and associations, based on interdisciplinary environmental research, analysis and evaluation before the project, design and other materials and objects, realization, or activity which may adversely affect the state of the environment and human health, and directed the activity, or the norms and requirements of legislation on environmental, functional use and reproduction of natural resources, environmental safety [Ridey, Makarenko, Palamarchuk 2009].

Discipline „Environmental Survey” forms of knowledge: environmental quality, environmental protection and balanced, rational nature; environmental parameters that determine the quality of life, regardless of the state system and borders; environmental kvalitolohiyi how complex the science of determining quality indicators and components of the environment, quality management systems produce goods and services for the implementation of environmental management policy. Provides the ability for an integrated impact assessment in natural resources, human health and environmental quality of different innovations (projects of enterprises, structures, buildings, technologies, inventions, standards, materials, products, materials, transform the nature of projects etc.) across a selected area , region, state. Provides skills: preliminary check the compliance of the requirements of environmental protection of society and the environment, guarantee import of environmentally sound products and technologies, research

and management of human impacts on the environment for technology assessment and environmental risk parameters to determine the integrated quality and safety of the environment, human life indicators; establish the effectiveness of economic and social superior, sustainable development indicators based on equity, economic affordability, social wealth and the orientation of the spiritual, ecological values of civilization in the period of globalization, the definition of criteria of quality of life, use of normative support of scientific and methodological basis of quality criteria for environ This course is taught at four-year Undergraduate and ecologists are: ESTS 5 credits, course work, research workshop, a form of control – exam.

During the research practices in the priority research NUBiP Ukraine student examines environmental review and facility control, namely: – acts, regulations and technical and methodological documents, and integrated development of targeted programs, schemes of development activities in agriculture, population and natural resources in the territories by a constant, which is a university – feasibility studies and construction projects, developing and implementing new technologies, reconstruction, modernization or elimination of production enterprises – international agreements, research and practical projects and activities – materials justification for the use of natural resources (contracts, licenses) introduced activities that affect the environmental situation in rural areas or the environment in general – the new documentation equipment, technology, materials, substances, products and raw materials and services – documentation of materials protected areas and territories with different activities on the ecological situation, other documents on the environment.

The subject of environmental review are:

- Rationale for their economic activities and way of 5yiyi, rational use of resources;
- The establishment of factors of influence and degree of ecological disaster, impacts of economic activities on the environment;
- Assessing the level of environmental safety products and wastes;
- Analysis of environmental, socio-economic consequences of energy activities;
- Completeness measures for compliance with environmental laws, predictions, prevention of emergency situations, eliminating possible environmental consequences;
- Evaluation methods for monitoring environmental safety and economic activity and environmental quality.

Object design or manufacturing operation in the agricultural sphere falls into the category, which adversely affect the environment, if there is:

- source of negative influence of various kinds of physical, chemical, biological, radiation, noise, vibration emissions, discharges of sewage, waste of different nature;

- need for construction of wastewater treatment facilities, gas and smoke, particulate emissions, drive slag, sites for accommodation, storage of waste and implementation of adequate technical support systems of machines and plants for their utilization and processing;
- need for disqualification of 10 hectares of arable land or forests of the first group;
- statistically proven correlational dependence on the incidence of workers or residents in the agricultural sphere.

A focused list of diploma to bachelors. Preparation of graduating bachelor of dealing with „ecological expertise” for the agricultural sphere as a whole, and agricultural areas directly NUBiP Ukraine should be structured and consist of sections:

1. The theoretical justification of the study – Literature review.
 - 1.1. The need for environmental impact assessment of objects and areas agricultural sphere.
 - 1.2. Domestic and global approaches to environmental monitoring environmental quality in the agricultural sphere and the biosphere.
 - 1.3. Analysis of environmental impact assessment and the impact of agricultural production on the environment (of natural resources, technology, engineering).
 - 1.4. Legal aspects of the application of environmental assessment and monitoring environmental quality.
2. Place terms of research and general description of an object that is studied (the object of examination and control).
 - 2.1. Characteristics of that review and (dates).
 - 2.2. List the name and materials expertise.
 - 2.3. Data organization that developed the materials for project or facility examination.
 - 2.4. The cost of design or construction work (a production process in general and her own).
 - 2.5. Information about the customer or the authority who approves the documentation, subject to environmental review and quality control environment.
3. Object (Examination and Control), subject (expert studies of the production area or production activities, technology etc.) and methods of environmental review or quality control environment.
 - 3.1. Overview of environmental content materials expertise.
 - 3.2. Functional-spatial-planning and structural organization of the territory, which is scheduled to introduce the project (or construction, technology, or system of machines) in the agro-ecosystem (or ecosystems).
 - 3.3. Characteristics of technological, economic, energy, sanitation, innovative regulations.

- 3.4. Optimization of environmental protection, rational ways, economically, sustainable use and conservation, water sources, forests, air, biological resources etc.
4. Assessment of basic measures to protect the environment and natural resources with consideration of environmental effects (risks and risks of the project or the work of manufacturing activity).
 5. Recommendations for project approval or continuation of the work of expert work in applying environmental measures and environment-oriented solutions. Tentative list of topics undergraduate work.
 1. Regulation of social relations in the field of environmental assessment for the environmental safety of agricultural sphere.
 2. Analysis of protection of environmental rights and interests of individuals involved or living in agricultural territories.
 3. Environmental management expertise and constant regeneration of natural resources land and water users in specific sections and regions.
 4. Public ecological expertise of legislative and other legal acts in the industrial and social spheres.
 5. Independent environmental assessment of pre-project materials and agricultural sphere enterprises (agricultural production, or food processing enterprises and sewage in agriculture).
 6. Environmental assessment of new technologies, techniques, systems of machinery in agricultural sphere (agribusiness, biotechnology, energy, environmental innovation).
 7. Environmental assessment of modern materials (resource-, energy-economically biomaterials).
 8. Examination of ecological situations, developed in separate paragraphs and regions. (Under the influence of agro-industrial sectors, techno, urbo-).
 9. Examination of ecological situations, developed in separate paragraphs and regions. (Under the influence of agro-industrial sectors, techno, urbo-).
 10. Ecological expertise in agriculture: current productions, installations, warehouses, private farms for waste disposal.
 11. Environmental impact assessment of military, defense facilities in agricultural areas.
 12. Analysis of alternative technologies decrease (inhibition, removal, predicting) the negative impacts of objects of expertise in the agricultural sphere of the environment.
 13. Ecological examination facilities and quality control of environmental business.
 14. Comprehensive Assessment of environmental and socio-economic performance or implementation of national economic objects functioning in agricultural areas.

15. Analysis of the impact of new technologies resource saving to prevent negative environmental impact.
16. Expert ecological assessment and quality control or production of natural (water, land, biological and recreational) resources of a certain territory, region.

Algorithm of an expert on environmental responsibility and operation of inspection that is designed or has the sections:

1. Feasibility Study (FS) project or facility.
 - 1.1. Rationale resource and energy saving implementation, low-waste technological processes (technology, appliances, machines) in agriculture (in agriculture).
 - 1.2. Rationale placement, processing, efficiency and waste management in the agricultural sphere.
 - 1.3. Data on agricultural products and raw materials and resources for their production.
 - 1.4. Process maps of agricultural production.
 - 1.5. Map, the plan of nature (earth, water, forestry, cartographic, binding scheme with a mark of future or existing sources of pollution – for waste, emissions, discharges) (scale 1:25000).
 - 1.6. Plan of settlement within the economic activities (agricultural, industrial etc.).
2. Integrated ecological-economic impact assessment of planned or actual agricultural, environmental activities on the environment and human health.
 - 2.1. Data of the research parameters for the environment (atmosphere, soil, surface and groundwater, flora and fauna, health and others), including historical and cultural monuments, conservation and protected structures within or which are scheduled to place at objects.
 - 2.2. Data characteristics of the main natural resources used or operated in the territory (water, soil, biological, fossil and recreational resources, etc.).
 - 2.3. Designing or valid indicators of emissions and discharges of pollutants into the air and water.
 - 2.4. Resource saving, cost-benefits arrangements to facilitate the effective treatment of wastewater and polluting emissions or guarantee isolation processes and efficiency of water supply and clean air protection.
 - 2.5. Measures to ensure conservation, protection of biodiversity and biological resources play area, nature reserve and historical and cultural foundations.
 - 2.6. Ensuring the protection and the environment from harmful effects of anthropogenic, physical, chemical and biological factors.
 - 2.7. Assessment of existing and potential social consequences and characteristics of ecological, economic, energy losses from the project or activities existing technologies introduction of new substances equipment, materials, and expert assessment of risk to the population and living environment.

At low environmental processing in the design or lack or insufficiency of environmental innovation processes in enterprises or industries Agriculture comments and suggestions should be formulated with the expert conclusion of substantive content necessary changes, additions and mentioning refining and supply materials for a second environmental review.

Conclusions, proposals and recommendations after approval by management are required for project developers, as customers and performers.

For diagnosis implementation of the environmental assessment may be imposed repeatedly.

Graduates of the Bachelor-environmentalists can continue their studies in Master of the basic direction of Ecology: 0708 specialty 8.070801 „Ecology and Environment”, as well as magistrates analytical expert direction directly control specific category code: 1501 specialty. 8.000001 „quality, standardization and certification” program „Environmental examination and quality control environment”.

Literature

Ridey N., Makarenko N., Palamarchuk S., Makarenko V. (2009), *Scientific guidelines for environmental impact assessment areas agricultural sphere*, edited by. candidate. Agricultural Sciences Assoc. N. Ridey. – K.: Information and Publishing Division part of work, – 112 pp.

Abstract

Along with important environmental control regulations of environmental protection in agricultural sphere is the environmental assessment – a function of the state environmental policy and management of a balanced ecology nature safe. Ecological expertise ensures ecological safety of production potential of society, environmental quality and human health.

Key words: bachelors studies, ecology education, ecological safety.

Kurs wprowadzający „Ekologiczna wiedza specjalistyczna” dla studiów licencjackich z ekologii na NUBiP Ukraina

Streszczenie

Jednym z najważniejszych założeń ochrony środowiskowej w sferze produkcji rolnej jest oszacowanie stanu polityki środowiskowej i zrównoważonego rozwoju w zakresie ochrony przyrody. Ekologiczna wiedza specjalistyczna zapewnia bezpieczeństwo społeczne i wysoką środowiskową (ekologiczną) jakość życia i zdrowia ludzi.

Słowa kluczowe: studia licencjackie, edukacja ekologiczna, ochrona ekologiczna.

Valentina SVISTUN, Ludmila MAKODZEI

National University of Life and Environmental Science of Ukraine, Ukraine

Trends in training of future agrarian specialists for management activity

A necessary prerequisite for the development of agriculture of the country is a powerful system of agricultural education. Characteristics of this system largely reveal the presence of management resources and opportunities for the agricultural development of the country. The most numerous, despite the significant number of open in recent years specialties, which trains students in agricultural universities of III–IV accreditation levels, remain specialties in „Agronomy”, „Agricultural Engineering” and „Technology of production and processing of livestock products”.

For the success of agrarian reform it is necessary on the base of a comprehensive analysis of scientific developments in the field of modern management theory and practice, the specific functioning of agriculture and the management features in it, and correct understanding of content management activity leaders in the field of economics, to evaluate objectively and define conceptually priority goals, objectives, content, methods and technologies in training of future agrarian specialists (agronomists, zoo engineers, mechanical engineers) for management activities.

To find out the current trends occupation of managerial positions in the agricultural industry experts listed specialties, we analyzed the data of 2 categories of managers (heads of departments and their deputies of industrial development district state administrations, heads and their deputies of agricultural enterprises). The results showed that the trend of recent years have not changed: the leaders of professional education retain agronomic superiority, with technical education – takes 2-nd position, in third place – the leaders of zoo engineers education, economists – 4-th place, veterinarians – 5-th place and a small percentage of managers – engineers, electricians, lawyers, and teachers (table 1).

State regulations provide for the use of graduates in management positions, depending on the gained qualification level, namely:

- a) junior professionals – as head of primary business units, engineers, junior engineers, agronomists and livestock specialists in agriculture;
- b) bachelors – as head of business units, engineers, agriculturists, zoo engineers, economists, accountants etc. in agriculture;

- c) specialists – as managers of business units, major (leading) engineers, agronomists, zoo engineers, economists, accountants, etc. in agriculture;
- d) masters:
- professional orientation – as managers of business units, major (leading) engineers, agronomists zoo engineers, economists, accountants, etc. in agriculture;
 - scientific direction – as research assistants of research institutes, major (leading) experts design institutes etc. [Cucmeta... 1997].

Table 1

Distribution of heads of agriculture development district administrations and agricultural enterprises for special education

Position	Specialty							
	agronomists	mechanical engineers	zoo engineers	economists, accountants	veterinarians	electrical engineers	lawyers	teachers
heads of departments and their deputies of industrial development district state administrations, persons	156	56	53	28	14	5	2	–
%	49,7	17,9	16,9	8,9	4,5	1,6	0,6	–
heads and their deputies of agricultural enterprises, persons	60	40	25	17	5	3	2	2
%	39,0	26,0	16,2	11,1	3,2	1,9	1,3	1,3

So, a specialist of educational qualification „Bachelor” is the middle management level positions and performs in the management the operational and tactical tasks that are associated mostly with solving problems of internal environment. To perform by specialist of management functions at this level is an important ability to communicate with people. In this regard, it is particularly important during training to master the practical skills and managerial skills of communication.

Specialist of educational qualification „Specialist” immediately after graduation may hold positions in top management or enterprise to be its leader. Managers of such a level are more focused on the external environment of the organization.

So, management training at this level should provide them with knowledge, skills and ability to plan, predict, think strategically, which is achieved by studying a number of disciplines such as sociology, psychology, management and marketing, manufacturing, management, production management, business eti-

quette, business communication, corporate governance, management information systems and others.

Curriculum disciplines and training specialists in specialties „Agriculture”, „Agricultural engineering”, „Technology production and processing of livestock products” according to industry standards of high school are divided into courses of humanitarian and socio-economic, natural and scientific, professional and practical training.

Analysis of curriculum in training specialists of educational qualification „Bachelor” allows concluding about a small number of hours assigned to that discipline, which provide management training for students. So, the hours of discipline „Management and marketing”, which are taught in three surveyed departments, the total number of hours in the training for specialization is – „Agricultural engineering” – 0,5%, „Agriculture”, „Technology production and processing of livestock products” – 1,2% and 1,3%, respectively (table 2).

Table 2
Analysis of curriculum in training EQL „Bachelor” in the field of „Agriculture”, „Zoo engineering”, „Agricultural engineering” (hours)

Specialty	EQL „Bachelor”								
	Training courses				discipline in their complement „Management and marketing”				
	humanitarian and socio-economic	natural and scientific	professional and practical	Total	lectures	practical workshops	Independent work	total	% to the total number of hours
Agriculture	1082	916	4510	6508	15	30	36	81	1,2
Agricultural engineering	1409	2162	2697	6268	13	13	9	35	0,5
Zoo engineering	1296	2214	2619	6129	24	24	33	81	1,3

In working curriculum in training specialists of educational qualification „Specialist” in specialty „Agricultural engineering” are provided hours on discipline „Engineering management” – 42 hours including 14 hours – lectures, 28 hours – laboratories, 28 hours – independent work. Specialists in „Agriculture”, „Zoo engineers” are limited in managerial skills, which received during bachelor.

Given that management training of specialists for agriculture is extremely important for the development of modern agricultural industry, we believe that it

is necessary to ensure a broad and comprehensive management, psychological preparation of the future agrarian specialists.

Any academic discipline contributes in the formation and development of management competence of specialist. But abstraction of the subjects in general courses does not help students to understand about the real meaning of professional, management activities and requirements to a specialist, their acquisition of managerial knowledge, skills and abilities during the first two training courses.

According to scientists, the division in the teaching of basic and professional knowledge, the dominant disciplinary approach to learning content, low level of problematic, absence of orientation in general disciplines for professional activities affect negatively the motivation of professional training of students, and thus their learning interest. As a result, much of students think that the comprehensive disciplines don't advance, but distance from their professional mastering of important skills and knowledge [Ильин 2000: 268]. This statement is quite true of training students for management activities.

One of the ways of training students for management activities without unnecessary their overload within total workload provided for training of future specialists in agrarian is a thorough content analysis and rational allocation of teaching time of some subjects which were studied by students in secondary school; review, rational layout, adjustment of curriculum to change in the content, structure, technology, and organization of educational process, content oriented disciplines humanitarian and socio-economic, professional and practical training of agrarian specialists for future management activities.

Literature

Ильин Е.П. (2000), *Мотивация и мотивы*. – СПб: Питер. – 512 с.

Система ступеневої освіти в Національному аграрному університеті: структура НАУ, вступні випробування, зміст освіти, сфера використання фахівців, вартість освіти, права і обов'язки студентів і випускників (1997), – К.: Ред.-видав. центр НАУ. – 36 с.

Abstract

The main feature and specific problems of agriculture in Ukraine is that they don't concern only rural but also every citizen of Ukrainian society as a single safe and without alternative source of nutrition and food security. In this regard, interest of pedagogy to reforms in this area is a subject of major social, state and national economic significance of agriculture and its products for society.

Key words: agriculture problems, food security, ecological education.

Trendy w kształceniu rolniczych specjalistów dla zarządzania

Streszczenie

Główną cechą i określonym problemem rolnictwa na Ukrainie jest to, że nie dotyczy on tylko obszarów wiejskich, ale także każdego obywatela Ukrainy. Chodzi tu o bezpieczeństwo w wymiarze jednostkowym i całościowym w zakresie wytwarzania produktów żywnościowych. Pod tym względem zainteresowanie pedagogiki w obszarze reform w tym zakresie treści jest głównym tematem społecznym, racją stanu, narodowym i ekonomicznym znaczeniem rolnictwa i jego produkcji dla ogółu społeczeństwa.

Słowa kluczowe: problemy agrokulturowe, ochrona żywności, edukacja ekologiczna.

Natalia RIDEI

National University of Life and Environmental Science of Ukraine, Ukraine

International experience and support of criteria for european certificate „Blue flag”

Under the cooperation agreement and to the International Research Master European Work-shop for the master's program, adapted to European requirements „Teaching about the environment”, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (NUBiP Ukraine) and „Master of Environmental Science” Wageningen University (WUR, Netherlands), masters and PhD Department of Ecology and Biotechnology studied in the University of Wageningen for 3 months.

One of the main course was a joint study of theoretical and practical course-workshop practice in Ukraine European Work-shop (more EUW), which lasted two weeks. In this course students signed up for various graduate programs „Teaching about the environment”, „Integrated Water Management”, „Agriculture and fish farming”, with specializations”. Quality and environment of the seas, „Marine Ecology”, „Management of marine and coastal resources”, „Management of ocean and coastal systems”. One of the conditions of the European course at the University of Wageningen is the participation of students of different nationalities. In this course students are registered representatives of the Netherlands, Ukraine, Spain, France, Italy, Poland, Belgium, Greece, China, Nepal, Mongolia and Indonesia. Students environmentalists NUBiP Ukraine within three months studying in the Netherlands in Wageningen University, along with then-partner university students as part of an international group came to study in Teaching and Research Center, biology, ecology, subtropical plants and Landscape Educational and Research Institute, Environment and Biotechnology NUBiP Ukraine (Nikita, Crimea).

When complete, students from partner universities in 12 countries returned to the WUR to continue theoretical studies, preparation of a generalized report on the results EUW, exams and security report.

The course EUW students had an opportunity to apply knowledge gained in advance, the ability and skills, performing environmental and analytical tasks for the customer from Ukraine. In real life situations a group of students examined specific environmental problems of the Black Sea coast in the Big Yalta. Results were based on field surveys of students, faculty consulting partner universities, professionals and educators, local government officials, local governments, envi-

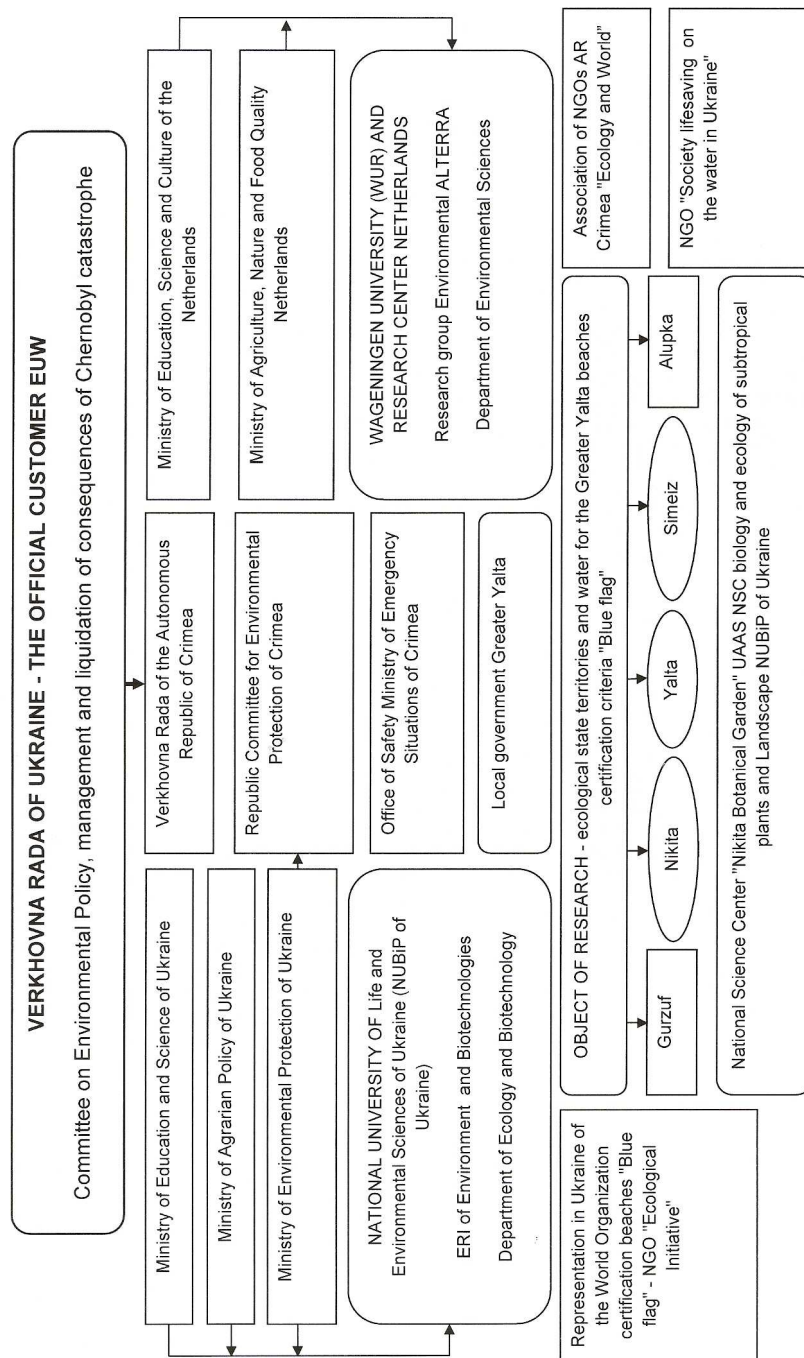
ronmental monitoring and management of NGOs. Each group had to make a program report from the state of nature area of the Greater Yalta and provide recommendations to the customer provided, the prevention, elimination of environmental problems of coastal areas and waters of the Black Sea according to the criteria of the European Certificate „Blue flag”.

Certificate of quality beaches „Blue Banner” was adopted in France in 1985 when the first French coastal administrations, he was awarded based on criteria related quality of sea water and coast to prevent sewage into the sea. Blue flag awarded Environmental NGO Federation of Environmental Education of Europe (FEEE). In 2001, she changed the title and the World Federation for Environmental Education FEE (hereinafter FEO). FEO is a non-governmental organization comprising 47 member countries from Europe, Asia, America, Africa and countries of Oceania. Since 1987, the French idea of „Blue Banner” became widespread throughout Europe and supplemented with new areas of environmental management, such as: waste management, coastal planning, protection of coastal areas.

The program „Blue flag” is seen as a tool to support environmental safety and sustainable development of marine and is – the European Certificate of beaches, which is recognized worldwide. Criteria to include level of ecological education and enlightenment, people access to environmental information, water quality of different origin and destination, the effectiveness of environmental management, service quality and safety. In addition to these criteria as a component of the research criteria were added – the development of tourism, to promote the balanced development of recreational areas, without prejudice to the environment.

Methods of research evaluation of environmental impact are: determining the status and development of natural processes and influences on them: check-lists, matrices, charts, flow forecasting natural processes: analysis, synthesis, observation, measurement, comparison, calculation, interpretation of impacts: impact indicators display, rank (breeding) alternative project within the categories of impact.

Also used an independent public examination methods for collecting and analyzing data on certification opportunities „Blue flag” beaches and territories of the Greater Yalta, such as surveys (surveys of tourists, local population), interviews (by officials, experts, representatives of regional government, local government, scientists educators), brainstorm (group of students and advisers with no critical remarks on the ideas, solutions), discussion (discussion by all parties to the procedure of examination of the criticisms), Delphi method (poll officials, managers at various levels), the method of predictive scenarios analysis all participants opportunities certification „Blue flag” beaches and areas. It is recommended to apply one or a combination thereof.

Scheme 1. Organization master course european work-shop

When interpreting the influence matrix used criteria „Blue flag” indicators grouping chain and identified the dominant, which significantly affect the quality of the simplified method matrix Leopold and Batelle [Вторжение... 1983; Максименко, Горкина 1996]. These approaches used in the work of expert groups, where a student with geo-group is an expert on the criteria for certification „Blue flag”, namely: environmental information and education – awareness, communication, legal analysis, water quality – pollution, marine ecological conditions, ecological management – environmental performance of local governance, compliance, service and security – security and service quality recreational activity (responsibility standards), development of tourism – the organization and coordination, communication, planning. And as students each geo-group are experts on specific criteria. Organizational master course presented in scheme 1.

Gained additional knowledge on the course, students used in the solution of environmental problems EUW. After students have successfully passed the exams at the University of Wageningen (Netherlands) and received a certificate confirming their successful participation in primary and courses vary.

Results and benefits of course EUW

Innovations EUW year master's program at the partner universities contribute to improving the quality of the educational process for masters ecology through the use of a specific life situation of theoretical knowledge and skills to practical use during the study and future careers. Attracting students to the course EUW ecologists 12 countries that acquire professional competence of various specializations, confirmed the opening of higher education and aspirations NUBiP Ukraine international integration and adaptation of global experience in introducing innovations in education and schools of basic and applied research on ecology, natural resources environmental management and sustainable development experience territory.

Positive experience EUW – realization of the social order of the public, specific learning needs of ecological safety, comfort, service area for residents and tourists, as well as environmental education and ensuring their access to environmental information on the status and development of territories of the Greater Yalta. The analysis of the effectiveness of environmental management of local government, legislative and executive powers of regional and state level and prepared a comprehensive report for the customer of the Verkhovna Rada of Ukraine on ecological policy, nature and consequences of the Chernobyl catastrophe. Although the opinion of the international group of students, but it was formed under the influence of independent public examination, with the integration of schools, educational and cultural traditions of the partner universities of both countries.

Yalta City Hall (7 May 2010) Received „Blue flag” certificate of recognition and under internationally recognized standards for Massandra beach and beach hotel „Yalta”.

References

- Вторжение в природную среду. Оценка воздействия* (1983), под.ред. Р.Мунна. М.: Прогресс.
- Максименко Ю.Л., Горкина И.Д. (1996), *Оценка воздействия на окружающую среду* (ОВОС). Пособие для практиков. – М.: РЭФИА.

Анотация

В статье представлено методические особенности организации учебно-воспитательного процесса совместного международного магистерского исследовательского курса EUW в университетах-партнерах и процедуры исследования территории Большой Ялты, экспертизы информационных данных возможности присвоения пляжам Европейского сертификата „Голубой флаг”, а также анализ полученных знаний, умений, навыков студентами международного курса.

Ключевые слова: международный магистерский курс, магистерская программа, методы ОВОС и экспертизы, Европейский сертификат „Голубой флаг”.

Abstract

In the article the methodical features of organization are presented educational process of flat international master's degree research rate of EUW in universities partners and procedures of research of territory of Large Yalta, examination of informative information of possibility of appropriation the beaches of the European certificate, the „Blue banner”, and also analysis of the obtained knowledges, abilities, skills, by the students of international course.

Key words: International Master Course, Master Program, EIA methods and expertise, the European certificate „Blue flag”.

Międzynarodowe doświadczenia dotyczące podstawowych kryteriów europejskiego certyfikatu „Niebieska flaga”

Streszczenie

W artykule opisano metodyczne rozwiązania związane z przyznawaniem stopnia międzynarodowego mistrza organizacji EUW w porozumieniu z partnerami uniwersyteckimi terenu Wielka Jałta. Rozwiązania edukacyjne dotyczą przeprowadzania egzaminów w zakresie pozwalającym uzyskać europejski certyfikat (tzw. „Błękitna Flaga”). Podano również zakres wiedzy, zdolności, umiejętności opanowywanych przez studentów międzynarodowego kursu.

Słowa kluczowe: międzynarodowy kurs mistrzowski, program mistrzowski, EIA metody i ekspertyzy, europejskie świadectwo „Błękitna Flaga”.

Aleksandr MUDRAK

State Pedagogical University of M. Kotsyubynsky of Vinnytsya, Ukraine

Oksana NAGORNIUK

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine

Environmental education for balanced development of Ukraine

One of the priorities of sustainable society should be comprehensive and continuous development of environmental education and education of all segments of the population. At the present stage of environmental education should focus on acquiring knowledge, skills, promoting formation of an environmentally literate society, a new outlook, position, values, i.e. development that is socially desirable, economically viable and environmentally safe.

An important aspect of environmental education is an appropriate level of the pupil and the student should be formed on the principles of generality, continuity, interdisciplinary approach, active and diverse interaction that teachers and learners, learning through experience and creativity. Because just in these years environmental awareness is most intense.

Today, national education essentially requires incorporation of key environmental trends, principles, approaches, techniques, forms, tools and teaching methods, links with practitioners for the effective formation, as indicated A. Schweitzer, infinite responsibility for all human living. Therefore, to ensure quality training of young generation will bring humanity to the state of environmental crisis in which it found itself because of ignorance and neglect law relationships in the system „man-society-nature” and the consumer attitude to nature. To do this, at all stages of development should pay special attention to understanding the balance, improve quality of life, reduce environmental and economic risks [Beljavskaja 2009: 158–162; Mudrak 2002: 14–18].

Innovative features of schools, high schools, colleges, vocational schools, technical, pedagogical and medical school, university issues in the educational process severely limit the state standard requirements relating to areas of specializations, the list of compulsory subjects and regulation of the time (many hours) is allocated for studying environmental disciplines.

Today the program is not running the Concept of environmental education, ecology completely stopped teaching in secondary schools, high schools, colleges (only some optional courses). Previously created under the Cabinet of Ministers of Ukraine Commission on Sustainable Development is not function-

ing since 2001, wiped cooperation of Ukraine and Ministry of Education Ministry. The current education system of Ukraine, unfortunately, is strictly centralized with limited self-government in higher education, and environmental education itself is not a systematic, continuous, perfect (in some university training courses „Fundamentals of Ecology” read to date – „Health”. Safety. Civil protection). Due to the lack of experienced and qualified teachers, sufficient quality teaching literature and contemporary literary computer database (as required by European standards and regulations Strategy UNECE) level of training of Ukrainian specialists-ecologists remains low [Beljavskaja 2009: 158–162].

Feature of learning in higher education is irreversible transition to the step-wise system that leads to a specific organization of environmental education. Previously active „Regulations on the educational and skill levels” (approved in 1998), which provided training in skill levels „bachelor”, „professional” and „master” was not relevant because of the adoption by Ukraine of the Bologna Declaration. In what motivation the process of creating an integrated space is formulated as the need to strengthen the intellectual, cultural, social, scientific and technological dimension of the European community and the development of European citizenship and „prosperity” stable, peaceful and democratic society. According to this statement preparation to high school, in the context of environmental education in the field „bachelor-ecologist” and „master-ecologist”. Overall, the meeting in Bologna typed that in the world today there is no system of higher education, even in the U.S., which could be taken as a landmark in the modernization of education systems [Dolzhenko 2000: 19–20], let for example (standard).

Guideline under the Bologna Declaration concerning environmental education in Ukraine, in our opinion are:

- The purpose of environmental education – training, can provide the transition from industrial to information and technology and sustainable society through innovation (innovation, novelty know-how) in training, education, scientific and technical and practical work;

The main objectives and principles of a single European space of higher environmental education in universities:

- input two-cycle education (bachelor, master);
- introduction of credit-modular system of education;
- introducing the rating of student assessment;
- introduction of rating universities;
- a quality control system for environmental education;
- Extension mobility of students and teachers;
- the employment of graduates (overseas);
- the attractiveness of European environmental education.

Basic principles of environmental education modernization of Ukraine:

- Through consistent, general, professional, continuous, complex (ecology, sociology, economics), adapted to local peculiarities, interdisciplinary, integrated system of training highly qualified specialists: Pre-School – School student – a student – a specialist.

Implementation of standards of environmental education should be available:

- 1) a basic principle: independence, creative activity, improving continuity of education – one who learns and who teaches (as taught? Which teaches why teach? Will help to teach?);
- 2) Content: humanism, deep, and professional excellence, innovative educational technology training;
- 3) integrate environmental education into the European and global information space.

According to official Ministry of Education and Science of Ukraine today there are 109 departments of environmental conservation and direction in universities that train specialists-ecologists directly from 6.040106 „Ecology, environmental protection and balanced nature” (in 2000 there were only 22). Thus their training differs significantly by level and orientation. These institutions provide, as a rule, applied areas of ecology to the specific industries (Hydroecology, Agroecology, landscape ecology, methods of geo-ecological research, meteorology, climatology, metallurgy, food industry, timber engineering, phyto forest reclamation, industrial safety, aerospace environmental monitoring etc.). Takes an important role in environmental education teaching state university, where it should be placed on the highest level. After all, regardless of specialty, future teachers should learn at least some environmental awareness, to realize the severity of both global and local environmental problems, know how to prevent, decrease the negative impact on environment and human health, environmental management methods have to work with students on lessons in school and extracurricular activities, like children to be able content, forms, methods of environmental education, given the psychological characteristics of students. Today, schools and other educational establishments and Science of Ukraine in dire need of qualified teachers – environmentalists. Unfortunately, teachers – environmentalists, under license, prepare only two universities – Melitopol and Chernigov Pedagogical from a set of only 50 persons who did not satisfy the need for these specialists. Despite the fact that in Ukraine each year to protect the 4–6 master's and doctoral thesis on environmental education and training (teaching methods), still not established qualifying academic council of this specialty [Brovdii 2000: 27–30; Mudrak 2002: 14–18].

At the present moment is full uncontrollability by the State concerning the content of programs and media materials that not only enhance informal environmental education, its promotion, and working to reduce morality in society, the fall of spirituality and general cultural level of citizens in shaping young generation of aggression, cruelty, promote violence, immorality, consumer life-

style, distrust in the future [Beljavskaja 2009: 158–162]. Today, instead of sexually deprivatien, cruel, robber films and broadcasts to show the public the environmental tragedies of our time, way out of ecological crisis, to promote a healthy lifestyle [Mudrak 2002: 14–18]. According to Professor V. Brovdiya, it would be useful in studying environmental disciplines legitimize the oath, such oath Hypokrat, but had problems with healing environment [Brovdiy 2000: 27–30].

To improve the situation, we offer some innovative approaches intensify the training ecologists in teacher training institutions. They need to adapt to different teaching specialties: physics, mathematics, language, literature, journalism, history, law, music and singing, and initial employment training, physical education and sports program etc. „Fundamentals of Ecology”, developed a team of authors Beljavskij G.A., Brovdiy V.M. etc., 2001, approved MOiNU as standard. But there are no textbooks, teaching development, and illustrate Ecology adapted to specific specialties. Based on some experience, we believe that the effectiveness of environmental education and culture not science professions students can be increased only by following principles: first, the formation of modern scientific understanding of the biosphere as a global ecosystem be connected with the development of dialectically contradictory unity „Biosphere – Human – Society – technosphere” and secondly, the environment (natural surrounding, anthropogenic, environment) environment should be considered as a unit on environmental, economic, educational, social, philosophical, political, legal, cultural paradigm, technical and technological, innovation and investment, cultural, aesthetic and ethical positions and programs; thirdly, the formation of scientific views that global environmental problems have deep social roots (irrational demographic policy); fourth, a common level of environmental education and culture student teachers should at the expense of ecological disciplines based on interdisciplinary and internal disciplinaty approach. In addition, each specializing in a university should have its own specific tasks and do them based on their own approaches and principles adapted to it.

To ensure an adequate level of environmental education for sustainable development of Ukraine, we offer:

- Exit request to MOiNU of the possibility of inclusion in school basic education course „Fundamentals of ecological knowledge” as a normative academic discipline, not discipline of choice;
- Enter in the new discipline of rural schools „Agroecology” or „biology of the fundamentals of agroecology” and in urban „urban ecology” [Mudrak 2002]. The famous Ukrainian scientist V.S. Krysachenko offers not only introduce courses in environmental regulations („human ecology” and „Environmental Culture”) for schoolchildren and students of all disciplines, but also enter a special examination of the ecology and raise its status to the degree of state [Krysachenko 1999: 3–29];

- Schools with advanced learning environment to offer such subjects „Plant Ecology” (Grade 6), „Animal Ecology” (Grade 7), „Fundamentals of Chemical Ecology” or „Environmental Chemistry” (8 rating), „Human Ecology” (8–9 rating), „General Ecology” or „Geoecology” (class 10), „conservation”, or „natural balanced” (class 11);
- Offer a view MOiNU university curricula, where the course „Fundamentals of Ecology” included in the other, to his selection as an independent and reading;
- The Program for Environmental Education in Ukraine based on the concept of environmental education (with particular encounter and observations);
- Quickly create Qualifying Special Council for the Defense of dissertations (candidate and doctor of environmental science) with the allocation of specialty bioecological environment science, Geoecology, Technical Ecology, socioecology, Agroecology [Mudrak 2002: 14–18];
- VAK approval to initiate a new scientific specialty 13.00.02 – theory and methodology of ecology;
- Renew membership and start of the Commission on sustainable (balanced) development under the Cabinet of Ministers of Ukraine, which has developed a national action plan and decide on government support for scientific support implementation of the Strategy of Education for sustainable development [Beljavskaia 2009: 158–162];
- Law of Ukraine „On ecological education” [Beljavskaia 2009: 158–162; Mudrak 2002: 14–18];
- Carry out personnel changes at the Ministry of Environmenting natural environment and their bodies on the ground, given the appropriate level of environmental-education leaders logical these offices or authorized persons on the ground;
- Comprehensive development of informal environmental education through the involvement of children, pupils and students of public environmental and conservation organizations that have some experience (Ukrainian Environmental League, Environmental guards, the Ukrainian Society of Nature Conservation, Mama-86, National Environmental Center etc.).

Thus, only the above mentioned objectives of environmental education development in Ukraine will, in our opinion, to withdraw it from the heavy ecological and economic crisis and implement greening of society through the government – companies – schools at all levels (levels of accreditation) – NGOs – religious Offices – Media – family education (family) – per person.

Literature

Beljavskaia G.A. (2009), *Environmental education and education in the context of the UNECE „Education for sustainable development”* / G.A. Beljavskaia, O.M. Nagornyuk, A.V. Mudrak / Ekotrofologhiya. Aspects of food and food security. M-ly III Int. nauk.– RUF. Conf. – White Church. – S. 158–162.

- Brovdiy V.M. (2000), *Environmental education in pedagogical universities of Ukraine* / V.M. Brovdiy // Proceedings of All-Ukrainian. Science. Conf. „Environmental Science and Education in Pedagogical Universities of Ukraine”. – K.: Science. world. – S. 27–30.
- Dolzhenko O. (2000), *Sorbonskaya Bolonskaya s declaration* / O.Dolzhenko // Journal of high school (Alma mater). – № 6. – S. 19–20.
- The concept of ecological education in Ukraine* (2002), school director. – № 16. – April. – S. 20–29.
- Krysachenko V.S. (1999), *Modern principles of human life: education and environmental dimensions* / V.S. Krysachenko. // Collection „Environment of life: how to optimize”. – Chernivtsi. – S. 3–29.
- Mudrak O.V. (2002), *Problems and prospects of environmental education in Ukraine* (2002), O.V. Mudrak // Man and the environment. Problems neoecology. Vol. 3. – Kharkov: Kharkov Publishing., – S. 14–18.

Abstract

The paper deals with problems of environmental education, due to its role as an important factor for the ecological and economic reforms in Ukraine. The basic ways to ensure appropriate level of environmental education for sustainable development of the state.

Key words: environmental education, balanced development.

Edukacja środowiskowa dla zrównoważonego rozwoju Ukrainy

Streszczenie

W artykule przedstawiono problemy edukacji środowiskowej, ze względu na jej rolę jako ważnego czynnika dla ekologicznych i ekonomicznych reform na Ukrainie. Zaakcentowano podstawowe drogi zapewniające odpowiedni poziom edukacji środowiskowej dla rozwoju kraju.

Słowa kluczowe: edukacja środowiskowa, rozwój zrównoważony.

Autorzy / The Authors

AMELINA SVITLANA, profesor doktor, Dnipropetrowsker Staatliche Agraruniversität, Ukraine

BAŁAŻAK MARTA, doktor, Politechnika Radomska, Wydział Nauczycielski, Katedra Edukacji Technicznej, Polska

BIEDRAWA AGNIESZKA, magister inżynier, doktorantka IV roku Studium Doktoranckiego przy Wydziale Górnictwa i Geoinżynierii, Akademia Górniczo-Hutnicza im. S. Staszica w Krakowie, Katedra Ekologii i Terenów Przemysłowych, Polska

ČERNÝ JAN, magister, J.E. Purkyně Univerzity, Faculty of Production Technology and Management, Ústí nad Labem, Česká Republika

DANKEVYCH LIUDMYLA, senior lecturer, department of the English language for economic specialties, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine

DŁUGOSZ AGNIESZKA, doktor, Uniwersytet Rzeszowski, Instytut Techniki, Polska

FURMANEK WALDEMAR, profesor doktor habilitowany, Uniwersytet Rzeszowski, Instytut Techniki, Polska

GAFUROVA HELENA, associate professor of agrarian, land and ecology law department of the name of an academician V.Z. Yanchuk, National University of Life and Environmental Science of Ukraine, Candidate of legal sciences, associate professor, Ukraine

GAIDUK ANDREY, associate profesor Ph.D., Administrative Law Cathedra in the National University of Life and Environmental Science of Ukraine, Ukraine

GALIČIĆ VLADO, Ph.D., Associate Professor, Faculty of Tourism and Hospitality Management Opatija, University of Rijeka, Croatia

IVAKHNENKO TAMARA PAVLIVNA, doctoral candidate of education methodology department of National University for Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine

JAGUPOW WASYL, profesor doktor habilitowany, Narodowa Akademia Nauk Pedagogicznych, Instytut Technicznej Edukacji Zawodowej, Ukraina

JANKA RYSZARD MARIAN, profesor doktor habilitowany inżynier, Uniwersytet Opolski, Zakład Sozotechniki i Sterowania Środowiskiem, Polska

KALUGA VOLODYMYR, PhD, associate professor of department of political science and sociology, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine

KĘSY MAREK, doktor inżynier, Politechnika Częstochowska, Wydział Inżynierii Mechanicznej i Informatyki, Instytut Technologii Maszyn i Automatyzacji Produkcji, Polska

KOSTRITZA NATALIA MIKOLAIVNA, doctoral candidate at the Department of Pedagogy of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine

KOWALSKA ANNA, magister inżynier, doktorantka II roku przy Wydziale Górnictwa i Geoinżynierii, Akademia Górniczo-Hutnicza im. S. Staszica w Krakowie, Polska

KRASZEWSKI KRZYSZTOF, profesor doktor habilitowany, Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie, Katedra Pedagogiki Przedszkolnej i Szkolnej, Polska

KRAUZ ANTONI, doktor inżynier, Uniwersytet Rzeszowski, Instytut Techniki, Polska

KROPÁČ JIŘÍ, doc., PaedDr., CSc., Pedagogická Fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci, Česká Republika

KROTKÝ JAN, Mgr., Západočeská Univerzita v Plzni, Katedra Technické Výchovy, Česká Republika

KRYVOV VLADIMIR, profesor doktor, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine
--

LIB WALDEMAR, doktor, Uniwersytet Rzeszowski, Instytut Techniki, Polska

MACH PETR, PaedDr., CSc., Západočeská Univerzita v Plzni, Fakulta Pedagogická, Katedra Technické Výchovy, Česká Republika

MAKODZEI LUDMILA, postgraduate student, National University of Life and Environmental Science of Ukraine, Ukraine

MIKLOŠÍKOVÁ MIROSLAVA, PhDr. PhD., Vysoká Škola Báňská – Technická Univerzita Ostrava, Katedra Učitelství Odborných Předmětů, Česká Republika

MUDRAK ALEKSANDR, Candidate of Agricultural Sciences associate professor, Vinnytsya State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsyubynsky (Vinnytsya, Ukraine), Ukraine

- NAGORNIUK OKSANA, Candidate of Agricultural Sciences, assistant professor of Dept. of teaching methods, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine
- NIEROBA EWA, doktor, Politechnika Częstochowska, Międzywydziałowe Studium Kształcenia i Doskonalenia Nauczycieli, Polska
- NIEWIADOMSKI KRZYSZTOF, doktor, Politechnika Częstochowska, Międzywydziałowe Studium Kształcenia i Doskonalenia Nauczycieli, Polska
- NOVOTNÝ JAN, PhDr. PhD., J.E. Purkyně Univerzity, Faculty of Production Technology and Management, Ústí nad Labem, Česká Republika
- PALAMARCHUK SVETLANA, doc. PhD, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine
- PAWUL MAŁGORZATA, doktor inżynier, Katedra Ekologii Terenów Przemysłowych, Akademia Górniczo-Hutnicza im. St. Staszica, Kraków, Polska
- PAVELKA JOZEF, doc. PaedDr., CSc., Katedra Fyziky, Matematiky a Techniky, Fakulta Humanitných a Prírodných Vied, Prešovská Univerzita v Prešove, Slovenská Republika
- PLENKOVIĆ JURAJ, Prof. Dr. Sc., University of Rijeka, Faculty of Constructions, Croatia
- PLISCHKE JITKA, PhDr., Ph.D., Pedagogická Fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci, Česká Republika
- RIDEI NATALIA, doc. PhD, Ecology and Biotechnology Faculty of the National University of Life and Environmental Science of Ukraine, Ukraine
- RUDYK YAROSLAV, doktor, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine
- SALAŁATA ELŻBIETA, doktor inżynier, Politechnika Radomska, Wydział Nauczycielski, Katedra Edukacji Technicznej, Polska
- SAYENKO TATIANA VASILEVNA, Associate Professor of Ecology of the National Aviation University, Ph.D. Institute of Higher Education of Ukraine, Ukraine
- SHOFOLOV DENIS, magister, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine
- SIDORENKO VIKTOR, Prof. Dr. Sc., National University of Life and Environmental Science of Ukraine, Ukraine

- SOBCZYK WIKTORIA, doktor habilitowany inżynier, profesor nadzw. AGH, Akademia Górniczo-Hutnicza im. S. Staszica w Krakowie, Katedra Ekologii Terenów Przemysłowych, Polska
- STAKHNEVYCH VALENTYNA IVANIVNA, candidate of pedagogical sciences (PhD), associate professor, department of the social work and psychology, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine
- SVISTUN VALENTINA, the doctor in pedagogy, National University of Life and Environmental Science of Ukraine, Ukraine
- TAKOVIĆ NEVENKA, associate professor, University Juraj Dobrila, Pula, Croatia
- TSYMBAL SVITLANA, doktor, National university of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine
- TVEREZOVSKAYA NINA, Prof. Dr. Sc., National University of Life and Environmental Science of Ukraine, Ukraine
- WŁODARSKA-ZOŁA LIDIA, doktor, Politechnika Częstochowska, Polska
- WOLAŃSKI ROBERT, mł. bryg. doktor inżynier, Szkoła Aspirantów Państwowej Szkoły Pożarnej w Krakowie, Polska
- ZAWŁOCKI IRENEUSZ, doktor inżynier, Politechnika Częstochowska, Międzywydziałowe Studium Kształcenia i Doskonalenia Nauczycieli, Polska
- ZHERNOKLIEIEV IGOR, doktor, National M. Dragomanov Pedagogical University in Kiyv, Ukraine
- ZUKERSTEIN JAROSLAV, Ph.D. PhDr., J.E. Purkyně Univerzity, Faculty of Production Technology and Management, Ústí nad Labem, Česká Republika